

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Милица З. Живковић

**ДРАМСКИ МЕТОД У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ
НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И
КЊИЖЕВНОСТИ**

докторска дисертација

Београд, 2024.

UNIVERZITET U BEOGRADU

FILOLOŠKI FAKULTET

Milica Z. Živković

**DRAMSKI METOD U KONTEKSTU SAVREMENE
NASTAVE SRPSKOG JEZIKA I KNJIŽEVNOSTI**

doktorska disertacija

Beograd, 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOLOGY

Milica Z. Živković

**DRAMA METHOD IN THE CONTEXT OF
CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE AND
LITERATURE TEACHING**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2024

УНИВЕРСИТЕТ В БЕЛГРАДЕ
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Милица З. Живковић

**ДРАМАТИЧЕСКИЙ МЕТОД В КОНТЕКСТЕ
СОВРЕМЕННОГО ПРЕПОДАВАНИЯ СЕРБСКОГО
ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

Докторская диссертация

Белград, 2024.

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ И ЧЛАНОВИМА КОМИСИЈЕ

Ментор:

доцент др Наташа Станковић Шошо

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Чланови комисије:

Датум одбране: _____

Изјава захвалности

Захваљујем се својој менторки доц. др Наташи Станковић Шошо на бескрајној подршци, искреним речима и ваљаним смерницама. Захваљујем се професорки др Љиљани Бајић, професорки др Зони Мркаљ, професору др Бошку Сувајцићу што су били моја подршка и подстицали моју љубав према методици наставе и према књижевности. Захваљујем се професору Дејану Цицмиловићу на саветима и охрабрењу. Захвалност дугујем и професору Миодрагу Павловићу, који ме је увек мотивисао да истрајем у ономе у шта верујем.

Захваљујем се својим родитељима Маријани и Зорану, брату Милораду и тетки Снежани што су веровали у мене и мој рад. Захваљујем се Братиславу на љубави, стрпљењу и разумевању. Посебно се захваљујем Марини Милосављевић, колегиници и пријатељици, која је лекторисала мој рад. Захваљујем се свим својим колегама и пријатељима који су ме бодрили на овом путу.

Посебну захвалност дугујем својим ученицима, свим бившим члановима драмске секције коју водим, а посебно садашњим члановима Јани, Марку, Борису, Милени, Дуњи, Теодори, Матији и Анастасији који су поделили са мном своје време, таленат и снове.

*Дисертацију посвећујем својим ученицима,
члановима драмске секције XIV београдске гимназије.*

Милица Живковић

ДРАМСКИ МЕТОД У КОНТЕКСТУ САВРЕМЕНЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Сажетак

Овај рад се бави дефинисањем и применом драмског метода у контексту савремене наставе српског језика и књижевности. Наставници на различите начине примењују драмске и позоришне активности у ваннаставним околностима. Међутим, драмски метод није интегративни део наставне методологије. У раду ће се истражити примери примене драмских и позоришних активности на часовима редовне наставе и секција. Рад је усмерен на остваривање естетских, васпитних, функционалних и образовних циљева применом драмског метода у свим облицима наставе и у свим сегментима стваралачког наставног процеса. У раду ће се указати на значај активног учешћа ученика у сваком сегменту реализације уметничких програма, који унапређују културни живот школе и сваког појединца у оквиру заједнице. Рад истражује значај корелације између позоришта и школе и садржи предлоге за учвршћивање веза између ових институција. У рад је имплементирано истраживање које проучава примену и утицај драмског метода на квалитет наставног процеса из угла наставника и ученика. На крају рада налазе се ауторски текстови и драматизације, настале у креативном процесу, на часовима ваннаставних активности, које могу допринети раду драмских секција, омладинских позоришта и унапредити сарадњу између професионалних позоришта и школе. Рад је синкретизам теоријских знања и практичних примера, који указују на потребу да драмски метод буде неизоставни део наставне методологије наставе српског језика и књижевности.

Кључне речи: драмски метод, Српски језик и књижевност, основна и средња школа, наставна интерпретација, редовна настава, ваннаставне активности, пројектна настава, инклузивна настава, драмски текстови.

Научна област: Српска књижевност; Српски језик

Ужа научна област: Методика наставе књижевности и српског језика

УДК:

DRAMA METHOD IN THE CONTEXT OF CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE AND LITERATURE TEACHING

Abstract

This thesis deals with the definition and application of drama method in the context of contemporary teaching of Serbian language and literature. Teachers apply drama and theatre techniques in various manners in extracurricular activities, still, drama method is not integrative part of teaching methodology. This thesis will explore the application of drama and theatre activities both in classroom teaching and extracurricular activities. This thesis is aimed at achieving aesthetic, upbringing, functional and educational goals by applying drama method in all teaching forms and all segments of creative teaching process. The importance of students' active participation in each segment of realisation of artistic programmes which improve cultural life of a school and each individual within the community will be accentuated in this thesis. The thesis explores the correlation between theatre and school and offers suggestions for strengthening the relations between the two institutions. The research which studies the application and influence of drama method on the quality of teaching process from the perspective of a teacher and a student is implemented in this thesis. Author's authentic scripts created through creative process at drama club sessions which can improve the work of school drama clubs, youth theatres and further develop school-theatre cooperation are incorporated at the end of the thesis. The thesis is syncretism of theoretical knowledge and practical examples accentuating the need for drama method to become essential part of Serbian language and literature teacher's teaching methodology.

Key words: drama method, Serbian language and literature, primary and secondary school, teaching interpretation, classroom teaching, extracurricular activities, project-based lessons, inclusive teaching.

Scientific field: Serbian literature; Serbian language

Scientific subfield: Teaching methodology of literature and Serbian language

UDC number:

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	1
1.1. Циљеви истраживања, хипотезе, очекивани резултати и план рада.....	1
1.2. Претходна истраживања и законски оквири	3
2. ДРАМСКИ МЕТОД КАО ДЕО МЕТОДОЛОГИЈЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ	5
2.1. Драма у образовању	7
2.2. Креативна драма	9
2.3. Театар угњетаваних (потлачених)	10
2.3.1. Театар дискусије.....	11
2.4. Театар огледала	11
3. ПРИМЕРИ НАСТАВНИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ДРАМСКОГ ТЕКСТА.....	14
3.1. Наставна интерпретација драмског текста „Капетан Џон Пиплфокс” Душана Радовића	14
3.1.1. Дело Душана Радовића – инспирација за читање, тумачење, адаптацију, извођење и методичку интерпретацију	14
3.1.2. Наставни циљеви.....	15
3.1.3. Мотивисање ученика за читање радио-драме „Капетан Џон Пиплфокс”	15
3.1.4. Истраживачки подстицаји за тумачење драмског текста у школи	17
3.1.5. Читање и тумачење	17
3.1.6. Стваралачке активности у настави.....	19
3.2. Наставна интерпретација драме „И ми трку за коња имамо” Миодрага Станисављевића.....	20
3.2.1. Мотивисање ученика за читање драме „И ми трку за коња имамо” Миодрага Станисављевића	20
3.2.2. Читање и интерпретација	23
3.3. Наставна интерпретација драме „Покондирена тиква” Јована Стерије Поповића.....	25
3.3.1. Циљеви проучавања комедије „Покондирена тиква” у седмом разреду основне школе 25	
3.3.2. Мотивација	26
3.3.3. Задачи за истраживачко читање	26
3.3.4. Динамика рада	28
3.4. Наставна интерпретација драме Вилијама Шекспира „Ромео и Јулија” у основној и средњој школи	29
3.4.1. Наставна интерпретација одломка драме Вилијама Шекспира „Ромео и Јулија” у основној школи	29
3.4.2. Наставна интерпретација драме „Ромео и Јулија” у средњој школи.....	31
3.5. Наставна интерпретација Гогољеве комедије „Ревизор”	35

3.5.1. Најава интерпретације	35
3.6. Наставна интерпретација драме „Луткина кућа” Хенрика Ибзена	38
3.7. Наставна интерпретација драме Самјуела Бекета „Чекајући Годоа”	42
4. ПРИМЕНА ДРАМСКОГ МЕТОДА У НАСТАВНОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ КЊИЖЕВНО- НАУЧНИХ, ПОЕТСКИХ И ПРОЗНИХ ТЕКСТОВА У ШКОЛИ	45
4.1. Наставна интерпретација књижевно-научних текстова уз помоћ драмског метода у старијим разредима основне школе.....	45
4.2. Наставна интерпретација песме „Опомена” Десанке Максимовић уз помоћ драмског метода у осмом разреду основне школе.....	49
4.3. Наставна интерпретација приповетке „Први пут с оцем на јутрење” Лазе Лазаревића уз помоћ драмског метода у првом разреду средње школе	50
5. ДРАМСКИ МЕТОД И ПРОЈЕКТНА НАСТАВА.....	58
5.1. Реализација пројектне недеље у основној школи	59
5.2. Реализација пројектне недеље у средњој школи.....	63
6. ПРИМЕНА ДРАМСКОГ МЕТОДА У РЕАЛИЗАЦИЈИ НАСТАВЕ СА ДЕЦОМ КОЈА РАДЕ ПО ИНДИВИДУАЛИЗОВАНОМ ОБРАЗОВНОМ ПРОГРАМУ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ	66
6.1. Примери примене драмског метода у раду са ученицима са тешкоћама у учењу.....	66
7. ДРАМСКИ МЕТОД У ВАННАСТАВНИМ АКТИВНОСТИМА РЕАЛИЗОВАНИМ У ОКВИРУ ПРЕДМЕТА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ.....	70
7.1. Припремне активности за реализацију секција у оквиру предмета Српски језик и књижевност.....	70
7.2. Драмски метод у рецитаторској секцији.....	71
7.2.1. Примери примене драмског метода у рецитаторској секцији из наставне праксе. 74	
7.2.2. Преобликовање поезије у предлогак за сценско извођење применом драмског метода – примери повезивања активности рецитаторске и драмске секције	80
7.3. Драмска секција.....	83
7.4. Књиготерапија	84
8. ПРИПРЕМА И РЕАЛИЗАЦИЈА ШКОЛСКИХ ПРИРЕДБИ, СВЕЧАНИХ АКАДЕМИЈА, ПРЕДСТАВА И ПЕРФОРМАНСА	88
8.1. Од школске приредбе до свечане академије и оригиналног уметничког дела	88
8.2. Припрема и извођење перформанса у контексту примене драмског метода у настави 95	
8.3. Припрема и извођење представе „Људи којих више нема”	99
8.3.1. Процес настанка текста	99
8.3.2. Процес рада на представи	101
8.4. Самостални драмски ученички пројекат.....	101
9. УЗАЈАМНЕ ВЕЗЕ ПОЗОРИШТА И ШКОЛЕ ОД 18. ВЕКА ДО ДАНАС	106
9.1. Драмски текст <i>Откачена новогодишња бајка</i>	109

9.2.	Драмски текст <i>Срећно место</i>	111
9.3.	Остали видови сарадње између школе и позоришта	112
9.3.1.	Пројекат: Шта нам то промиче?	112
9.3.2.	Ђачки критичарски караван	114
9.3.3.	Радионице у позоришту.....	114
10.	ИСТРАЖИВАЊЕ: УЛОГА И ЗНАЧАЈ ДРАМСКОГ МЕТОДА У НАСТАВНОМ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ	116
10.1.	Проблем истраживања	116
10.2.	Предмет истраживања.....	116
10.3.	Циљ и карактер истраживања.....	116
10.4.	Задаци истраживања.....	116
10.5.	Методе, технике и инструменти истраживања	116
10.6.	Популација и узорак истраживања	117
10.7.	Време истраживања.....	117
10.8.	Анкета за ученике основних школа – први резултати анализе	117
10.9.	Анкета за ученике средњих школа – први резултати анализе	123
10.10.	Анкета за наставнике српског језика и књижевности – први резултати анализе .	128
10.11.	Закључци о спроведеном истраживању	135
11.	ЗАКЉУЧАК.....	137
12.	ЛИТЕРАТУРА.....	142
13.	ПРИЛОЗИ	148

1. УВОД

1.1. Циљеви истраживања, хипотезе, очекивани резултати и план рада

Предмет истраживања тезе *Драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности* је примена драмског метода у настави српског језика и књижевности, са фокусом на савремене методе образовања. Истраживање ће се бавити могућностима примене драмског метода на часовима редовне наставе, али и на часовима секција, као и у раду са ученицима који се школују по неком од индивидуализованих образовних програма. Кључни циљеви истраживања усмерени су ка демонстрацији предности драмског метода у настави српског језика и књижевности, идентификацији изазова и разматрању примене овог метода у савременим образовним контекстима.

Основни циљ истраживања је да прикаже драмски метод као ефектан начин за мотивисање ученика да активно учествују у процесу учења и да развију језичке вештине, вештине читања и тумачења дела и критичко мишљење. У контексту наставе српског језика и књижевности истражиће се како се драмски метод може користити у редовној настави српског језика и књижевности, као и на часовима секција. У раду ће се проблематизовати наставне ситуације и поступци у којима се може применити драмски метод. Објасниће се на који начин драмски метод може бити користан у раду са ученицима који се школују по неком од индивидуализованих програма. Приказом ваљаних примера из праксе указаће се на значај интегрисања драмског метода у наставну методологију. У раду ће се истражити значај припремања и реализације школских приредби, представа и перформанса.

Главна хипотеза је да примена драмског метода може утицати на реализацију стваралачког, истраживачког и креативног наставног процеса кроз који ће и наставник у улози активног ментора, и сваки ученик у улози мотивисаног истраживача, без обзира на здравствене, социјалне и друге препреке, моћи да се развија, учи и стиче компететције за живот и рад у савременом друштву. Из ове хипотезе произилазе и остале на којима се истраживање заснива:

- Ученици који уче уз помоћ драмског метода мотивисанији су и имају виши ниво свесне активности, ангажовани су и фокусирани током часа српског језика и књижевности.
- Учење путем игре, глуме и импровизације подстиче креативност ученика.
- Коришћење драмског метода може бити корисно за ученике који имају проблема са читањем или разумевањем текста.
- Ученици који уче уз помоћ драмског метода могу развити бољу способност да препознају и интерпретирају различите књижевне жанрове.
- Драмски метод може помоћи ученицима да боље разумеју и саосећају са ликовима у књижевним делима, да развију емпатију.
- Ученици на чијим се часовима примењује драмски метод могу развити бољу способност да препознају и анализирају главне теме и мотиве у књижевним делима.
- Коришћење драмског метода у настави српског језика и књижевности може помоћи ученицима да развију бољу способност да препознају и анализирају језичке и стилске елементе у књижевним делима.
- Употреба драмског метода у настави српског језика и књижевности може помоћи ученицима да боље разумеју идејни слој дела.
- Драмски метод може помоћи ученицима да развију бољу способност да пишу есеје и анализе о књижевним делима.
- Коришћење драмског метода може помоћи ученицима да се припреме за јавне наступе и презентације.

- Драмски метод може помоћи ученицима да унапреде вештину комуникације.
- Коришћење драмског метода може помоћи ученицима да развију самопоуздање и самоувереност.
- Драмски метод може помоћи ученицима да развију вештине тимског рада и сарадње.
- Драмски метод може помоћи ученицима да развију бољу способност да препознају и разумеју културну баштину.
- Коришћење драмског метода може бити корисно за ученике са специфичним образовним потребама, попут ученика са тешкоћама у учењу.
- Драмски метод може помоћи ученицима да развију бољу способност да анализирају, синтетизују и евалуирају информације.
- Позоришта и школе нису у довољној мери повезани и треба радити на унапређењу ове значајне корелације.

Очекује се да ово истраживање потврди постављене хипотезе и доведе до остваривања значајних резултата. Разматрање утврђених термина и појмова из области драмске педагогије која се развија у свету још почетком двадесетог века, требало би да допринесе разумевању значаја примене драмског метода у настави српског језика и књижевности. Дефинисање драмског метода у контексту наставе српског језика и књижевности може омогућити његово интегрисање у савремену методологију наставе. То би водило ка унапређивању наставе у духу процеса која подразумева наставника као активног ментора, а ученика као индивидуу која користи своје могућности, презентује своја знања и вештине делујући подједнако добро и тимски и самостално, која развија и користи своје таленте, истражује и помера границе и унапређује свој стваралачки потенцијал. Приказивање ваљаних примера примене драмског метода при наставним интерпретацијама драмских и других књижевних текстова требало би да осавремени наставни приступ читању и тумачењу књижевних дела. Представљање веза између пројектне наставе и драмског метода путем примера требало би да представља приручник који ће унапредити организовање и реализацију пројектне наставе. Приказивање начина примене драмског метода у инклузивној настави може понудити нове идеје наставницима и ученицима за сарадњу и превазилажење потешкоћа у учењу и разумевању градива, односно може омогућити надареним ученицима да унапређују своје знање, таленат и вештине. Представљање различитих приступа рада са ученицима у драмској и рецитаторској секцији требало би да укаже на значај ваннаставних активности за стицање компетениција. Приказивање различитих начина за припремање школских свечаних академија, перформанса, представа и других драмских форми требало би да укаже на важност активног учешћа ученика у организацији и реализацији школских културно-уметничких програма. Анализирање корелација између установа културе и школе требало би да укаже на значај сарадње између културних и просветних институција у циљу остваривања естетских, васпитних, функционалних и образовних циљева. Представљање примера ауторских текстова и драматизација требало би да омогући наставницима да унапреде свој рад у драмској секцији.

Рад садржи тринаест поглавља, у оквиру којих постоје засебне тематске целине. У уводу је приказан предмет истраживања, саопштени су циљеви и постављене хипотезе на којима се заснива истраживање. Друго поглавље сагледава историјат драмских и позоришних активности у свету. У овом поглављу дефинише се драмски метод у контексту наставе српског језика и књижевности и указује се на значај увођења овог метода у наставну методологију. Треће поглавље садржи примере наставних интерпретација драмских текстова у контексту савремене наставе српског језика и књижевности. Четврти део рада бави се истраживањем коришћења драмског метода у редовној настави српског језика и књижевности приказујући примере наставне интерпретације текстова који нису драмски применом драмског метода. Пети део рада указује на повезаност драмског метода и пројектне наставе и нуди примере ваљане реализације овог наставног приступа уз помоћ драмског метода. Шести део рада посвећен је приказивању драмског метода као значајног за укључивање ученика који раде по

неком од индивидуализованих програма у наставу српског језика и књижевности. Седми и осми део рада образлажу употребу драмског метода у реализацији ваннаставних активности. У седмом делу рада објашњене су разлике у приступу, циљевима и исходима рада драмске и рецитаторске секције. Осми део рада посвећен је приказивању процеса стварања школских приредби, представа и перформанса. Девети део рада проблематизује однос између установа културе и школе. Десети део рада приказује истраживање и резултате истраживања на тему примене драмског метода у основним и средњим школама у Србији. Закључак представља сумирање резултата и давање коментара на основу којих се може покренути дискусија о потребама увођења промена у формалном академском образовању наставника српског језика и књижевности како би стицали компетенције за ваљану и функционалну примену драмског метода у настави. У прилозима се налазе драматизације и ауторски драмски текстови који се могу изводити у позоришту и школи, драмски предлошци настали као резултат стваралачког драмског процеса на основу којих су изведени ученички перформанси и позоришне представе и критички остврт на рад драмске секције релевантних драмских и позоришних стваралаца.

1.2. Претходна истраживања и законски оквири

Примена драмских и позоришних активности у настави у контексту формалног образовања у Србији још увек зависи само од малобројних ентузијаста који раде у образовним установама. Једно од значајнијих истраживања која доказују ову хипотезу спровела је Живкица Ђорђевић (2014)¹ у оквиру пројекта „Повезивање важних субјеката у области драме и образовања у Србији” – ОСТРВА, чији је носилац уметничко удружење *BAZAART*² из Београда. У свом истраживању Живкица Ђорђевић полази од свих предности примене драме у образовању у контексту унапређења наставе, указује на законска и стратешка документа којима се формализује могућност примене драме у образовању.³ Њено истраживање ослања се на резултате добијене након реализације програма *Драма унапређује кључне компетенције лисабонске стратегије образовања – DICE*⁴ и *Драмска едукација за интеркултурално учење – ИДЕАЛ*. У свом закључку Ђорђевић наводи да висок степен заинтересованости наставника и васпитача за укључивање драмских активности у наставну праксу није упитан, али је потребно остварити низ услова како би се постигло интегрисање ових активности у формално образовање. Један, можда најзначајнији од наведених услова, који се тиче увођења програма едукације наставника о примени драмског метода у оквиру академског образовања, до данас није испуњен.

Своја разматрања о сарадњи између културних и образовних институција, приказали су Иван Ивић и Ана Пешикан (2015)⁵ полазећи од тога да је основни проблем у „секторској затворености и изолованости” (стр. 30), односно у томе што образовне и културне институције не сагледавају ширу слику проблема. На основу анализе препрека које стоје на путу интегрисању драме у образовни систем, Ивић и Пешикан истичу да су кључни проблеми

¹ Види: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2014/12/Izvestaj-DRAMA-U-OBRAZOVANJU-PDS-2014-nov14-za-sajt-1.pdf> <18. 3. 2024.>

² Види: <https://bazaart.org.rs/> <18. 3. 2024>

³ Живкица Ђорђевић (2015) овде указује на стратешки документ који је усвојен у нашој земљи под називом *Стратегија о развоју образовања и васпитања у Републици Србији до 2020. године* ослања се на *Лисабонску стратегију (2000.)* и *Кључне компетенције за целоживотно учење – Европски оквир (2004.)* Ђорђевић се позива и на Закон о основама система образовања и васпитања (2009., 2011.) на чланове : 3 – Општи принципи система образовања и васпитања; 4 – Циљеви образовања и васпитања и 5 – Општи исходи и стандарди образовања и васпитања. То би значило да наставници могу стварати нове методичке плуралитете, чија би примена у настави унапредила развој критичког мишљења и остваривање других значајних, утврђених компетенција.

⁴ О реализацији програма пише Бељански Ристић, Јб. (2015). Доступно на: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2015/10/ZBORNIK-Kulturna-uloga-skole-i-obrazovna-uloga-kulture-Drama-u-obrazovanju.pdf> <18. 3. 2024.>

⁵ Ивић, И. и Пешикан, А. (2015). Доступно на: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2015/10/ZBORNIK-Kulturna-uloga-skole-i-obrazovna-uloga-kulture-Drama-u-obrazovanju.pdf> <18. 3. 2024.>

немогућност евалуације постигнућа ученика у домену уметности, недостатак методичке обуке за професоре, неразвијена едукативна функција културних институција с једне стране, и недовољно развијена васпитна улога школе, с друге стране.

Као што стратешки документи, који се помињу у истраживању Живкице Ђорђевић (2014) и у разматрањима Ане Пешикан и Ивана Ивића (2015) омогућују наставницима да самостално бирају методе, тако и актуелна *Стратегија развоја образовања и васпитања у РС (СРОВРС2030)*⁶ али и законодавни оквир постављен у *Закону о основама система образовања и васпитања*⁷ и посебним законима, подстичу наставнике на креативан однос према настави и омогућују им да стварају оригиналне методичке плуралитете, чијом ће применом остварити развојне и законима постављене циљеве и исходе и, путем функционалних знања, код ученика развијати утврђене компетенције.

⁶ Види: https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2021/11/1-SROVRS-2030_MASTER_0402_V1.pdf <18. 3. 2024.>

⁷ *Сл. гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 - др. закон, 10/2019, 27/2018 - др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023, члан 6 – Квалитет образовања и васпитања; 7 – Општи принципи образовања и васпитања; 8 – Циљеви образовања и васпитања; 9 – Исходи и стандарди образовања и васпитања; 10 – Стандарди образовања и васпитања; 11– Компетенције за целоживотно учење; 12 – Опште међупредметне компетенције

2. ДРАМСКИ МЕТОД КАО ДЕО МЕТОДОЛОГИЈЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Квалитет наставног процеса у највећој мери зависи од наставникове спремности да истој наставној јединици сваки пут приступа као да је нова, тражећи најбољи начин за реализацију. То подразумева, пре свега, да наставник добро познаје ученике из одељења којима предаје, а затим да буде мотивисан да их подстакне на критичко размишљање о темама које су предмет дискусије на часу. Комбинујући различите методе, користећи све расположиве ресурсе, наставник ствара своју оригиналну методологију, а притом не мора да значи да ће је увек на исти начин спроводити, с обзиром на то да њена примена зависи од наставних околности. Према становишту Милије Николића (2010) вредност наставне методологије зависи највише од наставникове стручности и креативности. „Оне гарантују успех само онолико колико их наставник обогати функционалним поступцима и оживотвори их ваљаним методичким поставкама и изведбама” (стр. 31).

У методичкој литератури помињу се три врсте наставних метода: обавештајне, опште и стручне.⁸ У настави књижевности неизоставан део методолошког плурализма чине монолошка, дијалогска, текстовна метода, анализа и синтеза, компаративна метода и естетика рецепције. Називи неких обавештајних метода поклапају се са формама приповедања које се користе у драми. Драмска радња заснива се на сукобу који се реализује путем монолога и дијалога. У наставном процесу преовлађују продуктивни монолог и стваралачки дијалог наставника и ученика. И драмска и наставна ситуација као основу за извођење користе текст коме се приступа на аналитичко-синтетички начин. У контексту наставе ваљана интерпретација је полазиште за стваралачку дискусију између ученика и наставника, а у контексту позоришне уметности за дијалог између глумаца који говоре у име ликова и публике. Предавање се, као и позоришна представа, не завршава наставниковим, односно глумачким извођењем, већ рецепцијом ученика, то јест публике. То би значило да је драмски метод подразумевани део савремене наставне методологије. Ако претпоставимо да стваралачки наставни процес почиње много пре реализације конкретне наставне јединице, тачније током припреме за наставну интерпретацију (Павловић, 2008), увидећемо да је наставник у улози ментора који мотивише ученика да уђе у улогу истраживача. Ученик у улози приступа стваралачкој анализи текста, током које ће критички размишљати о прочитаном, а затим аргументовано износити своје мишљење на часу. Током дискусије, ученици улазе у различите улоге, бранећи или оспоравајући неке од јунака или њихових поступака. Идентификујући се са њима образлажу њихово гледиште. На сличан начин о драмским лицима и грађењу лика размишљају глумци и редитељи припремајући се за сценску реализацију, па на основу те сличности драмски метод у најширем смислу може се дефинисати као скуп иновативних идеја помоћу којих се ученици мотивишу да, улазећи најпре у улогу истраживача, проуче, размишљају, доживе и разумеју дело, а затим осмисле креативан приказ својих тумачења (Bolton&Heathcote, 1999; Heathcote, 2010a; 2010b). Душица Бојовић (2010) објашњава да циљ драмског метода није учење драме, већ учење помоћу драме. Употребом драмског метода у наставном процесу тежиште са наставника помера се на ученика, при чему се процењује учениково залагање у сваком сегменту стваралачког рада и прате се напредак, постигнуте позитивне промене (нпр. јачање самопоуздања; суочавање са страховима; увежбавање јавног наступа), а тек онда крајњи резултат.

⁸ Милија Николић (2010) под обавештајним методама подразумева монолошку, дијалогску и текстовну. У стручне методе наводи оне које се односе на наставу књижевности (психолошка, социолошка, позитивистичка, импресионистичка, компаративна, филозофска, језичко-стилска, структуралистичка, феноменолошка, рецепционистичка, семиотска) и оне које се односе на језик (супституција, трансформација, описна, поредбена, транспозиција и друга); општим или логичким сматра анализу и синтезу, индукцију и дедукцију, конкретизацију и апстракцију, генерализацију и специјализацију, поредбену и методу решавања проблема (стр. 26–89).

Примена драмског метода у настави српског језика и књижевности допринела је остваривању општих и међупредметних компетенција⁹. Уз ваљано методичко вођење, сви ученици, без обзира на то да ли су надарени за извођачку уметност или не, напредоваће у складу са својим потребама и могућностима и биће у прилици да спознају себе и на стваралачки начин изразе своје доживљаје и гледишта. Драмски метод у ширем смислу представља синкретизам облика рада, приступа и поступака који се преузимају из различитих сфера драмске уметности (драматургија, режија, глума, продукција, сценски покрет), ликовне и примењене уметности (сценографија, костимографија) и музичке уметности. У наставном процесу повезивањем различитих врста уметности путем креативног драмског процеса, ученици се припремају за активно и одговорно учешће у савременом демократском друштву.

Интересовање за стварање чвршће корелације између позоришта и школа развило се у свету још у прошлом веку. Драмска уметност би требало да се изучава у школи као посебан предмет. Уколико се деца од најранијег детињства различитим техникама уводе у свет драмске и позоришне уметности, код њих се развија интересовање за сценске уметности (Jackson&Vine, 2013). На основу потребе за стварањем чврстих веза између позоришта и образовања, развија се такозвани театар у едукацији (eng. *Theater in Education* у даљем тексту ТУО). Проучаваоци овог облика „примењеног позоришта“¹⁰ Ентони Џексон и Крис Вајн (Anthony Jackson&Chris Vine, 2013) објашњавају да театар у образовању пружа драгоцену искуство младима (и све више одраслима) које их подстиче на даље истраживање изабраног предмета у редовној настави и ваншколским активностима. ТУО и њему сродни пројекти публику постављају у центар учења, рачунајући на то да су довољно спремни, способни и интелигентни да самостално размишљају и делују како би пронашли своја решења. Ови принципи и даље инспиришу разноврсну праксу театра у образовању широм света, па се овакав приступ не примењује само у школама, већ и у затворима, поправним домовима, рехабилитационим центрима и музејима (Jackson&Vine, 2013).

Живкица Ђорђевић (2014) указује на разлике између драмских и позоришних активности у образовању и позива се на тумачење Брајана Веја (Brian Way, 1967) који истиче да се позоришна уметност заснива на драмском тексту посредством кога се остварује комуникација између публике и глумаца, док драма у образовању не захтева рад на драмском тексту, већ учење кроз драмски процес (Way, 1967; *цитирано према* Ђорђевић, 2014). Савремени истраживачи драмских и позоришних активности и њихове примене у образовању указују на то да театар у образовању подразумева представу која може бити средство за учење, док се појам *драма у образовању* односи на процес истраживања различитих тема помоћу драмских техника.¹¹

Међутим, да би драмске и позоришне активности оствариле свој потпуни потенцијал и допринеле унапређењу стваралачког наставног процеса није их неопходно раздвајати. Теоретичари примењују да драма у образовању може да се посматра као посебан предмет, као метод и као педагошки правац (Милосављевић, 2016; Ђумура, 2019). Тренутно у Србији, не постоји драма као посебан предмет у оквиру формалног образовања. Сунчица Милосављевић (2016) сматра да је разлог томе „недостатак научне аргументације за педагошку корисност драме као дела курикулума“ (стр. 246). То резултира тиме, сматра Милосављевић, што се

⁹ Закон о основама система образовања и васпитања *Службени гласник РС*, бр. 88 од 29. септембра 2017, 27 од 6. априла 2018 - др. закони, 10 од 15. фебруара 2019, 6 од 24. јануара 2020, 129 од 28. децембра 2021, 92 од 27. октобра 2023.

¹⁰Џексон и Вајн указују на то да се ТУО често меша са неким другим облицима театра због бројних сличности, зато га у ширем смислу дефинишу као облик примењеног позоришта али га не изједначавају, објашњавајући да је примењено позориште (eng. Applied Theatre) широк термин, развијен 1990-их година под којим се подразумева широк спектар друштвено ангажованих, често политички инспирисаних, нетрадиционалних позоришних пракси, обично спроведених на местима која нису дизајнирана за позориште, са и за популације које обично не чине главну публику.

¹¹Више о разликама између DiE (Drama in education) и TiE (Theatre in education) видети на <http://cpi-ns.weebly.com/metodologije.html> <23. 3. 2024>

различити драмски педагошки приступи примењују у школи у оквиру методика других предмета или ваннаставних активности.

Иако наставници српског језика у школи користе драмске и позоришне активности, у методичкој литератури не постоји дефиниција драмског метода. На основу истраживања бројних драмских и позоришних педагошких приступа и њихове примене у пракси драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности може се дефинисати као скуп драмских и позоришних приступа и техника које се примењују, заједно или појединачно, у циљу мотивисања ученика за читање, тумачење и дискусију о књижевним делима. Резултати стваралачке наставне интерпретације постају полазиште за нова индивидуална и колективна истраживања, при чему ученици остварују предвиђене наставне исходе и стичу законом утврђене међупредметне компетеније и компетенције за целоживотно учење.¹²

2.1. Драма у образовању

Најважнији допринос истраживању драме у образовању дала је Дороти Хиткот (Dorothy Heathcote, 2018). Њен најпознатији метод „Мантил стручњака” (*Mantle of the Expert*) подразумева активност наставника и ученика који морају радити као тим. Ученици су у улози стручњака који решавају одређени проблем. Дороти Хиткот (2018) објашњава да нас реч *експерт* усмерава ка прилици да стичемо знање и савладамо вештине. *Мантил* значи да обављамо свој посао и живимо у складу са оним што се од нас очекује у заједници. Хиткот користи наставне јединице као предмет истраживања, а у зависности од садржаја наставне јединице, ученицима додељује улогу стручног тима. Иако су у датим улогама, дозвољено је да ученици изађу из улога стручњака како би добили додатна упутства од наставника или како би извели неке закључке или дефинисали појмове који су им потребни у даљем истраживању или како би им он предложио да размисле о неком појму или ситуацији која би им помогла у решавању главног проблема. Ту улогу наставника „ван мантила” Дороти назива „корисни колега” (Heathcote, 2018, стр. 3). Тим Тејлор (Tim Taylor, 2017) у свом тексту „Парадокс *Мантила стручњака*: Како деца могу бити стручњаци?” (*The Paradox of Mantle of the Expert: “How can children be experts?”*) објашњава да постоји разлика између стварног и фиктивног света које су деца интуитивно свесна, односно деца разумеју да нису прави стручњаци, већ играју улогу стручњака. Да би били добри и успешни у улози стручњака, наставник им нуди одговарајуће изворе из којих црпе идеје за решавање проблема. Џени Левис (Jenny Lewis, 2018) истиче да Хиткот полази од тога да деца воле да замишљају ситуације и играју улоге, а када преузму одговорност стручњака за одређену тему, имају потребу да сарађују и заједнички решавају задатке, свесни да свако индивидуално залагање утиче на решавање проблема.

Може се рећи да се овај метод Дороти Хиткот већ користи у настави када се комбинује групни и индивидуализовани колективни рад. Групни рад подразумева сарадњу неколико ученика при решавању једног конкретног проблема који представља стваралачке поступке и структурне целине (Николић, 2010). Индивидуализовани колективни рад подразумева стварање „толерантног и демократичног колектива који омогућава сваком ученику да развија и афирмише своје личне способности и позитивне склоности, да се не изгуби у мноштву, већ да постане видљив и значајан стуб заједнице” (стр. 132). Применом метода Дороти Хиткот унапређује се постојећи принцип индивидуализације у настави и успоставља се веза између индивидуалног, групног и колективног рада, чинећи га креативнијим и интересантнијим, а стечено знање трајнијим и примењивим.

Метод „Ротирајуће улоге” (Rolling role) подразумева повезивање наставних предмета и наставника у циљу истраживања неког термина или појаве, чије је проучавање предвиђено наставним планом и програмом. Овај метод Дороти Хиткот може се довести у везу са пројектном наставом, јер у оба случаја ученици у сарадњи са наставницима различитих

¹²Закон о основама система образовања и васпитања члан 11 и 12 објављен у: *Службени гласник РС*, бр. 88 од 29. септембра 2017, 27 од 6. априла 2018 - др. закони, 10 од 15. фебруара 2019, 6 од 24. јануара 2020, 129 од 28. децембра 2021, 92 од 27. октобра 2023.

предмета истражују одређену тему. У проучавању учествује више одељења и наставници сродних предмета, а резултати истраживања једног одељења, инспиришу друга да наставе да проучавају и откривају занимљивости и чињенице у вези са темом. Акцентат је на социјалној зрелости заједнице (Heathcote, 2018, 8). С друге стране „Модел комисије” (The Commission model) подразумева да читава школа учествује у решавању неког задатка који задаје институција или удружење ван школе. Овај модел се може на различите начине применити, на пример наставник може наложити ученицима средње школе да за потребе међувршњачке или вршњачке едукације осмисле стратегију којом ће приближити лектуру ученицима основних школа на својој општини или у граду.¹³

Сви модели у оквиру метода Дороти Хиткот примењују се како би ученици активно учествовали у стицању знања и како би учили на који начин та знања могу применити и допринети себи и својој заједници. Стварањем веза између школских, друштвених и професионалних активности школа постаје вежбаоница у којој се ученици припремају за партиципацију у стварном свету. Чинећи све да у школи постану активни учесници у истраживачком наставном процесу, припремају се да буду активни учесници у сопственом животу и свету који их окружује.

Сунчица Миросављевић (2016) закључује:

„Дороти Хеткат је повезивала ситуације којима се бави градиво са личним и имагинативним искуствима ученика, чиме је градиво постајало актуелно и живо, а лично искуство ученика значајно и уважено. Наместо меморисања, Хеткат је, кад год је то било могуће, користила истраживање, сматрајући – у кључу прогресивног образовања – да учење треба да буде одговорност ученика” (стр. 91).

Гавин Болтон (Gavin Bolton, 1985) је, полазећи најпре од ставова Џона Дуија, објаснио борбу између модела „празне чиније” када наставник покушава да сипа знање ученику, и модела „цветајућег семена”, који подразумева прогресивно образовање у коме драма може имати значајну улогу, јер обезбеђује самостално изражавање и активно учешће у наставном процесу. Болтон као један од најранијих примера примене драмских активности наводи случај сеоске учитељице Херијет Финли Џонсон и истиче да је један нови приступ, као што је употреба драме за стицање знања, искоришћен за постизање традиционалних наставних исхода. И то је, чини се, проблем који постоји данас. Драмски метод у настави може се користити као средство за стицање теоријских знања. Међутим, у контексту савремене наставе српског језика и књижевности потребније и смисленије би било да се употребом овог метода остварују најпре функционални и васпитни циљеви и исходи који подразумевају разумевање стварног света уз помоћ књижевног дела. У супротном, условљени обавезним учењем дефиниција, ускраћује се ученицима могућност слободног искуственог учења. У контексту наставе књижевности то би значило да ученици током рада на тексту уз примену драмског метода разматрају и решавају проблемске ситуације контекстуализујући их у садашњи тренутак. Тек када разумеју идејни слој дела, могу се бавити закључивањем и дефинисањем књижевног рода, врсте и осталих особина књижевног текста. Књижевни текст постаје предлог за креативно истраживање кроз игру. Овим се не умањује значај усвајања знања из теорије књижевности, али ако се ученицима на почетку часа саопшти да је предмет проучавања књижевно дело које припада, на пример, епохи реализма, а затим се истакну њене одлике и вредности, ускраћује се ученицима могућност да самостално, на основу прочитаног дела, истражују о специфичностима књижевне епохе, жанра и поетике аутора чије дело читају и тумаче. Због тога драмски метод у настави српског језика комбинујемо са другим методама, иако би много продуктивније било да се он примењује самостално, јер би на тај начин ученици на часовима српског језика и књижевности стицали теоријска и практична знања, а на

¹³ Овакав пројекат под називом *Менаџери добрих књига* реализовали су матуранти XIV београдске гимназије (менторка Милица Живковић) у мају 2022. године.

часовима драме користили књижевни текст, парцијално или у целини, као подстицај за самостални стваралачки рад.

2.2. Креативна драма

Креативна драматика је импровизирана групна активност путем које ученици освешћују и исказују своје индивидуалне доживљаје, ставове и емоције, односно остварују индивидуални напредак (Ward, 1930). Гертруда Лермен Керман (Gertrude Lerner Kerman, 1961) подсећа да су импровизација и спонтаност главне одлике чувене *комедије дел арте*, што доказује да креативна драма постоји одувек, али тек у свременом друштву педагози уочавају њен образовни и васпитни потенцијал (Karman, 1961; према Hamm, 1965). Истраживачи креативне драматике сматрају да се потреба за применом драмских техника у школама јавила још средином деветнаестог века, најпре у Њујорку. Наводе примере директора и педагога који су увидели да наставни програми и планови нису прилагођени потребама појединаца. Неки од њих охрабривали су наставнике да у учioniци користе презентације и подстичу дискусије о разним темама како би открили потребе сваког ученика. Посебно истичу ставове професора Џона Дуја који је своје методе заснивао на теорији да инспирацију за креирање наставне ситуације добијамо посматрајући ученике и њихове инстинктивне активности у току игре, јер су то темељи продуктивног, стваралачког наставног процеса (Haskew&McLendon, 1962; Hamm, 1965).

Међу првим едукаторима у Великој Британији који су истраживали примену драмских активности у образовању била је Винифред Ворд (Winifred Ward). Ворд је установила назив креативна драматика (creative dramatics). Сматрала је да драма може бити подстицај за развој критичког мишљења, креативности и емоционалне интелигенције код деце (Стаменковић, 2015; Милосављевић, 2016). Винифред Ворд полази од тога да свако дете жели да се игра, а ако у раду са децом игру поставимо као циљ, онда до тог циља можемо доћи коришћењем позоришних техника. Ворд је користила постојеће текстове, а затим подстицала децу да кроз игру улога и импровизације оживе књижевне јунаке (Стаменковић, 2015). Важно је да у игри учествују сва деца и да кроз игру уче на који начин функционише група, како се развијају односи у оквиру групе и на који начин сваки појединац доприноси атмосфери у групи. Наставник у овом случају није редитељ представе, он води ученике кроз креативни процес, који није унапред испланиран и чији резултат не мора да подразумева стварање нечега новог и оригиналног. Креативна драматика је била самостални предмет, а не метод који се користи у настави других предмета (Милосављевић, 2016).

Харлен Хем (Harlen Hamm, 1965) у свом раду истражује од када се и у којим земљама драмске активности имплементирају у наставу и закључује да је употреба овог метода допринела унапређењу наставног процеса у Америци, Индији, Холандији, Немачкој, на Новом Зеланду и Јужној Африци, јер се може применити у било ком предмету, мотивационо делује и на наставнике и на ученике, подстиче емпатију и омогућује свима који у оваквом облику рада учествују да се боље упознају, чиме се олакшава процес учења, а стечено знање је трајније.

У својој докторској дисертацији Сунчица Милосављевић (2016) указује на дистинкције између креативне драме која је настала у Сједињеним Америчким Државама и покрета драме у образовању који се развио у Великој Британији. Милосављевић се позива на објашњење Ричарда Кортнија (Richard Cortney), који тврди да су разлике условљене супротстављеним филозофским традицијама на којима почивају школе образовне драме у тим државама. Из тога Милосављевић изводи закључак да је разлика између два начина укључивања драмске уметности у формално образовање у приступу, при чему први назива интелектуалним, а други практичним.¹⁴

¹⁴ Разлике између интелектуалног и практичног приступ Сунчица Милосављевић (2016) објашњава: „Кортни прве посматра као интелектуалце који теже крајњим исходима (промени система: нпр. Џон Дуи), а друге као практичаре који нагласак стављају на средства и теже остварењу прагматичних и достижних циљева ” (стр. 70).

„Оно што несумњиво повезује обе ове 'школе размишљања' у првој половини 20-ог века јесте дисциплинарни романтизам: с обзиром да и један и други правац почивају на идеји прогресивног образовања, њихове бројне представнике одликује уверење да образовање може променити појединца и друштво, као и вера у моћ драме и позоришта да измени и хуманизује образовање” (Милосављевић, 2016, стр. 74).

Поред термина креативна драматика, у литератури наилазимо на термин *креативна драма*. Објашњавајући улогу драме и драмских активности у образовању, Милан Мађарев наводи да је овај термин успоставила Нели Мек Калсинг (Nellie McCaslin) 1980. Ова форма драме подразумева импровизовани процес кроз који учесници, подстакнути од стране водитеља, маштају, глуме и спознају различита људска искуства, без обавезе да представе крајњи резултат (Мађарев, 2015).

Сунчица Милосављевић (2016) наводи да су на развој креативне драме значајно утицали Питер Слејд (Peter Slade) и Брајан Веј (Brian Way). Милосављевић указује на Слејдов метод лаганог приповедања приче сложене од различитих мотива на часу, при чему позива децу да одиграју оно што чују, односно да слободним покретом прикажу радње које он описује речима. Милосављевић додаје да је Слејд писао и режирао драме за децу које су глумци играли у школама, те је остварио значајан допринос у развоју позоришта у образовању. С друге стране, Веј користи физичке вежбе које су подразумевале опонашање радњи из свакодневног живота, а циљ је био да учесници прикажу како се њихово тело понаша у свакодневним ситуацијама. Веј користи и вежбе које подражавају покрете и обрасце животиња и других природних елемената како би омогућио учесницима да се повежу са природом и светом који их окружује. Оваквим приступом подстиче учеснике у радионици да развију свест о свом телу. Вејев допринос позоришту у образовању огледа се у извођењу представа у којима, поред глумаца, учествују и деца (Милосављевић, 2016).

Анђелија Јочић и Милош Дилкић (2012) истичу значај наставничког и ученичког искуства које се стиче равноправним, заједничким учешћем у креативном драмском процесу. Истражујући наставне теме и садржаје, ученици трагају за литерарним проблемима који су им подстицајни и бирају да ли ће их и на који начин приказати публици.

Процесна драма (O'Tool, 2005; O'Neill, 1995) за разлику од креативне драматике Винифред Ворд подразумева да учесници, без унапред написаног сценарија, полазећи од приказивања одабраних околности откривају шта је утицало на стварање проблемске ситуације, односно сами стварају драмски контекст кроз разговор, размену идеја и мишљења. Инспирацију за стварање приче могу пронаћи у митовима, легендама, новинским чланцима или у личним причама. У процесној драми нема публике, постоје само учесници. Као и О'Нил (1998) даље објашњавају да се процесна драма развија кроз време на основу идеја и одговора учесника, при чему се развијају социјалне, интелектуалне и језичке вештине. Учесници могу имати индивидуалне и групне улоге. Није важно да ли су талентовани за глуму и да ли могу да дочарају карактер одређеног лица, већ да представљају страну коју су одабрали и да спонтано реагују на промене и поступке осталих. „Битна одлика процесне драме која је разликује од једноставне игре улога је то што увек постоји тензија која произлази из саме драмске ситуације и која обезбеђује динамику, непредвидивост и аутентичност акција” (Стаменковић, 2015, 816).

2.3. Театар угњетаваних (потлачених)

Аугусто Боал (1931–2009) био је бразилски режисер, писац и драмски педагог. У својој књизи *Театар угњетаваних (Teatro del Oprimido)* коју је први пут објавио 1974. путем практичних примера приказује како у пракси применити технике које овај облик позоришта подразумева. Боал (2008) је сматрао да треба срушити зид између публике и глумаца и да позориште треба вратити народу. То образлаже упоређујући Аристотелову и Брехтову поетику са поетиком угњетаваних. Аристотелова поетика је, по Боаловом мишљењу, „поетика угњетавања” (стр. 117) јер гледалац препушта активност драмским лицима и кроз њихове

поступке доживљава катарзу, чиме се одриче могућности сопственог деловања у стварном свету. Брехтова поетика укључује гледаоца који и даље преноси моћ драмском лицу, али задржава право на независно размишљање, што доводи до буђења критичке свести. Поетика угњетаваних подразумева да гледалац преузима улогу протагонисте и самостално утиче на драмску радњу, нуди решења, разматра могућности, дискутује о плановима за промену. Драмска игра на овај начин постаје вежба за деловање у стварности, односно театар постаје место почетка друштвене промене.

Боал (2008) описује експеримент који је спроведен у Перуу 1973. у оквиру програма *Операције интегралне писмености (Operacion Alfabetizacion Integral [ALFIN])*. Циљ експеримента био је да се становништво описмени. Боал (2008) приказује на који начин се, уз помоћ фотографија које стварају обични људи, представници једне социјалне групе, могу открити значења симбола у оквиру те заједнице или друштвене групе, чиме би се унапредила комуникација између глумаца и публике. Анализом фотографија откривене су индивидуалне и колективне приче људи који припадају тим, маргинализованим друштвеним групама, па се на тај начин указало на њихове проблеме.

Боал (2008), у оквиру припремних активности за стварање театра угњетаваних, указује на то да је неопходно да се гледалац трансформише у глумца пролазећи кроз четири фазе. Прва фаза подразумева откривање свог тела и испитивања својих физичких граница. У другој фази тело се користи као једини медиј изражавања својих емоција, ставова, мишљења и деловања, без могућности да користи друге облике изражавања. У трећој фази једини језик је позориште, које није производ деловања из прошлости, већ садашњи тренутак у коме се решава одређени проблем. Позориште као језик садашњег тренутка манифестује се кроз неколико активности:

- гледаоци стварају радњу истовремено са глумом глумаца;
- гледаоци директно интервенишу, приказујући жељене поруке користећи фигуре направљене глумачким телима;
- гледаоци директно учествују у драмској радњи.

Позориште као дискурс подразумева једноставне форме у којима гледалац-гумац ствара драмску сцену у складу са својом потребом да разговара о одређеним темама или увежбава одређене радње. То се остварује кроз новинско позориште, невидљиво позориште, фото-романтично позориште, митско позориште, пробно позориште и аналитичко позориште (Боал, 2008, стр. 105–115).

2.3.1. Театар дискусије

Према Боалу (2008) *Театар дискусије* или *Форум театар* је интерактивни уметнички облик и креативна метода друштвеног истраживања, важна за постизање социјалне промене, али се може применити и у процесу учења. Овај метод подразумева укључивање чланова једне заједнице у драмску радњу, при чему они предлажу различите акције како би утицали на решење проблема који се приказује. Стога је иницијална сврха форум театра да анализира корене друштвених проблема и да промовише разумевање и потрагу за колективним решењем. Боал (2008) сматра да гледалац мора у потпуности да се измести из позиције сведока у позицију актера, при чему се идентификује са „потлаченим” да би разумео проблем и да би предузео одређене радње. Током овакве креативне активности гледалац се ослобађа; мисли и делује за себе. Поред гледаоца који постаје актер, у форум театру постоји и посредник између публике и учесника, такозвани *џокер*, чије деловање не сме нарушити слободу учесника.

2.4. Театар огледала

Идеја за *театар огледала* развила се на основу драмских игара које је осмислила Виола Сполин (Viola Spolin). У својој књизи *Импровизација за позориште (Improvisation for the Theater)* Виола Сполин (1963) тврди да свако може да глуми и импровизује. Сполин истиче да разумевање света који нас окружује зависи од наше интелектуалне, физичке и интуитивне укључености у тај свет и истиче да је интуиција врло значајна за учење. Интуитивна реакција на неку ситуацију истовремено је и спонтана, а „спонтаност је тренутак властите слободе када

смо суочени с реалношћу, видимо је, истражујемо је и делујемо у складу с тим” (стр. 4). Говорећи о приручнику Виоле Сполин, Сунчица Милосављевић (2016) сматра да је заснован на начелима прогресивног образовања јер инсистира на учењу кроз искуство, на личној слободи, спонтаности и учењу из окружења. Вежбе Виоле Сполин заснивају се на успостављању тачака концентрације, при чему учесници без вербалног објашњења изводе спонтане радње.

Према Сполин (1963) вежба *У огледалу* подразумева особу А и Б, од којих је једна огледало, а друга особа која се огледа. У току вежбе, А и Б замењују улоге. Важно је да особа која опонаша огледало буде концентрисана на свог партнера. У пракси је доказано да ова вежба утиче на повезаност између чланова групе и изазива снажне емоције. Ова игра подстиче креативност и може се на различите начине искористити у настави српског језика и књижевности. Пре него што ученицима прочита краћи текст из књижевности, песму или кратку причу, наставник их подстиче да пажљиво слушају и да невербално, уз помоћ мимике или геста, реагују на оно што су чули. Наставник саопштава ученицима тачку посматрања, односно саопштава им где се у учioniци догађа радња или ситуација која је у књижевном тексту представљена. Ученици не смеју да гледају у наставника, нити једни у друге, већ само у простор који је предвиђен за дешавање радње. Уместо да ученици саопштавају своје утиске, они их симултано показују. Када ученици вербализују своје утиске и доживљаје често утичу једни на друге, саопштавају оно што претпостављају да наставник од њих очекује или користе оно што је већ написано о делу, мислећи да је то једини тачан одговор. Описана активности омогућује снажније и искреније доживљавање света књижевног дела.

У Србији постоји недовољан број радова који се баве темом драмске педагогије. Један од најзначајнијих је свакако докторска дисертација Сунчице Милосављевић (2016). У зборнику радова са конференције коју је организовало удружење BAZAART *Културна улога школе и образовна улога културе – Драма у образовању* професор др Милан Мађарев (2015) у уводном делу наводи најзаслужније професоре за развој креативне драматике у Југославији, а затим и у Србији. Књига професора Мађарева *Креативна драма у Шкозоришту* важна је литература за учитеље и професоре који примењују креативну драму. Покретању дискусије о значају драмске педагогије и имплементацији драмских и позоришних активности у интегрисано образовање допринеле су конференције удружења уметника BAZAART, као и зборници радова са конференција.¹⁵ Удружење BAZAART објавило је и *Водич кроз креативни драмски процес*. Постоји и неколико радова који су објављени у научним и стручним часописима који могу помоћи наставницима у истраживању драмске педагогије, драмских и позоришних активности у настави. Посебно се указује на радове Иване Стаменковић (2015, 2022), на рад Драгане Вељковић Станковић и Јелене Стојиљковић (2017) и Љиљане Ћумуре (2019).

У Србији се примењују драмске и позоришне технике у формалним и неформалним образовним и културним институцијама како би се подигла свест о проблемима младих или друштвеним проблемима заједнице. Ту се пре свега мисли на активности и пројекте које организује и спроводи *Дечији културни центар Нови Сад* у сарадњи са *Центром за позоришна истраживања*. У овом раду се приказује на који се начин форум театар самостално и у комбинацији са аналитичким позориштем, које, такође, у својој књизи објашњава Боал (2008), може применити у различитим сегментима наставног процеса у контексту наставе српског језика и књижевности. Рад садржи примере примене и других поменутих драмских и позоришних техника у контексту наставе српског језика и књижевности. Циљеви примене драмских активности у настави књижевности најпре се односе на анализу и разумевање јунака књижевних дела и њихових поступака. Кроз активно учешће у разумевању мотивације и карактеризације ликова, ученици откривају идејни слој дела, а затим то сазнање користе као подлогу за даље истраживање. Ученици постају свесни који ликови и односи су изазвали

¹⁵ <https://bazaart.org.rs/>

проблемске ситуације у свету књижевног дела, а затим их контекстуализују у садашњост. Тада полемичу о могућим акцијама које би промениле негативне исходе. Користећи технике драме и позоришта ученици истражују друштвено-историјски и психолошки контекст књижевног дела, актуелност проблема на које дело указује, али и индивидуално и колективно поимање уметничког и стварног света.

3. ПРИМЕРИ НАСТАВНИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЈА ДРАМСКОГ ТЕКСТА

Ако наставни процес посматрамо у складу са системом концентричних кругова, у том контексту можемо објаснити везу између тумачење драмских текстова од петог разреда основне школе до четвртог разреда средње школе. Читање драмских текстова у контексту наставе омогућује ученицима да се упознају са драмом као књижевним родом, као и да открију естетске вредности драмског текста са литерарне и театролошке стране. Исходи наставе и учења у контексту наставне интерпретације драмских текстова подразумевају да ученици уочавају и разумеју разлике између драме, лирике и епике. Међутим, у контексту савремене наставе значајније је остваривање исхода који подразумевају мотивисање ученика да користе знања која су читањем оваквих дела стицали, односно да уоче везу између драме и стварности и да се читањем драме подстакну на размишљање о темама које су важне за функционисање у савременом друштву. У овом делу рада посебна пажња посвећена је приказивању врста мотивисања ученика за читање драмских текстова, али и указивању на бројне стваралачке активности које се могу остварити током читања и тумачења дела.

3.1. Наставна интерпретација драмског текста „Капетан Џон Пиплфокс” Душана Радовића

3.1.1. Дело Душана Радовића – инспирација за читање, тумачење, адаптацију, извођење и методичку интерпретацију

Душана Радовића ученици упознају још у разредној настави када слушају, читају и тумаче његову поезију. Вештина Душана Радовића да у једној краткој књижевној форми споји занимљиву причу која побуђује машту, важну поруку коју најмлађи читалац разуме, поетску ритмичност и драмску напетост чини његова дела привлачним и деци и одраслима. Проучаваоци књижевности за децу указују на неоспоран таленат Душана Радовића и откривају везе између његовог дела и народне књижевности (Микић, 2008; Јовановић, 2008), позије Јована Јовановића Змаја (Микић, 2008; Јовановић, 2008; Ђорђевић, 2014) и поезије Александра Вуча (Новаковић, 2002; Хамовић, 2008; Ђорђевић 2012). Популарност његовог стваралаштва, а пре свега поезије, не јењава о чему сведочи чињеница да се његови стихови најчешће казују на дечијим фестивалима, рецитаторским такмичењима, приредбама и представама, а његови драмски текстови или текстови настали по мотивима његових дела приказују се на сценама позоришта широм Србије.¹⁶

Дело Душка Радовића је неизоставно у школским програмима. Још један од разлога због којих привлачи пажњу читалаца и пручавалаца књижевности, али и методике наставе, је и начин на који транспонује све поменуте утицаје у своје дело чинећи га интересантним, поучним, провокативним, оригиналним и ванвременским. Душко Радовић се често служи пародијом како би указао на све неправилности које се дешавају када живимо и радимо по строгим правилима, која нису у складу са нашим уверењима, потребама или временом у коме живимо. Валентина Хамовић (2008) истиче да Радовићева потреба да пародира „произилази из најдубљег осећања за уочавање несклада између сензибилитета новог времена и старих, окошталих начина изражавања” (Хамовић, 2008, 111). Слобода одрастања као тема коју својим делима покреће Душко Радовић, књижевно дело као извор инспирације за стварање новог уметничког дела, онеобичавање, разобличавање и рушење утврђених књижевних карактера, могућност учења о различитим драмским формама као резултат обраде овог дела могу

¹⁶ Драма „Капетан Џон Пиплфокс” доживела је разноврсне адаптације и сценска извођења, а овде су наведене само неке које су биле или су још увек део позоришних репертоара у последњих десетак година:

Омладинско позориште Дадов, режија и адаптација Кокан Младеновић, премијера 14. 12. 2023.

Мало позориште „Душко Радовић”, режија и адаптација Милорад Милинковић, премијера 23. 10. 2016.

Битеф денс компанија и средња балетска школа „Луј Давичо”, копродукција Битеф театра и Дечјег културног центра, режија и адаптација Јелена Богавац, премијера 5. 4. 2012.

Важно је поменути да су, поред професионалних позоришта и труппа, овај текст адаптирала и изводила бројна омладинска, аматерска позоришта, глумачке труппе и школе глуме.

послужити у настави за мотивацију ученика за читање, али и при наставној интерпретацији радио-драме и истраживачком раду.

Када читају ново књижевно дело, ученици уочавају у њему оно што им је већ познато. Ако на претходним часовима тумаче бајку „Аждаја и царев син” и том приликом обнављају знање о особинама ове књижевне врсте, наставник подстиче ученике да препознају на који начин Радовић користи моделе из бајке у својој драми. Међутим, основни циљ тумачења радио-драме „Капетан Џон Пиплфокс” биће откривање њених посебних уметничких вредности и идејног слоја. Полазећи од тога, наставник развија прецизније наставне циљеве.

3.1.2. Наставни циљеви

- Мотивисати ученике за свестрану стваралачку анализу дела.
- Истражити сличности и разлике између главног јунака у радио-драми и јунака из бајке.
- Откривати улогу спикера у тумачењу јунака, њихових међусобних односа и идејног слоја дела.
- Искрпно анализирати дидаскалије и њихову функцију у откривању посебности радио драме као књижевне врсте.
- Подстицати истраживање односа између драмског текста и драмске интерпретације, односно између књижевног текста, радио-драме и позоришне представе.
- Детаљно проучити дијалоге између Џона Пиплфокса и његових гусара Џона Пиплфокса и Пећине и Џона и Чудовишта. Открити и проценити поступке, особине, осећања, намере и међусобне односе ових јунака.
- Побудити интересовање за откривање односа друштва према главном јунаку и проблематизовати друштвене, психолошке и моралне побуде које главног јунака подстичу на акцију.
- Свестрано проучити васпитну улогу хумора у делу.
- Доживети и открити идејни смисао радио-драме који се заснива на човековој потреби да победи зло и остане упамћен као племенит и добар.

3.1.3. Мотивисање ученика за читање радио-драме „Капетан Џон Пиплфокс”

У основној школи ученици уче да функционишу у оквиру једног озбиљнијег система који подразумева постојање утврђених правила и предвиђених последица услед кршења правила. Преласком из једног у други разред ученицима се чини да се број правила умножава, баш као што се и процес учења усложњава, одговорност постаје већа, а самим тим више осећају притисак и нелагодност. Иако постоји љубав и приврженост према родитељима, али и наставницима, ученици их сматрају одговорним за наметање постулата и очекивања које је често тешко остварити. Потребно им је разумевање и охрабрење, не да се супротстве систему и крше правила, већ да дају себи времена и нађу унутрашњу мотивацију да функционишу у новим околностима. Потребно им је да знају да се од њих не очекује да се одрекну детињства и игре како би испунили задатке, већ да науче да пронађу равнотежу између дечијег света и онога што претпостављају да чини свет одраслих. Уколико наставник скрене ученицима пажњу на то да ће им читање дела помоћи да разумеју свет одраслих, да ће се читањем забавити и открити нешто ново о јунацима о којима су мислили да знају баш све и да ће им читање овог дела послужити као основа за истраживање историје, науке и уметности, привући ће пажњу сваког ученика, у складу са индивидуалним интересовањима. Драгутин Росандић (1986) сматра да је за читање драмског текста неопходна доживљајна мотивација која „тражи да се осмисли све што постоји у учениковом емоционалном и животном искуству, што ће му олакшати прихваћање драмскога дјела”(стр. 603). Милија Николић (2010) указује на то да су мотивациони извори књижевно дело, читалац и писац, али да сваки од основних може изазвати друге, споредне изворе који нас могу заинтересовати за читање дела. Говорећи о мотивисању

ученика за читање, Зона Мркаљ (2008) истиче: „Мотивисање ученике за читање и доживљавање књижевних дела заснива се на најбољим искуствима из наставне праксе, а и на сазнањима из стручне и методичке литературе” (стр. 56). Не постоји универзални рецепт уз помоћ кога наставник може увек на исти начин привући пажњу свих ученика. Зато је важно да наставник посматра и слуша своје ученике и да процени који од деветнаест поступака¹⁷ за мотивисање ученика за читање књижевног дела може применити у конкретним наставним околностима. Уколико наставник заинтересује део ученика за читање, они ће сасвим сигурно међусобно разговарати о предстојећој анализи на часу, те није искључено да ће и једни друге подстаћи на читање, посебно уколико имају слична интересовања (Николић, 2010).

Мотивисање према тематској сродности

Наставник се обраћа ученицима и најављује наставну интерпретацију радио-драме „Капетан Џон Пиплфокс”

На једном од следећих часова говорићемо о драми Душана Радовића „Капетан Џон Пиплфокс”. Сасвим сигурно сте се у млађим разредима сусрели са делима овог аутора, те се можете присетити песама „Страшан лав”, „Плави зец”, „Замислите децо”. Као што вас је својим стиховима подстицао да замислите како изгледа страшни лав или принцеза Нађа, тако ће вас и својом драмом мотивисати да оживљавате јунаке у својој машти и разговарате о њиховим поступцима и међусобним односима. Морам још да додам да су, поред капетана Џона, јунаци ове драме вама добро познати из неких других књижевних дела. Сетите се ко су највећи непријатељи чувеног Петра Пана. О којим то љутим посетиоцима који ремете дечији сан пева Љубивоје Ришумовић? Читањем откријте на који начин ове јунаке приказује Душко Радовић у свом делу.

Мотивисање сведочењем писаца о властитим делима

С обзиром на то да је Душко Радовић често износио своје аутопоетичке ставове, комуницирајући директно са својом публиком, самим тим на један врло отворен и занимљив начин и са децом, мотивацију за читање наставник црпи из његових обраћања. Како је његов рад утицао на развој и унапређење дечијег радио и телевизијског програма, цитати који се користе могу бити снимљени и пуштени на неком од часова уочи обраде наставне јединице. Текст Душка Радовића говори члан драмске или рецитаторске секције:

Поштована децо,

Обраћам вам се овако јер још увек, ево већ скоро седамдесет година, стојим при томе да деца рано ујутру треба са радија да чују неку необичну причу. Овога пута то је прича о мени и вама и нашем будућем нераскидивом пријатељству.

Моје детињство присутно је у ономе што сам написао на један други начин. И ја сам био дете; много волим своје детињство. Не бих могао да му нађем никакву ману. Врло сам се лепо осећао док сам био дете. Волим децу и то је оно основно расположење у коме пишем за вас. Трудио сам се да чак и оне ствари које су вам познате, кажем на један другачији начин. Деца најбоље знају шта је досада и боре се против ње боље него одрасли. А досада је оно што је већ познато и што се понавља. Игра би била трагање за нечим што не знамо. Покушај да радимо оно што нисмо радили. Па, ако се слажете, могли бисмо заједно са капетаном Пиплфоксом и његовом посадом да упловимо у неку нову заједничку авантуру.¹⁸

¹⁷ Видети: Николић, М. (2010). стр. 259–271.

¹⁸ Текст је преузет из књиге Радовић, Д. (2019). *Сваштара*. Београд: Лагуна уз минималну адаптацију.

Наставник може позвати ученике да заједно разгледају изложбу „Био једном један лаф”, која је приређена у галерији Библиотеке града Београда у новембру 2014. али постоји у дигиталном облику.¹⁹

3.1.4. Истраживачки подстицаји за тумачење драмског текста у школи

Како би ученици на часу приказивали резултате истраживачког читања²⁰ и учествовали у разговору о делу, наставник припрема истраживачке задатке²¹ уз помоћ којих се ученици припремају за стваралачку анализу:

Пажљиво прочитајте радио-драму „Капетан Џон Пиплфокс”. – Размислите о емоцијама које читање ове драме буди у вама. – Забележите у дневнику читања које сцене вам се највише допадају и припремите се да објасните због чега.

Како замишљате главног јунака овог дела? – Који делови из текста вам помажу да замислите како он физички изгледа? – Размислите о његовим особинама? – Закључите на основу текста о каквој личности је реч? – Шта Пиплфокса мотивише да се бори против чудовишта? – Шта сазнајемо о осталим члановима посаде? – На основу примера из текста прикажите односе између Пиплфокса и осталих гусара. – Шта мислите о задацима које гусари решавају како би постали паметнији? – Уочите сличности и разлике између Пиплфокса и јунака из бајке. – Размислите о сличностима и разликама између Радовићевих гусара и гусара са каквим сте се сусретали у другим књижевним делима.

На основу примера из дела утврдите разлике између драмског текста и бајке. – Обратите пажњу на текст у заградама. – Размислите коме је упућен. – Која је његова функција у разумевању драмских лица и њихових поступака?

Истражите значење речи спикер. – О каквом занимању је реч? – Која је улога спикера у овом делу? – Прокоментаришите начин на који спикер говори о Пиплфоксу.

Која је сцена из дела оставила на вас најснажнији утисак? – Због чега? – Размислите о разговору између Пећине и Пиплфокса. – Каква је функција ове сцене за разумевање дела? Шта вас је насмејало у овом делу? – Припремите се да говорите о сценама које су вам биле комичне? – Размислите на који начин хумор у делу утиче на нашу мотивацију за читање. – Прокоментаришите крај радио-драме? – Како читање овог дела утиче на откривање неких животних истина?

3.1.5. Читање и тумачење

За разумевање књижевног дела и ваљану интерпретацију неопходно је да ученици најпре доживљајно, а затим и истраживачки приступе читању књижевног дела и тиме развију унутрашњу мотивацију (Росандић, 1986; Бајић, 2008; Павловић, 2008; Николић, 2010). Наташа Станковић Шошо (2019) сматра да је „дживљајно читање најузбудљивији моменат читалачке активности ученика, када се ученици препуштају машти и уживају „улазећи” у фикционалне светове књижевности”(стр. 53). Због тога уводни део часа обраде радио-драме треба посветити саопштавању доживљаја и утисака поводом прочитаног дела.

Након саопштавања доживљаја и утисака, наставник започиње стваралачки дијалог о главном драмском лицу. Од ученика се очекује да саопште како замишљају Пиплфокса и који

¹⁹ Доступно на: https://digitalna.bgb.rs/jsp/RcWebImageViewer.jsp?doc_id=51e3e6cf-aebc-4b6a-a284-1fb8c01c3054/bgb12345/izlozkat/00000013

²⁰ Милија Николић (2010) сматра да се у настави књижевности могу применити све постојеће врсте читања. Николић разврстава читања према гласности, на гласно читање и читање у себи. Према временској остварености на прво, поновљено, континуирано, са прекидима, повратно. Према броју читача оно може бити индивидуално и колективно. Читање у себи може бити информативно, доживљајно и истраживачко. Истиче да је „од свим методичких радњи једино читање стално и незаменљиво”, те отуда методичари изнова проналазе начине да мотивишу ученике за читање. „Истраживачко читање подразумева појачану рационалну усмереност и радозналост ка тексту”. Док читају ученици размишљају о јунацима, о радњи, али и о ономе што ће о делу рећи. Милија Николић указује на неопходност комбинације више читања при интерпретацији дела. (250-258)

²¹ О значају истраживачких задатака говори Миодраг Павловић (2008) указујући на то да припремни задаци, било у усменој или писаној форми, морају бити методички и стилски осмишљени, али и интересантни и подстицајни.

делови текста их подстичу да визуализују његове физичке особине. Ученици говоре о његовом карактеру, ослањајући се на анализу његових поступака, мишљења других драмских лица о њему и односа које остварује у току драмске радње.

Наставник подстиче ученике да компаративном анализом утврде специфичности текста који читају. Очекује се да ће због појаве чудовишта са седам глава ученици најпре помислити да је Радовићев текст бајка. Полазећи од става да се „лик у драмскоме дијелу изграђује у друкчијим увијетима и друкчијим средствима него у епском” (Росандић, 1986, стр. 615) мотивишу се ученици да уоче разлике између главног јунака у бајци и капетана Цона Пиплфокса. Очекује се да ће ученици као основну разлику навести да су јунаци из бајке обично најмлађи цареви синови, без животног искуства, за разлику од Цона чије се искуство огледа у броју рана које, попут трофеја, носи на себи и који је на почетку драме у пензији. Јунаке из бајке за одлазак од куће и борбу са змајевима и алама најчешће мотивише љубав према девојци или породици, док Цона на борбу са Чудовиштем подстиче жеља да се још једном докаже као најхрабрији капетан и поврати своју славу. Потенцијална дискусија која се може развити са ученицима заснива се на проблематизовању Пиплфоксове победе над Чудовиштем. Очекује се да ће ученици имати подељена мишљења о начину на који Пиплфокс побеђује.

Ученици ће увидети да писац користи моделе из бајке, али их мења тако да они у контексту драме добијају другачије значење. То је добра прилика да се разговара са ученицима о разлозима због којих Душко Радовић пародира одређене елементе бајке, при чему они своје тумачење могу повезати са одломком из текстова који су употребљени као мотивација за читање. Очекује се да ученици примете да писац користи пародију како би нешто што је познато испричао на другачији начин, а тиме жели да истакне да не постоје апсолутно негативни или апсолутно позитивни јунаци, већ је њихово понашање резултат сплета различитих околности.

Подстицајним дијалогом наставник наводи ученике да уочавају особине осталих чланова посаде, како би напослетку утврдили да су Радовићеви гусари плашљиви и не тако паметни, али ипак слушају свог капетана и одани су му. Ваљаним методичким поступцима наставник усмерава ученике ка откривању разлика у формама приповедања у бајци и радиодрами. Од ученика се очекује да примете да се радња у Радовићевом делу остварује путем дијалога између лица, за разлику од бајке у којој нам наратор препричава догађај уз кратке разговоре између јунака који нам помажу да разумемо радњу. Истражујући занимање спикера, ученици повезују улогу спикера са наратором у епским књижевним врстама. Ученици ће приметити да за разлику од спикера, чији је начин изражавања формалан и узвишен, лица у драми употребљавају језик који је близак разговорном стилу и који често изазива смех.

Ученици ће прокоментарисати да су се смејали дијалогу између Пећине и капетана или капетана и гусара, сцени са Брзоговорећима те ће на овај начин уочити како хумор подстицајно утиче на читање и разумевање дела (Бајић, 2008; Чорболоковић, 2019; Станковић Шошо, 2019).

Као још једну разлику између бајке и радиодраме ученици ће навести дидаскалије које читаоцима помажу да замисле сцене у драми. Учешће у стваралачким активностима инспирисаним читањем драме омогућиће им да увиде да дидаскалије имају своју функцију при драмском извођењу текста на радију и у позоришту.

На крају, ученици уочавају да је у овом делу представљена само једна епизода из живота јунака и да се радња одвија брзо. Примећују да се упутствима у заградама сугерише остваривање звучних ефекта. Дидаскалије могу послужити ученицима да провере стечено знање о ономатопеји, а затим да уоче њену функцију у књижевном тексту. Уочавањем свих наведених особина дела на основу стваралачке анализе текста, ученици успешно откривају значење појма радио-драма.

У завршном делу часа издвајају се кључни појмови у вези са прочитаним делом: лица, драмска радња, сукоб, пародија, драма, дидаскалије, ономатопеја, спикер, радио-драма.

Завршним делом часа наставне обраде драмског текста поставља се темељ за планирање и реализацију низа стваралачких активности. На наредним часовима,

успостављањем предметних и међупредметних корелација, помаже се ученицима да увиде да се грађење јунака у драмском тексту наставља драмским извођењем, а завршава рецепцијом гледаоца као и да их читање књижевног дела може подстаћи на истраживање других друштвених и научних области.

3.1.6. Стваралачке активности у настави

Угледни час – *Од Тесле до Душка Радовића*

Ученици петог разреда најчешће страхују од нових предмета који их очекују у наредним разредима. Овакав угледни час на коме ће се спојити Физика, Информатика, Техничко и информатичко образовање и Српски језик и књижевност побудиће им позитивно размишљање о новим предметима, а увидеће и на који начин се знање из различитих области може повезати и применити у пракси.

Ученици се деле у групе и свака група добија припремни задатак:

1. Окријте које све радио-станице постоје у вашем граду. Када су основане? Проучите њихов програм и сазнајте којим се све темама баве.
2. Направите и спроведите анкету међу члановима породице, родбине, у комшилuku или у школи и сазнајте колико слушају радио и шта најчешће слушају. Припремите се да саопштите резултате до којих сте дошли.
3. Истражите када су настали радио-уређаји. Како су изгледали, а како изгледају данас? Размислите због чега је значајан проналазак радија.

На почетку часа ученици представљају резултате својих анкета. Неки од ученика снимају кратке емисије на тему радија и приказују разговоре са саговорницима. Ученици на час доносе различите уређаје (грамофоне, транзисторе) и праве изложбу.

На основу разговора са професорима физике, техничког образовања и историје и увидом у уџбеничку литературу²² закључује се да о преношењу звука и начину функционисања радија ученици уче у осмом разреду, док о открићу радија у историјским уџбеницима податак о томе постоји на нивоу информације. Ипак, наставници могу припремити једноставне огледе које ће заједно са ученицима извести и приказати развој технологије од радио-уређаја до дронова. Наставници информатике предлажу бесплатне програме за снимање звука које ученици могу користити у кућним и школским условима за припремање наредног задатка у оквиру стваралачких активности.

Посета локалне радио-станице

Ученици у пратњи професора одлазе у локалну радио-станицу где ће моћи да учествују у снимању емисије. Ученици ће најпре имати стручно вођење, после чега ће се, по свом избору, опробати у улози спикера, уредника и редитеља програма. Видеће на који начин се данас обрађује звук, а како је то изгледало раније.

Драмски текст – радио-драма – позоришна представа

Како би уочили разлике између драмског текста, радио-драме и позоришне представе, ученици подељени у групе припремају радио-драму и позоришну представу „Капетан Џон Пиплфокс”. На основу процеса истраживања ученици закључују да су током припремања радио-драме највише пажње посветили проналажењу начина на који ће кроз говор и звук дочарати атмосферу дела. Сматрају да је оваква врста рада тежа, али да има својих предности, јер оставља могућност слушаоцима да замишљају своје јунаке, те се по томе не удаљава од онога што пружа читање драмског текста. Ученици који су припремали позоришну представу

²² Митровић, М. (2015). *Физика 8: уџбеник за осми разред основне школе*. Београд: Сазнање
Петровић, Д. (2022). *Техника и технологија 8: уџбеник за осми разред основне школе*. Београд: Вулкан
Ферина, З. (2022). *Уџбеник за техничко и информатичко образовање*. Београд: Infotehnika

сматрају да је њихов задатак комплекснији јер су морали да смисле и поставе мизансцен, реквизите, костиме и сценографију. Указују на то да је требало да уче текст напамет и да ангажују шапача, док су глумци у радио-драми могли да читају текст. Како се више група пријављује за припрему позоришне представе, ученици добијају различите задатке:

1. Џон Пиплфокс се тренутно налази на годишњем одмору, а ваш задатак је да дођете до њега и сазнате све о његовом последњем походу на страшно чудовиште. Ваша представа почиње тако што по плажама Кинеског мора трагате за Пиплфоксом како бисте први сазнали најновије вести из његовог живота. Напишите текст, смислите наслов и поделите улоге.
2. Ваш задатак је да нам откријете нешто о прошлости капетана Џона Пиплфокса. Шта се догодило пре него што је одлучио да још једном заблиста и поврати свој углед? Ваша представа почиње неколико година пре главног догађаја представљеног у радио-драми „Капетан Џон Пиплфокс”. Напишите текст, смислите наслов и поделите улоге.

На овај начин подстиче се креативност ученика. Они уче како да једно књижевно дело посматрају као извор нових идеја и материјала за истраживање и стварање. Поред тога, проверава се да ли су разумели ликове и поруке радио-драме коју су читали.

После ученичких извођења, наставник предлаже заједничко гледање и слушање постојећих извођења које су припремали професионални глумци. Покреће се дискусија која се заснива на упоређивању интерпретација. Тиме ученици закључују да је извођење драмског текста заједничко тумачење свих учесника у стваралачком процесу укучујући и гледаоце, као и да се читањем књижевног дела и гледањем или учествовањем у драмској интерпретацији покреће у нама велики број различитих емотивних и сазнајних процеса који нас чине радозналим и спремним за откривање и стицање нових знања из различитих области.

3.2. Наставна интерпретација драме „И ми трку за коња имамо” Миодрага Станисављевића

3.2.1. Мотивисање ученика за читање драме „И ми трку за коња имамо” Миодрага Станисављевића

Да би наставник мотивисао ученике да прочитају, а затим и разумеју драму „И ми трку за коња имамо” може организовати пројектну недељу у којој ће се ученици бавити истраживањем словенске митологије и митских бића из српске традиције. Пројектна настава у великој мери помаже подизању свесне активности ученика. Они су тада у водећој улози, а наставников задатак је да их усмерава и подржава у истраживачком, сазнајном процесу, при чему се остварује предметна и међупредметне корелације.²³

Проверавањем степена остваривања предвиђених исхода путем оваквог облика рада у пракси, закључује се да је ово неопходан и ваљан методички поступак, не само у овим наставним околностима, већ се може користити у редовној настави свих предмета, у свим разредима, али захтева велико ангажовање, стручност и мотивисаност, пре свега наставника.

Поред афирмисања ученика за истраживачки рад и проучавање прошлости, народне књижевности и традиције, пројектним задацима открива се одакле драмски писци и остали уметници црпе идеје за своја дела, како се ствара драмски текст, како се развија драмска радња и како се граде лица.

Врело мудрости: Фестивал словенске и српске митологије

У пројектној недељи могу учествовати сва одељења која ће касније тумачити драму, али и остали ђаци и професори. Ученици се у складу са својим интересовањима деле у групе и добијају задатке. На картицама које извлаче написани су називи митских бића о којима могу сазнати из литературе коју им наставник препоручује. На картицама су појмови: Вила, Вук,

²³ Види поглавље Драмски метод и пројектна настава

Осења, Шумска Мајка, Лесник, Куч, Аждерица, Ала, Змај, Чума, Караконцула, Вештица, Јагабаба, Суђенице, Перун, Весна, Световид, Триглав. Свака група извлачи по три картице, а затим добијају и задатке у вези са њима.

Истраживање митолошких бића:

Група истражује карактеристике, приче и улогу извучених бића у српској митологији. Припремају презентацију или постер који садржи кључне информације о одабраном бићу.

Израда костима и реквизита:

Ђаци користе материјале попут тканине, картона, боја и других доступних материјала. Циљ је да што верније дочарају биће из српске митологије.

Драматизација митолошких прича:

Бирају познату причу или легенду из српске митологије у којој се помиње биће које су извукли. Прилагођавају причу сценарију који ће извести на фестивалу.

Ликовна уметност:

Ђаци стварају ликовна дела инспирисана српском митологијом. Цртају, сликају, праве скулптуре или маске митолошких бића. Користе различите технике и материјале како би изразили своју креативност.

Писање прича или поезије:

Ђаци пишу приче или песме у којима су главни јунаци бића која су предмет њиховог истраживања. Могу стварати нове митове, интерпретирати постојеће или изражавати своје мисли и осећања везане за митолошка бића. Радови су део финалне изложбе.

Истраживање симболике:

Тимови истражују различите симболе присутне у српској митологији. Тумаче значење симбола и истражују како су коришћени у различитим контекстима. Припремају презентацију или радионицу на којој ће поделити своја истраживања.

„Очев трс“

Једна група ђака чита народну приповетку „Очев трс“. Ученици представљају причу путем стрипа или видео-анимације.

За све задатке ученицима су доступне књиге *Митска бића српских предања* Слободана Зечевића, *Словенска митологија*, Спасоја Васиљева, *Антологија српских народних приповедака*, др Војислава Ђурића.

После рада на организацији фестивала, изради задатака и презентацији, ученици ће желети да знају на који начин је народна књижевности подстакла писца Миодрага Станисављевића да напише своју драму.

Истраживачки пројекат за ученике

Поштовани ученици,

Током пројектне недеље упознали сте се са словенском митологијом. Приказали сте нам разна митолошка бића, нашли сте се у различитим улогама уз помоћ којих сте открили шта све писцима може послужити као инспирација за стварање оригиналног уметничког дела. Знање које сте стекли учењем у пројектној недељи можете искористити током наставне интерпретације драме „И ми трку за коња имамо“ Миодрага Станисављевића. Назив дела одмах привлачи пажњу, јер подсећа на једну изреку, па ћете помислити да је у питању грешка у куцању. Међутим, читајући драму схватићете због чега је промењен ред речи. Пред вама су истраживачки задаци који ће вам помоћи у стваралачкој анализи дела.

Док читате, записујте реплике, издвајајте делове који су вам занимљиви и припремите се за разговор о делу.

Доживљаји и утисци

– Припремите се за саопштавање својих утисака поводом прочитаног дела. – Које сцене су вам посебно привукле пажњу? – Због чега? – О чему сте размишљали после читања драме? Шта вас је конкретно у драми подстакло на таква размишљања? – У току пројектне недеље имали сте прилике да се упознате са народном приповетком „Очев трс”. – С обзиром на то да је драмском писцу ово дело послужило као инспирација за писање драме, упоредите своје утиске о овим делима? – Које дело вам је занимљивије и због чега?

Па крени, сине, у добар час пошао! Чувај се паса и прикојаса, рђавог сапуника, трулог моста и кијака из мрака!

Како замишљате Марка? – Које његове особине уочавате на основу драмског текста? Шта Марка мотивише да крене на пут? – Како тумачите очеве речи које на поласку упућује сину? – На чији савет вас очеве речи подсећају? – Да ли је Марко послушао очев савет? Образложите свој одговор користећи примере из текста. – У којој ситуацији Марко користи лук који му је отац дао? – Како тумачите очев одговор на Марково питање да ли је лук који му даје чаробан?

Пошао сам на пут ал сам невестит путу, ај, хај, невестит далеком путу. Моста и кијака из мрака!

Кога Марко среће на свом путу? – На који начин су ови сусрети повезани? – Ко му помаже током путовања? – Ко се труди да му отежа путовање? – На који начин Марко одговара на изазове? – Шта то говори о њему? – У којим ситуацијама су те Маркови поступци изненадили? – Шта му замераш? – Шта или ко утиче на то да Марко одлучи да одустане од трса? – Како коментаришеш ту његову одлуку?

Куд си пошао нећеш стићи.

Присетите се приказивања митолошких бића и појава. – Ко је Осења према народном веровању? – На који начин сусрет са овим бићем мења Марков пут? – Размислите о томе због чега писац одлучује да се овакво биће нађе на Марковом путу. – Прокоментаришите последњи сусрет Марка и Осења. – Шта на основу последње сцене у којој њих двоје разговарају закључујете о Марку?

Видели па живи били!

Која је улога Вука Прометала? – Шта откривамо на основу његовог надимка? – На који начин он утиче на Марка? – Због чега му помаже? – У којим ситуацијама му помаже? Размислите о значењу његових праметнутих изрека у контексту овог дела. – На чија упозорења подсећају она која Вук упућује Марку? – Марко не слуша ни очев савет, ни Вукова упозорења. – Шта то о њему говори?

Ко се мача маша погинуће од мача!

Какве жеље имају краљеви које Марко среће? – Кога представљају краљеви? – Која је функција њихових жеља у погледу радње ове драме? – Посебно прокоментаришите сцену са краљем Сандаљем- Мандаљем. – Објасните због чега је та сцена посебно интересантна.

Најважније је да вам се, док га гледате, обрве извијају а зенице шире.

Шта се дешава када се Марко и Јана сретну? – На основу чега Јана тврди да зна да је Марко онај прави? – Како бисте ви описали заљубљеност? – Ко им помаже да остваре своју љубав?

У Трлаврлатеданегдаичитукабнабићидаљеву

Које сцене у драми су вам биле најсмешније? – Образложите свој одговор? – На који начин писац користи брзалице, загонетке, бројалице, клетве? – Шта се постиже комбиновањем модерног и традиционалног у језику?

И тако смо, Пријане Пријановићу, причи стали на реп. Наши примак се растао...

Размислите о порукама које нам писац овом драмом преноси? – На који начин вам је читање овог дела помогло да пронађете одговоре на нека своја питања? – Шта би било да Марко није одустао од трса због љубави? – Због чега на крају Марко добија и трс и принцезу?

3.2.2. Читање и интерпретација

На почетку часа наставник дели улоге ученицима, с тим што се у улози Осења и Вука Прометала може наћи онолико ученика колико се пута ова драмска лица појављују у делу. Наставник објашњава ученицима да ће током разговора о делу заједнички направити мапу ума²⁴ којом ће представити сва драмска лица и њихове међусобне односе. Задатак ученика у улози биће да изговоре једну реченицу коју сматрају карактеристичном за драмско лице које су одабрали. На пример, када се говори о сусрету Марка са Шумском Мајком ученик у улози Шумске Мајке каже: „Погледаћу у Књигу Раскршћа и растумачити ти шта тамо пише...” Вук Прометало и Осења при сваком појављивању морају изговорити реченицу која је карактеристична за конкретну сцену. Оживљавање драмских лица подиже ниво свесне активности, креативности и активног учешћа у стваралачком процесу и позитивно утиче на интересовање ученика за разговор о драми, чиме се ствара ваљана основа за стваралачку интерпретацију.

Наставник усмерава интерпретацију према истраживачким задацима. Очекује се да ученици Марка доживљавају као младића који одлучно и храбро одговара на сваки изазов. Диве се његовим поступцима, али сматрају да у неким ситуацијама греша и доводи свој живот у опасност. Примећују да му отац на одласку даје савет сличан ономе који мајка упућује Црвенкапи. Марко због своје непромишљености и радозналости, као и Црвенкапа, убрзо заборавља на очев савет. Ученици сматрају да такво његово понашање има своје добре и лоше стране. Он упознаје Осењу, али, тиме што га он непрестано наводи на погрешан пут, учи да се сналази у различитим околностима у чему му помаже Вук. Марко стиче пријатеља и помоћника из истог разлога и на исти начин као што то чине јунаци из бајке. Иако Вук непрестано поставља забране Марку, он их крши. Постављање и кршење забрана карактеристично је за бајке, те у том контексту ученици уочавају сличност између овог дела и бајки које су читали. Ученици Марково кршење забрана карактеришу као непромишљено поступање, међутим, за Марка су подстицајне и такве околности. Ученици сматрају да је Маркова упорност и непрестана борба утицала на то да он на крају буде срећан. Марко је једини у драми који се труди и ради на томе да оствари свој циљ, док краљеви имају снове и жеље, али ништа не чине да би их остварили. Он успева да надмудри Осињу откривајући њену слабост. На крају, спреман је да се одрекне љубави да би се кући вратио са трсом. Због тога што успешно савладава све препреке, добија и више него што је очекивао.

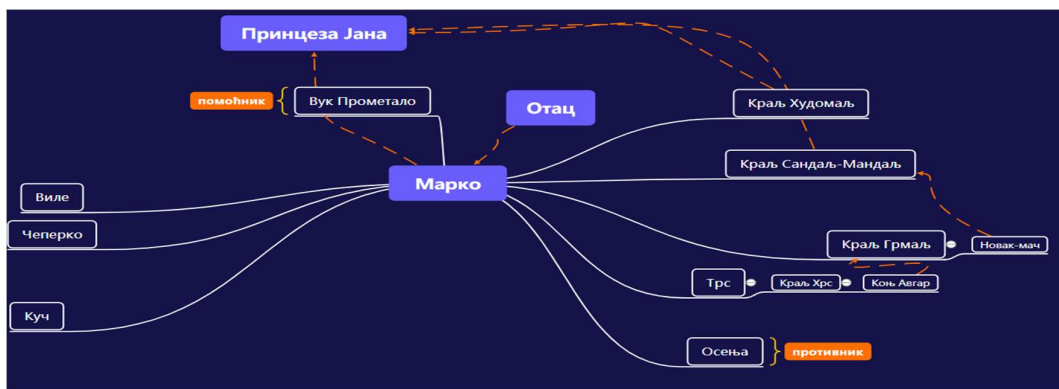
Хумор у делу има васпитну и мотивациону улогу и заснива се, пре свега, на вербалној комици. Упоређујући приповетку „Очев трс” и драму „И ми трку за коња имамо” очекује се да ће ученици наводити да им је драма била интересантнија, да су се више смејали ситуацијама које су приказане, да је радња узбудљивија, а језик којим говоре драмска лица, упркос непознатим речима, разумљивији је и интересантнији. Ученици ће наводити речи, реплике и дијалоге који су им били комични. Писац сједињује архаичне изразе и сленг стварајући оригинални језик којим драмска лица остварују дијалог. Језик доприноси карактеризацији јунака и разумевању порука које су инкорпориране у дело. Промењен ред речи народних изрека симболички приказује потребу да се нарушени склад и равнотежа с почетка дела поново успоставе. Да би се то десило, главни јунак мора да спозна себе и свет око себе. Према народној изреци коњ је средство које обезбеђује победу, у драми писац указује на то да је тежак пут до средства које нам омогућује победу. Народна изрека *Живи били па видели* односи се на човекову жељу да сведочи неком догађају у будућности. У делу се речима Вука Прометала *Видели па били живи* указује на то да учећи на својим грешкама можемо напредовати.

²⁴ О мапама ума као алатима за учење и разумевање градива види:

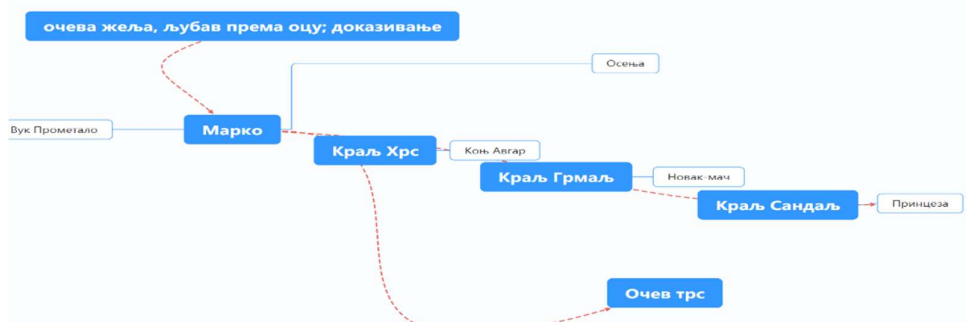
<https://www.valentinkuleto.com/2015/01/mape-uma/> и Buzan T., & Buzan. B. (1993) *The Mind Map Book*: <https://volimbiologiju.files.wordpress.com/2013/09/169208462-toni-buzan-mape-uma.pdf> <17.3.2024.>

Ученици читањем дела уочавају да је важно се човек непрестано труди како би остварио своје снове. Уколико одлучи да савлада све препреке, ма колико се чинило да је то немогуће и тешко, на крају ће осетити радост због успеха који је остварио. Пређени пут је често значајнији од циља. На том путу упознајемо себе и померамо своје границе како бисмо стицали нова искуства. Доброта се увек исплати, јер чинећи добро стичемо пријатеље. Љубав нас увек мотивише и покреће. Кад волимо, свет постаје лепше место.

Ученици током интерпретације стварају мапу ума.

Слика 1: Мапа ума „И ми трку за коња имамо”

Слика 2: Мапа ума број 2 „И ми трку за коња имамо”

Овако представљена мапа ума ослања се у великој мери на актанцијални модел Ан Иберсфилд.²⁵ Када ученици на овај начин прикажу односе у драми, покреће се дискусија о симболичком значењу поступака ликова. На пример, ако наставник пита ученике шта Марка мотивише да крене на пут, очекивани одговори су: очева жеља; љубав према оцу; жеља за доказивањем; радозналост. Отац жели да пије добро вино, а то ће му поћи за руком уколико добије трс. Марко, вођен осећајем наклоности и љубави према оцу, или личном потребом за доказивањем, креће на пут. На том путу сусреће различита бића и људе (помоћнике, противнике) и његов циљ (објекат) се на први поглед мења или се удваја. Наставник дискутује са ученицима о томе због чега Марко не одустаје од свог примарног циља.

Мапе ума које су настале као резултат стваралачке интерпретације наставник може искористити као полазну тачку за примену драмских активности на неком од следећих часова. Следећи мапу, ученици ће се наћи у Марковој улози, али ће самостално доносити одлуке о избору пута. Мењаће Маркову путању, усклађујући је са својим промишљањима о забранама, саветима и препрекама са којима се срећу. Наставник може дискутовати са ученицима о томе шта би било да је Марко послушао упутство Шумске Мајке. Ученици сматрају да је упутство било компликовано, али претпостављају да би, следећи инструкције, Марко лакше стигао до

²⁵ Види у: Иберсфелд, А. (1982). стр. 51–82

циља. Применом драмског метода ученици откривају како би се понашали на Марковом месту и на који начин би овакав пут утицао на њих.

3.3. Наставна интерпретација драме „Покондирена тиква” Јована Стерије Поповића

3.3.1. Циљеви проучавања комедије „Покондирена тиква” у седмом разреду основне школе

Образовни циљеви

Одабраним и ваљаним методичким радњама остварити мотивисање и припремање ученика за доживљавање и наставно тумачење комедије „Покондирена тиква” Јована Стерије Поповића. Подстицати ученике на разговор о утисцима и размишљањима на које их је подстакла ова драма. Мотивисати ученике да саопштавају на часу детаље из пишчеве биографије са којима су се упознали читајући препоручену литературу. Разговарати са ученицима о начину на који је Стерија изнео своје погледе на друштво и време у којем је живео и стварао. Подстицати ученике да обнове основне одлике комедије. Путем стваралачког дијалога са ученицима учавати и истицати разлике између комедије нарави, карактера и ситуације. Упућивати ученике на то да одреде којој врсти комедије припада „Покондирена тиква”. Указати ученицима на значај *вербалне комике*.

Подстицати ученике да учавају функцију језика у карактеризацији јунака. Разговарати са ученицима о лику Феме. Мотивисати их да открију да ли је она комичан или трагичан лик. Мотивисати ученике да, читајући пажљиво текст, открију каква је Фема била док је њен муж био жив. Разговарати са ученицима о разлици између појмова хумор, иронија и сатира дајући примере из књижевних дела са којима су се ученици упознали на претходним часовим. Подстицати ученике да у тексту обележе монологе и уоче њихову функцију у интерпретацији драме и анализи драмских лица.

У претходним разредима ученици су се упознали са драмом Косте Трифковића „Избирачица”. Мотивисати ученике да упореде ликове из драме „Избирачица” са ликовима из Стеријине драме. Усмерити ученике да, на основу онога што су читали, анализирају на који начин Стерија завршава своје драме.

Васпитни циљеви

Подстаћи ученике да аргументовано изнесу своје ставове о томе ко су позитивна, а ко негативна лица у овој драми. На основу Феминог односа према фамилији и свету, подстаћи ученике да размишљају о односу међу људима. Подстаћи ученике да размишљају о значају образовања и културе појединца. Мотивисати ученике да размишљају о наслову драме. Разговарати са ученицима о томе ко су покондирене тикве двадесет првог века. Мотивисати ученике да пронађу сличности између света драмског дела и времена у коме живе. Разговарати са ученицима о проблемима и могућим решењима за побољшање наше друштвене ставрности.

На основу приче о Евици и Васи разговарати са ученицима о снази и моћи искрене љубави. Разговарати са ученицима о томе које су љубави забрањене у данашњем друштву. Мотивисати ученике да прокоментаришу лик Феминог брата и његовог односа према љубави између Евице и Јована.

Истицати потребу сваког човека за комуникацијом са другим људима, као и значај разговора и међусобног разумевања за превазилажење тешких животних ситуација. Размотрити могућност појединца да свет учини бољим местом.

Разговарати са ученицима о значају књижевности у животу човека. Истицати улогу књижевности у васпитању човека.

Функционални циљеви

Усмерити ученичку пажњу ка драмским делима српске књижевности која нису присутна у настави. Развијати код ученика умеће тумачења драмског књижевног дела. Подстицати ученичку свесну активност и мисаоне радње запажања, закључивања, поређења, чија је улога у разумевању и тумачењу књижевних дела незаменљива. Подстицати ученике да саопштавају своје доживљаје и размишљања која су изазвани естетским вредностима дела.

Развијати вештину компаративног сагледавања више књижевних текстова. Охрабривати ученике да се приликом тумачења књижевног текста служе својим читалачким искуством, односно да се позивају на уметничка својства на која су наилазили код других аутора.

Подстицати код ученика љубав према драмској уметности и позоришту. Подстицати развијање вештине различитих облика читања (доживљајног, изражајног, изражајног интерпретативног и истраживачког). Подстицати интересовање за драмске секције и радионице.

3.3.2. Мотивација

Ученици добијају задатак да организују дебату на тему *Помодарство*. Путем ове говорне вежбе ученици објашњавају шта је по њиховом мишљењу мода, шта је модерно и да ли је све што је модерно истовремено и добро. Ко или шта све утиче на то да неку појаву одредимо као прихватљиву? У чему је разлика између моде и помодарства? Како мода утиче на људе и шта значи израз „пратити моду”?

Од ученика се очекује да појам моде доведу у везу са одећом и прокоментаришу како се мода мењала кроз време. Уз помоћ фотографија и видеа, приказују промене фризура, гардеробе, ципела и аксесоара и закључују да су модне куће диктирале промене посредством часописа, а касније телевизије и друштвених мрежа. Ученици уочавају да би требало да стил прати карактер и да је погрешно да наметнути трендови мењају нечији идентитет. Указују на то да не стоје свакоме комади који су модерни и да треба наћи меру у свему. Разговором откривају да млади данас под утицајем друштвених мрежа теже да имају најновије моделе телефона или рачунара, маркирану гардеробу и обућу, чак и када немају довољно новаца да то приуште, или када им ти комади не стоје. У овом контексту помиње се и све већа потреба за променом физичког изгледа естетским корекцијама и операцијама. Међу својим вршњацима уочавају потребу да похађају што више приватних активности, чак и када нису предмет њиховог интересовања. На крају, ученици закључују да је помодарство злоупотреба моде, односно да се помодарством сматра све оно што се ради или купује без потребе или истинске жеље и љубави, само како би се завредило туђе дивљење или коментарисање, односно како би био „у тренду”.

После дебате наставник се ученицима обраћа речима:

Међу људима одувек постоје они који су задовољни собом и довољно храбри да буду оно што јесу, али постоје и они који би радо били неко, ма ко, други. Јован Стерија Поповић нам представља Фему, жену која се на све могуће начине трудила да буде нешто што није. Разлози за такво понашање су бројни, а открићете их само ако прочитате Стеријину комедију. Ако се питате откуд Стерији инспирација за писање комедије, прочитајте његов кратки предговор „Покондиреној тикви” и открићете. Занимљиво је да је један од ликова у комедији, након прве верзије дела, промењен како би дело било „прихватљивије” за читање и извођење. Та потреба за интервенцијом говори нам о томе колику је буру тада Стерија подигао овим својим делом, а интересовање за његову Фему постоји и данас, скоро два века од њеног литерарног рођења. Сазнајте због чега је то тако читајући ову занимљиву комедију.

3.3.3. Задаци за истраживачко читање

...тако завомо весело позориште које сам ја долу нижајше потписани сочинити ичастије имао за вашу, ако соизволите читати, како ползу, тако и забаву.

После читања комедије, које сцене и ликови су ти били најинтересантнији. – Због чега? Подвучи у тексту реплике или дијалоге који су ти били толико интересантни да су те подстакли да наставиш са читањем.

На мене гледај, ако мислиш да штогод буде од тебе, а не на којеквако ђубре.

Ко или шта покреће радњу ове комедије? – Размисли о односу између Феме и њене ћерке? – Како се Фема понаша према Евици? – Како је твоје мишљење о саветима које Фема упућује ћерки? – Каква је Евица? – Можемо ли на основу овог дела закључити каква је мајка Фема? – Шта Фему чини другачијом у односу на лица других комедија које сте читали?

Каква је ово свињаруша! С њом није вредно ни разговарати.

Прокоментариши понашање Анче и Јована. – Како се они сналазе у новим околностима? – Шта о њима сазнајемо путем односа који развијају са Фемом? – Како се Фема према њима понаша? – Размисли која је функција ових ликова у делу.

Ког врага, ил' је полудила или се чини. Какве су то речи: мико! мико! Канда краве ваби.

Тешко је одредити, али према коме се, по твом мишљењу Фема најгоре понаша? Размисли о разлозима таквог понашања. – Шта за Фему представља њен брат? – Какав је Митар? – Какав је Митров однос према Евици? – Оправдаваш ли његово мишљење о Евичиној вези са Васом? – Због чега се он не слаже са њиховом везом? – Који Митрови ставови ти делују исправним? – Подвуци у тексту Митрове реплике са којима се слажеш и образложи свој одговор.

Леп је паун, и красан, и с перјем се дичи, али би се постидио да зна како кричи, — каже бесмертни Доситеј Обрадович.

Ко и у којој ситуацији изговара наведене Доситејеве речи? – Како разумеш овај цитат у контексту читавог дела? – Прокоментариши Сару и Ружичића. Кога по твом мишљењу њих двоје представљају? – Ко разоткрива њихово право лице? – Обрати пажњу на језик којим говори филозоф. – Размисли шта употребом таквог језика Стерија говори о тадашњем времену у контексту развоја уметности и књижевности. – Прокоментариши сцену између Јована и Ружичића. – Која је функција ове сцене у делу?

Што сам била, нећу да знам, али што сам сад, то ти не можеш бити, да ти се јошт једанпут нос подужи.

Ко је Фема? – Обрати пажњу на њен говор. – Шта мисли да ће постићи, а шта постиже употребом таквих речи и израза? – У чему се огледа хумор? – На шта нам оваква врста хумора указује? – Издвој ситуације у којима сазнајемо каква је она била док јој је муж био жив. – Ко Фему непрестано подсећа на оно што је некад била? – У којим ситуацијама Фема сама открива своје право лице? – Поткрепи своја запажања примерима. – Како се завршава ова комедија? – Размисли због чега Стерија своја дела назива *веселим позорјима*, а не комедијама.

Задаци за групни рад

У овој комедији, као и у многим другим Стеријиним делима, значајну улогу имају лица која се у делу само помињу. У овом случају, у питању је Фемин муж. Како би установили због чега се лица која су у вези са њим овако понашају у драми, ученици откривању како је Фемин муж утицао на њих. Ученици ће бирати по једно лице из дела (Јован, Анча, Митар, Евица, Фема, Фемин муж), а затим ће написати исповест о Фемином мужу у име одабраног лица. Кроз ту исповест сазнаћемо како се Фемин муж понашао према том лицу и на који начин тај однос утиче драмске сукобе и драмску радњу. Једна група ученика представљаће Феминог мужа. Они добијају задатак да сваком лицу напишу поруку у име Феминог мужа. Циљ је да открију како се драмска лица понашају док, после његове смрти, читају поруку.²⁶

²⁶ Драмска лица која се у Стеријином делу помињу и њихову функцију у комедијама истражује, између осталог, Петар Грујичић (2022).

3.3.4. Динамика рада

Наставну интерпретацију дела наставник започиње подстицањем ученика да сопштавају утиске и доживљаје о прочитаној комедији.

Какви су ваши први утисци након читања комедије? Шта вас је забринуло, а шта забавило док сте читали? Које лице у драми је привукло вашу пажњу и због чега? У каквој је вези ово дело са дебатом коју смо покренули на претходном часу? На основу предговора из 1830. године објасните разлоге због којих Стерија пише своју комедију.

Очекује се да ученици примете да је дебата коју су покренули била одличан увод за разматрање и анализу лица и њихових односа у овом делу. Нажалост, и у Стеријино време, као и данас постојали су људи који робују трендовима и који се труде да постану део друштва коме не припадају. Ученици уочавају да Фема од почетка неправилно користи речи и изразе из француског језика, покушавајући да изгледа и звучи отмено, међутим, испада смешна. Анализирајући однос између Евице и Феме, посебну пажњу привлаче погрдна имена којима Фема назива кћер и критике које јој упућује због Евичине жеље да ради. Још на почетку је очигледно да је Фема преко ноћи променила понашање и то изазива чуђење свих укућана. Међутим, Јован и Анча се брзо привикавају на нове околности и труде се да преокрену ситуацију у своју корист. Иако прости и необразовани, ово двоје слуга се вешто поигравају са Фемом и доприносе њеном исмевању. Ово је прилика да наставник укаже ученицима на то да је Стерија по угледу на своје узоре, а пре свега на Молијера, градио ликове слугу који су паметнији од својих господара, чиме се додатно истичу негативне особине протагониста. Јован и Анча се Феми обраћају као „мајсторици” имплицирајући њену прошлост. Но, брзо схватају да ће им промена донети разне бенефите, те се прилагођавају новонасталим околностима. Ученици истичу да је Митар глас разума у комаду и слажу се са неким од његових ставова. Он открива прави идентитет Саре и Ружичића:

„Ружичић, Ружичић, да не буде тај што је служио у дућану код Јелкића и штету учинио? Он је, на моју душу, зашто смо чули да се после некако на науку дао. Еј, Фемо, Фемо! А ко ти је то до тебе, откуда је та опет?” (Стерија, 2009, 58)

„А, сад ми пада на памет колико сам је пути видио кад сам покојном графу чизме правио. Ту је она била куварица. — Моја Фемо, стиди се, какво си друштво изабрала”! (Стерија, 2009, 58)

Ученици цитирају Митрове реплике о моди и слажу се са његовим ставом о Феминој промени. С друге стране, ученици имају опречне ставове о томе што Митар на почетку није подржавао љубав између Евице и Василија само зато што је Василије сиромашан. Говорећи о сцени између Евице и Митра наводе да Евица износи одличне аргументе, говорећи да је Васа способан и да свакоме треба времена да се обогати и нешто стекне. Митар своје противљење образлаже ставом да су се времена променила и да неће бити задовољна ни срећна са Васом, јер јој неће омогућити да има онолико колико је навикла. Занимљиво да је Митар променио мишљење, иако Васа новац није стекао својим радом, већ је добио на лутрији, због чега закључују да ни Митар није позитиван лик и да не цени заиста праве вредности, већ новац ставља испред свега.

Ученици анализирају карактер и поступке Саре и Ружичића. Фема у Сарином понашању и појави види начин на који она замишља ноблес. Сара говори француски, облачи се по последњој моди, а све су то услови за улазак у свет ноблеса. Сара и Ружичић подржавају Фему јер од ње извлаче корист. То су типични ликови варалице из класичне комедије који имају за циљ да искористе Фемину неукост и да се обогате. Ученици уочавају да је Сара организаторка, а да је Ружичић извршилац. Овде се ученицима скреће пажња на време настанка ове комедије и на културне прилике које су владале. Ученици се присећају градива из историје језика те, уз помоћ наставника, схватају да је грађењем лика песника који говори искривљеним језиком тако да га нико не разуме, Стерија пародирао читаву класицистичку литературу. Он исмева театарност и рускославјански језик којим се служе представници псеудокласицистичке школе. Евичина реакција на Ружичићево удварање симболизује

реакцију аутора, али и друштва на литературу која је тада била заступљена. Право лице Саре и Ружичића открива се у сценама у којима су они сами и у којима организују своју превару. А затим их, као што је већ утврђено, потпуно разоткрива Митар.

Задаци које ученици раде у групи помажу да се расветли психологију и карактер драмских лица. Ученици у ширем контексту посматрају лица и њихове поступке, чиме се њихово понашање не оправдава, већ се само откривају потенцијалне животне околности које су такво понашање изазвале. Ученици сазнају да је често нечије поступање резултат разних утицаја, па треба радити на томе да се пронађе решење за све негативне моделе понашања. На пример, ученици ће уочити да се неколико пута у комедији помиње да је Фема добила батине од свог мужа, па је можда њено понашање изазвано тешким животом који је живела док је била у браку. Она се након смрти мужа први пут осећа слободном да ради шта хоће, па чини грешке јер никада раније није самостално доносила одлуке.

Долази се до закључка да се Фема на крају комедије не мења. Њена трагичност огледа се у одлуци да ће се променити само да би отишла у Париз и уда се. Ученици закључују да је Фема несрећна жена, која жели на све начине да се дочепа срећног и лагодног живота. Разговором са ученицима откривају се разлози за овакав крај. Ако би се Фема на крају променила, публика би стекла утисак да добро, истицање правих вредности и моралних начела увек побеђује, али у стварности није увек тако. Стерија је сматрао да позориште не може да излечи све моралне болести, већ указујући на њихово постојање, утиче на људе који умеју да мисле да се против њих боре и превентивно делују како не би захватиле читаво друштво.

Час се закључује разговором о томе да ли је драма о Феми класична комедија и због чега Стерија своја дела назива *веселим позорјима*. Ученици ће претпоставити да Стерија својим делима није желео само да забави публику, већ је, користећи хумор, желео да укаже на негативне појаве у друштву. Стерија је стварао у нади да ће се током представе публика смејати, али да ће из сале излазити запитана над карактерима и поступцима драмских лица, а чињеница да су његова дела и данас не репертоару у српским позориштима сведочи о томе да се неке друштвене појаве не могу посматрати као исход једног историјског времена, већ су њихови корени у људској природи.²⁷

3.4. Наставна интерпретација драме Вилијама Шекспира „Ромео и Јулија” у основној и средњој школи

3.4.1. Наставна интерпретација одломка драме Вилијама Шекспира „Ромео и Јулија” у основној школи

У осмом разреду ученички предмет анализе био је одломак из Шекспирове драме „Ромео и Јулија”, док у првом разреду средње школе читају и тумаче драму у целини. То, дакле, подразумева различите приступе читању и истраживању овог дела. У осмом разреду, при локализовању одломка, води се рачуна да се не открију детаљи који би смањили ниво интересовања за читање дела у целини. Како се ради о једном од најпознатијих дела Вилијама Шекспира, претпоставља се да већина ученика зна како се драма завршава, али оно за шта ће их наставник ваљаним методичким вођењем заинтересовати је откривање узрока који је довео до трагичног краја.

Пре него што зађу у свет књижевног дела, тумачење одломка послужиће наставнику да ученике подстакне на проучавање историје и развоја светског театра. Сусрет са трагедијом и Шекспиром инспирише ученике да се врате у прошлост и истраже корене позоришне уметности. Античка историје није непозната ученицима осмог разреда, а часови на којима се баве позоришном уметношћу послужиће за утврђивање и проширивање већ постојећег знања.

²⁷ На сличан начин Бранислав Нушић објашњава актуелност својих комедија у „Предговору” *Сумњивом лицу*: „Ако, ипак, у овој комедији има алузија које нису застареле; ако има погдекоје речи која би се могла и данас рећи; ако има појава на које би се и данас могао пружити прст - то је само доказ да у бирократији целога човечанства, свих народа и свих раса, има елемената који су општи и вечити, те који ће комедиографима будућности тако исто пружити материјал као што га је мени прошлост пружила.” (Нушић, 1987, стр. 199)

Ученици се деле у две групе. Једна група истраживаће антички театар, док ће друга истражити елизабетанско позориште. Ова два периода имају пресудан значај за развој позоришне уметности. Од ученика се очекује да истраже околности у којима су се прва позоришта развијала, шта је утицало на оснивање првих глумачких трупа, како су изгледале прва позоришта и прве позоришне представе и ко су најзначајнији представници, односно аутори драмских дела. Наставник предлаже одговарајућу литературу и сајтове, који ученицима могу бити корисни током истраживања.²⁸ Наставник се обраћа ученицима на следећи начин:

Драги ученици,

Како бисмо разумели појам трагедије, као и улогу драмског писца у друштву, потребно је да се вратимо у прошлост и истражимо најпре почетке позоришне уметности, а затим и развој трагедије. Као што вам је познато из историје, Грчку сматрамо колевком драме и театра, а Аристотела проучаваоцем који је међу првима покушао да објасни мистериозни свет књижевног стваралаштва. Зато ће једна група добити карту за временску машину која ће вас вратити у време Аристотела, Софокла, Есхила и Еурипида, како бисмо пронашли извор позоришне уметности. Друга група ће путовати у златно доба светске књижевности, у време када је култура доживела препород, а позоришна уметност добила нови, другачији, за свој даљи развој, важан облик. Вратићете време културног процвата које је изнедрило великог Шекспира. Донесите нам са својих путовања фотографије, мапе, записе, цитате, све чиме ћете нам дочарати дух прошлости како бисмо разумели садашњост и припремили се за будућност! Срећан пут!

Истраживањем почетака позоришне уметности, ученици ће разумети да је позориште настало из потребе људи да објасне појаве којима су окружени или да одговоре на њих. Разумеће потребу да се путем уметности забележе траг о неком времену, о људима који су се својим (не)делима истакли и одредили историјске токове, или о неким сасвим обичним људима који можда нису допринели на глобалном нивоу, али су њихове приче и искуства значајне животне лекције. Упоређујући данашњи театар са његовим почецима, ученици увиђају на који начин су друштвене прилике утицале на развој позоришне уметности. Уочавају улогу позоришта у подизању свести о значајним социјалним питањима, као што су слобода мишљења и говора, положај и права жена, последице светских и унутрашњих сукоба и ратова, сиромаштво, глад, идеологије и многа друга. Крећући се трагом историје, стварају виртуелне мапе споменика и здања која сведоче о позоришној прошлости.

Наставник ће заинтересовати ученике за истраживање Шекспира, чија биографија одувек завређује пажњу проучавалаца књижевности. У попкултури посредством друштвених мрежа шири се његова мисао о вечној љубави према супрузи која ће надићи њихове животе. Корисници друштвених мрежа налазе сличност између популарне глумице Ан Хатавеј и Шекспирове супруге, а мистерији доприноси и очигледна сличност глумичиног супруга и Шекспира. Овај податак користан је као полазна тачка у мотивацији ученика за истраживање живота писца. Како се ради о контроверзној личности из света књижевности, ученицима ће његов живот бити интересантан, а он је у нераскидивној вези са његовим стваралаштвом. Ученике ће привући и утицај Шекспировог дела на енглески језик, те ће његов рад посматрати са аспекта различитих предмета и наука чиме се остварују предметне и међупредметне компетенције.

Овакво поступање на часовима уочи интерпретације одломка у методичкој литератури назива се локализовање. Локализовање се примењује из потребе „да се истраживачка гледишта повремено померају и шире са уметничког текста на вантекстовне околности, те да се тако унутрашњи приступ књижевном делу оснажи спољашњом перспективном” (Николић, 2010, 284). Наведени примери представљају шире локализовање а, иако се ради о одломку који је део надређене целине (Николић, 2010), ученицима нећемо детаљно откривати шта се догодило

²⁸ <https://www.pozornica.me/aparte/543-sekspirovo-pozoriste/>

Молинари, Ч. (1972).

пре или након радње приказане у одломку, већ ћемо их само информативно обавестити о лицима и њиховим односима.

Одломак из драме је обично сцена између Ромеа и Јулије која стоји на балкону и поводом тог одломка ученицима постављамо следећа питања:

На самом почетку дијалога Јулија моли Ромеа да одбаци своје име. Како разумеш ову њену молбу? Шта то говори о њиховом односу? Чега се Јулија боји? На шта њен страх указује? Примећујемо да Јулија више говори, док Ромео слуша, шта нам њене речи говоре о њеном карактеру и стању у коме се налази? Обрати пажњу на начин на који једно другом исказују љубав. По чему се њихов разговор разликује од љубавног разговора између двоје младих данас?

Од ученика се очекује да на основу иницијалних стихова схвате да је Ромеово порекло препрека њихове љубави. Да је њихова љубав забрањена, говоре и стихови којима Јулија исказује забринутост да неко не види Ромеа. Ученици ће Јулијино понашање доводити у везу са временом у коме је дело настало и чињеницом да се тада сматрало непристојним да млада девојка у сред ноћи разговара са младићем. Али ако повежу са почетком сцене, разумеће да постоје и други разлози за њен страх. Ако ученици упореде данашњу комуникацију са тадашњом, утврдиће да су разлике бројне, од средстава за комуникацију до језика. У драми је он поетичан, метафоричан, док је у садашњој свакодневной комуникацији једноставнији, често непримерен, сленг. Како ученици не би помислили да је Шекспирова драма само мелодрамска прича о неоствареној љубави, наставник им указује на то да ће читајући о Ромеу и Јулији, размишљати о међуљудским односима, о разлици и сличностима између моралног и праведног, о важности комуникације, о опраштању и зрелости, те да ће читање ове драме у целини бити узбудљиво откривање другачијих животних прича, које у одређеним сегментима могу личити на неке из њиховог живота, па им могу помоћи у разумевању и решавању сопствених дилема. Иако се сви ученици не заинтересују за читање драме у целини у тренутку обраде, овај истраживачки рад добро је полазиште за наставну интерпретацију дела у првом разреду средње школе, када ће ученици бити спремнији да сазнају шта се и зашто догодило са Ромеом и Јулијом. Уколико неки ученици ипак прочитају читаву драму, наставник их мотивише да читање понове и пред обраду дела у средњој школи, како би видели резултате поновљеног читања са проширеним читалачким искуством. Ученици своје примарне утиске могу исказати посредством видеа, реферата или користећи неку, њима занимљиву, форму.

3.4.2. Наставна интерпретација драме „Ромео и Јулија” у средњој школи

Пре разговора о драми „Ромео и Јулија” са ученицима првог разреда средње школе, потребно је обновити знање о трагедији које су стекли при анализи Софоклове „Антигоне”. „Антигона” може бити инспирација за организовање пројектних недеља на којима се расправља о односу мита, историје и стварности; може се полемисати о разлици између моралног и праведног, при чему су гости на часу професори филозофије и социологије; а на крају се са психолошког аспекта у присуству психолога анализирају поступци драмских лица и разговара се о односу власти, моћи, части, страха и храбрости. На овај начин Софоклово дело поставља се у контекст садашњег времена, приближава се савременом читаоцу, без унижавања његове уметничке вредности, што доводи до разумевања универзалности идејног слоја дела.²⁹

Истраживачким радом и залагањем ученика, поставља се темељ за проучавање трагедије. Ученицима је познато порекло и значење трагедије, композиција, појмови као што су трагичка кривица, катарза, трагички јунак. Разумеју функцију хора у античкој драми, те ће компаративном анализом утврдити развој и промене ове књижевне врсте у хуманизму и ренесанси. Пишући о мотивисању, Миодраг Павловић (2008) истиче: „Естетски план дела је

²⁹ Методичка припрема за пројектне недеље „Антигона у контексту савремене наставе српског језика и књижевности” награђена је првом наградом на конкурс за најбољу методичку припрему у организацији Филозофског факултета у Нишу и биће објављена у часопису „Методички узлети 4”.

скривен, за њим треба трагати, те је корисно откривати ученицима не само циљ већ пут којим ће лепоту књижевноуметничког дела упознавати” (стр. 55).

Наставник се обраћа ученицима и најављује наставну интерпретацију речима:

Са Шекспировим делом сусрели сте се у основној школи. Верујем да су неки од вас прочитали целу драму „Ромео и Јулија”, погледали филм или позоришну представу. Вилијам Шекспир је интересантна и интригантна личност и његов живот и данас привлачи пажњу проучавалаца књижевности. Поједини чак доводе у питање његово постојање или чињеницу да је самостално написао толико квалитетних дела, можда због тога што је својим радом показивао да је био испред свог времена. Иако сте читали драму саветујем да освежите своје сећање поновним читањем. Сада сте старији, па ће се и ваши погледи на јунаке и њихове односе променити. Ваше читалачко искуство је богатије, па ћете сигурно боље разумети поруке које дело носи. При читању користите своје знање стечено анализом Софоклове трагедије „Антигона”, као бисте на овим примерима уочили како се трагедија као књижевна врста развијала кроз време и на који начин друштвене промене утичу на њу. Размислите шта је то што читаоцу 21. века може привући пажњу док чита причу о Ромеу и Јулији. Откријте да ли је само забрањена љубав двоје младих која се приказује у драми повод за огромно интересовање читалаца и проучавалаца књижевности свих генерација.

Током интерпретације дела наставник ученике поставља у улогу истраживача који ће открити све околности које су довеле до трагичног исхода. Покушавајући да установе о чему су размишљали, које су особине условиле њихове одлуке, шта нису изговорили и како би, да јесу, то утицало на промену краја драме, ученици усмеравају пажњу ка карактеризацији и психологизацији јунака. Истраживачки пројекат дели се на целине, а у ученици у групе. Свака група истраживаће одређене делове текста, под претпоставком да су сви ученици прочитали целу драму, како би успешно могли проучавати сегменте у контексту целине. Када се ради о преводној књижевности, важно је да наставник препоручи ученицима преводе које читају. Уколико нису доступни школској у библиотеци, ученицима се омогућује читање дигиталне верзије књиге.³⁰

Истраживачки пројекат за рад у групама

Вековни непријатељи

На почетку драме сазнајемо да су породице Капулет и Монтаги у завади. Ко учествује у овом сукобу? Какве последице породичног сукоба трпе остала лица у драми? Наведите примере и поткрепите их репликама из текста? Обратите пажњу на сцене уличних туча. Шта посредством ових сцена сазнајемо о времену дешавања радње, али и о драмским лицима? Постоје ли у савременом друштву овакви или слични сукоби? Објасните сличност, односно разлике. Ко су Меркуцио, Бенволио и Тибалт? Објасните функцију ових драмских лица у разумевању идејног слоја драме.

Креативни задатак:

Уличне туче и сукоб слугу и рођака утиче на главну радњу драме на више начина. Замислите да су Тибалд и Меркуцио главни јунаци драме и прикажите нам ово дело из њихових перспектива. То можете учинити писањем њихових монолога или извођењем нових сцена у којима би њих двојица били у главним улогама.

Заљубљени Ромео

Анализирајте сцене у којима се појављује Ромео. Какав је он пре него што упознаје Јулију? Образложите своје одговоре примерима из дела. Прокоментаришите први сусрет Ромео и Јулије. Како се развија њихов однос? Шта је необично у њиховој љубави? Какве одлуке доноси Ромео? Шта бисте променили у његовом поступању?

Креативни задатак:

³⁰ Коришћен је превод Живојина Симића и Симе Пандуровића.

Поставите Ромеа у различите ситуације и односе са другим ликовима. Те сцене Шекспир није написао, али их ви можете измаштати и проверите да ли би неко од лица могао утицати на то да Ромео промени своју одлуку. То можете учинити извођењем неке од тих сцена.

Бал(кон)

Анализирајте сусрете између Ромеа и Јулија. Њихов први сусрет догодио се на балу. Због чега је Ромео дошао на бал који организују његови непријатељи? Како коментаришете то што су се Јулија и Ромео заљубили на први поглед упркос чињеници да је бал био под маскама? Шта сазнајемо из њиховог разговора када је Јулија на балкону. Куда их све води та љубав?

Креативни задатак:

Истражите коме је све прича о Ромео и Јулији била инспирација, или на који начин је ова прича искоришћена у маркетиншке сврхе. Објасните феномен планетарне популарности ове приче.

Породица

Како се Јулија понаша у овој драми? Прокоментаришите однос између ње и њених родитеља. Посебно обратите пажњу на сцене у којима њих троје разговарају. Шта нам ове сцене откривају о породици Капулет? Шта бисте променили у њиховом односу? Расплет и крај ове трагедије су врло необични. Како коментаришете овакав крај? Какав сте крај очекивали и због чега? Шта мислите о помирењу породица након оваквог расплета?

Креативни задатак:

Након анализе постојећих сцена које приказују разговоре породице Капулет, напишите и припремите за извођење сцене којима показујете како би по вашем мишљењу разговори требало да изгледају како би ова драма имала другачији крај.

Жене. Мушкарци

У драми се више пута указује на разлике између жена и мушкараца. О каквим разликама је реч и која лица о тим разликама сведоче? Прокоментаришите лик дадиље. У чему је значај овог драмског лица? Шта Лаврентија мотивише да помогне Ромеу? Какав је, по вашем мишљењу, апотекар? Чије поступке осуђујете и на основу чега? Чији вам поступци делују праведно и позитивно и због чега? Изнесите своје мишљење о Парису.

Креативни задатак:

Проучите текст који је написан у фуснотама. Откријте улогу информација које су ту написане у тумачењу дела. Какво оне значење имају за разумевање поетике аутора. Какво значење имају за разумевање драмских лица и њихових односа. Аргументујте своје одговоре конкретним примерима.

Када ученици једне групе приказују резултате својих истраживања, потребно је да се остали ученици укључују и износе своје мишљење на основу прочитаног дела. Прва група започиње причу о завађеним породицама и указује на апсурдност њиховог сукоба с обзиром на то да нико не може да се сети како је и због чега сукоб започет. Посредством споредних ликова, укључујући и кнеза, види се да је тај сукоб утицао негативно на читаву заједницу, а последица су уличне туче и сукоби. У тим тучама изгубили су животе Тибалт и Меркуцио, што је продубило сукоб између Капулетових и Монтегијевих. Ученици примећују да се увођењем споредних ликова успорава главна радња, али се и открива начин живота младих људи тога времена. Ученици истичу да двобоји нису били ретки у то време и да су се углавном дешавали због увреде части. Момци тога времена користили су мачеве. Ривалство и оваква врста поравњавања рачуна задржала се до данас. Међутим ученици сматрају да су поводи за уличне туче и сукобе донекле измењени, као и оружје и начин на које се оне остварују. Ученици сматрају да су Меркуцио и Тибалт поступали инфантилно и да су касно схватили да су се беспотребно мрзели. То објашњавају Меркуцијовим репликама којима проклиње и породицу Капулет и Монтеги, јер је због њихове мржње рањен. Ученици који су се бавили истраживањем фуснота износе мишљење о уличним тучама на основу онога што је забележено

и указују на то да је Меркуцио изазовао Тибалта на тучу закључивши да су младићи заваду између породица користили као изговор како би се сукобљавали. Ученици наводе да се у објашњењима сугерише да постоји седам разлога за двобој племића и да се они могу свести на две смртне увреде (Шекспир, 2016).

Писањем Меркуцијевог и Тибалтовог монолога ученици посматрају причу из другог угла. Шекспир није придавао значај овим ликовима, они су доприносили драматичности и трагичности и њихови поступци покретали су радњу, али није откривено ко су они и како су се кроз дело осећали. Стављањем ових лица у центар пажње окрива се како су поступци Ромеа и Јулије утицали, не само на њих, већ и на остале актере. Поставља се питање зашто их ови, Ромеу и Јулији најближи људи, нису саветовали и подржавали, већ су доприносили њиховом проблему и да ли би њихово другачије понашање променило ток радње.

Ученици који тумаче Ромеа, најпре ће коментарисати његову заљубљеност у Розалину, која је била и повод за одлазак на бал. Закључују да је Ромео романтик, који се не оптерећује превише сукобом својих родитеља, има потребу да воли и пронађе љубав свог живота. У Јулију се заљубљује на први поглед и чини све, ризикујући сопствени живот, како би био са њом. Ученици коментаришу да им је овакво понашање необично и различито у односу на данашње заљубљивање и исказивање емоција. Радом на креативном задатку ученици су дошли до закључка да Ромео гради површне односе са свим лицима, укључујући и Јулију и то правдају његовом природом и младошћу.

Најзанимљивији задаци за ученике тицали су се повезивањем тема из драме са данашњицом, те су посебну пажњу усмерили ка истраживању породичних односа и закључили да се ни Јулијини ни Ромеови родитељи нису у довољној мери посветили својој деци и да је то главни разлог за трагичан исход. Ученици су дописали сцене у којима Јулијини и Ромеови родитељи разговарају са својом децом и налазе решење. Део ученика тврди да можда родитељи ни након разговора не би одобрили ову везу, али би се бар потрудили да својом пажњом и љубављу задобију поверење своје деце и оправдају своју одлуку. Поједини ученици осуђују родитеље јер удају малолетну кћер, што сведочи о положају жена тога времена. Ученицима је ова тема занимљива и у контексту садашњег друштва, те примећују да су овакве појаве присутне и данас, истичући све негативне стране овог феномена и потребе да се о томе подигне свест.

Истражујући причу о Ромео и Јулији ученици долазе до података који указују на то да је Шекспир инспирацију за своје дело вероватно нашао у Дантеовој *Божанственој комедији*, па ју је својим талентом надоградио и учинио безвременом. Прича о двоје младих који умиру због љубави инспирисала је бројне композиторе, песнике, сликаре, редитеље и глумце, а Верону учинила привлачном туристичком дестинацијом.

На крају овог истраживачког пројекта ученици одлучују да организују пројекат у част Шекспиру „Наша Шекспиријада”. Овај пројекат омогућио би им да сагледају трагедију из више углова, али и да прочитају остала Шекспирова дела. Схвативши актуелност овог дела, одлучују да, посредством друштвених мрежа, приказујући садржаје са часова пројектне наставе, заинтересују вршњаке за проучавање књижевности хуманизма и ренесансе, а посебно дела Вилијема Шекспира. Уз помоћ наставника, ученици могу угостити глумце, студенте глуме, песнике, филозофе, професоре са факултета, организовати дебате, и дискутовати о разним темама инспирисани трагедијом „Ромео и Јулија”³¹.

У основној школи, тумачећи одломак трагедије наставник подстиче ученике на размишљање о значају позоришне уметности и развоју драме, а затим и трагедије. Шекспир је мотивација за разумевање личности уметника и његове потребе за стварањем. Како се не може рачунати на то да ће сви ученици прочитати целу драму, ученицима се не открива радњу, али се подстичу да истражују због чега је ово једна од најчитанијих и најизвођенијих Шекспирових трагедија. У средњој школи анализа лица и њихових међусобних односа ученике инспирише

³¹ Реализација и резултати пројектних недеља у част Шекспиру које су реализоване у XIV београдској гимназији у априлу 2023. представљени су у раду: Живковић, М. З., Парезановић, Т. В., & Артеа, Д. (2023). стр. 136-149.

на да разговарају о савременим темама као што су пријатељство, љубав, одсуство разговора, издаја, ривалство, утицај друштва на живот појединца.

3.5. Наставна интерпретација Гогољеве комедије „Ревизор”

Тумачењу драме Николаја Васиљевича Гогоља *Ревизор* наставник може приступити на више начина:

- Разматрајући одлике и сврху комедије нарави и проналазећи елементе других врста комедије (комедије ситуације);
- Дискутујући о Гогољевој употреби народне изреке „Не криви огледало ако ти је лице ружно” у сврху откривања идејног слоја дела;
- Анализирајући драмска лица како бисмо утврдили одлике епохе на примеру драмског текста.

Предавање о одликама књижевне епохе у савременој настави српског језика нису неопходна, уколико су ученици мотивисани за читање дела која припадају епохи. Читањем и анализом дела, упоређивањем са жанровски сродним делима из претходних епоха, ученици ће, уз наставникову помоћ, установити и одлике реализма.

3.5.1. Најава интерпретације

На следећем часу разговараћемо о лицима из Гогољеве драме „Ревизор”. Радња ове драме врло је динамична и интересантна, а тема савремена и блиска данашњем читаоцу. Док читате, размислите о описима лица које Гогољ даје на почетку драме, као и о народној пословици коју користи као мото. Пажљиво проучите драмска лица и њихово понашање. Након разговора о вашим првим утисцима о делу уследиће реализација главног задатка који ће нам помоћи у разумевању друштвено-историјског контекста и Гогољеве поетике. Како бисте били спремни за главни задатак, потребно је да читате са оловком у руци и бележите своја размисљања о делу.

На часу анализе наставник са ученицима најпре разговара о првим читалачким утисцима. Ученици уочавају сличности између тадашњег и садашњег друштва и сматрају да, иако су лица и ситуације биле комичне, ипак су се на крају замислили над проблемом необразованости и површности за који до данас нема решења. Ученици уочавају почетак (in medias res) и објашњавају да их је овакав почетак подстакао на читање.

Како би успешно анализирали лица и догађаје, ученици добијају креативни задатак:

Ви сте у улози новинара истраживача. Неки од вас биће репортери, камермани, спикери. Истражићете време у коме је ово Гогољево дело написано, као и с којим циљем је Гогољ написао ово дело. Направите интервју са лицима у драми како бисте нам дочарали њихове карактере. Тема ваше емисије биће „Долазак РЕВЕЗОРА”. Смислите назив своје емисије, направите најаву, а затим почните снимање!

Ученици креативно приступају реализацији задатака. Група ученика снима најаву за емисију:

У вечерашњој емисији Лицем у Лице гледаћете ДОЛАЗАК РЕВИЗОРА. Специјални гост је Николај Васиљевич Гогољ. Сазнајте због чега је написао драму „Ревизор”. Шта се крије иза његове потребе за писањем и хоће ли одговорити због свог оштрог пера! У наставку програма сазнаћемо и најновије вести из просвете, здравства, судства и телекомуникација. Останите уз наш програм!

Интервју са Гогољем:

Спикер: Добро вече, драги гледаоци. Као што знате гост вечерашње емисије *Лицем у Лице* је наш контроверзни писац Николај Васиљевич Гогољ. Добро вече, уметниче.

Гогољ: (ћути)

Спикер: Као што смо најавили, кроз овај разговор покушаћемо да сазнамо како је настала Гогољева најновија драма и где је пронашао инспирацију. Господине Гогољ, одакле инспирација за ову драму?

Гогољ: „Позориште нипошто није беспослица или безначајна ствар ако се узме у обзир да се у њему одједанпут може сместити гомила од пет, шест хиљада људи, и да се сва та гомила, која ни по чему није слична међу собом када је издвојимо на појединице може потрести једним сузама и насмејати једним заједничким смехом” (Гогољ према Јанковић, 1978, стр. 10).

Спикер: У реду, то је лепо, али да ли бисте одговорили на моје питање, нација чека, господине Гогољ! Дакле, одакле инспирација за ову драму?

Гогољ: „Код Фонвизина и Грибоједова нема безазлених шала о смешним странама друштвеног живота, већ је то разоткривање болести и рана у друштву, немилосрдна иронија која потреса и обелодањује” (Гогољ према Јанковић, 1978, стр.10).

Спикер: Разумем, значи Фонвизин и Грибоједов су ваша инспирација?

Гогољ: Ко вам је смислио ова питања? Шта је са вама? Погледајте око себе! Свуда око нас је инспирација за „Ревизора”. Ова драма је слика и прилика нашег друштва! У „Ревизору” су представљени наши карактери. То смо ми сами. Руски особењаци и лупежи! На сцену са њима! Сви да у њих гледамо и да им се смејемо!

Спикер: Молим вас, господине Гогољ, смирите се! Немате разлога за стрес, ето и цар Николај који је гледао Вашу драму у позоришту, смешкао се задовољно! То сигурно нешто значи.

Гогољ: Сигурно значи да је није разумео.

Спикер: Како? Молим? Цар не разуме драму? Молим вас, водите рачуна шта говорите, уживо смо у програму! Реците нам нешто о лицима у вашем комаду. Има ли наивних девојака и заљубљивих младића, хоћемо ли видети неког паметног слугу? Шта можемо очекивати од њих?

Гогољ: Лица у драми су сведочанства једног друштвеног стања, изобличавања људске природе (Јанковић, 1978). Нема ту оних на које сте навикли. Видећете овде себе, своје комшије, пријатеље, шалтерске службенице, полицајце и лекаре. Смејаћете се јер нећете моћи да поверујете да су то они, тако стварни у својој одвратности и подбулости.

Спикер: Добро, добро. Имате ли какву поруку за глумце?

Гогољ: Не кварите ову драму карикатуром. Не покушавајте тиме да заташкате стварност. Неће вам поћи за руком!

Спикер: Био је ово господин Гогољ! А у наставку ћете чути:

Исповест градоначелника и његове породице након историјске преваре.

Какве су нам школе, болнице и судови – *Лицем у лице* са највишим чиновницима наше земље!

Спикер: Наш колега репортер тренутно је у градоначелниковој кући. Са њим су градоначеник, његова жена Ана и њихова кћи Марија. Госпођице Марија, где је сада Ваш вереник?

Марија Антоновна: Вереник, ма какав вереник. Тај подлац ме је преварио! Упропастио ми је живот! Направио је од мене паланачку простакушу! За све је крива моја мајка!

Ана: Срам те и стид било, простакушу! Мене је, господине, бог казнио са оваквом ћерком и неспособним мужем! Ја сам одмах приметила да нешто ту није у реду! Одмах сам му рекла: „Антоане, ту нешто смрди! ”

Градоначелник: Немојте је слушати. „Она је малко ћакнута, таква јој је и мати била!” (Гогољ, 1978, 97). Мене су, добри мој господине, сви издали! То је јудејски народ (Гогољ, 1978). Само гледају како да ти наместе! Од поштара, преко трговаца до судија! Сви су корумпирани. Ја сам томе желео да станем на пут! Шта ће мени титула? Могао сам ја и без тога живети! Него сам хтео најбоље за овај незахвални народ! Борио сам се против корупције, али то вам је залудан посао! Ја, ако сам и узео некада нешто од некога, то је, верујте, у најбољој мери (Гогољ, 1978, стр. 31).

(Марија и Ана се свађају)

Репортер: То би било све за ово прво укључење. Студио.

Спикер: Сликком и тоном селимо се испред суда. Тамо су највиши представници власти. Колега, да ли се чујемо?

Репортер: Чујемо се одлично, са нама су Лука Лукич, школски надзорник, Амос Фјодорович, судија, Артемије Филипович, управник добротворних установа и Иван Кузмич, поштар. Очекујемо и господу Бобчинског и Добчинског. Питање за Вас, господине Лукичу, какво је стање у нашој просвети и шта за вас значи посета ревизора?

Лука Лукич: „Море не дао вам бог служити у просветној струци! Живиш у вечном страху, свакако ти се то у просвету меша, свакако би хтео да покаже да је и он паметан човек” (Гогољ, 1978, стр. 30). А што се тиче ревизора, шта се то мене тиче. Оном преваранту који се држао за ревизора дао сам новац. Ма за све то је крив градоначелник! Нека се сад он мисли шта ће бити када дође прави ревизор! Нека за њега ожени своју жену, кад је ћерку могао дати оном преваранту!

Репортер: Какво је стање у болницама, господине Земљаника?

Артемије: „Од оно доба откако сам ја узео управу – вама ће се можда учинити невероватно – али сви као муве...оздрављају, Још болесник није ни ушао у болницу, а већ је здрав; и не толико лековима колико поштоњем и редом”(Гогољ, 1978, стр. 62). него да вам ја кажем истину: Овдашњи поштар никад ништа не ради, судија у лову на зечеве у канцеларији држи керове. Чим Добчински изађе судија седи код његове жене, после се питамо зашто деца не личе на њега. Надзорник улива омладини револуционарне мисли...како човек да остане нормалан? (сви се свађају, долазе трговци и незадовољне жене)

Трговци: Доста нам је глоба и насиља!

Жене: Да богда га куга изела! Одвео ми мужа! Дозволио да ме туку!

Сви: Доле, градоначелник!

Репортер: Прекидамо укључење због непредвиђених ометања! Студио?

Спикер: Као што видите, лажни ревизор направио је општу пометњу! Како сазнајемо из наших извора који су ушли у Ивану Александровичу Хлестакову и пронашли његово писмо које је слао пријатељу у Петроград, он није имао намеру да превари све ове људе, али је искористио њихову наивност, те министарство у Петрограду сматра да је гоњење овог младића губљење времена, али да ће посебно истражити однос грађана и власти у овој провинцији. С друге стране, нашој редакцији јавио се узнемирени отац лажног ревизора и нимало пријатним речником упутио апел да му се јави свако ко види његовог сина како би га спровео кући где ће га он научити памети! Стигло је и пар фотографија сведока који тврде да је за карташким

столовима у разним провинцијама седео управо Хлестаков и указују на сумњиву особу из његове пратње којој не можемо јасно видети и препознати лице, јер на свакој фотографији нешто жваће! То би било све за вечерас, останите уз наш програм како бисте сазнали најновије вести о корупцији, бесним грађанима и поштеним властелинима у нашој земљи! До следећег сусрета, лаку ноћ!

Ученици су за реализацију овог задатка користили историјске изворе о времену у коме је Гогољ стварао, текст који је писац објавио уз драму³² и предговор Владете Јанковића. Проучавањем руске историје у Гогољево доба ученици долазе до података да је у то време владао цар Николај I. Његову владавину обележио је устанак декабриста који је угушен, јер је Николајева политика била репресивна према дисидентима и реформаторима. Социјални немири, ратови, конзервативна политика утицали су на незадовољство народа, посебно сељака. Жељом да очува феудални систем у Русији учинио је да су сељаци робови својих господара, маргинализовани и лишени основних људских права. Пишући ово дело Гогољ не указује само на изопаченост тадашњих представника власти, већ сугерише да су бахатост, необразованост, полтронство, поткупљивост и корупција укорене, неизлечиве болести друштва чију епидемију доживљавамо у сваком друштвеном систем. У делу нема ниједног позитивног лица, чиме се види Гогољева намера да укаже на то да су сви подједнако одговорни за суноврат једног друштва и да кажњавањем једне негативне личности, као што је то био случај у раније написаним комедијама, публика осећа лажно благостање, мислећи да ће сваљивањем кривице на појединца доћи до позитивних социјалних промена.

Ученици увиђају да је при самом опису које је написао као упутство глумцима, писац указао на карактере лица. За градоначелника каже да се, иако узима мито понаша „доста солидно и чак је помало и резонер”. Градоначелникову жену назива „паланачком кокетом” и она ову карактеризацију потврђује удварањем Хлестакову. Иако осуђују Хлестакова због његових порока, ученици сматрају да су сви остали залужили да их превари „један од оних које у канцеларијама називају празноглавцима”, јер свој посао обављају несавесно, мимо свих правила и моралних начела. Хлестаков је прост, исхитрен, непромишљен, али обучен по моди, а начин на који се остали према њему опходе, укључујући Марију и Ану, више говори о њима него о њему. У односу према лажном ревизору сва лица показују страх, а тај страх расте како се драми приближава крај. На тренутак, када схвате да их је Хлестаков преварио, страх се претвара у пониженост и љутњу, али кулминира у последњој, немој сцени, када схватају да их чека нова провера, овога пута од стране правог ревизора кога можда неће моћи да поткупе и тиме сакрију своје преваре, проневере и грешке. Стварањем дела које се разликује од дотадашњих драма, Гогољ је желео да реалистично прикаже стварност и све њене проблеме истичући још на самом почетку да је кривица за такво друштвено стање у свима нама и да се свако од нас мора запитати због чега му је лице ружно.

Ослонивши се на пређашње читалачко искуство ученика, на крају часа можемо установити разлику између врста комедије, а затим разговарати о значају ове драмске врсте и њеном утицају на људе.

3.6. Наставна интерпретација драме „Луткина кућа” Хенрика Ибзена

Интересовање за Ибзенову драму побудићемо освртом на дела са сличном тематиком која су ученици раније тумачили. Наставник подсећа ученике на то да су жене често биле инспирација, не само песницима, већ и другим уметницима, а њихов друштвени положај и историјска борба за равноправност неисцрпна је тема свих књижевних и уметничких епоха. Овом приликом ученици се присећају, на нивоу осврта, Ане Карењине, Соње и Јелене из

³² Гогољ је уз драму објавио текст „Упозорење онима који би желели да „Ревизора” играју како треба. О свом незадовољству након извођења драме писао је и у писму књижевнику Аксакову које је први пут објављено као предговор другом издању „Ревизора” 1841. Том приликом Гогољ каже да му се дело учинило одвратно као да није његово, а све због тога што је незадовољан глумачким интерпретацијама. Посебно је истакао да глумци нису разумели нити добро одиграли последњу, нему, сцену.

Чеховљеве драме „Ујка Вања”, женских ликова у приповеткама Иве Андрића. Читање Ибзенове „Норе” покренуће многе значајне теме, не само о положају жена, већ и о човековој потреби да слободно мисли и живи, утврдиће се одлике грађанске и психолошке драме и уочиће се развој драме у контексту поетике модерне.

Милија Николић (2010) наводи да „једна од савремених теорија учења потиче из гештALT-психологије и заснива се на решавању проблема” и наводи мисаоне фазе по којима тече стваралачко мишљење.³³ На примеру ове драме показују решавање проблема обављањем етапних радњи. Након читања дела ученици ће имати различите ставове о Норином поступку на крају драме. Неки од њих ће разумети и оправдати њен одлазак, док ће други осудити напуштање деце и несучавање са својим животним одлукама. Тако да ћемо проблемску ситуацију створити на основу овог поступка драмског лица:

После читања ове драме можемо помислити да је Нора бахата, размажена девојчица у телу жене која није спремна да се суочи са последицама својих одлука. Међутим, размислите шта је све утицало на то да Нора буде таква? Да ли је она заиста таква? Како коментаришете њене одлуке од почетка до краја дела? Како коментаришете њену последњу одлуку?

На почетку драме стиче се утисак да је Нора инфантилна расипница. Иако стан у коме живи није описан као раскошан и не изгледа као да у њему живи неко имућан, при првом сусрету са Норм када оставља бакшиш поштару, чини нам се да не брине о новцу и да је прилично галантна:

НОРА: Ево вам круна. Задржите цијелу.³⁴

Путем дијалога са мужем Нора показује особине размажене жене која, на већ уигран начин, добија од супруга оно што жели. Њихов разговор је необичан јер се он према њој понаша као према детету, тепа јој и одговара на њену љутњу, чак сазнајемо да јој брани да једе слаткише.

ХЕЛМЕР (иде за њом): Но, но, не треба да моја шева одмах опусти крила. Што је? Мргодиш се? (Вади новчарку из џепа.) Погоди, Нора, што имам овдје!

НОРА (брзо се окренувши): Новац!

ХЕЛМЕР: Ево види! (Даје јој неколико новчаница.) Боже драги, 7 знам да за Божић свашта треба у кући.

НОРА (броји): Десет.. двадесет... тридесет... четрдесет. Лијепа хвала. Хвала, Торвалде. Сад сам задуго без бриге.

ХЕЛМЕР: Чудан си ти створ. Управо као и твој отац. Увијек хоћеш новаца, а кад до њих дођеш, одмах ти процуре кроз прсте. Напросто не знаш на што су отишли. И не преостаје ми друго него да те волим такву каква јеси. То ти је у крви. Да, да, Нора, то је насљедно.³⁵

Нора је на почетку драме весела, полетна, чини се безбрижна. Срећно и усхићено саопштава другарици која јој долази у посету да јој је муж унапређен. Том приликом саопштава јој и своју највећу тајну да је позајмила новац. Тада на Нору почињемо гледати другачије. Пошто јој је отац преминуо, а мужу није рекла шта је учинила, морала је штедети новац како би редовно исплаћивала дуг. Нора није озбиљно схватала ни ову ситуацију, већ се надала да ће ускоро исплатити свој дуг и да за то нико неће сазнати. Ситуацију компликује долазак Кростада и сазнање да је Нора фалсификовала потпис свога оца што је чини преступницом. Том информацијом Кростада уцењује Нору, траживши од ње да утиче на мужа, који му постаје надређени на послу, и унапреди га. Од тренутка када Нора постаје свесна да се

³³ Види: Николић, М. (2010). стр. 373.

³⁴ Сви цитати из драме *Луткина кућа* преузети су из електронске књиге доступне на: <https://www.mirgo2.co.uk/josiptabak/pdf/Nora.pdf> <25. 2. 2024.>

³⁵ Исто.

све може открити у њој креће унутарњи сукоб. Најпре је сигурна да ће њен муж, упркос свему стати иза ње:

НОРА: Дозна ли то мој муж, он ће, дакако, одмах исплатити остатак дуга. И нећемо с вама више имати никаква посла.³⁶

Путем разговора са супругом суочава се са његовим утврђеним ставовима према преварантима и фалсификаторима који не признају своје грехе и лажу своје најближе. У том разговору посебну пажњу нам привлачи Хелмерова теорија да лажљиве мајке негативно утичу на породицу, а посебно на своју децу.

ХЕЛМЕР: Као одвјетник, драго дијете, имао сам довољно прилике да се у то увјерим. Готово сви људи који су зарана били покварени имали су лажљиве мајке.

НОРА: Зашто баш мајке?

ХЕЛМЕР: Мајке у највише случајева. Али, дакако, и очеви могу бити криви. То зна сваки правник. А ипак је тај Крогстад године и године тровао своју ћецу претварањем и лажима, и зато га и сматрам пропалицом. (Пружа иза себе руку тражећи је.) И зато моја мала драга Нора мора обећати да се неће заузимати за њега. Руку овамо! Па што је? Дај ми руку. Тако, сад је одлучено. Увјеравам те да би ми било немогуће радити с њим. У близини таквих људи осјећам управо физичку одбојност³⁷.

Управо овим Хелмеровим ставом може бити објашњена Норина мотивација за одлазак и напуштање деце на крају.³⁸

Нора се идентификује са Крогстадом и знајући став свога мужа постаје опседнута смишљањем плана како да спречи да он сазна истину. У њој се одвија бура која се види у опису њеног ишчекивања ко ће и да ли ће доћи другог дана Божића, у покушајима да спречи мужа да прочита писмо, а кулминира када схвати да је писмо у његовим рукама.

Прокоментаришите Хелмерово понашање када сазнаје истину о Нори. Како се мења његов однос према супрузи? Које његове особине овом приликом видимо? Како то утиче на Нору? Како се мења његово понашање када сазнаје да Крогстад ипак неће јавно открити Норину тајну? Размислите због чега се ова сцена одиграва под маскама?

Ученици ће увидети да је Хелмер слабић коме је једино стало до угледа. Његова реакција доводи у питање искреност његове љубави према Нори. За њега је она само украс, декор у коме се одиграва његова амбициозна тежња да буде угледан, узоран и успешан. Када сазнаје да Крогстад неће обелоданити Норин преступ, понаша се као да се ништа није догодило. Нора жели да му саопшти како се осећала последњих дана, али он игнорише њен покушај да подели своје емоције. Ту се још једном истиче да он њу не схвата озбиљно и да је доживљава као површну девојчицу.

ХЕЛМЕР (на отвореним вратима): Да, скини. И последије се лијепо умири и опет сабери, ти моја мала преплашена шево. Лијепо отпочини, имам широка крила да те закрилим. (Шета око врата.) Ах, како нам је дом угодан и сигуран, Нора. Овдје си заклоњена од сваког зла. Овдје ћу те чувати као голубицу коју сам спасио из јастребових панџа. Овдје ћу полако умирити твоје јадно срце што тако уплашено куца. Нора, вјеруј ми. Сутра ћеш све видјети сасвим другачије, и ускоро ће све бити као прије.³⁹

³⁶ Исто.

³⁷ Исто.

³⁸ Милија Николић (2010) наводи да постоје три типа стваралачког решавања проблема: објашњење, предвиђање и инвенција. Циљ објашњења је откривање узрока неке појаве или догађаја, а предвиђањем се анализирају последице које ће се тек догодити. (стр. 378) У овом случају ученике се подстичу и да сагледавају узроке и разумеју последице понашања драмских лица и њихових односа.

³⁹ Сви цитати из драме „Луткина кућа” преузети су из електронске књиге доступне на: <https://www.mirgo2.co.uk/josiptabak/pdf/Nora.pdf> <25. 2. 2024.>

Норина жеља да оде и скине маску може се тумачити као њена потреба да изађе из лика лажно срећне мајке и супруге која је целог живота живела по туђим правилима без могућности да размишља својом главом и одлучује о свом животу. У последњем разговору са мужем Нора схвата да је њен живот обликовао најпре отац, а затим супруг и да никада није добила прилику да схвати ко је. Хелмерова површност види се још једном када Нора саопштава да га оставља, а он се пита шта ће рећи свет. Нора својим одласком чини један револуционарни корак ка слободи ставивши себе као особу и жену испред улоге мајке и супруге, правдајући то тиме да оваква каква је сада не може бити ни добра жена ни добра мајка. Очекивано је да ће овај Норин поступак изазвати највише опречних реакција и на крају не треба утврђивати чије је мишљење исправно, јер је оно условљено животним искуством, пре свега. Међутим, ученици се подстичу на размишљање о томе могу ли осуде друштва позитивно утицати на Нору и њену децу или би се требало позабавити откривањем начина на које би се Нори помогло да упозна себе, сазри, постане боља и таква се врати својој деци.

На основу свега што сте сазнали о Нори читањем драме размислите ко би све требало да се укључи у систем подршке Нори. Чиме би се Нора могла бавити? На чему највише треба да ради када је у питању превазилажење постојећих траума?

Ученици сматрају да је Нори неопходан рад са психотерапеутом како би превазишла бес који осећа према оцу и мужу. Уз помоћ стручњака она ће се ослободити својих страхова и спознаће себе. Паралелно са радом на себи у менталном смислу, она треба да напредује и у професионалном смислу. Најпре саставља своју радну биографију и уз помоћ саветника за запошљавање проналази посао. Када се присећа болести свога мужа, Нора помиње да је радила најпре да је везла и плела, а касније и преписивала текстове. На основу тога може покренути неки мали приватни посао и бавити се производњом одеће, можда осимислити свој бренд. Ученици помињу, на основу њене љубави према слаткишима, да би се могла бавити и израдом торти и колача. Када заради новац, може самостално да путује, бира одећу за себе, сама одлучује где ће и на шта потрошити свој новац. Као самостална и самосвесна жена, ослобођена стега и туђих утицаја, уз помоћ социјалних радника почеће поново да виђа своју децу. Ученици закључују да су ово идеални услови који могу бити промењени уколико би и њен сурог имао одређене реакције, које се очекују у оваквим околностима. Бесан због Нориног одласка, могао би окренути и децу и систем против Норе, захваљујући свом угледу и положају. Овакве ситуације чешће су од оних идеалних.

Решавање проблема инвенцијом односно „стваралачко решавање проблема при чему је задатак мислиоца да пронађе и створи услове који ће довести до жељеног циља” (Николић, 2010, стр. 378) покрећу нову дискусију којом откривамо везу између Ибзеневе драме и наше стварности.

Како би се уз помоћ конкретног примера откриле новине у драмском књижевном роду ученицима наставник поставља следећа питања:

Теоретичари књижевности дефинишу Ибзеново дело као грађанску, психолошку драму. У њој проналазе елементе натурализма, реализам али и модерне. Објасните из чега произилазе овакви закључци.

Ученици разумеју да се дело бави породичним односима. У првом плану је жена која преживљава једну унутрашњу драму, а сва друга драмска лица доприносе да се она осећа усамљеном и на крају одбаченом. Ученици примећују да је одлика реализма да се бави утицајем друштва на појединца, међутим ново је да се у овој драми изражаније приказује индивидуално осећање. Ученици примећују да се драма одиграва само у једном простору, а то је Норин и Хелмеров стан и то тумаче као метафоричко приказивање живота у кавезу – Нора се креће, живи и мења у луткиној кући. Драма задржава свој традиционални облик (има увод, заплет, кулминацију, перипетију и расплет) али се бави модерним питањем, а то је право жене, и уопште право сваког људског бића да управља својим животом. Ученици ће приметити да Ибзен насупрот Нори поставља Кристину као пример самосталне жене која се бори за себе. Међутим, приметити ће да и Кристина тежи да пронађе љубав и сигурност коју није имала, чиме

Ибзен укзује на човекову потребу да припада и буде вољен али и уважаван, да има одређену друштвену улогу која ће му омогућити да се осећа корисно и задовољно.

3.7. Наставна интерпретација драме Самјуела Бекета „Чекајући Годоа”

Подразумева се да одрасли читалац има животно и читалачко искуство, па самим тим уметност, тако и књижевност често посматра као одговор или допуну друштвене стварности. Ученици траже ма какву потврду за своја уверења кроз музику, филм, историју, књижевност. Између петнаесте и двадесете године најчешће их муче питања (не)постојања смисла живота, суочавају се са осећајем неприпадања, одбачености. Како не би књижевност апсурда доживели као потврду својих потенцијалних схватања о животу, већ као одговор на питање како пронаћи наду и живети упркос свести о коначности, потребно је пажљиво испланирати и водити стваралачку дискусију. Претпоставља се да су ученици, припремајући се за тумачење Камијевих дела *Странци* и *Мит о Сизифу*, који су у програму за четврти разред Гимназије, разговарали о филозофији егзистенцијализма⁴⁰ и разматрали појам апсурда, налазећи сличности и разлике између Сартровог егзистенцијализма и Камијеве филозофије апсурда. Говорећи о овим делима посебно треба усмеравати ученике да уоче однос између човека и бога као човеков однос према слободи, односно интерпретацију треба водити у смеру откривања разлика између класичних јунака и антијунака, водећи се њиховим доживљајем Бога и (не)разумевањем разлога свог постојања. То је добар пут ка разумевању нових праваца у књижевности, филозофији и театру чији су зачетници Жан Пол Сартр, Фридрих Ниче, Ежен Јонеско, Албер Ками и Самјуел Бекет.

Разговор о Бекетовом делу може се започети разговором о драми као књижевном роду:

Запишите на шта вас све асоцира појам драма.

Очекивани одговори:

Књижевно дело; Грчка; књижевни род; драмска лица; драмска радња; сукоб; сцена; трагедија; комедија; позориште; дијалог.

Претпоставља се и да ће ученици наводити имена драмских писаца чија су им дела позната, називе драма или драмских лица. На овај начин долази се до описне дефиниције драме као књижевног рода у коме „увек мора да постоји борба две супротности – сукоб.” (Здравковић, 2013, 57). Ученици на основу претходног читалачког искуства знају да су драмска лица у трагедијама у сукобу са вишим силама или са другим драмским лицима и да драмска радња која почива на оваквим врстама сукоба одговара класичној драми. У делима авангардне књижевности човек је у сукобу са собом. Чини се да у свету у коме живи авангардни јунака не постоје веровања, правила и утврђени системи. Човек је препуштен себи и у сукобу је са свиме, па самим тим и са собом.

Шта мислите који су разлози стварања драмских лица као што су Владимир и Естрагон?

Ученици ће оваквим питањем бити усмерени ка сагледавању друштвено-историјског контекста. Узевши у обзир да су сва поменута дела настала средином двадесетог века, ученици ће закључити да је свет изменио свој облик између два велика рата. Свет у коме влада незнађе као последица првог великог рата и стрепња и страх због осећаја близине новог сукоба учинили су, пре свега, да човек изгуби поверење у Бога, у државу, а самим тим и у другог човека, па и у себе. У таквом свету човек не говори о лепоти, љубави, животу, праштању, вери, уметности. Опседнут борбом за слободу, губи свест о суштини због које се у бити рађа потреба

⁴⁰ „Корени овог правца у књижевности сежу дубоко у антику, где се егзистенцијалистички елементи мишљења називу у делима Сократа и Платона, а касније и код стоичара попут Св. Августина, Паскала и др. Модерни егзистенцијализам почиње са Кјеркегором, Хајдегером и Јасперсом, док егзистенцијалистима, у правом смислу речи, можемо сматрати Жан-Пол Сартра, Мерло-Понтија и Албера Камија. Егзистенцијализам полази од различитих питања: егзистенције човека као изгубљене јединке у отуђеном свету; опстанка света; опстанка књижевности уопште, док је главно питање: да ли егзистенција претходи есенцији, односно, да ли биће (материјално), претходи суштини или обрнуто” (Живковић, 1985, стр. 157–158).

за слободом. Када је коначно слободан, без знања да воли, мисли, ствара, тада слобода постаје бесмислена.

Почнимо од наслова драме. Обратите пажњу о глаголском облику који је у наслову употребљен. Размислите о томе на шта све то чекамо у животу. Када је чекање потреба, а када изговор?

У наслову дела употребљен је облик глаголског прилога садашњег глагола „чекати” који је према глаголском виду несвршен. Оваква употреба глагола имплицира радњу која траје, напоредо са неком другом радњом. Очекујемо да ће у драми бити приказана радња која се одвија паралелно са чекањем. Међутим, конкретне радње нема, већ се остварује низ апсурдних ситуација, а чекање метафорички представља време које пролази. Ученици ће у вези са другим делом питања покренути разговор о ситуацијама у којима чекањем одлажемо делање. Људи су склони тражењу изговора за остваривање својих циљева. Некада је узрок томе лењост, а некада су то рационални и ирационални страхови, међу којима предњачи, чини се, страх од неуспеха. Тако ученици наводе као пример различите ситуације када чекањем нечега баналног одлажу почетак тренирања, учења, одласка негде и слично.

Ко су Владимир и Естрагон? Шта о њима сазнајемо?

Једна од одлика антидраме је да у њој не коментаришемо карактер, осећања ни поступке драмских лица. У овом конкретном случају претпоставља се, на основу тога како су обучени и шта једу, да су Владимир и Естрагон две скитнице. Не зна се о њима ништа више, како су дошли до ивице егзистенције, ко су били, како се тренутно осећају. Видљиве су њихове основне физиолошке потребе (глад, поспаност, мокрење). Њихови поступци и разговори се понављају, неколико пута одлучују да оду са места на коме се налазе, али у дидаскалијама сазнајемо да остају на истом месту. Ограничен простор у коме се радња понавља и обезличеност драмских лица чини да се читалац осећа као да се пред њим мешају јава и сан. Тај утисак произилази из чињенице да двојица потпуно слободних људи остаје непрестано на истом месту чекајући нешто за шта нису сигурни да ће доћи. Да су потпуно слободни, закључује се из следећег дијалога:

Естрагон (пуних уста, расејано): Нисмо ваљда везани?

Владимир: Не разумем ништа.

Естрагон (жваће, гута): Питам јесмо ли везани?

Владимир: Везани?

Естрагон: Везани.

Владимир: Како везани?

Естрагон: Спутани, везани?

Владимир: Али за кога везани? И ко нас је везао?

Естрагон: Тај твој прикан.

Владимир: Годо? Којешта! Ни помена о томе! Још нисмо.⁴¹

Шта је све по вашем мишљењу апсурдно у овом делу?

Поред радњи које Владимир и Естрагон непрестано понављају апсурдно је што разматрају начин на који би се убили, а затим схватају да уже неће издржати или да грана неће издржати. Естрагон се не сећа ничега што се догодило претходног дана, па нас то наводи да помислимо да је између првог и другог чина могао проћи и дан, али и много година, с обзиром на то да закључујемо да је њима сваки дан исти, односно да су изгубили појам о времену. Посебно је интересантно и апсурдна игра скидања и стављања шешира или изување и обување ципела. Однос између Ликија и Поца такође је апсурдан, јер Лики зависи од Поца, али и Поцо од Ликија, баш као што Владимир и Естрагон зависе један од другог.

Прокоментаришите однос Поца и Ликија. Шта је ту необично?

О њима се, такође, не сазнаје ништа, али може се претпоставити да је Лики Поцов слуга. Поцо износи занимљиву метафору о пролазности живота, покушавајући да импресионира

⁴¹ Преузето са:

https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_20958/objava_71330/fajlovi/Semjuel%20Beket%20%20Cekajuci%20Godoa.pdf стр. 43

двојицу скитница, што је врло необично с обзиром на то да је очигледно имућнији од њих. Поцов назив Ликијевој игри *Игра у мрежи* још једна је метафора борбе човека и спознаје да се свачији живот завршава смрћу. Однос између Поца и Ликија показује да су људи усмерени једни на друге и да не могу живети једни без других. А може се протумачити и као однос великог човека према малом и потреба малог човека да остане веран моћнијем зарад сопственог опстанка.

Ко је Годо?

Годо представља за свакога нешто другачије. Чекање Годоа може се тумачити као потрага за надом, за успостављањем неког система у коме важе одређена правила која ћемо следити како не бисмо лутали. Годо је спас. Човек има потребу да припада, да се на нешто ослони, макар то било ирационално. Сазнање да смо одговорни за све у нашем животу, понекад је застрашујуће као и ропство. Поставља се питање да ли онда то значи да не треба да будемо апсолутно слободни. Вероватно не, али то значи да треба да научимо да се носимо са својом слободом, односно да имамо довољно храбрости да не чекамо да Годо дође к нама, већ да га пронађемо у себи и истовремено живимо најбоље што можемо.

Ученици закључују да је антитеатар „позориште које негује форму непоштовања традиционалних облика деловања у театру. Смер у савременој драми који одбацује традиционалну драмску радњу и уводи апсурдне ситуације” (Здравковић, 2013,17). На питање да ли сматрају да уметници својим рушилачким ставом према традиционалном желе да обесмисле постојање правила и да потврде тезу о бесмислу постојања, ученици одговарају да претпостављају да су истицањем бесмисла уметници подстицали публику на ново трагање за смислом. Постављајући дело у контекст епохе и времена, ученици утврђују да су песници и писци, чија су дела читали у четвртој разреду, рушењем версификационих, граматичких и других правила у језику и књижевности показивали да уметност треба и мора да буде слободна и да и онда када не поштује утврђена правила она има своју вредност и једнако утиче на људе, подстицајући их да мисле, мењају у стварају.

Читањем и интерпретацијом драме „Чекајући Годоа” наставник мотивише ученике за читање кратке приповетке Хорхеа Луиса Борхеса „Чекање” чиме ће заокружити причу о књижевности апсурда.

Стваралачки приступ наставним интерпретацијама драмских текстова подстиче код ученика интересовање за позоришну уметност. Потребно је да наставник укаже ученицима на то да постоји разлика између литерарног и театролошког читања драмског текста, а наставна интерпретација подразумева анализу књижевних и сценских посебности драме (Бајић, 2013). Уколико ученици погледају позоришну представу која је настала на основу драмског текста или по мотивима књижевног дела, увидеће да је позоришна представа синкретизам интерпретација учесника у стваралачком процесу заокружен редитељским поступком⁴². Оригинално уметничко дело које се заснива на књижевном тексту може подстаћи ученике да осмисле и реализују низ стваралачких активности: да пишу есеје, критичке осврте или своје драмске текстове; да осмисле костиме или сценографију; одаберу и изведу сцену из комада; организују округли сто на коме ће проблематизовати однос између драмског текста, позоришне представе и времена у коме живе. Резултати наставне интерпретације драмског текста мотивишу ученике да наставе да истражују и на тај начин проширују своје знање и стичу нове вештине.

⁴² О термину поступак у контексту позоришне режије говори Снежана Тришић (2021). Доступно на: https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/id/142421/bitstream_142421.pdf <17.3. 2024>

4. ПРИМЕНА ДРАМСКОГ МЕТОДА У НАСТАВНОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ КЊИЖЕВНО-НАУЧНИХ, ПОЕТСКИХ И ПРОЗНИХ ТЕКСТОВА У ШКОЛИ

4.1. Наставна интерпретација књижевно-научних текстова уз помоћ драмског метода у старијим разредима основне школе

У случају наставне интерпретације књижевно-научних текстова наставник може применити методе Дороти Хиткот⁴³. Паралелно са планирањем и припремањем за часове у складу са постојећом методичком литературом и правилницима, наставник може испланирати и свој *креативни сандук*. Креативни сандук би садржао све потребне реквизите уз помоћ којих би учионица постала истраживачки центар у коме се у одређеном временском периоду који се поклапа са дужином часа, група истраживача бавила изабраном темом. Теме произилазе из предвиђених наставних циљева и исхода, али су формулисане тако да се увек полази од нечега што је ученицима познато и блиско, како би научили нешто ново. Најважније је да се створе наставне околности у којима ће се сваки ученик осећати пријатно и мотивисано јер свака активност појединца у оквиру групе доприноси откривању нечега значајног и новог у вези са темом коју заједно бирају. *Креативни сандук* помаже наставнику да својим примером мотивише остале истраживаче да се у сваки процес сазнања укључе, гледајући на њега као игру у којој је циљ да се открију сва могућа решења за неки постављени проблем или ситуацију, заједничким, тимским и појединачним радом.

У вишим разредима основне школе ученици се, на нивоу одломака, упознају са књижевно-научним текстовима чији су аутори Никола Тесла, Михаило Пупин, Милутин Миланковић и Михаило Петровић Алас. Један од значајних образовних циљева интерпретације књижевно-научних текстова је упознавање ученика са посебностима оваквих дела. Читање одломака послужиће и као мотивација за истраживање знаменитих научника, њиховог живота, рада и деловања у сферама у којима су остварили велики допринос. С обзиром на садржај одломака наставник ће, полазећи од онога што је ученицима блиско и познато, створити наставне околности које су инспиративне за почетак стваралачког процеса. Наставник се обраћа ученицима:

За разговор на данашњем часу можете одабрати једну од три теме:

- *Пупољак и цвет*
- *Мало мисли велико*
- *Истина и(ли) изазов.*

Овако формулисане теме још на самом почетку часа подстичу ученике да размишљају о асоцијацијама, односно да открију на шта би се теме могле односити. Све три теме подстаћи ће креативни разговор о сновима и начину на који се остварује успех. Циљ је да се открије како ученици виде своја садашња постигнућа и да ли имају идеју како их могу унапредити, проширити и искористити у будућности, као и да се установи колико су свесни својих талената, као и препрека које их коче у остваривању жељених успеха. Најпре се ће разговарати о ближим циљевима и о значају онога што су већ остварили, а затим ће се загледати у будућност разматрајући ко све на њиховом путу може да им помогне и мотивише их, а и на који начин себе могу подстицати да буду бољи.

Са ученицима се најпре разговара о томе на шта их асоцирају понуђене теме и очекују се различити креативни одговори. Претпоставља се да ће ученици најпре повезивати прву тему са откривањем природе и развитка биљака, док ће асоцијације за трећу тему бити правила већ постојеће истоимене игре. На крају, на основу гласања бира се одређена тема. Како све три теме подразумевају разговор о циљевима и будућности, наставник може користити костим и реквизите којима би себе поставио у равноправну улогу са ученицима. Наставник започиње разговор питањима:

⁴³ Види поглавље *Драмски метод као део методологије наставе Српског језика и књижевности*

Шта бисте желели да budete кад порастете? Како су се ваше жеље кроз време мењале?

Наставник открива ученицима своје одговоре користећи костим или реквизиту којом би одговоре учинио занимљивијим и веродостојнијим, затим подстиче стваралачки дијалог:

Изабрали сте тему Мало мисли велико. На шта мислите да се односи ова тема? Сетите се чиме сте желели да се бавите када сте били мали. Због чега је то био ваш избор? Да ли се ваш избор променио? Како себе видите у будућности?

Док ученици износе своје мишљење о теми, а затим разговарају о својим изабраним занимањима и аргументују своје изборе, наставник бира своје реквизите и ученицима објашњава како су се његове жеље мењале кроз време. Ученици, такође, улазе у улоге занимања која су бирали и представљају своје методе рада, како би се понашали, на који начин би доприносили у свом пољу. Наставник започиње стваралачки дијалог:

Пошто смо открили данашњу тему, ево новог задатака! Данас смишљамо стратегију како да наши снови постану стварност. Замислите да се налазите у некој зачараној шуми. Ви сте на улазу, а на излазу из шуме је ваш, тренутно највећи, животни сан. Означите на свом путу све препреке на које сматрате да ћете наићи, а затим поред напишите могућа решења за њихово превазилажење. Препреке могу бити разноврсне, а да бисте их савладали потребни су вам помоћници. На заборавите да запишете њихова имена и одредите улоге које имају у вашој игрици. У мапу за путовање кроз шуму унесите и све мале циљеве које морате остварити како бисте дошли до остваривања највећег. Забележите мини-планове како ћете све постићи и којим ћете се средствима служити. Када завршите, поделићемо планове и видети како једни другима можемо помоћи. Време за планирање креће сад!

Ученици приказују своје мапе успеха и објашњавају их. Док један ученик представља, остали коментаришу, упоређују са својим мапама и предлажу неке од својих идеја. Суштина је да рад првог ученика подстакне остале да се надовежу и укључе, те се индивидуални рад претвара у групни. Наставник подстиче, усмерава и контролише дискусију и допуњује је својим предлозима. Важно је да наставник укаже ученицима на то да чувају мапе које су направили, јер ће им бити потребне на неком од следећих часова. На крају часа, наставник дели ученике у четири групе и даје нови задатак:

Многе знамените личности су се у детињству суочавале са истим или сличним проблемима са којима се ви данас суочавате. Да бисте видели како је изгледао пут великана као што су Никола Тесла, Милутин Миланковић, Михајло Пупин и Михајло Петровић Алас прочитајте кратке одломке из њихових дела.⁴⁴ Све четири групе читају све одломке. Док читате одломке, белажите у својим свескама шта вам највише привлачи пажњу у тексту који читате. Који су вам делови најинтересантнији? Образложите због чега. Шта нам они откривају о животима научника? Да ли мислите да су те информације утицале на њихов живот. Образложите своје гледиште. Када прочитате и забележите своја размишљања, договорите се који тим ће представљати једну од наведених личности.

На следећем часу, ученици подељени у тимове Тесла, Пупин, Алас, Миланковић, износе своја запажања о текстовима које су прочитали. Сваки тим представља своје белешке, али и чланови осталих тимова, будући да су читали све одломке, додају запажања о сваком тексту.

На основу прочитаног одломка из Теслиног дела *Моји изуми* ученици су сазнали на који начин су родитељи утицали на Николу Теслу да изабере свој пут. Ученици се слажу да родитељи имају велики утицај на њихове одлуке и да често из најбоље намере наведу децу да одустану од својих снова и наметну им неке своје циљеве. Начин на који је Тесла приказао своје родитеље, ученике је подстакло на размишљање како је успео да их убеди да ипак постане научник, уместо да крене очевим стопама.

⁴⁴ У овом случају коришћени су одломци: Милутин Миланковић, *Успомене, доживљаји и сазнања* (Бошковић и Шиповац, 2019, стр. 183–184); Михаило Петровић Алас, *У царству гусара – Острво корњача (Тартуга)*, (Бошковић и Шиповац, 2019, стр. 200–202); Никола Тесла, *Моји изуми* (Станковић Шошо и Сувајџић, 2019, стр. 184–188) и одломак из дела Михајла Пупина, *Са паињака до научењака* (Прилог 1)

Друга, ученицима занимљива тема, било је Теслино путовање уз помоћ маште. У тој епизоди из Теслиног живота ученици су се пронашли, а затим поделили нека своја слична размишљања и путовања. Приметили су да их ствари које виде или доживе некад подстакну да се отисну на имагинарна путовања. Наводе пример када у машти оживљавају ликове из књига које читају, игара које играју или када, док слушају о некој земљи, замишљају како би било када би тамо отпутовали. На крају ученици коментаришу како је Тесла доживео своје пресељење у град и шта за младог човека то значи. Са Теслиним искуством повезују Пупинову причу о одласку и одвајању од родитеља и доласку у Америку и закључују да је људима увек тешко да оду из места где се осећају прихваћено и добро. Затим дискутују о томе да је неопходно да се измeste из пријатног и познатог окружења како би открили нова сазнања о себи и свету. Ученици наводе да су се тако осећали када су прешли из четвртог у пети разред, или променили место боравка. Ученици који су мењали школу размењују своје искуство о томе са другима.

Ученици упоређују на који начин су сви научници, сем Аласа, писали о својим професорима. Коментаришу како су они утицали на њих, а затим пореде њихове приче са личним искуством. Ученици у који су читали одломак о Аласовом путовању истичу занимљив начин на који дочарава ликове који су њима познати из филмова или компјутерских игара и цртаних филмова. Читање одломка подстакло их је да истраже због чега се један математичар толико занимао за пирате, где је све путовао и на који начин су путовања на њега утицала.

Наставник мотивише ученике да наставе да истражују упућујући им нова питања:

Како је Никола Тесла убедио родитеље да му допусте да буде научник? На који начин путовања Михаила Петровића Аласа утицала на његов рад? Како је највиша оцена из математике Милутину Миланковићу одредила животни пут? Шта је све допринело да Пупин успе у великом, далеком загонетном свету? Истражите на који начин се путеви ових научника криштају?

Ученици истражују на часу, али и код куће. На часу се могу приказати и кратки филмови о научницима. Ученици бележе кључне информације које сазнају гледајући филм⁴⁵. Наставник препоручује ученицима и дуже документарне филмове као и веб сајтове музеја, који ће им, на интересантан начин, приказати предмете њиховог истраживачког рада.⁴⁶

У току часова истраживања, наставник мотивише ученике да се враћају на изворни књижевно-научни текст и да на основу њега анализирају сличности и разлике међу научницима. На пример, подстицаће ученике да утврде какав је однос научника према пореклу, вери, родитељима, уметности. На основу одломака ученици ће открити да су у животу Николе Тесле и Михајла Пупина значајну улогу имале мајке. У одломку *Са папњака до научењака* Пупин се присећа мајчиних савета и открива да га је мајка, упркос томе што је била необразована, мотивисала да учи, упућујући га на мудре мисли Светог Саве. Ученици ће уочити да је Пупин мотивацију проналазио у вери и поштовању значајног српског просветитеља. Никола Тесла говори о својој мајци као вредној и вештој ткаљи, називајући је прворазредном изумитељком.

⁴⁵ https://www.youtube.com/watch?v=1pPl69NNduc&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8lZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=7 <20.2.2024>

https://www.youtube.com/watch?v=yo5mHVlYpxM&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8lZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=11 <20.2.2024>

https://www.youtube.com/watch?v=kA2zxEAwxds&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8lZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=14 <20.2.2024>

https://www.youtube.com/watch?v=cZPb7LXM8qs&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8lZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=15 <20.2.2024>

⁴⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=jgpmjDU-M4&t=4594s> <20.2.2024>

<https://www.youtube.com/watch?v=LeMAk8ZK4lA> <20.2.2024>

<https://www.youtube.com/watch?v=aYdKkkdvAZA> <20.2.2024>

Наставник упућује ученике на читање разних занимљивих текстова који говоре о Теслиној љубави према поезији.⁴⁷ Овим у спектар знаменитих Теслиних савременика уводи се и Јован Јовановић Змаја. Наставник указује ученицима на Миланковићеву заинтересованост за Марка Краљевића као и Аласову љубав према музици, конкретно према свирању виолине.

Током истраживања, ученици могу преко платформе за учење или преко друштвених мрежа, делити резултате својих истраживања које сматрају занимљивим и подстицајним, како би заинтересовали своје вршњаке да откривају занимљивости о овим научницима. То чине снимајући клипове или делећи фотографије са занимљивостима у коментару.

Док истражујете, водите свој дневник истраживања. У њему записујте на какве сте препреке наишли током истраживања, како сте се осећали у различитим фазама истраживања, шта сте приметили у раду са осталим члановима групе, шта сте о њима сазнали што вас је развеселило или растужило. Запишите како на вас утиче ово истраживање, шта је био ваш лични мотив да наставите да истражујете. Забележите коју сте музику слушали, које сте филмове или серије погледали током истраживања, које ће вас касније подсећати на овај пројекат. Нека свако од чланова групе пише своје коментаре и анегдоте које ћете касније поделити са осталима.

Инспирисани делом и животом научника искористите своје таленте и сликајте, цртајте, пишете, фотографишите, а затим своја дела представите на часу. Животи ових научника су узбудљиви и сигурно ће вас инспирисати да неке догађаје, ситуације или поступке оживите креативном интерпретацијом и укажете нам на њихов значај. На вама је да смислите како ћете то учинити.

После истраживања и прикупљања материјала, ученици реализују пројекат *Мој сусрет са научником*. Креирају, уз помоћ документарне грађе, личних доживљаја и прозних текстова, ликове научника. Доносе све што их је током рада асоцирало на Теслу, Миланковића, Пупина и Аласа (предмета које су користили, храну коју су јели, књиге које су читали, одевне предмете). Прилажу цитате или текстове других књижевника или научника који су написани о њима или њиховим делима и на основу тога представљају њихове портрете. За ту презентацију користе клипове које су снимали о научницима, уз објашњење како су они настајали, реферишу податке до којих су дошли и говоре о занимљивостима које су сазнали. Затим приказују на који начин је ово истраживање утицало на њих. То чине пуштајући музику коју су слушали док су истраживали, али и ону која их је асоцирала на научнике које представљају. Читају песме и текстове које су написали током истраживања инспирисани животом и делом научника. Представљају дневнике истраживања које су водили и у којима су писали о својим осећањима и запажањима и потешкоћама на које су наишли током истраживања. Ученици приказују и своје путописе које су написали или снимили подстакнути Аласовим делом. Приказују сцене које су осмислили, како би оживели ликове научника и њихових савременика. Реч је о кратким сценама, од којих су неке и без текста, а које сведоче о међусобним суретима научника или њиховим сусретима са другим знаменитим личностима. Оживљавајући на овакав начин ликове, ученици су их учинили својим савременицима. Тиме су у документарне податке унели личне импресије и увидели да су управо такви текстови, у којима се мешају чињенице са осећањима и личним доживљајима, послужили као полазна тачка целокупног истраживања.

Ученици примећују велики значај ових књижевно-научних текстова јер су захваљујући њима били подстакнути да, поред научних доприноса, истражују приватне животе научника и уоче колико детињство, одрастање, односно породица, окружење и образовање утичу на живот једног човека. Тиме су увидели да се ради о радозналим дечацима, чија је жеља за откривањем и сазнањем надишла све препреке. Спознали су да је њихова свестраност и заинтересованост за разне области утицала на квалитет њиховог рада, чинећи их узорима у сваком смислу. Ученици су уочили да се кроз аутобиографске и путописне списе могу открити детаљи из живота аутора које много боље разумемо и искреније доживљавамо у односу на биографске

⁴⁷ <https://www.istorijskizabavnik.rs/blog/nikola-tesla-i-jovan-jovanovic-zmaj> <20.2.2024>

податке које други о њима пишу. Разумели су да је, поред чињеница, у путописе уткан лични доживљај неког места који нас још више мотивише да то место истражимо и упоредимо утиске.

На крају, ученици уносе промене у своје мапе које су стварали на почетку и објашњавају на који начин јеистраживање утицало на промене у њиховим одлукама и ставовима.

Уколико наставник није у прилици да посвети две недеље проучавању ових дела и истраживању стваралачког потенцијала књижевно-научних текстова, истраживање може бити започето, а резултате ученици приказују кад се укаже прилика на неком од часова. Важно је да наставник све време, и када реализује друге наставне јединице, проверава ток истраживања. У том случају резултате ученици приказују у октобру, када наставник проглашава *Час у част Путину*, односно у мају и јуну када ће часове посветити Миланковићу, Аласу и Тесли. Резултате свога рада у оба случаја ученици деле са другим одељењима, наставницима или другим заинтересованим, након чега би и они који гледају коментарисали са различитих аспеката или предлагали заједничке презентације, изложбе, извођења и слично.

4.2. Наставна интерпретација песме „Опомена” Десанке Максимовић уз помоћ драмског метода у осмом разреду основне школе

На часу пре интерпретације песме „Опомена” наставник мотивише ученике да размисле која их музичка нумера опушта, подстиче на размишљање о љубави, о срећи и о животу.

На почетку часа интерпретације наставник ће замолити ученике да седну у круг да се опусте и затворе очи. Када то учине, наставник пушта музичке нумере различитих жанрова (рок, метал, панк, техно, треп, џез, блуз, класику). После сваке композиције, наставник подстиче ученике да опишу емоције које у њима изазива песма. Ученици који желе, пуштају музичке нумере које су њима драге и значајне. Током заједничког слушања делова или целих песама, ученик може испричати причу о својој повезаности са композицијом, на каква размишљања подстиче, на кога или на шта подсећа. Уколико ученик има фотографију, белешке, цртеж или слику која је у вези са композицијом о којој говори, може понети и представити на часу. Ученици коментаришу и размењују мишљења после сваког излагања.

Наставник подстиче ученике да прочитају песму „Опомена” Десанке Максимовић. После саопштавања првих утисака и доживљаја, наставник подстиче ученике на поновно читање са оловком у руци на следећи начин:

Када бисте морали да одаберете стихове којима лирски субјект, по вашем мишљењу, најбоље описује своја осећања, који би то стихови били? Пронађите их и подвуците у тексту. Како коментаришете тајну коју лирски субјект саопштава саговорнику? Прокоментаришите разлоге због којих лирски субјект не жели да остане сама. Размислите о вези између лирског субјекта и природе.

Ученици издвајају стихове и објашњавају њихово значење. Наводе разлоге због којих су одабрали одређене стихове. Очекује се да ученици примете да музика у лирском субјекту изазива снажне емоције. Занесена лепотом уметности жели да подели љубав. У тим тренуцима, када слуша музику, у њој се смењују радост и туга, срећа и бол и потребан јој је неко ко то разуме. Доживљавајући свим чулима музику, лирски субјект успоставља везу са природом. Неки ученици уочавају симболику шумских потока и црног лептира и примећују промену у лирском субјекту. Сматрају да се у првих пет строфа чини као да се лирски субјект игра, да говори са усхићењем, надахнуто, ведро. Врхунац игре изражава се стиховима:

„О, не остављај ме никад саму кад неко свира”. (Максимовић, 1969, према Станковић Шошо, 2011, стр. 42)

У последње три строфе лирски субјект указује на то да љубав може изазвати сузе и тугу, односно да је музика може подстицати да преиспитује своје емоције или може изазивати осећај узнемирености, нелагоду и бол.

Неки од ученика сматрају да је могуће да лирски субјект све снажнијим аргументима опомиње особу којој се обраћа. Наводе да је могуће да лирско ја осећа на почетку узнемиреност која прераста најпре у љутњу, затим у бес и на крају у тугу.

После разговора о песми, уследиће вежбе за које наставник даје ученицима упутства.

Вежба број 1:

Драги ученици,

Видели смо шта музика покреће у лирском субјекту у овој песми. Сигурно свако од нас има неку ситуацију у којој не жели да буде сам. Започећемо једну игру. Свако од нас завршиће на свој начин реченицу „Не остављај ме никад саму или самог кад...” Циљ вежбе је да се боље упознамо и поделимо емоције. Открићемо шта нам је заједничко, по чему смо посебни. Ја ћу почети: Не остављај ме никад саму кад је пролеће.

Ученици редом допуњују реченицу: кад пада киша; кад је летњи распуст; кад је мрачно; кад игра мој омиљени клуб; кад се плашим; кад ми је тешко; кад сам срећан; кад добијем један на контролном; кад ми је досадно; кад ми се шета.

Вежба број 2

Друга вежба има исти циљ. Један од нас стоји у средини круга, а столицу на којој је седео издвајамо из круга. Онај ко је у кругу треба да каже: Чујте, рећи ћу вам своју тајну, а затим каже нешто о себи. Сви они који се препознају у тој изјави устају и мењају места. Пошто нема довољно столица, неко ће остати да стоји и он је следећи говорник из средине. Ја ћу започети игру: Чујте, рећи ћу вам своју тајну: не волим математику.

Ученици се смењују и говоре своје тајне. Обе вежбе трају све док ученици имају потребу да саопште своје мисли и док наставник процењује да су сви ученици укључени и да се осећају добро током процеса. Кроз игру ученици ослобађају своја осећања, али и страхове. Забављају се и успостављају чвршће везе што доприноси бољој атмосфери на часу.

Вежба број 3

Замислите се у улози лирског субјекта ове песме. Одаберите строфу (а можете и целу песму) и прочитајте је, али тако да нам пренесете осећања која имате према особи којој упућујете стихове. Да би вежба била успешна, морате смислити у којој ситуацији говорите стихове, коме их говорите и са којим циљем их говорите.

Овом вежбом наставник открива на који начин су ученици доживели и разумели песму. Иако су ученици кроз стваралачки дијалог изнели своје ставове и учествовали у анализи дела, кроз овакву вежбу открива се на који начин књижевно дело утиче на ученике и да ли им помаже да препознају и ослободе своје емоције.

4.3. Наставна интерпретација приповетке „Први пут с оцем на јутрење” Лазе Лазаревића уз помоћ драмског метода у првом разреду средње школе

Примена драмског метода подразумеваће да наставник усмери ученике ка откривању психолошког стања свих учесника у догађају који је приповетком представљен. Тиме ученици откривају значајне епохе реализма, али и поетике Лазе Лазаревића.

Читањем приповетке „Први пут с оцем на јутрење” открићете део из живота деветогодишњег дечака Мише. Упознаћете се са једном породицом чији ће вас живот можда подсетити, у неким сегментима, на животе људи које познајете. Ситуације су приказане из угла дечака, а ви се потрудите, након читања, да исту ситуацију прикажете из угла осталих учесника у догађају. На основу његових описа својих укућана, оживите ове јунаке и дочарајте нам њихова размишљања и осећања.

Читањем ученици издвајају Митра, Марицу, Ђокицу, Мишину старију сестру, бирају једног од јунака, а затим, на основу текста пишу кратке исповести у првом лицу.

Ђокица – млађи брат

На основу уводног дела приповетке ученици сазнају да се Мишин млађи брат не сећа скоро ничега из прошлости. Међутим, пишући Ђокичину исповест помињаће да се он, као кроз маглу, присећа дана када га је отац држао у наручју. Ђокица се сећа да је мајка често плакала. Једне ноћи се јако уплашио и често када покушава да се сети неке слике из детињства, јасно види себе, своју сестру, брата и мајку како се моле пред иконом Светог Ђорђа. Та успомена у њему изазива нелагоду, коју не може да објасни.

Мишина старија сестра

Наставник мотивише ученике да уоче на који начин понашање мајке условљава понашање ћерке. Тако ученици откривају положај жена у контексту времена у коме је настала приповетка и упоређују са примерима из савременог друштва. Исповест Мишине сестре ослања на се на делове текста у којима се помиње да је Марицу, као и мајку, мучило што је Митар сваке вечери ишао у кафану. Она се сећа вечери када је Митар Марици дао новац који је зарадио на коцки. Тада је осетила да мајка слуги да ће се нешто лоше догодити и свакодневно је стрепела да ће се мајчине слуге остварити. Доживљавала је мајчину тугу и бригу као своју, а страх и неизвесност обузимали су је све више и више. Бојала се оца, а некад га је и мрзела. Кад је надвлада тај осећај мржње и беса, уплаши га се и брзо се покаје. Помоли се Светом Ђорђу да спаси њеног оца и ослободи мајку брига. Волела је оца, али никада није успела да разговара са њим, па јој се чини да га није ни познавала. Не сећа се ниједне лепе успомене, јер је све потиснуто осећањем страха, туге и немоћи, као и бриге због мајке која је непрестано плакала и патила.

Митар

Ученици Митра кроз његову исповест приказују као човека који се уморио од улоге строгог и безосећајног човека. Иако нигде не пише колико Митар има година, ученици претпостављају да се млад оженио и постао газда, муж и отац и да је његово посрнуће изазвано његовом неживљеношћу и слабошћу. Митар је мислио да ће бити слаб, ако покаже емоције према својим најближима. То се види из Мишиног описа његовог понашања када му је умро брат. Међутим, његова слабост види се у немогућности да се суочи са последицама погрешних одлука. Једна група ученика тврдиће да је Митра срамота јер је изгубио, други ће тврдити да га је срамота што се уопште коцкао. Чињеница да не знамо шта се догодило са Митром након одласка у цркву, да ли је он заувек престао да се коцка или се опет вратио пороку, оставља могућност да се оба мишљења ученика уваже јер проистичу из онога што је у приповеци написано. Друга група ученика тврдиће да је симболика одласка у цркву јасна и да значи да је Митар схватио да мора да се промени, а то симболизује одлазак у цркву, јер у приповеци пише да је у цркву ишао на Ђурђевдан, а у кафану сваке вечери.

Марица

Интересантно је да ученици Марици не приписују епитете попут несрећна, јадна и слично, већ је увек доживљавају као јаку жену која је успела да одржи своју породицу. Ипак, кроз исповести детаљно описују све њене страхове који је често надвладевају и спречавају је да се супротстави Митру. Страхови су последица времена у коме Марица живи, односно наметнутих схватања патријархалне средине у којој жена не сме да се меша у послове свог мушкарца, нити може да преиспитује његово понашање. Ипак, ученици наводе да је Марицу највише погађало што је будућност њене деце неизвесна, те њене поступке правдају љубављу према деци, а не према Митру.

Како би се проблематизовали односи међу члановима породице, наставник мотивише ученике да издвоје сцене које сматрају значајним у приказивању и анализи односа између Митра и Марице.

Прочитајте још једном приповетку у целини, а затим издвојите делове који расветљавају однос између Митра и Марице. Одаберите двоје ученика који ће те делове представити уграјући улогу Митра и Марице. За припремање улога, одабрани ученици користе белешке које смо саставили читајући написане исповести. Реконструисаћемо догађаје одигравањем сцена, а затим ћемо коментарисати сваку од њих.

Очекује се да ученици издвајају следеће дијалоге између Митра и Марице:

- Шта ће та свећа у ово доба?
- Па да се видиш свући, Митре — каже моја мати.
- А зар ја не знам упалити свеће, или сам, ваљда, пијан, па не умем наћи?
- Па није, Митре — увија се моја мати — него као велим...
- А шта велиш? Ваљда да ми комшилук мисли да ми лежи мртвац у кући! (Павловић, 2012, стр. 49)

После одигране сцене, следи разговор о ономе што су ученици видели.

Шта нам ова сцена говори о односу између Митра и Марице? Шта сте очекивали да Митар уради? Какав је Митар човек? Како коментаришете Маричино понашање? Шта мислите да би Марица требало да уради након оваквог разговора? Можете ли да замислите сцену у којој се Марица понаша као Митар? Како би на то Митар реаговао?

Ученици претпостављају да се Марица боји Митрове реакције и да због тога прекида овај разговор. Сматрају да би обрнуте улоге биле немогуће у том времену, али су могуће у данашњем времену и претпостављају да би се у данашњем друштву овакав разговор завршио вербалним, чак и физичким насиљем. Неки од ученика мисле да је Марица погрешила и да је требало да се обрати некоме од рођака за помоћ. Други њено ћутање правдају друштвеним околностима и чињеницом да би признавање да Митар има проблем утицало на његов углед и погоршало ситуацију. Део ученика сматра да је после овога Марица требало да да Митру још једну шансу, док други сматрају да је требало да разговара са њим ујутру, па, ако то не уроди плодом, да га остави. Ученицима је дозвољено да прекину сцену тамо где мисле да је потребно, изврше *интервенцију* односно промене је, а затим коментаришу какве би биле последице промењених околности. Ученици уводе нове ликове на одређена места (разговор прекида сестра која доводи Ђокицу који јако плаче, па се Митар сажали на њега; утрчава Миша и саопштава да су га малтретирани у школи, па се Митар тиме бави и, посветивши се деци, схвата да је то његова примарна обавеза). Очекује се да ће ученици издвојити и дијалог Марице и Митра у вези са нестанком сата.

Шта нам овај разговор открива о Митру? Како то утиче на однос између њега и Марице? Шта бисте учинили да сте на Маричином месту? Како коментаришете њено понашање? Ко би могао да утиче на Митра?

Ученици примећују да је Митар очигледно слаб и да га је порок узео под своје. Критикују и мењају Маричино понашање, јер сматрају да је њена улога важна и да је требало да уради нешто како би Митру помогла. Ово је повољан тренутак да ученици коментаришу о каквом је пороку реч. Разговараће о томе шта за Митра значи тренутак када он успева да поврати сат и освоји ланац и шубару и због чега Марица тада није спокојна. Ученици схватају да порок једног члана породице утиче на све и разара породицу. Важно је прокоментарисати тренутак када Марица, покушавајући да допре до Митра, помиње њихову децу, а Митар не разуме њене речи и наставља по своме. Ученици уочавају да је Миша на почетку приповетке издвојио кума Илију као једину особу чије мишљење Митар уважава.

У приповеци Миша наводи да су Митар и кум Илија о нечему разговарали и да се никада неће знати о чему. О чему су по вашем мишљењу њих двојица разговарали?

Ученици сматрају да је Митар задужио Илију да брине о Марици и деци и да му је саопштио своју намеру. Група ученика тврди да Илија није знао да Митар планира да се убије, јер би покушао да га спречи. Неки сматрају да је Илија био сличан Митру и да је у то време

мушкарцима углед био испред свега и да је Илија најпре покушао да га одговори, али га је на крају подржао јер ни сам није видео други излаз. Ученици дискутују како би било да је Марица раније позвала Илију и замолила га да разговара са Митром. На тај начин указују на значај подршке људима који болују од болести зависности, као и на рано откривање и превенцију. Изводе ненаписану сцену између кума Илије и Митра, мењају је и дискутују о томе на који начин би тај разговор променио ток приповетке и због чега.

Очекује се да ученици издвоје дијалог између Митра и Марице након што је Митар изгубио вранца. Милија Николића (2010) сматра да ученике до суштинског проблема водимо упућујући их да открију зашто је Марица та која увек започиње разговор, на основу чега се види да су Митар и Марица неравноправни у дијалогу и чијом кривицом се дијалог прекида.

„Закључујемо да је посебно изражајна функција шкртих и насилно прекинутих дијалога у првом делу Лазаревићеве приповетке у томе што они откривају снажну и неопходну потребу да се личности говором растерете, али истовремено не дозвољавају такво растерећење. Тим уметничким поступком ствара се илузија о сталном надолажењу и појачавању психолошке напетости код ликова” (Николић, 2010, 494)

На основу наведених закључака Милије Николића, наставник може ученицима поставити следећа питања:

Због чега Марица не настави разговор упркос томе што се Митру њена питања не допадају? Како се она осећа када је Митар ућуткује? Како се Митар осећа после разговора са Марицом?

Ученици сматрају да није било могуће да Марица у то време настави дијалог након Митровог преког погледа, али да није било ни потребе да га убеђује јер је он већ био у канцама порока. Али све време указују на то да се њена напетост, брига и туга не смањују, али она успева до краја да остане смирена и достојанствена, што се види у последњој сцени. Наставник подстиче ученике да пореде на који начин Марица испољава своју тугу, а како то чини Митар. Приметиће да Марица дели своју тугу са ћерком, непрестано плаче и моли се, док Митар само у себи накупља све негативне емоције и такво његово понашање доводи до коначне одлуке да себи одузме живот. Ученици овим запажањем закључују да је недостатак комуникације између супружника велики проблем тадашњег времена. Увиђају да је то последица утврђених правила патријархалног друштва у коме мушкарац не сме да показује своје слабости, односно емоције. Ученици примећују да он од самог почетка не дозвољава себи да пред децом и женом плаче, смеје се, да их грли или им на било који начин показује љубав. То ученици доводе у везу са садашњим друштвом, истичући да је један од савремених проблема људска отуђеност, усамљеност, немогућност и неспремност људи да поделе своје проблеме са другима, незаинтересованост и одсуство емпатије. Управо то доводи до појаве депресије, анксиозности, суицида и склоности ка пороку и различитим видовима агресије.

Ученици представљају и последњи дијалог између Митра и Марице, а затим коментаришу реченице које размењују, као и Маричину храброст. Увиђају Митрове промене које се манифестују гласом и начином на који се обраћа Марици. Уочавају да је Митар од надмености, преко нагомиланог беса и бола, сада осећа стид, али након што се ослања на Маричино раме, ослобађа све емоције и осећа неку врсту растерећења. Дискутују о томе шта би било да је Марица ипак отишла, које реченице у последњем дијалогу нам откривају разлоге због којих је остала. Ученици сматрају да су жене некада много више трпеле, али су успевале да сачувају породицу. То правдају и тиме што и Миша неколико пута, описујући оца, истиче да је он, упркос свему, био добар човек. Разговарају о томе какве је последице ова епизода у Митровом животу имала на његовог сина и старију ћерку. Закључују да погрешне одлуке родитеља јако утичу на животе деце и да би Митрова деца била трауматизована и да је Марица отишла од њега и пустила га да пропадне, јер је Митар ипак њихов отац. Ученици примећују на који начин друштво утиче на пропаст једне породице и наводе примере из дела који показују да им временом нико није долазио у кућу, а да су својим злонамерним и радозналим питањима комшије само појачавале непријатност и нелагоду коју су деца осећала због ситуације у кући.

Ученици се могу подстицати да Митра прикажу у амбијенту кафане и куће. Тиме се утврђује шта све изазива његову промену. Писац је желео да представи кућу као сигурно место, у којој је мир нарушен чињеницом да Митар одлази у кафану из које се враћа другачији и уноси осећај непокоја у дом. Ученици примећују да писац тиме на неки начин оправдава Митра и објашњавају да није страшно што је он одлазио у кафану како би се опустио или разговарао са пријатељима, већ је узрок његове трагедије његова слабост, поводљивост и потреба да се доказује. До тог закључка ученици долазе разговарајући о томе шта би било да Митар није ишао у кафану. Указују на то да он свакако, будући да је држао дућан и да је био у контакту са људима, не би одолео искушењима.

Ученике мотивишемо да издвоје десетак реченица којима би приказали драму у Мишиној породици када би правили трејлер за приповетку или филм по мотивима приповетке. Ученици издвајају:

Прави кицош!

А где ти је, Митре, сахат?

Он је био добар човек.

Боже, ти ме немој оставити!

Дај још!

Нано, нано!

Боже, убиј оног Зелембаћа!

А ко мене може натерати да играм више? Камо тога?

Остани код деце!

Ако ће!

Откад их нисам видео!

Сине! Устани, да идемо у цркву!...(Павловић, 2012)

Ученици добијају задатак да изаберу неку од улога (Митар, Марица, Миша, Пера) и да се обраћају једни другима користећи само реченице које су одабрали. Задатак подразумева да изговарањем реченице дочарају емоцију јунака ког су изабрали. Најпре то чине у пару, а затим мењају парове и реченице. На тај начин уочавају и промене у односу између ликова.

Да би разумели функцију Мишиног описа собе у којој Митар непомично седи након што је све изгубио, ученици преузимају улогу посматрача.

Налазите се испред собе у којој седи Митар након што је изгубио све што има. Какве емоције у вама изазива поглед кроз кључаоницу?

Ученици могу невербално приказивати емоције, мимиком и гестом. Коментаришу у којој мери се поклапају њихове реакције на оно што су видели са потенцијалним реакцијама осталих укућана, с обзиром на то да у приповеци видимо само како се Миша осећа. Од ученика тражимо да издвоје једну ствар, од свих описаних у соби и да образложе свој избор.

Ученици истичу једну разбијену *кавену шољу* и објашњење везују за то да су некада људи више веровали у прорицање судбине на основу слика у шољи. Када се шоља разбије то значи да ће несрећа пратити онога чија је шоља. Ученици не знају да ли је то Митрова или Зеленбаћева шоља, јер је у тренутку када гледају кроз кључаоницу, Митрова судбина неизвесна. Касније ће претпоставити да је шоља, с обзиром на епилог, вероватно припадала Зеленбаћу.

Четири празна свећњака према мишљењу ученика представљају одсуство вере и контраст између Митра и Марице. Митар је изгубио веру и због тога у његовим свећњацима нема упаљених свећа. Ипак, други ученици ће приметити хартију која гори. Неки ће сматрати да је црни дим који се ствара симбол патње која је захватила читаву породицу, док ће поједини сматрати да је то пламен који симболизује могућност новог почетка.

Дукат који вири испод карте ученици виде као наду. Сматрају да тај један преостали дукат који се види симболизује Митрову могућност за нови почетак. Други ће сматрати да је дукат симбол свих недаћа које су задесиле породицу.

Дискусијом о симболима откриваћемо наше перспективе и наш доживљај проблема у коме се наша Мишина породица. Претпоставићемо да је Марица увек у дубини душе, као и

поједини ученици, сматрала да је Митрова доброта и оно што је некада био довољан разлог да се бори за њега, док су други мислили да му нема помоћи и да ће уништити читаву породицу и себе.

На крају, ученици увиђају да је Лаза Лазаревић тематизацијом једног универзалног проблема који је познат људима и данас, желео да истакне значај породице. Приказујући све изазове спољашњег света, чији утицаји могу нарушити мир и топлину породичног огњишта, критиковао је људску склоност ка пороцима и порочном животу. Примећују значај жена за очување породице. Ученици су уочили да Лазаревић користи различите форме приповедања (ентеријер, портрет, дијалог) у карактеризацији и психологизацији ликова, као и приповедање у првом лицу, чиме дело добија личнији, уверљивији тон, а затим и увођење две перспективе, односно два приповедача, чиме објективизује причу.

Као значајну одлику српског реализма, а пре свега дела Лазе Лазаревића, одређују приказивање детаља који су у функцији карактеризације ликова. Примећују да је понашање појединца одређено конзервативним, патријархалним правилима друштва.

Наставна интерпретација се може остварити применом драмског метода и на другачији начин. Ученици у овом случају неће читати приповетку код куће, већ ће, заједно са наставником, откривати садржај на часу. На почетку часа наставник чита уводни одломак до реченице: „То је била велика реткост, и ето тако се он смејао кад се десило штогод где би неки други развалио вилице да би се чуло у Тетребову механу.” Наставник бира пет добровољаца који остају у учионици, а остали ученици напуштају учионицу. Добровољци добијају задатак да изаберу улогу (Митар, Марица, Миша, Мишина сестра, Мишин брат) и да се поставе у замрзнуту сцену која приказује тренутак када се Миша и сестра смеју, а Ђокица је у очевом крилу. Када се поставе, размишљају о својим ликовима и о томе како се они осећају у тој ситуацији. Остали ученици улазе и добијају задатак да додирну некога од јунака на сцени и да му поставе питање.

Ученик испитивач: Ко си ти?

Ученик у улози: Ја сам Митар.

Ученик испитивач: Како се осећаш?

Ученик у улози: Срећан сам.

Ученик испитивач: Због чега?

Ученик у улози: Због своје деце?

Ученик испитивач: У ком смислу? Шта те конкретно радује?

Ученик у улози: То што се смеју, што су весели и здрави?

Ученик испитивач: Волиш ли их?

Ученик у улози: Наравно.

Ученик испитивач: Зашто им то не показујеш?

Ученик у улози: Показујем им.

Ученик испитивач: Како?

Ученик у улози: Купујем им храну и одећу.

На овај начин ученици испитивачи могу питати све ликове и сазнати како се који од њих у приказаној ситуацији осећа. Затим наставник поставља питања свим ученицима:

Какво је ваше мишљење о Митру? На основу чега сте стекли такво мишљење?

Ученици сматрају да је Митар богат, да му је стало до тога како изгледа и како га друштво види. Увиђају на основу одломка да је строг и да строго васпитава своју децу, али закључују да их воли и брине о њима.

Наставник чита текст даље и застаје пре дела у коме Марица пита Митра за сат. Тада ученицима поставља питања:

Какво је ваше мишљење о Марици? Каква је то жена? На основу чега то тврдите? Да ли сте променили мишљење о Митру? Ако јесте, зашто? Какав је Митров и Маричин однос?

Ученици сматрају да је Марица тиха и добра жена и наводе да је син пореди са свецем. Мењају мишљење о Митру, сматрају да је тврдоглав, јер не мења своје ставове чак ни када

схвати да је погрешно. Коментаришу начин на који се опходио према Марици и сматрају да је унижавао тиме што је нигде није водио, нити јој је дозвољавао да са њим разговара о послу.

Наставник сада припрема ученике да ће у наставку писац често користити дијалог како би нам дочарао јунаке и њихове односе и подстиче их да пишу како се осећају док слушају ове разговоре и шта им највише привлачи пажњу.

Након читања одломка до дела пре него што Митар све изгуби, ученици саопштавају своја осећања. Наводе да су се све време осећали узнемирено и напето, да су ишчекивали шта ће се са Митром и Марицом догодити. Многи наводе да су очекивали да Митар у бесу удари Марицу или да је увреди. Највише им привлачи пажњу то што се сваки разговор између њих двоје завршава Маричиним ћутањем. Наводе реченице:

Покуњи се мати, па ћути.

Моја мати – шта ће? – ућута.

Она умуче.

Ћути племенита душа.

Ћути она сирота као заливена. (Павловић, 2012)

Наставник пита ученике како би без текста и мимике показали како се Марица осећа након сваког разговора са Митром. Један од ученика преузима улогу Марице и док наставник чита делове разговора ученик, најпре спушта главу, затим савија леђа и приказује Марицу која се све више смањује после сваког покушаја да разговара са Митром.

Наставник бира добровољце који би преузели улогу Марице. Један остаје у учионици, а остали чекају испред. Разред ученику у улози Марице поставља питања:

Како се осећаш? Зашто не оставиш Митра? Зашто се не обратиш некоме за помоћ? Шта ће се десити ако Митар вас остави? Како видиш себе у будућности?

Након што сви ученици у улози Марице одговоре на питања, ученици упоређују и анализирају њихове одговоре и закључују да су се неки ослањали на дело док су неки уносили личне емоције и претпоставке у лик.

Наставник чита део у коме Митар губи све, а затим бира добровољце, а остали излазе из учионице. Добровољци приказују сцену у којој Митар седи у разбацаној соби, Марица, брат и сестра се моле, а Миша стоји поред врата очеве собе. Ученици улазе и испитују ликове по избору о њиховим осећањима и разлозима њихових поступања. На тај начин откривају да ли се и на који начин јунаци кроз дело мењају.

Наставник поставља питање:

Како ће се прича о овој породици завршити?

Када ученици наведу своје одговоре и образложе их, наставник чита крај приче. Тада подстиче ученике да прокоментаришу шта их је највише изненадило и шта би променили и због чега. Мотивише ученике да изнесу своје мишљење о разлозима због којих Марица овако поступа и подстиче их да сагледају друштвене прилике тога времена и да их упореде са данашњим. Разговор на крају резултира постављањем Митровог порока у центар пажње. Ученици примећују да је у данашњем друштву проблем клађења и коцкања више него икад присутан и да су млади све чешће у коцкарницама и кладионицама, не уочавајући опасност таквог понашања. Уколико ученици желе, говоре о личним искуствима или искуствима својих пријатеља и познаника. Актуелност овог проблема подстиче и наставника и ученике да се даље баве овом темом. Наставник следећег часа доводи психолога који ће у разговору са ученицима указати на који начин могу и они превентивно утицати на људе из свог окружења, али и како изгледа породична терапија у случају када је неко од чланова на лечењу од болести зависности. Ученици ће кроз различите вежбе демонстрирати како би терапија помогла члановима Мишине породице да превазиђу трауму.

Примена драмског метода у интерпретацији текстова који нису драмски подстиче ученике да размишљају о важним темама. Постављајући се у различите улоге, ученици сагледавају проблемске ситуације са више различитих аспеката, што им омогућује да свестрано приступе проналажењу решења. Ученици комуницирају, међусобно се уважавају, размењују идеје и постају свесни важности индивидуалног и тимског рада. Примена драмског

метода подразумева константно ангажовање свих ученика, самим тим на часу влада позитивна сарадничка и стваралачка атмосфера. Ученици су задовољни јер су, користећи своје знање, вештине и таленте, дошли до резултата. То их мотивише да наставе да уче и истражују.

5. ДРАМСКИ МЕТОД И ПРОЈЕКТНА НАСТАВА

Иако се у Србији сматра иновативном, пројектна настава у свету постоји већ дуго у образовном систему на свим нивоима и примењује се на различите начине у складу са циљевима наставних садржаја, њихових исхода и компетенција. Мајкл Нол (Michael Knoll 1997) почетке учења пројектним методом везује за 16. век, конкретније за отварање уметничке академије у Риму, односно за унапређивање студија архитектуре. Учење посредством пројекта брзо се проширило и на друге техничке факултета у Европи и Америци. Нол посебно указује на питање односа теорије и праксе у пројектној настави, наводећи пример Келвина Вудварда, с једне стране и Ричардса, с друге стране. Према Нолу Вудвард је сматрао да је пројекат завршна фаза учења у којој научно теоријско знање и парцијалне усвојене технике треба да резултирају прављењем машине, док је Ричардсон тврдио да завршени пројектни задатак није крајњи циљ пројектне наставе, већ темељ и полазна тачка за нова истраживања.

Најзаслужнији за имплементирање овог педагошког приступа у школску наставу је Вилијам Херд Килпатрик (William Heard Kilpatrick) ученик Џона Дуија, који у свом есеју „Метод пројекта” (The Project Method)⁴⁸ истиче да школу и учење треба посматрати као метафору живота. Ако се претпостави да се живот састоји из низа планираних активности, и да сваки човек реализацијом тих активности остварује неки жељени циљ, онда се закључује да би се образовање морало базирати на сврсисходним циљевима. Човек који је способен да постави одређени циљ, поседује способност упорне и усмерене акције. Задовољство које човек осећа када постигне жељени циљ мотивише га да поставља нове циљеве и истражује начине за остваривање. Тиме се ствара човекова отвореност ка учењу и ширењу знања. Килпатрик (1918) сматра да се при формулисању циљева наставе не смеју занемарити интересовања ученика, јер читав људски живот, сва друштвена, научна и техничка открића резултат су човекових интересовања. Наставни циљеви би требало да произилазе из дечијих интересовања, јер само тако ученици смишљају и учествују у активностима које их воде даље, односно уз помоћ којих уче и откривају како да живе и стварају у свету који их окружује.

Предмет расправе између Клипатрика и његовог учитеља Дуија била је наставникова улога у овом процесу. Дуи је тврдио да ученици нису у стању да сами смишљају пројекте и да су им учитељи и наставници неопходни у овом процесу (Knoll, 1997). Дуи сматра да све методе учења почивају на науци и искуству, а пројектну методу од других разликује циљ да развије практичне вештине код ученика (Dewey, 1916, 1933; *према* Knoll, 1997). На том путу наставник мора преузети улогу вође и давати смернице и упутства ученицима.

У Србији се све чешће примењује пројектна настава као метод учења. Петровић и Хоти (2020) истичу да се концепт пројектне наставе заснива на Пијажеовом закључку да човек учи на основу искуства. И управо дефинисање пројектне наставе као метода стицања знања кроз праксу и искуство, при чему ученици усвајају друштвене и демократске обрасце понашања и постају самостални и одговорни, повезује је са применом драмских и позоришних активности у настави српског језика и књижевности. Прецизније, и у пројектној настави као и у процесној или креативној драми акценат није на резултату, већ на процесу.

Петровић и Хоти (2020) указују на разлику између пројекта и пројектне наставе истичући да је пројекат јасно дефинисан циљевима и упутствима и као такав служи као додатни задатак којим се синтетизује стечено знање. Рад на пројектима може бити групни или индивидуални. У процес пројектне наставе укључено је цело одељење или сва одељења у школи. Наставник даје тему, али ученици у складу са својим интересовањима и размишљањима воде процес, дискутују, предлажу, решавају ситуације. Пројектна настава не мора да се реализује само у просторијама школе, а наставник не преузима лидерску, већ саветодавну улогу, док су ученици одговорни за све активности и презентовање резултата. На основу свега наведеног закључује се да се циљеви и задаци пројектне наставе у великој мери поклапају са циљевима учења посредством драмских активности.

⁴⁸ Доступно на: <https://education-uk.org/documents/kilpatrick1918/index.html>

5.1. Реализација пројектне недеље у основној школи

Нова европска агенда за културу ЕУ (2018) обухвата учење о културној баштини, које је подразумевани део историје, географије, ликовне културе, социологије и других друштвено-хуманистичких предмета (Шуица Жупанић Л., 2024). Свест о значају културне баштине и неговање културе значајно је за развијање компетенција демократке културе. Пишући о значају места сећања за неговање и разумевање културе сећања, Марко Шуица (2024) најпре дефинише културу сећања као „сложен систем уверења, норми и вредности које једно друштво развија у односу на своју прошлост” (стр. 7), а затим указује на то да концепт учење о култури сећања почива на доступности различитих историјских извора који ученицима помажу да разумеју одређени догађај или појаву. Ученици формирају критичко мишљење о историјским догађајима и личностима, а истражујући поступке појединаца у контексту историјског тренутка, развијају емпатију.

Историјски догађаји интегративни су део књижевности. Ученицима су често нејасни и далеки, те им је неопходно приближити и објаснити на који начин су повезани са садашњим тренутком. Песму „Крвава бајка” Десанке Максимовић, која се изучава у седмом разреду основне школе, ученици не могу на прави начин доживети и разумети уколико им се не разјасни догађај који је песникињу инспирисао да напише ово дело. Организовањем пројектне наставе која подразумева сагледавање крагујевачког масакра са историјског, социолошког и књижевног аспекта указаће се на значај овог догађаја за нашу културу, историју и национални идентитет. У реализацију пројектних недеља укључују се ученици свих разреда, као и њихови наставници и учитељи. У разговору са ученицима закључује се да истраживање овог историјског догађаја може бити повод за читање, анализу и стварање оригиналних уметничких дела инспирисаних храброшћу жртава „Крагујевачког октобра”.

Циљ пројектне наставе је подстицање ученика на истраживање, тумачење и откривање стваралачких веза између уметности и историје и разумевање значаја културе сећања.

Наставни принципи који се остварују су принцип акцелерације, повезивање теорије и праксе, принцип свесне активности, индивидуализације (групни рад и специјално ангажовање појединаца) и принцип трајности знања и умења.

Реализацијом пројектне наставе остварују се следећи исходи:

Ученици ће бити у стању да:

- истражују и сагледавају догађај са историјског, социолошког и књижевног аспекта;
- компаративно тумаче историјске списе и књижевна дела инспирисана историјским догађајима;
- препознају значај познавања националне историје;
- уочавају повезаност између историје, уметности и стварност;
- саопштавају утиске и доживљаје након читања књижевног дела;
- уочавају теме и мотиве у прочитаној поезији и прози Десанке Максимовић.
- аргументовано износе своје ставове;
- уочавају начине на које могу користити своје таленте у циљу реализације стваралачког задатка;
- ослобађају се треме од јавног наступа;
- развијају емпатију;
- развијају свест о националном идентитету;
- уочавају и коментаришу значај књижевности, уметности и историје за живот сваког човека.

Међупредметне компетенције које се стичу реализацијом пројектне наставе су: сарадња, рад са подацима и информацијама, комуникација, естетичка компетенција, компетенција за учење.

Пре посете спомен-парка „Крагујевачки октобар” наставник показује ученицима фотографије споменика и скулптура који се налазе у оквиру спомен-парка. При показивању фотографија „Суђаја”, „Вечног пламена”, „Човека без илузија”, „Споменика пркоса и бола”, „Споменика стрељаним ђацима и професорима”, „Против зла”, „Кристални цвет”, „Камени спавач” наставник подстиче ученике да анализирају фотографије, записују и саопштавају личне асоцијације и описе, али и емоције које у њима буде. Наставник подстиче ученике да смисле називе споменика у зависности од својих осећања и тумачења. Ученици дискутују и о централној згради у спомен-парку и о симболици црвене боје.

Описујући већину споменика ученици откривају да они у њима буде узнемиреност, страх и тугу. Посебну пажњу им привлачи споменик стрељаним ђацима који их подсећа на лептира. Ту асоцијацију објашњавају лептировим кратким животним веком, али и његовом способношћу метаморфозе. Сматрају да су ђаци живели кратко, али је њихов херојски чин трансформисан у вечну молитву и наду. Потом се ученици позивају у заједничку виртуелну посету Спомен-парка „Крагујевачки октобар”⁴⁹ на следећи начин:

Драги ученици,

Налазимо се у Спомен-парку Крагујевачки октобар. Замолићу вас да пажљиво слушате историјске чињенице о једном од најтрагичнијих догађаја у нашој историји. Док слушате ову причу, запишите у свескама своје емоције, информације које вам се чине важним, или неке друге асоцијације и доживљаје које у вама подстиче ова прича. Ваше белешке могу садржати и цртеже или неке друге симболе.

Ученици на часу слушају виртуелног кустоса. Наставник може заустављати нарацију кустоса како би ученици могли да упореде своје анализе споменика са оним што су аутори споменика желели да представе. Циљ ове активности је да ученици посматрају уметничка дела као синкретизам различитих значења и порука, да уоче на који начин они могу сведочити о причама и делима појединаца и доприносити разумевању догађаја који нам се чине далеким и страним.

Другог дана пројектне недеље, наставник мотивише ученике да обрате пажњу на последње поруке жртава Крагујевачког октобра на следећи начин:

Драги ученици,

Прочитајте неке од последњих порука које су записале жртве Крагујевачког октобра. Одаберите једну или више порука које желите да прочитате наглас и забележите је у својим свескама.

Када ученик прочита одабрану поруку, наставник покреће стваралачки дијалог:

Због чега си издвојио/-ла баш ту поруку? Опиши ми једном речју осећање које у теби изазива ова порука. Због чега је човек који је свестан да ће бити стрељан имао потребу да нешто напише? Шта нама ове поруке значе данас?

Ученици објашњавају да их је задивило што су готово све поруке пуне љубави и бриге за породицу. Оне изазивају осећаје туге, немоћи, али и саосећање, веру у љубав, наду. Обични људи осетили су потребу да за собом оставе траг, али и неки вид завештања будућим генерацијама. Сажетост и једноставност порука, као и њихов лични тон доприносе осећају блискости и на тај начин њихово страдање бива трагичније и тужније.

⁴⁹ Изложба је доступна на: <https://www.spomenpark.rs/>

Уколико постоји могућност, ученици могу посетити овај музеј. Посета може бити организована као студијско путовање или екскурзија.

Ученици добијају задатак на тему *Страница мога дневника*. Наставник даје упутство за израду задатка:

Драги ученици,

Посета спомен-парку „Крагујевачки октобар” у вама је сигурно изазвала бројне емоције. Када смо узнемирени, тужни или срећни, помаже нам да разговарамо са драгим људима или запишемо своје мисли и осећања. Због тога многи људи, а, сигурно и неки од вас, воде дневнике. Уколико бисте водили дневник, како би изгледала страница која је посвећена посети спомен-парка и разговору о жртвама? Оно што запишете не морамо читати наглас, тако да слободно можете писати, цртати, сликати, лепити фотографије. Наравно, уколико желите, садржај странице дневника можете поделити са групом.

Ученици су на различите начине испуњавали странице свога дневника. Неки су лепили фотографије споменика, цитирали последње поруке страдалих или бележили своје мисли и утиске након посете. Један од ученика обојио је читаву страницу црвеном бојом. Представљајући страницу свог дневника објаснио је да му је све време док је слушао причу о овом историјском догађају пред очима била црвена боја. На питање наставника којим звуком би описао овај догађај, рекао је да би то био врисак. Овај одговор покренуо је нову дискусију у којој су ученици сопштавали које их боје, звуци, песме, облици асоцирају на Крагујевачки октобар. Већини ученика је прва асоцијација споменик стрељаним ђацима, јер се он најчешће приказује на интернету, у уџбеницима и другим медијима. Што се песама тиче, ученици наводе мелодије патриотских песама које су учили на часовима музичке културе или које су чули од родитеља. Група ученика сматра да не постоји звук који би објаснио овај догађај и да њега доводе у везу са тишином. Друга група се слаже да би прво наступила тишина, али после тишине би се чуо плач, а затим неки звук који би описивао очај, бес и револуцију.

Трећег дана пројектне недеље ученици добијају задатак да се припреме за рецитовање песме „Крвава бајка” Десанке Максимовић. Како би се ваљано припремили за казивање стихова, наставник им припрема истраживачке задатке уз помоћ којих ће разумети песму:

Размислите о почетним стиховима ове песме. Која књижевна врста почиње на сличан начин као ова песма. Размислите због чега ауторка овако започиње своју песму.

Ученици уочавају да почетак песме подсећа на бајку. Присећају се особина бајке и наводе да је у бајкама непознато место, време и имена јунака и да се тиме универзализују теме и мотиви и да се свако може пронаћи у књижевном делу. Поред тога, бајке су спој реалних и фиктивних елемената, а трагедија о којој пише Десанка Максимовић, чини се иреалном и ирационалном, јер је незамисливо да је неко способан да изврши такав масакар. Ауторка прижељкује да се тај догађај није догодио. С друге стране ова бајка нема срећан крај, а атрибут у наслову „крвава”, на самом почетку сугерише да се не ради о бајкама на какве су ученици навикли.

Наставник подстиче ученике да увиде доминантне књижевно-уметничке сегменте песме:

Које стихове издвајате као најважније? Образложите свој одговор.

Ученици ће уочити рефренско понављање стихова у песми:

„Било је то у некој земљи сељака

на брдовитом Балкану,

умрла је мученичком смрћу

чета ђака

у једном дану” (Станковић Шошо, 2016, 134)

Уочавају да се следећа два пута придев *мученички* замењује придевом *јуначки*. Сматрају да се управо тим стиховима, а посебно променом овог придева, упућује порука читаоцима.

Овај догађај се не може променити, али слушајући о њему постајемо захвални на прилици да живимо и променимо будућност која је тој деци ускраћена. Ту ученици откривају једну од веза између историје и садашњег тренутка. Инспирирани тим открићем одлучују да ће песму говорити колективно, у име стрељаних ђака, свако по један стих, а да ће стихове које су издвојили говорити углас. Ученици уочавају драматичност и сликовитост у песми која се, захваљујући оваквим особинама, може прилагодити сценском извођењу.

Током рада са наставником, на часу, идеја ученика се шири, те одлучују да у песму додају и поруке које су издвајали, своје белешке, странице дневника, звуке, облике и осталу грађу коју су прикупили и створили, слушајући о овом догађају. Последњег дана пројектне недеље ученици реализују угледни час *Тражимо помиловање*

Ученици су на основу прикупљеног материјала, у сарадњи са наставницима, осмислили јавни час. За разлику од процесне и креативне драме чији резултат може и не мора бити јавно представљен, резултате пројектне наставе ученици приказују другим наставницима, ученицима, родитељима чиме они постају основа за даљи рад, истраживање и дискусији (Петровић и Хоти, 2020). У јавном часу учествују само они ученици који то желе. Час се одржава у школском дворишту или у великој сали. Ученици стоје свуда у простору, положајем својих тела и покретима приказују осећања и мисли које у њима буди овај историјски догађај. Користећи стихове из песме „Крвава бајка”, поруке стрељаних, историјске чињенице и своје мисли записане о догађају изводе перформанс. Од сценографије ученици имају платно које су обојили црвеном бојом. Текст перформанса резултат је спајања историјске, уметничке грађе и записа ученика кроз радионичарски рад у току пројектних недеља:

Ученик: Било је то у некој земљи сељака на брдовитом Балкану.

Сви: Било је то у некој земљи сељака на брдовитом Балкану.

Ученик 1: Бол.

Ученик 2: Туга.

Ученик 3: Срамота.

Сви у глас различитим тоналитетом: Бол. Туга. Срамота.

(врисак)

Ученик 4: Збогом, Мицо, ја данас погибох. Збогом, сине, последња ми мисао на тебе. Буди сретан, сине, и без мене. Радисав

Ученик 5: Данас смо посетили спомен-парк „Крагујевачки октобар. Ова посета ме је растужила, али и навела да размишљам о свом животу. Сутра имам контролни из математике и бринем се око оцене. Не кажем да математика није важна. Али вреди ли нервирати се око таквих ствари? Треба да дам све од себе и урадим најбоље што умем. Ако и добијем неку лошу оцену, поправићу. Ако не поправим, одабраћу неки факултет где нема математике. Не морамо сви да будемо добри математичари. Размишљала сам и о својим родитељима. Једва чекам да се врате с посла и да их загрлим. Нећу више да се свађам са њима. Обећавам.

Ученик 5: Било је то у некој земљи сељака на брдовитом Балкану.

Сви: Било је то у некој земљи сељака на брдовитом Балкану.

Ученик 5: Умрла је мученичком смрћу чета ђака у једном дану.

Сви: Умрла је мученичком смрћу чета ђака у једном дану.

(Ученици опонашају звук сата)

Ученик: У овом злочину је страдало око 3.000 становника Крагујевца и околних места, а међу њима је било и 26 жена, 287 крагујевачких ученика и младића средњошколског узраста и 40 деце старости између 11 и 15 година.

Ученик 7: А педесет и пет минута пре смртног трена седела је у ђачкој клупи чета малена и исте задатке тешке решавала.

Ученик 8: Прегрнут истих снова и истих тајни родољубивих и љубавних стискали су у дну џепова.

Ученик 9: Драги дневнице, данас сам слушао причу о стрељаним ђацима у Крагујевцу за време Другог светског рата. Не могу ни да замислим да се тако нешто догоди данас нама. Потресла ме та прича и кад сам дошао кући мало сам плакао. Нисам ништа рекао мами да се не би секирала. Плакао сам и због ђака који су тада стрељани, и због тога што људи и данас воде ратове у којима гину деца. То значи да их овај догађај ничему није научио. То ме чини тужним.

Ученик 10: Срца моја и душе мале. Мире, пољуби децу уместо мене. Слушајте маму, децо, и чувајте се. Љуби све ваи тата Лаза.

Сви: Било је то у некој земљи сељака на брдовитом Балкану.

Ученик 11: Немачки командант 10. октобра издао је наредбу да се за једног убијеног немачког војника стреља 100 људи, а за једног рањеног педесет. По тој рачуници требало је убити 2.300 људи.

Сви: Умрла је јуначком смрћу чета ђака у истом дану.

Ученик 12: Бес.

Ученик 13: Очај.

Ученик 14: Страх.

(док ученици изговарају ове емоције остали их дочаравају мимиком и гестом)

Сви: Бес, страх, очај.

Ученик 15: И чинило се сваком да ће дуго, да ће врло дуго трчати испод свода плава док све задатке на свету не посвршава.

(Ученици певају песму Деца су украс света промењеним ритмом, успорено.)

Ученик 16: Драги тата и мама, поздрав. Последњи пут, Љубиша.

Сви: Умрла је јуначком смрћу чета ђака у једном дану.

Ученик 17: Хистерија.

(Сви ученици мењају своје положаје и испуштају различите звукове истовремено, при кретању подижу и спуштају платно које је на поду)

Ученик 18: Тишина.

(Ученици производе звук којим неко покушава да смири групу људи: Шишишиши)

Сви: (кроз шапат): Дечака редови цели узели се за руке и са школског задњег часа на стрељање пошли мирно као да смрт није ништа.

Ученик 19: Тата, ја и Миша смо у топовским шупама. Донеси нам ручак, мени џемпер и неки ћилим. Донеси нам у теглици пекмеца. Тата иди код директора ако вреди. Тата, пошаљите нам нешто за јело. Мама, овде је и ујка Петар. Пошаљите му три пакла дивана и папира. Паја

(сви ученици углас производе звуке, покретом дочаравају емоције или читају своје белешке, док то чине приближавају се једни другима, формирајући круг и грлећи се)

Ученик 20: Љубав.

Ученик 21: Мир

Ученик 22: Слобода

(Сви понављају ове речи најпре тихо, па све гласније)

Синкретизмом покрета, звука, књижевне и сценске уметности ученици и публика доживљавају перформанс свим чулима.

Ученици млађих разреда изложили су своје цртеже и скулптуре које су направили као и паное са порукама мира, у холу, испред сале. Ученичка презентација путем перформанса покреће дискусију у којој учествују гледаоци и извођачи. Размењујући мишљења и идеје, ученици мењају и допуњују свој перформанс и настављају истраживачки процес.

5.2. Реализација пројектне недеље у средњој школи

Да би пројектна настава била занимљива и корисна она мора бити добро планирана, а то значи да наставник утврђује исходе и циљеве који подразумевају усвајање знања која су специфична за одређени предмет и стицање компетенција и вештина као што су критичко

мишљење, способност решавања проблема и сарадња (Петровић и Хоти, 2020). Ученици средње школе радо дискутују о актуелним друштвеним темама и тиме се припремају за одговорно учење у демократском друштву. Литерарни проблеми у романима *Ана Карењина* Лава Толстоја и *Нечиста крв* Боре Станковића у трећем разреду, пружају грађу за истраживање питање положаја жена са историјског, књижевног, филозофског, биолошког и друштвеног аспекта. У реализацију пројектне наставе укључују се и ученици четвртог разреда.

На првом састанку ученици излажу своје предлоге и план активности. Настоје да истраже и сазнају које су то жене у нашој историји оствариле изузетне успехе у некој области, али немају своје место у уџбеницима из историје. Бавиће се анализом књижевних јунакиња које их инспиришу. Проучиће статистичке податке о фемциду и законе који се баве заштитом и положајем жена. У току истраживања организоваће јавне трибине и дискусије где ће позивати жене предузетнице или девојке и жене које су успешне у пословима који се и данас сматрају „мушким”. Истражиће развој и значење појма феминизам кроз историју и на јавним трибинама дискутовати о томе. Ученици планирају снимање краћих филмова, клипова и поткаста, као и отварање профила на друштвеним мрежама, чиме би подизали свест о овој теми међу својим вршњацима.

Ученици усмеравају своје активности стваралачким питањима:

Ко су жене из прошлости које су допринеле нашој земљи? На који начин их се данас сећамо и славио њихова постигнућа? Ко су јунакиње из књижевности којима се дивимо и чиме нас инспиришу? Ко су жене из нашег окружења којима се дивимо? Какав је положај жена у друштву данас? Шта све на такав положај утиче? Шта ми као ученици можемо да учинимо? На који начин ово истраживање утиче на нас?

С обзиром на то да се ради о ученицима средње школе, сматра се да су у стању да сами пронађу изворе и да умеју да се сачувају од непроверених информација на интернету, као и да умеју да користе нове алате, укључујући и вештачку интелигенцију. Ипак, уколико потраже савет, наставник их упућује на одговарајућу литературу или ауторе. Важно је да у току процеса наставник све време комуницира са ученицима и подстиче њихову мотивацију за истраживање. Уколико су ученици на почетку имали много идеја, као у овом случају, наставник их подсећа да није важно да реализују све идеје, већ да одреде приоритете, дефинишу ближе и даље циљеве и прате свој развој кроз стваралачки процес рада. С времена на време, наставник организује састанак на коме ће разговарати о процесу рада и истраживању. Важно је да ученици записују на које проблеме наилазе у току рада и како их решавају и да то представе на састанцима како би својим примером охрабрили друге учеснике у процесу. На састанцима наставник поставља ученицима питање шта их мотивише да наставе са истраживањем. Разговор на ову тему помаже ученицима да открију унутрашњу мотивацију која је неопходна у оваквом приступу. Ученици постају свесни да учење и истраживање доноси радост и задовољство.

Историјске личности чије су биографије подстицајне за истраживање су: Јелена Анжујска, Љубица Обреновић, Катарина Ивановић, Мина Караџић, Надежда Петровић, Исидора Секулић, Јелисавета Начић, Жанка Стокић, Милунка Савић, Марија Бурсаћ, Софија Јовановић, Аница Савић Ребац, Мира Траиловић и друге.⁵⁰ Међу књижевним јунакињама издвојили су Антигону, Хасанагиницу, Мајку Југовића, Ану Карењину, Марицу, Госпа Нолу, Нору, Мару Милосницу, Анику, Коштану, Софку и Ану Франк.

Јавни час на коме су ученици представили своје радове састоји се из три дела. Започет је немим перформансом ученика који су држали сломљена огледала на којима су маркером исписали непристојне реченице и питања које се често постављају женама.

⁵⁰ Као извор за даље истраживање ученици користе књиге *Каква женска* Јелене Митровић и Соње Бајић и *Приче о пркосним Српкињама* Иване Нешић.

У другом делу сваки ученик прича причу у којој је сјединио особине, поступке и постигнућа одабране историјске личности, књижевне јунакње и жене из савременог света. Излагања се завршавају подизањем паноа на којима су исписани статистички подаци о жртвама фемицида у последњих пет година.

Трећи део подразумева разговор са професоркама биологије, филозофије и социологије и са гошћама, спортском новинарком, грађевинском инжењерком и продуценткињом. Тема дискусује је да ли је теже бити жена међу мушкарцима или жена међу женама. Током дискусије, гошће и домаћини размењују ставове о положају жена у данашњем друштву и приказују личним примерима са каквим су се све изазовима и предрасудама суочавали због свог пола. Једна од занимљивих чињеница коју су ученици открили током истраживања, а сведочи о неравноправности између жена и мушкараца је да у Србији само мали број женских историјских личности има подигнут споменик или бисту.⁵¹

Дискусија се затвара поруком коју једна од учесница догађаја изговора парафразирајући реч уреднице књиге *Приче о пркосним Српкињама* Јасмине Марковић Каровић. Тиме указује на то да је идеја овог процеса, као и поменуте књиге, била да подстакне младе људе да остварују своје снове и да не мисле да је њихов живот вредан само ако постижу велике и значајне резултате, већ ако су, чиме год се бавили и шта год радили, срећни и задовољни собом.

Тежиште пројектне наставе је самостални истраживачки процес. У току процеса ученици развијају критичко мишљење и вештине комуникације и сарадње. Стваралачки приступају решавању проблемских ситуација, примењујући стечено знање. Примена драмског метода у свим сегментима реализације пројектне наставе, од мотивације до приказивања резултата, доприноси креативнијем и продуктивнијем раду ученика и наставника. Драмске активности служе као средство за интердисциплинарни приступ темама које су предмет истраживања пројектне наставе. Примена драмског метода у току реализације пројектних активности доприноси процесу рефлексije и евалуације.

⁵¹ Овом темом се детаљно бавила књижевница Неда Ковачевић у свом документарном филму „Жене у београдским споменицима” и у књизи „Београдски споменарник”

6. ПРИМЕНА ДРАМСКОГ МЕТОДА У РЕАЛИЗАЦИЈИ НАСТАВЕ СА ДЕЦОМ КОЈА РАДЕ ПО ИНДИВИДУАЛИЗОВАНОМ ОБРАЗОВНОМ ПРОГРАМУ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Тема инклузије врло је комплексна и још увек недовољно истражена. Услед све већег броја деце са различитим дијагнозама које подразумевају потешкоће у развоју и учењу, створила се потреба да се њихова права и обавезе законом дефинишу. С тим у вези чланом 76 Закона о основама система образовања и васпитања⁵² образовне установе обавезују се да деци и одраслима којима је из различитих социјалних, психолошких или физичких разлога неопходна подршка, пруже адекватну подршку у учењу и развоју. Овим чланом закона дефинисан је термин индивидуални образовни програм (у даљем тексту ИОП), установљене су врсте ИОП-а, као и права и обавезе институције (свих њених органа и тимова), родитеља и деце која се образују према овим програмима. Овај члан закона уведен је 2009. године и од тада се мења и унапређује у складу са анализама података о функционисању и примени у образовним установама. Ивана Ковачевић (2023) истражујући ову тему наводи све правилнике и законе којима се унапређује квалитет инклузивног образовања.⁵³

С обзиром на то да ИОП подразумева укључивање ученика са широким спектром потешкоћа, од ученика који су одрастали у условима тешке социјалне депривације, ученика са поремећајем пажње, са специфичним тешкоћама у учењу, интелектуалним развојним поремећајима до ученика са озбиљним тешкоћама у учењу, закључује се да је сваки наставни приступ условљен потребама и специфичностима ученика, али се при избору метода треба ослањати и на утврђена општа места у препознавању сметњи и тешкоћа у развоју (Николић, Гачић Брадић и Тркуља, 2017). У приказивању примене драмског метода у настави овог типа полази се од „социјалног модела”⁵⁴ односа према особама са сметњама и потешкоћама у развоју који подразумева стварање образовног окружења које ће утицати на то да сваки појединац кроз учење оствари право на самосталан и продуктиван живот (Ковачевић, 2023). Објашњавајући наставникову улогу у стварању оваквог, за све ученике подстицајног, образовног окружења Ковачевић (2023) наводи:

„У пракси, то би значило да наставнику за осмишљавање метода, материјала за рад и приступа детету није од пресудног значаја познавање дијагнозе детета, већ првенствено усмереност на то шта ученик најбоље може да уради, на који начин учи и усваја градиво, који је најбољи начин комуникације са учеником, какав му приступ одговара, да ли чита и пише, а не нпр. зашто не може и не зна да чита и пише, да ли говори, а не зашто не може да говори итд ” (стр. 9)

Овом ставу придружује се чињеница да реализација наставног процеса захтева информисаност свих наставника о томе из које социјалне средине ученик долази како би се ипак водило рачуна о томе на који начин приступати одређеним темама.

6.1. Примери примене драмског метода у раду са ученицима са тешкоћама у учењу⁵⁵

Применом драмског метода у редовној настави у одељењима у којима има деце код којих се уочавају различите тешкоће у учењу може се унапредити вршњачка подршка која је од великог значаја за ученике у оквиру инклузивног модела (Николић и др.,2017). Према

⁵² Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 - др. закон, 10/2019, 27/2018 - др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023

⁵³ Ковачевић (2023) наводи *Закон о забрани дискриминације; Закон о спречавању дискриминације особа са инвалидитетом; Правилник о педагошком асистенту и андрагошком асистенту, Правилник о начину прилагођавања уџбеника, Правилник о начину организовања наставе за ученике на дужем кучном и болничком лечењу и друге.*

⁵⁴ Термин је презет од Ковачевић(2023) према <https://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/Unicef.pdf>, <21. 1. 2023.>

⁵⁵ Ивана Ковачевић (2023) под појмом тешкоће у учењу подразумева „специфичне сметње у учењу, проблеме у понашању и у емоционалном развоју ученика” (стр. 10)

истраживањима Сју Бригс (Sue Briggs) постоје различити типови вршњачке подршке од којих се издвоја *круг пријатеља* (circle of friends) и *парове за причу* (talk partners)⁵⁶ и објаснити на који начин уз њих можемо применити драмски метод.

Пар за причу

На почетку недеље ученици петог разреда бирају свој *пар за причу*. Парови за причу седе заједно у клупи у току недеље. Наставник започиње стваралачки дијалог са ученицима којим се утврђује градиво о именицама. Од ученика се очекује да знају да су именице врсте речи којима се означавају имена бића, предмета и појава, као и да је граматички род непроменљива граматичка категорија именица, док број и граматички облик зависе од употребе именице у реченици. Након утврђивања, наставник се обраћа ученицима на следећи начин:

Драги ученици,

На данашњем часу бићете у улози детектива. У овој кутији налазе се картице на којима су написани мистериозни појмови. Сваки пар извући ће по једну картицу, али тако да остали парови не знају који је појам написан на картици. То могу открити само уколико озбиљно схвате свој детективски задатак и ако мудро спроведу истрагу постављајући добра питања. На табли су исписане неке речи. Сваки пар ће, водећи рачуна о роду и броју свог појма, пронаћи речи којима ће описати какав је појам, од чега је и чији је. На крају нацртајте свој појам онако како сте га описали. Надам се да ће сваки детективски пар паметно поступати и да ће сви појмови на крају бити откривени.

На табли су написани придеви: *поцепане, стаклене, шарен, татино, провидне, сребрна, скуп, мало, Јованина, кухињски, бакине, памучне, пластичан, метално, покидана, породични, златан, дечакове*. На картицама су појмови: *мајице, чиније, сат, подметач, наруквица, дугме*. Парови спајају написане придеве са појмовима према упутству: *поцепане, памучне, дечакове мајице; покидана, сребрна, Јованина наруквица; провидне, стаклене, бакине чиније; скуп, златан, породични сат; шарен, пластичан, кухињски подметач; мало, метално, татино дугме*, а затим цртају своје појмове. Наставник пише задате појмове на таблу и објашњава други део вежбе.

Драги ученици,

На табли су написани мистериозни појмови. Да бисте открили о ком појму је реч, пар детектива поставља следећа питања пару чији појам откривате: Ког је рода ваш појам? У ком броју је ваш појам? Какав је ваш појам? Од чега је ваш појам? Чији је ваш појам?

Ученици поред нацртаних појмова записују речи које су приписали појму (нпр. поред нацртаних чинија написаће *провидне, стаклене бакине чиније*). Уочиће да одабраним речима описују карактеристике именица, а затим ће сазнати да се речи које стоје уз именицу и ближе је описују зову придеви. Уочиће да се придеви слажу са именицама у роду и броју. Одговарајући на наставникова подстицајна питања, уочавају да су придеви, који објашњавају од чега је именица уз коју стоје, настали од градивних именица (*злато, сребро, метал, пластика, памук, стакло*) па такве придеве називамо *градивним придевима*. Придеви који указују на то коме припада именица уз коју стоје зову се *присвојни придеви*. Ученички цртежи који су настали у току процеса учења, могу послужити ученицима да разумеју појам субјекатског скупа или атрибута на неком од наредних часова обраде или утврђивања. *Парови за причу* постоје како би ученици ослањајући се на оно што им је познато, кроз заједнички процес учења, у коме су интегрисани елементи игре, разумели граматичке појмове и дефиниције. Примена драмског метода омогућује да ученици, укључујући и ученике са тешкоћама у учењу, уочавају корелацију између претходног и новог искуства, не само у контексту наставе, већ и у ширем контексту који подразумева разумевање различитих односа у свакодневном окружењу.

⁵⁶ Види: Briggs, 2024 цитирано код Г.Николић и др., 2017, стр. 65-66

Круг пријатеља

Овај тип вршњачке подршке заснива се на принципима вршњачке едукације. Ученици се добровољно пријављују и смишљају стратегију уз помоћ које ће се ученик са тешкоћама у учењу охрабрити и мотивисати да уочи и савладава потешкоће у учењу. Формирање *крuga пријатеља* подржавају родитељи, а контролише га наставник или психолог. Ученици који пружају подршку ученику са тешкоћама у учењу заједно решавају задатке које им задаје наставник. На пример, наставник српског језика и књижевности подстиче ученике осмог разреда да истражују мотиве у народним љубавним песмама. Ученици из *крuga пријатеља* одлучују да ће тумачити песму „Српска девојка”. Стваралачким дијалогом припремају „ученика у фокусу”⁵⁷ за интерпретацију. Питања која постављају односе се на све ученике у кругу. На тај начин развијају поверење и сараднички однос.

Кога се прво сетите када чујете реч љубав? Кога све можемо да волимо?

Очекује се да ће „ученик у фокусу”, као и остали из круга пријатеља, наводити чланове породице, пријатеље, љубимце или симпатију.

Затворите очи и замислите особу која вам се свиђа. Шта прво видите на њој?

Очекује се да ће „ученик у фокусу” описивати физички изглед особе коју замишља (очи, коса, лице, руке).

Шта вам се још допада код ове особе?

Ученик одговора да му/јој се свиђа што је особа коју замишља добра, паметна, вредна, насмејана, срећна и слично. Један од ученика из *крuga пријатеља* преузима улогу ментора и обраћа се осталим ученицима:

Затворите очи и пажљиво слушајте песму коју ћу прочитати.

Ученик чита песму „Српска девојка”, а затим поставља питање „ученику у фокусу”:

О чему се ради у овој песми? Како се зове девојка о којој се у песму говори? Ко њу описује? Због чега је описује? Каква је она? На основу чега то закључујеш?

Да би лакше дошли до одговора, пријатељи могу ученику коме пружају подршку читати строфу по строфу. Од „ученика у фокусу” се очекује да уочи да је у песми описана Милица, да је лирски субјект очаран њеном лепотом, али и њеном скромношћу. Уколико ученик не разуме због чега се то што Милица *гледа преда се* тумачи као њена скромност и стидљивост, треба му објаснити, користећи пример из свакодневног живота. Ученик који је преузео улогу наставника обраћа се свима из круга пријатеља:

Покажите покретом како се понашате кад се постидите.

Ученици прекривају лице рукама или спуштају поглед, односно гледају у под. Ученик у улози ментора објашњава да се у времену у коме је песма настала девојачка стидљивост и скромност сматрала позитивно особином.

На крају, пријатељи подстичу ученика да запише на картици појмове који асоцирају на песму „Српска девојка”. Очекује се да ученик забележи појмове: љубав, лепота, очи, Милица, стидљивост. На тај начин ученик је истакао основне мотиве у песми, а ученици у улози подршке подстичу га да уочи да се песма која нема аутора, и у којој су основни мотиви женска лепота и љубав према жени назива *народна љубавна песма*. На картици на којој је записао појмове ученик записује и синтагму *народна љубавна песма*.

Као и у претходном примеру, ученици на овај начин стварају своја средства за учење. За ученике са тешкоћама у учењу подстицајна је примена средстава за учење у чијем су стварању учествовали и која су им позната. Овакав вид вршњачке сарадње мотивише не само „ученика у фокусу”, већ и остале ученике. Током овог процеса, ученици увежбавају вештину учења са разумевањем, подржавају једни друге и уче једни од других и једни о другима. Ученици развијају емпатију, осећају се задовољно и срећно јер помажу некоме користећи своје

⁵⁷ Види: Г.Николић и др.,2017, стр. 66

знање и вештине. Уколико у одељењу постоје ученици са изузетним способностима⁵⁸ треба их подстицати да преузимају улогу ментора у оквиру *круга пријатеља*. Уз помоћ индивидуалних задатака, које добија од наставника, ученик са изузетним способностима кроз процес припреме за улогу ментора развија своја интересовања и унапређује своја постигнућа.

Уочава се да примена драмског метода може позитивно утицати на све ученике који су део инклузивне наставе. Пружајући подршку ученику са тешкоћама у учењу, остали ученици утврђују своје знање и унапређују вештине и развијају емпатију. Применом драмског метода ученик који се примарно осећа лоше јер не може да постигне резултате које жели, захваљујући оваквом приступу, почиње да доживљава учење као игру, а тешкоће као препреке које ће успешно савладати вредним радом, уз подршку вршњака.

⁵⁸ Ивана Ковачевић (2023) објашњава да ученици са изузетним способностима брже од својих вршњака савладавају градиво, њихов ниво знање је већи од очекиваног, самостални су, у стању су да решавају задатке који захтевају детаљну анализу и промишљање градива, па их треба подстицати давањем сложенијих задатака, укључивањем у пројекте и додељивањем изазовних улога кроз које ће развити емоционалне, социјалне и комуникацијске вештине.

7. ДРАМСКИ МЕТОД У ВАННАСТАВНИМ АКТИВНОСТИМА РЕАЛИЗОВАНИМ У ОКВИРУ ПРЕДМЕТА СРПСКИ ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ

Ваннаставне и ваншколске активности у методичкој литератури дефинишу се као слободне активности, које су интегрисане у образовно-васпитни систем (Росандић, 1986). Према *Општем упутству за јачање васпитне улоге школе кроз унапређивање ваннаставних активности у основним и средњим школама*⁵⁹ које је саставио Завод за унапређивање образовања и васпитања, наставници су у обавези да ученицима понуде разноврсне ваннаставне активности, за које се они одлучују у складу са својим потребама и интересовањима. Реализацијом ваннаставних активности ученику се омогућује да развија своје вештине и таленте, а наставнику да боље упозна своје ученике и мотивише их да развијају нова интересовања и да квалитетно проводе своје слободно време. Упутством се посебно указује на то да ваннаставне активности не треба сводити на припреме за такмичења, нити оне подразумевају повремена окупљања са циљем да се припреми и организује дан школе или приредба. Оне се морају реализовати континуирано, на начин који се разликује од начина остваривања класичне наставе.

Постојање и реализација ваннаставних активности прописана је и *Законом о основама система образовања и васпитања*, чланом 60⁶⁰ и бројним правилницима⁶¹. Упркос препрекама које чињенично у пракси постоје, требало би, због свега наведеног и законом прописаног, пронаћи адекватне начине да се ваннаставне активности реализују у складу са предвиђеним исходима. Најважније је да наставник буде заинтересован да осмисли садржаје ваннаставних активности и укључи ученике у рад. „Креативан наставник је пре свега у позицији организатора, човека који мотивише, помаже, истражује, иницира, подстиче, прати, усмерава и стално трага за новим видовима организације, налазећи и сам задовољство у својој креативности и креативности својих ученика” (Маринковић, 2013, 19). Бројни истраживачи (Радека, 2007; Павловић, 2008; Тошић-Радев, 2016; Вучинић и Антонијевић; 2020) оцењују да наставник има најзначајнију улогу у мотивисању ученика, подстицању развоја креативног мишљења и активном учешћу у свим активностима редовне настава, секција и такмичења. Уколико је на часовима редовне наставе наставник интересантан, мотивисан, иновативан и уколико представи ученицима план рада секције, уз могућност ђачке интервенције у виду предлога активности и покаже им на који начин им учешће у секцијама може помоћи и на часовима редовне наставе, али и како то што науче могу применити у свакодневним активностима, сасвим сигурно ће та секција имати своје сталне чланове.

7.1. Припремне активности за реализацију секција у оквиру предмета Српски језик и књижевност

Пре него што одлучи коју секцију ће водити, наставник може на почетку године спровести анкету међу ученицима како би утврдио која су њихова интересовања и у чему би најрадије учествовали. Пожељно је да се анкета спроведе међу свим ученицима у школи, а не само међу онима којима наставник предаје. Један наставник не мора водити више секција, посебно уколико жели да рад у секцији буде континуиран и квалитетан. Но, ипак може у

⁵⁹ Видети: <https://zuov.gov.rs/wp-content/uploads/2020/05/vaspitna-uloga-skole.pdf>, <15. 3. 2024.>

⁶⁰ Закон о основама система образовања и васпитања, *Службени гласник РС*, бр. 88/2017, 27/2018 - др. закон, 10/2019, 27/2018 - др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023

⁶¹ У упутству Завода за унапређивање образовања и васпитања наведени су следећи правилници: *Правилник о стандардима квалитета рада установе* у области 4 (подршка ученицима) и 5 (етос); *Правилник о стандардима компетенција за професију наставника и њихов професионални развој* даје опис компетенција које су значајне и за остваривање ваннаставних активности што је посебно видљиво у опису компетенције за подршку развоју личности ученика и компетенције за комуникацију и сарадњу; *Правилнику о стандардима компетенција директора установа образовања и васпитања* где се дефинише улога директора установе у подстицању, охрабривању и подржавању извођења ваннаставних активности; *Правилник о норми часова непосредног рада са ученицима наставника, стручних сарадника и васпитача у основној школи*; *Правилник о педагошкој норми свих облика образовно-васпитног рада наставника и стручних сарадника у средњој школи*.

складу са интересовањима ученика спајати активности рецитаторске, драмске и литерарне или новинарске секције, а уколико више наставника води ове секције одвојено, неопходно је да оне међусобно сарађују. Када наставник спроведе анкету и утврди интересовања за активности, време је да формира секцију. О почетку рада секције наставник треба да информише ученике. То може учинити на више начина:

- постављањем обавештења у виду плаката са јасним информацијама о датуму, времену и месту почетка рада секције на огласну таблу у холу школе, али и на огласним таблама у учионицима;
- постављањем обавештења на званичне Инстаграм или Фејсбук странице школе, као и на сајт школе;
- постављањем видеа на Инстаграм или Фејсбук страницу секције у коме стари чланови секције приказују свој доживљај рада секције и разлоге због којих треба постати члан. На профилу се могу наћи и резултати рада у секцији, снимци и фотографије.

Уколико постоји школски радио, школске новине или поткаст једна од емисија, односно рубрика може бити посвећена представљању плана и програма секција.

Уколико се за секцију пријави велики број ђака, ако је то могуће, ученици се распоређују у две или више група, како би рад био продуктивнији.

7.2. Драмски метод у рецитаторској секцији

Рецитаторска секција не би требало да постоји само да би се ученици припремали за такмичење, већ би на часовима ове секције требало приближити заинтересованим ученицима поезију свих епоха, подстицати их да читају и тумаче дела, а затим приказати технике говорења поезије. Међутим, уколико постоје ученици који желе да се такмиче, потребно је испланирати посебне часове на којима ће се реализовати припрема, док ће рад у рецитаторској секцији бити темељ те припреме. У раду са ученицима, који се припремају за такмичење, са посебном пажњом изучава се методологија, техника дикције, метрика и успоставља се јасна граница између глуме и говорења поезије. Треба обратити пажњу на то да сваки поетски фестивал и такмичење рецитатора утврђује пропозиције према којима се учесници са менторима припремају. Суштина и сврха оваквих фестивала и такмичења је промовисање поезије и унапређење културе говора, подизање свести о значају књижевног језика, који је у савременом друштву у објективној опасности од уплива туђица и скраћивања речи. Једно од најзначајнијих такмичења рецитатора је смотра „Песнице народа мога”, која се налази у календару смотри и такмичења Министарства просвете (само за основне школе). Ово такмичење на општинском нивоу организују удружења, центри за културу, библиотеке, школе и појединци, док републичку смотру рецитатора организује *Централни савез аматера у култури* и *Центар за културу у Ваљеву*. Поред ове смотре, у Србији постоје још неколико такмичења и фестивала посвећених неговању културе говора, љубави према поезији и говорењу поезије: *Републички фестивал рецитатора деце и младих „Рецитационица”*, који организује Културни центар Јагодина (за ученике основних и средњих школе); *Републичко такмичење у рецитовању за средњошколце и студенте* у организацији *Завичајног друштва „Борђе Војновић”* и *Културног центра Инђија*; интернет конкурс у говорењу поезије у оквиру Фестивала *Дани Данила Лазовића* у Прибоју; такмичење у рецитовању *Лепота казане речи* за ученике основних и средњих школа са територије Београда, у организацији Театра комедије и драме; *Краљевство поезије*, такмичење у говорењу поезије за ученике основних и средњих школа у част Петру Краљу, у организацији Општине Врачар.

Суштина примене драмског метода у рецитаторској секцији је проналажење начина на који сваки ученик кроз анализу, разумевање, а онда и казивање научи да мисли, истражује, открива, учи, игра се, закључује и на крају саопштава. Примена драмских активности у рецитаторској секцији доприноси томе да ученик који никада није имао никаквих додирних тачака са поезијом, глумом или јавним наступом добије прилику да кроз уметничко дело у стиху открије нешто универзално важно или нешто индивидуално важно. Рад са ученицима који се припремају за такмичење разликује се од рада са ученицима који су из различитих,

других разлога део рецитаторске секције разликује се по томе што је у првом случају, поред процеса, значајан и резултат, док је у другом случају фокус искључиво не процесу. Ученик у току процеса може одлучити да песму на којој је радио казује на неком од такмичења, као што је и ученику који се припремао за такмичење дозвољено да одустане.

Применом драмског метода ученици ће открити који то песници или песме говоре у име њихове генерације описујући неко колективно, генерацијско осећање изазвано догађајима карактеристичним за време у коме живе. За данашње генерације песма „Мостарске кише” само је љубавна, а за оне који су живели у ратним временима у којима лепота, пријатељство, родољубље и љубав губе смисао, она је много више од тога, јер носи у себи управо колективно универзално значење (Дамјановић, 2001). Од времена Вука и његових певача, преко времена без телевизије и друштвених мрежа, до данас, позиција и улога песника или рецитатора се умногоме променила. Народни певачи окупљали су око себе народ који је слушао казивање стихова о догађајима и личностима (Дамјановић, 2001), а затим су се песме препричавале и преносиле с колена на колена. Сваки народни певач разликовао се и по карактеру и по техници певања, а и једно и друго уносио је у песму. О мотиву приче и причања и исконској потреби за уметношћу говоре многи уметници и проучаваоци уметности. Та потреба постоји и данас, међутим, уметност различитог квалитета и у различитим формама и облицима доступна је у великој мери захваљујући друштвеним мрежама и другим медијима, па је, чини се постала подразумевајућа чиме јој се умањују и квалитет и значај. Кључ је у развијању критичког мишљења код ученика како би умели да препознају и пронађу своје ауторе, писце, песнике, глумце или уметничка дела која индивидуализују универзалне поруке и, као што Дамјановић наводи у контексту поезије „припадају свима, али припадају и само оном ко их открије, као највећа тајна и успомена.” (Дамјановић, 2001, 41). Један од најзначајнијих исхода примене драмског метода у секцијама, али у и редовној настави, поклапа се са исходом који се може приписати, не само позоришној уметности, већ уметности уопште, али и психотерапији. Применом овог метода не добијамо одговоре на егзистенцијална питања, нити добијамо резултате који су коначни, једини могући, који испуњавају све задате и предвиђене критеријуме и пропозиције, већ подстичемо све учеснике у процесу да разматрају питања која могу бити општа и лична при чему није нужно важно пронаћи коначне, дефинисане, очекиване, утврђене одговоре, већ утврдити како да потребу за трагањем, истраживањем, сазнањем, откривањем примењујем у пракси чиме постајем другачији, за себе бољи. Ако се рад на песми у рецитаторској секцији значи као уметнички пројекат у коме могу учествовати сви ученици, можемо дефинисати следеће исходе:

Ученик ће бити у стању да:

- прочита песму с разумевањем и истражи значење непознатих речи у контексту дела; разуме разлику између особина писаног текста и говорења поезије у смислу разумевања мисаоне целине која се најчешће не поклапа са знацима интерпункције у писаном тексту;
- самостално истражује основни слој значења песме;
- анализира основне интеграционе чиниоце интерпретације лирске песме (тематско-мотивски слој и језичко-стилске елементе);
- ученик ће бити у стању да истражује нове слојеве значења који проистичу из читалачког доживљаја и разумевања песме;
- ученик ће бити у стању да емоције изазване читањем, тумачењем и разговором о делу интерпретира кроз говорну радњу;
- ученик ће бити у стању да све методе које примењује у раду на овом пројекту користи за неке нове пројекте у разним областима.

Учешће у раду рецитаторске секције за ученике је вишеструко вредно и корисно. На пример, могу научити како да технике тумачења, учења и говорења стихова примене и у другим областима за које су заинтересовани. Радован Кнежевић (2019) наглашава да је „за успешну уметничку говорну интерпретацију књижевних текстова (врхунске уметничке вредности), како у стиху тако и у прози — неопходна свеобухватна аналитичка припрема и

обрада писаног текста методологијом и техником дикције” (стр.7). Кнежевић се при објашњењу појма дикције позива на дефиницију Бранивоја Ђорђевића који сматра да је дикција „научно педагошка област која се бави проучавањем функције сигнала говорног понашања у њиховој општој и субјективној маркираној вредности” (Ђорђевић, 1984, 84; према Кнежевић, 2019, 7). У свом приручнику за драмске секције *Говорна читанка* професор Кнежевић даје корисна упутства наставницима који воде ученике кроз процес читања, учења и говорења поезије сугеришући начине на који најпре они морају да рашчлањују и разумеју методологију и технику, а да затим приближе ученицима тако да не умањују њихов лични доживљај и утиске које песма у њима изазива. Кнежевић у свему као најважније истиче да „говор уметничког дела у стиху успева само на уснама посвећених тумача” (стр. 8). То би значило да менторски рад са ученицима у рецитаторској секцији подразумева проширивање знања о лирици као књижевном роду, о књижевним врстама, о стиху, стилским средствима и песничком језику.

Ученици бирају песму које ће говорити у складу са својим интересовањима и узрастом. Затим ученицима треба указати на то да је за анализу једног дела корисно да се упознају са опусом или делом опуса аутора. Важно је разумети епоху којој дело припада, сазнати о савременицима и међусобним утицајима, а затим разговарати о уметничкој вредности стихова у контексту садашњег тренутка и индивидуалног доживљаја. Језичко-стилска и тематско-мотивска анализа песме неодвојиве су од уметничког говорења поезије (Дамјановић, 2001), јер само ученик који разуме идејни слој дела може пренети свој доживљај слушаоцима. Ментори би требало да помогну ученицима да при говорењу римованих стихова избегну певање, да не преглуме песму и успоставе разлику између глуме и говорења поезије. На секцији ученици, уз помоћ ментора, усвајају правила дикције и акцентуације (проширују и примењују знања о акцентима). Важно је указати ученицима на то да знаци интерпункције нису важни у говорењу поезије, али јесу у писању и информативном читању текста. О односу између глуме и рецитовања, односно говорења поезије, није написано много, али је неопходно да наставници који воде рецитаторску или драмску секцију имамају увид у истраживања и закључке до којих су дошли проучаваоци овог односа (Валери, 1980; Шкарић, 1988; Димитријевић, 1996; Афтоније, 1997; Игњатовић, 1997; Дамјановић, 2017; Кнежевић, 2019; и други). Дамјановић (2001) се у објашњавању резлике између глуме и говорења поезије позива на Аристотела који истиче да се и драма и песништво подражавају говором, било да се ради о слободном или везаном стиху или прози, али у драми лица врше радњу, а песник прича из личног или неког другог доживљаја (Аристотел, 1990, стр. 47, 48; *цитирано код* Дамјановић, 2001). Глумац на сцени има партнере, редитеља и у разговору, уз редитељске индикације, заступа само ставове лица које тумачи, рецитатор мора представљати све који су део песме, па и песника (Поповић, 1996).

У наставној пракси при избору песме проблематизује се однос између лирских песама и лирских фрагмената у роману или спеву. Могуће је да ученици говоре „Татјанино писмо Оњегину” или „Тужбалицу сестре Батрићеве” као песму и као монолог, али у том случају наставник уз помоћ драмског метода указује на дистинкције између говорења стихова и глуме које се огледају у различитом приступу тексту, примени глумачких, односно рецитаторских средстава и интерпретацији идејног слоја одломка, односно дела у целини. При говорењу поезије користи се само глас, а при извођењу драмског монолога користи се „и глас” (Поповић, 1996, 324). При грађењу лика који изговара монолог, као што смо већ навели, користи се разумевање контекста, разумевање односа између драмских лица, анализира се ситуацију, проналази оправдање за оно што се изговара. Пре рада на тексту песме ученике подстичемо да истражују биографију песника, посматрају његово дело у контексту епохе, и тумаче идејни слој текста који интерпретирају. На овај начин ученици откривају коме се *лирски субјект* обраћа, из чега произилази уметнички доживљај и сагледавање порука које су инкорпориране у песничке слике. Анализа мотива и тема и језичко-стилских поступака неопходни су за разумевање и драмског монолога у стиху, и одломка из романа у стиху и песма.

Ученици се на часовима српског језика и књижевности у основној школи упознају са делима у којима уочавају драмске, лирске и епске елементе, читајући и тумачећи народне баладе „Женидба Милића Барјактара” и „Хасанагиница”. У средњој школи ученици уочавају жанровски синкретизам најпре у *Епу о Гилгамешу*, а затим и у делима романтизма. У наставној пракси ученици имају великих потешкоћа са одређивањем књижевних родова и то је разумљиво јер произилази из бојних примера који изазивају недоумице, а једно од најчешћих питања је зашто епска песма припада епици. Рад на текстовима у којима су интегрисане одлике различитих књижевних родова помаже ученицима да разумеју да се књижевни род не одређују према форми, већ према доминантним особинама текста (лирици су својствене субјективност и осећајност, епици приказ догађаја и јунака, драми драмска радња која се заснива на дијалогу), као и да у књижевним врстама попут балада, спегова и романа у стиху уочавају вредност жанровског синкретизма у контексту могућности тумачења и интерпретације идејног слоја дела. Ученици уз помоћ ових метода закључују да учење дефиниција, књижевно-теоријских појмова нема никакву вредност уколико не разумеју у ширем смислу књижевно дело које читају и уколико оно у њима не изазове никакву емоцију. Наука о књижевности у контексту наставе српског језика и књижевности има смисла једино ако проистиче из интересовања за уметност, које се родило читањем књижевног дела или уколико може допринети разумевању и тумачењу дела. Напамет научена дефиниција лирике или формално утврђивање граница између драмског монолога и рецитације за ученике нема никакво значење, уколико није проистекло из потребе ученика да се бави проучавањем књижевности или уметности. Та потреба условљава примену различитих метода у раду са глумцима и ученицима.

7.2.1. Примери примене драмског метода у рецитаторској секцији из наставне праксе

Уводни час

На уводном часу рецитаторске секције потребно је да утврдити мотиве због којих су ученици постали чланови рецитаторске секције. То се може постићи кратком, креативном и једноставном вежбом. Упутство за вежбу даје ментор:

Драги ученици, претпостављам да нас је овде окупило заједничко интересовање и љубав према поезији. Ако и није тако, надам се да ћемо кроз ово дружење ту љубав и интересовање открити. Како бисмо почели од онога што нам је познато и како бисмо заједно започели стваралачко путовање кроз свет поезије, ево првог задатка: На папирима који су пред вама напишите што више појмова који вас асоцирају на реч песма. То могу бити појмови из књижевне теорије, али и из живота и личног доживљаја ове речи. Припремите се да укратко објасните асоцијације.

Ученици бележе појмове: осећања, љубав, туга, родољубље, стих, строфа, рима, балада, народна песма, лирски субјект, песник, десетерац, стилске фигуре, песнички језик, мелодичност, ритмичност, епска, лирска. Поред појмова, ученици су писали и имена песника чији им је опус познат. То су најчешће песници који су део школског програма. Када све појмове повежу и запишу, ученицима сугеришемо која ће све дела бити могући предмет проучавања у оквиру нашег пројекта.

Ментор развија дијалог са ученицима на следећи начин:

Због чега сте одлучили да истражујете поезију? Шта је то што привлачи вашу пажњу када је у питању лирика?

На ово питање ученици дају различите одговоре. Песме су најчешће кратке и, на први поглед, не захтевају много времена за читање. Када су јасне и једноставним језиком написане изазивају снажне емоције. Неки од ученика сматрају да је поезија изазов јер је најчешће не разумеју и управо највише потешкоћа имају при анализи оваквих књижевних дела. Сматрају да ће на овај начин научити како се тумачи поезија. Чланови рецитаторске секције мисле да је ово још један начин да усавршавају свој наступ и унапређују свој таленат. Они који су до сада учествовали на такмичењима рецитатора желели би да увежбају песме које су одабрали.

Избор песме је значајна активност у раду рецитаторске секције. На првом часу припреме за рецитовање потребно је разговарати са ученицима о њиховим ранијим сусретима са поезијом, сазнати које песнике знају и чијих песама се сећају и да ли су читали поезију ван школског програма. Уколико им је нека песма остала у сећању, разговараћемо о времену када је она прочитана, да ли су је икада говорили и у којој прилици, како су се осећали тим поводом и да ли су је касније изнова читали и тумачили. Ако ученици потврдно одговоре на ова и слична питања, наставник може предложити да пронађу или да се присете неке од песама које су раније читали и учили и да је говоре на почетним часовима секције. У том случају разговараће се о потенцијалним променама које сами уочавају у интерпретацији и разлозима због којих се оне јављају.

Потребно је утврдити теме које су члановима секције интересантне и поруке које би желели да пошаљу интерпретацијом стихова. Ученици се најчешће одлучују за љубавне или родољубиве песме, али има и оних који би желели духовитим песмама да објасне одраслима свој дечији свет. Када се дефинише шта ученике привлачи, сугерисаћемо им да прочитају збирке или песме песника у чијој поезији могу пронаћи одабране теме, наравно у складу са њиховим узрастом.

Ако су се ученици одлучили за тему родољубља, у складу са узрастом и читалачким искуством, наставник подстиче ученике да истраже који су песници писали родољубиву поезију. Очекује се да ученици одаберу песме Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја, Милутина Бојића, Милана Ракића, Алексе Шантића, Васка Попе, Љубомира Симовића, Матије Бећковића, Десанке Максимовић, Оскара Давича. Уколико нису сигурни како да одаберу песму, наставник им може предложити наслове песама које би требало да прочитају, а затим да одаберу ону која им се највише допада и у којој се проналазе.

Ментор подстиче ученике да изаберу песму коју ће интерпретирати на следећи начин: *Пред вама су родољубиве песме које би требало прочитати. На основу својих доживљаја одаберите песму која вам се највише допада, а затим напишите кратко образложење свог избора. Припремите се за прво читање песме и образложења на следећем часу секције.*

Рад на тексту показаћемо на примеру песме „Балада о Стојковићима” Љубомира Симовића, која, поред родољубивих одлика, поседује и одлике рефлексивне поезије. Методе рада на песми зависе од интересовања ученика, њихових мотива за учешће у пројекту и рецитаторској секцији. Методологија и техника рада на песми требало би да проистекне од примарног доживљаја стихова који се откривају првим читањима. На основу онога што ученици преносе на публику, без искуства које омогућује истраживачки рад на делу, можемо одредити темељ за интерпретацију. Дешава се да ученици без икаквог предзнања, рушећи сва правила о говорењу поезије казују стихове тако да употпуности пренесу емоцију слушаоцима. То се неретко дешава при ученичким анализама дела које су неоптерећене анализом стилских средстава, епохом, правцима. Ослобођен теорије и формалног знања, ученик често види суштину, коју образовани, професионални проучавалац књижевности не види. Али та спонтана анализа чији је резултат добро изговорена песма, одлично је полазиште и мотивација за одређивање правца у коме ће тећи даљи процес рада на песми како би и разумевање и рецитовање било боље.

Када ученици одаберу песму „Балада о Стојковићима” наставник предлаже да прочитају збирку песама Љубомира Симовић *Уочи трећих петлова* из 1972. године, у којој је објављена песма „Балада о Стојковићима”, са посебним освртом на песме „Ходочашће Светом Сави” и „Огњени дан”. Ученици се подстичу да истраже и биографију песника и његове савременике како би разумели епоху односно време у коме је песма настала.

После информативног читања предложених песама и истраживања биографије и дела аутора, прелази се на тумачење песме. Наставник подстиче ученике на истраживачко читање на следећи начин:

Размислите о наслову песме „Балада о Стојковићима”. Због чега песник користи термин балада? Пронађите у Речнику књижевних термина дефиницију баладе, а затим подвуците све оно што у дефиницији можете довести у везу са овом песмом. Затим

размислите због чега песник користи презиме Стојковић. Ко су, по твом мишљењу, Стојковићи? Истражите које значајне историјске личности у историји 19. и 20. века носе ово презиме?

Ученици на основу дефиниције из Речника књижевних термина закључују да је балада као књижевној врсти и песми „Балада о Стојковићима” заједнички синкретизам лирског, драмског и епског, присуство нечег тајанственог које произилази из начина приповедања (а не из грађе), и присуство митског, историјског и космичког.

Наводимо пример истраживачког рада на песми „Балада о Стојковићима” ученика IV разреда XIV београдске гимназије:

Ова песма садржи наведене елементе, односно у њој има емоција, представљен је догађај који је чудан, тајанствен, мистичан. Не знамо ко су ти који изнова покушавају да убију Стојковиће, не знамо због чега покушавају, нити како не успевају. Тиме Стојковићи добијају облик и својство митских бића, која су несавладива. Њихово презиме у корену садржи глагол стајати, те се чини као да су предодређени да опстану, да постојано истрају и одоле смрти. С обзиром на то да је Љубомир Симовић често користио мит и историју у својим делима, истраживањем сам дошао до војводе Миленка Стојковића за кога претпостављам да је могао послужити као инспирација Симовићу за писање ове песме. Миленко Стојковић прославио се у бици на Иванковцу у Првом српском устанку. О њему пише прота Матија Ненадовић у својим мемоарима, а ја сам истраживао и на сајту <https://archive.org/details/pomenikznameniti00miliuoft/page/690/mode/2up?view=theater>. Ово истраживање навело ме је да Стојковиће доживим, не само као једног војводу који је случајно имао исто презиме, већ као све Србе који се кроз историју боре против разних непријатеља и изнова одолевају и пркосно стоје. Мислим да се ова песма може схватити и на друге начине, не мора бити само везана за родољубље и историју, већ и за то да се човек непрестано диже након падова које има током живота. Ако претпоставимо да се ипак ради о Србима, онда сматрам да песму треба говорити са дозом цинизма и пркоса, како бих дочарао менталитет народа. На професоркино питање да ли је ова песма жанровски одређена још у наслову, нисам био сигуран у вези са одговором, али мислим да не, с обзиром на то да крај ове песме није тужан, односно ја бар не мислим да јесте.

Ученик добија задатак да одреди мисаоне целине, односно да избрише знаке интерпункције, осим тачке. Након тога чита песму са паузама у којима разговарамо о информацији коју преноси мисаоном целином, односно одређујемо логичке акценте, при чему водимо рачуна да не буде нарушен идејни слој дела, односно да издвајање логичког акцента зависи, не само од појединачне мисаоне целине, већ од значења целе песме.

Резултати рада ученика:

„Балада о Стојковићима”
Љубомир Симовић

„Бије батинаш/ богме својски распалио/
пуца нам кожа/ лете мрвице меса/
бије сат /бије два/ бије три/
откуд му толико штапова/ и беса?
Удара богато/ удара од свег срца/
већ му се лице од напора криви/
губи дах/ застаје/ предише/ више не може/
и пада мртав уморан/
а ми живи.
Поређају нас везане уза зид/
пуцају у нас/прска нам лобања/
прска цеваница/ подлактица /коска/
отежасмо од олова у телу.
Дође и вече. Уморили се стрелци.

Одвезују нас/ псују нам Бога и мајку.
 Са стрељања се враћамо кући
 ко с посла/
 и док се у кујни подгрева вечера
 жене нам крпе рупе у оделу.
 После вечере прегледам **домазлук**/
 закрпим кров/ подупрем ограду/
 накупим кишницу у каце и **араније**.
 Уто и спавању време. Пре но заспим
 кажем жени/ вешаће ме у пет/
 гледај да ме пробудиш нешто раније.
 Ујутру вешала нова новцата/ чврста/
 ужад јака/ целати обучени/
 руку на срце ничему замерке нема.
 Вешају нас брзо вешто и лако/
 Висимо тако обешени до мрака/
 време је вечери/ скидају нас/ ми живи/
 сви нас туку и псују али ако/
 Сутрадан зором довуку грања и дрва/
 наслажу ломачу/ за њу нас голе вежу/
 принесу шибицу/ потпале/
 и гори тако/ гори недељу дана/
 цела варош од пепела посиви/
 Кад све догори/ ми изађемо из дима/
 краљица пада у несвест/ а краљ
 трља очи и гледа нас запрепашћен/
 Сунце вам ваше/ па ви опет живи!
 Растржу нас коњма на репове/ распињу нас на
 точку/
 секу нам главе руке и ноге/ страшно!
 Стрељане нас вешају/ поклане нас гуше/
 не знамо зашто/ а није ни важно.
 Судијама је већ свега тога доста!
 Смењују стрелце/ отпуштају војнике/
 целате вешају/ они им као криви.
 Па опет на нас/ те топузином/ те топом/
 те вешај/ те сеци/ те кољи!
А ми живи.
 Није ту нешто у реду/ шапће народ/
 то неко штити судије од греха!
 А и нас каткад хвата **зебња** пред сан/
 нисмо бесмртни/ неће дуго овако/
 доћи ће једном и нама крај/
 нећемо издржати/
 и умрећемо
 од смеха.”⁶²

После урађене вежбе одређивања мисаоних целина, ментор започиње стваралачки дијалог са учеником, с тим да свако ново питање проистиче из учениковог претходног одговора:

Ментор: Шта све, по твом мишљењу у језичко-стилском смислу доприноси атмосфери и стварању песничких слика?

Ученик: Начини на које се Стојковићи муче приказани су градацијом. Сваки пут је покушај уништења суровији. Употреба глагола бије, пуца, прска доприноси стварнијем доживљају слика.

Ментор: У ком су времену глаголи?

Ученик: У презенту, чиме стичемо утисак да се то дешава у овом тренутку, пред нама.

Ментор: Обрати пажњу на гласове у иницијалним стиховима.

⁶² Симовић, Љ. (1972).

Ученик: Понављају се п, б. То је алитерација.

Ментор: О каквим гласовима је реч када говоримо о начину постанка?

Ученик: У питању су праскави гласови. Алитерација и асонанца доприносе ритмичности, али овде доприносе и појачавању утиска, као да чујемо те ударце.

Ментор: У каквој је то вези са говорењем поезије?

Ученик: Ако правилно изговарамо речи, добро артикулишемо, доприносимо снажнијем преношењу утиска.

Ментор: Који стих се понавља у песми?

Ученик: А ми живи. **Али он сваки пут има другачије значење.**

Ментор: Објасни? У ком смислу?

Ученик: Први пут очекујемо смрт Стојковића, а не да ће батинаш пасти мртав уморан, те тако овај стих има позитивну вредност, као изненађење, па га тако могу и изговорити. Други пут је то већ уобичајно за лирски субјект, трећи пут то изговара краљ, те сматрам да је емоција која прати текст бес и на крају може бити страх или неверица.

Када се утврди да ученик разуме песму у целини, а затим и сваку мисао у контексту целине, можемо почети са вежбама. Рад на песми почиње учењем технике дисања која је важна, не само за конкретни пример и рецитовање, већ је ученицима корисна за друге активности у животу. Вежбе технике дисања могу се врло занимљиво урадити уколико заједнички час одрже наставник српског језика, односно ментор, наставник музичког и наставник биологије. Ученици који похађају музичке секције и музичку школу имају одлично предзнање и са лакоћом реализују вежбе дисања. Они су у улози асистената наставника при реализацији ове активности. На тим заједничким часовима са ученицима путем истраживачких задатака ученици сазнају о физиологији говорног апарата. Најпре најједноставнијим вежбама дисања, а онда коришћењем брзалица при вежби ученицима се показује разлика између *говорења из грла* и *стомака*. На тај начин уче их како да штеде дах при говору. Затим те исте вежбе примењују говорећи песму. Вежбе дисања добре су јер ученицима помажу и у отклањању треме. Обавезно им се указује на то да правилно дисање временом постаје спонтани процес, који им омогућује да значење и суштину онога што говоре пренесу на прави начин.

Блокове и мисаоне целине, као и паузе вежбају постављањем питања која у тексту не постоје. Тако постижемо ритам и природност у говорењу, а учимо и логичке акценте. Како би разумели улогу логичког акцента, законе низа и градације, најпре вежбају на једноставним примерима, а затим и на песми. У овом случају не може се подразумевати да сви ученици разумеју појам синтагме и реченице, што би у стручном и формалном смислу било неопходно за разумевање дикцијских правила. Нити се може очекивати да на часовима рецитаторске секције ученици проучавају синтаксу, али ипак је врло важно да се кроз занимљиве вежбе, без оптерећивања теоријом, укаже ученицима на значај логичке анализе текста за говорење поезије. Професорима у раду могу послужити примери из књиге *Лепота казане речи* Миливоја Поповића Мавида. Обавезно је објаснити ученицима да „средства наглашавања логичких акцената могу бити различита, од уобичајних гласовних подвачења до истицања паузом испред логичког акцента или иза акцента. Гласовно истицање не подразумева само повишење, него и снижење гласа” (Дамјановић, 2001, 84).

Ментор: Шта је уобичајно, а шта је важно у првој целини песме?

Ученик: Батинаш бије, последице су уобичајне и бројне. Издвојио бих то што се лирски субјект пита откуд му толико беса. Мислим да је то значајно за целу песму, јер до краја не знам откуд толико беса. То нам привлачи пажњу јер мислимо да ћемо сазнати. Такође, необично је што батинаш пада мртав уморан, а они остају живи.

Ментор: На који начин ово запажање примењујеш на тексту?

Ученик:

Бије батинаш/ богме(пауза) **својски** распалио/ - као да причам о свакодневном догађају
пуца нам кожа/ лете мрвице меса/ - уобичајно
бије сат /бије два/ бије три/

откуд му толико штапова/ и беса? – зачуђено, зачуђеније
Удара богато/ удара од свег срца/
већ му се лице од напора криви/ - преокрет
губи дах/ застаје/ предише/ више не може/- као да гледам пред собом и преносим понашање
играча у току утакмице
и пада мртав уморан/- врхунац
а ми живи.- сигуран у себе

Тумачење које произилази из наведеног дијалога помаже ученику при одређивању начина на који ће издвојити логички акценат. Најбоље је да ученик проба различите могућности, а затим ће одредити која му највише одговара и која омогућује да пренесе идејни слој песме.

Уколико ученик не изговори неку реч правилно, потребно је објаснити који је акценат у питању. Да би ученици разумели акценте потребно је указати на историјски развој акцента, од метатоније и метатаксе до данашњих померања акцената за шта је потребан један факултетски семестар. Практичније би било да у овом случају наставник ученицима зада вежбу испробавања акцената на свим слоговима, али само у речима које изговарају неправилно. Већина ученика утврди место акцента, а, уз помоћ наставника, одреди квантитет и квалитет. Уколико ученици покажу интересовање за проучавање акценатског система, наравно да и то може бити предмет рада рецитаторске секције. Не инсистира се да наставник са учеником ради на свим елементима дикције и акцентовања речи, јер да би ученик започео детаљно изучавање дикције, неопходно је да ментор буде у том смислу образован. Како примећује професор Миливој Поповић Мавид (1996) студенти Филолошког факултета баве се историјом језика, проучавају писану реч, али мало, или ништа не уче о казаној речи, односно о говорењу, и то се до данас није променило. Сваки ученик, не само онај који планира да се бави пословима који подразумевају јавни наступ, требало би да зна све о правилном говорењу матерњег језика, јер је у томе кључ очувања лепоте књижевног говора. Посебно јер не говоримо само о ученицима и наставницима који живе и уче у срединама у којима се говори књижевним језиком, већ и о онима из дијалекатског подручја. У пракси се проучавању акцената посвећује јако мало пажње уз изговор да је ученицима та наставна јединица изузетно тешка. Чињеница да ученицима тешко пада изучавање падежа, ипак не утиче на то да се наставне јединице посвећене падежима занемарују или не раде. Дакле, проблем је у недовољној едукацији наставника који би акценте приближили својим ђацима, и овде се не говори о појединцима који су самостално усавршавали знање из ове области. У том случају и драмски метод би могли примењивати само они наставници који су похађали глумачке школе или били чланови аматерских позоришта, чиме би ученици који немају такве наставнике били ускраћени за бројне активности и резултате. Циљ је да се укаже на то да би увођењем предмета као што су дикција, реторика, драма у образовању умногоне допринело да сви наставници буду обучени да у редовној настави и ваннаставним активностима примене методе које ће унапредити наставни процес. У том случају ученици би били у стању да себе доживе као чуваре матерњег језика и културе говора, мотивисане истраживаче који суштину учења виде у процесу, а не једино у коначном резултату, говорнике који захваљујући разумевању текста преносе поруке и изазивају пажњу слушаца. А све је то могуће једино уколико имају менторе који их својим примером на то подстичу.

Наставник проверава остваривост исхода уколико прати ученика и утврди да ли је разумео задатке које је решавао у оквиру пројекта, да ли је разумео зашто их решава и да ли се кроз процес решавања задатака његово интересовање, понашање и ниво знања мења. Уколико се ученик у току овог процеса заинтересује за читање поезије или за истраживање матерњег језика или културе говора или ако разуме како да методе које је користио у истраживачком процесу може применити на неке друге области, закључује се да смо применом драмског метода у комбинацији са другим методама остварили позитивне резултате, а издвајање будућих успешних такмичара на рецитаторским смотрима само је један од њих.

7.2.2. Преобликовање поезије у предлогак за сценско извођење применом драмског метода – примери повезивања активности рецитаторске и драмске секције

Кабаре

Препознавање, дефинисање и разоткривање емоција младим људима задаје велике проблеме, те они трагају за начинима на које могу најбезболније открити своја осећања. Читање, тумачење и говорење љубавне поезије помаже ученицима при препознавању сопствених постојећих емоција и ослобађању нових. На рецитаторској секцији може се од стихова љубавне поезије саставити драмски предлогак за једну, интересантну позоришну форму, за кабаре. „Кабаре је представа састављена од музичко-сценско-играчких делова, настала у париским кафанама у којима се окупљао уметнички свет” (Здравковић, 2013, 90). Припрема музичко-поетског кабарета подразумева спајање свих талената у целину, те је зато оваква врста позоришне представе захвална за рад са ученицима. У првој фази рада ученици су изабрали песме које желе да говоре („Мала моја из Босанске Крупе” Бранко Ћопић; „Шта остаје после љубави” Момо Капор; „Дјечаци које нисам љубила” Марија Драгнић; „Вечерас пијем” Марко Томаш; „Грех” Душко Трифуновић; „После игре” Васко Попа, „Нећемо пити из исте чаше” Ана Ахматова). Учењу и говорењу песама претходи писање образложења избора, а затим анализа песме и писање исповести лирског ја. Пошто се поезија користи као драмски предлогак за стварање о љубави и неким прошлим временима, ученици добијају задатак да напишу оригиналне приче, односно да дефинишу своје ликове, а затим да објасне своје међусобне релације. Како би лакше утврдили међусобне односе, ликови једни другима пишу писма и одговоре на писма, а на крају се договарају о заједничком дружењу. Ученици су за место дружења својих ликова одабрали кафану, а повод десетогодишњицу матуре. Кроз мелодију и стихове приказале неке давне, неостварене симпатије, разочарања, страхове, чежњу и радост. Ученици ће на овај начин уочити драмски потенцијал поезије, али кроз рад на песмама које сада не рецитују индивидуално, већ их повезују у целину, уочиће разлике између говорења поезије и глуме. Сваки текст који у себи садржи нешто што дефинише као полемичко, дијалогско, може послужити као предлогак за драмско извођење и остваривање драмског сукоба. *Играње поезије* помоћи ће ученицима да открију шта то песник можда није експлицитно написао, али се може прочитати разигравањем његове мисли. У овом случају треба избећи читавање, односно играње онога што песник није написао, јер тиме задатак губи смисао.

Рад на тексту започиње се стваралачким дијалогом:

Ментор: Ко ме се обраћа лирско ја у песми „Дјечаци које нисам љубила”?

Ученица: Обраћа се момку.

Ментор: Какав је то момак од ових који ће бити на прослави матуре из ваше приче, чиме се бави, има ли неки хоби, да ли је то њена бивша љубав или друг?

Ученица: Можемо рећи да се бавим неком врстом уметности, рецимо музичар. Можда је у питању неки момак који се њој не свиђа толико, али је повређена и сада жели да буде са њим, макар.

После дијалога, ученици се додељује партнер коме ће се обратити док говори песму коју је анализирао. Његов задатак је да пронађе песму којом ће јој одговорити. Ученик проналази песму Марка Томаша. Ова сцена није коначна у откривању драмског потенцијала поезије. Ученици ће одиграти сцену у оквиру задате форме за одређену прилику. Међутим, ова сцена служи за даљу анализу онога што би потенцијално могло да се развије уколико би само њих двоје били глумци у комаду. Ученици схватају да је уметничко дело увек недовршено, јер је у индивидуалној рецепцији потенцијал за стварање новог уметничког дела, било да је реч о креативној дискусији, писању критике, писању новог текста који је инспирисан претходним.

Драмски метод може се користити како би ученицима приближили дела великих писаца попут Иве Андрића, Милоша Црњанског, Меше Селимовића. Врло често су управо дела из лектире ученицима тешка за разумевање, најпре због тога што читање доживљавају као наметнут процес који је роком ограничен. Концетрисани су на задатке и постизање одређених резултата читања који ће бити оцењени. Данашње генерације ученика немају велико читалачко искуство, а њихово интересовање за књиге разликује се од укуса и потребе генерација којима припадају њихови професори. Ученици у Србији немају искуство преживљених ратова које кроз историју деле раније генерације, те им дела овакве тематике не делују привлачно. Зато им треба указати на то да су ратни догађаји оквир који има значајну улогу у тумачењу, али да ова дела покрећу и друге важне теме које читањем могу открити, као и да свако од нас, без обзира на искуство, може пронаћи везу између себе и неког од јунака дела. Дакле, на часу драмске или рецитаторске секције истраживање неког од значајних писаца српске књижевности поставља се као изазов. Овога пута тема је Милош Црњански. Већина ученика који су чланови секције у средњој школи прочитали су *Сеобе* и *Дневник о Чарнојевићу*, а позната им је и „Суматра”, као и „Објашњење Суматре”. У складу са интересовањима ученика ментор дели задатке:

Прелистајте своје дневнике читања или књигама Сеобе, Дневник о Чарнојевићу и поезији Милоша Црњанског. Када одаберете само једно дело коме ћете се детаљније посветити, нађите у њему једну тему, један мотив или једног јунака који вам је интересантан за анализу или чија судбина и значење може бити корисна за разумевање садашњег тренутка.

На следећем часу секције ученици саопштавају своје резултате. На основу свих излагања долазе до заједничког резултата да је свим ликовима заједничка чежња за неким другим животом или за нечим за шта немају довољно времена, храбрости или могућности да добију или остваре. Такође, наводе усамљеност и немогућност остваривања позитивних осећања као што су срећа или љубав јер су њихови животи измештени из реда и смештени у хаос изазван унутрашњим и спољашњим ратовима. Осећај неприпадности рађа, по њиховом мишљењу, нереалну потребу да припадеш свуда и да ствараш везе. Као полазну основу за стварање текста издваја се мотив усамљености, неостварене љубави, чежње коју ћемо исказати издвајањем препознатљивог лајтмотива *бескрајног плавог круга и звезде*. Ученици износе став да су двојица главних мушких ликова које Црњански приказује као супротности заправо симболички приказ да сваки човек у себи скрива две супротстављене стране. Сматрају да јунакиња у делу има своју супротност и да је та њена супротна страна њена чежња, односно да она жели да буде вољена, слободна и срећна, али да не успева. На овај начин одређују се почетне позиције јунака у делу. Ту је нарочито важно запажање ученика да је у свим делима Милоша Црњанског присутан мотив кретања, али да се чини да се ради о физичком кретању, док сви ликови ментално стоје у месту, што подстиче анксиозност и ту налазе сличност са људима у садашњости. Решење за унутрашњи сукоб у јунацима ученици проналазе у стварању драмских лица која ће приказивати буру у њиховим главама изазвану мислима, страховима и осећањима која их обузимају, надвладавају и муче.

Наставник подстиче ученике на рад питањем *Како ћемо још најбоље исказати емоције и пренети их публици?*

Ученици износе претпоставку да је Црњански путем своје поезије исказивао све оне емоције које његови ликови нису могли да вербализују и да је његова поезија допуна његових прозних дела, односно да су у нераскидивој вези, те је за разумевање једног потребно читање другог. До сличног закључка долази Ђорђе Марковић (2022) у својој докторској дисертацији „Овај стваралац јесте остао песник и у прозном изразу, али то је управо она његова аутентична и доминантна вредност као писца коју сам са својим колегама истраживао кроз драмску форму

⁶³ Текст драмског предлошка налази се у Прилогу број 2

и настајање представе „Симфонија Црњански” (стр. 11). Пре настанка финалне верзије текста, ученици добијају задатак да из одабраних песама и дела издвоје реченице односно стихове за које сматрају да могу имати исто значење или симболику коју је Црњански делом у целини желео да саопшти. У образложењу својих избора ученици наводе да стих „Лутам још витак са сребрним луком” објашњава непрекидну жељу и јунака и лирског ја да трага за тим неким непроживљеним, жељеним, изгубљеним животом. На овај стих надовезују „завичај већ слутим” и истичу прилоге *још* и *већ* као важне за разумевање везе између два одвојена стиха, заправо на тај начин лирски субјект показује да се његовом кретању не види крај, оно се наставља уз стално постојање жеље за повратком. Издвајање реченице *бескрајни плави круг и у њему звезда* јасно је јер је звезда за свакога другачији циљ, жеља, али истовремено за свакога недостижна, па се њен сјај распламсава у плавом кругу и постаје чежња. Дафини се додаје монолог који би потенцијално изговорила да је лице у драми. Користи се песму Милоша Црњанског „На улици” јер Дафину ученица објашњава као жену мимо које се догађа живот који она никада није истински живела.

После рада на представи „Играј Црњанског” и премијере, ученици су погледали позоришну представу „Симфонија Црњански” у режији, адаптацији и драматизацији Ђорђа Марковића. После представе, организован је разговор којим се компаративном анализом два пројекта дошло до утврђивања сличности и разлика у приступу између два пројекта. Ученици су уочили да су редитељ и глумци представе „Симфонија Црњански” инспирацију за свој рад пронашли у пишевом животу који је повезан са његовим делом. Приказали су синкретизам у личности писца као и његову тежњу да спајањем различитих уметности ствара целину која је бескрајна инспирација за читање, тумачење, анализу и глумачку игру. (прилог) С друге стране, ми смо кренули од јунака и симбола, видевши, слично глумцима, огроман језички потенцијал у смислу метафоричности, ритмичности, динамичности и израза, који је сам по себи снажан, моћан и симболичан и захтева минималистички мизансцен и друга глумачка средства, а отвара бројне могућности за снажан унутрашњи доживљај глумца (ученика) који се говорном радном преноси на публику и изазива интересовање, а онда и емоцију. Ученици примећују да су и они, а и глумци, одлучили да у наслову представа буде презиме *Црњански*. То објашњавају тиме што су писац и његово дело у овом случају у нераскидивој вези. Метонимијом у наслову комада „Играј Црњанског” подстичу се гледаоци да доживе Црњанског као писца, а затим и сва његова дела, јер су неодвојива од аутора.

Заједнички разговор између ученика и глумаца, такође је користан у овом процесу. С обзиром на то да су били на истом задатку, односно истраживали су драмски потенцијал прозних и поетских текстова Милоша Црњанског, може се разговарати о процесу рада на ликовима као и о препрекама на које су наилазили у раду. На овај начин изнова се открива, чита и тумачи дело Милоша Црњанског, истражује се значење у контексту садашњег тренутка, а играњем се мотивишу ученици у публици за читање дела. Разговором о раду на тексту, о стварању ликова рађају се нове идеје, а ликови добијају нову димензију и нови однос. Процес стварања новог уметничког дела инспирисаног делом Милоша Црњанског се самим тим не завршава, оваквим пројектима почиње, а у томе је суштина примене драмског метода – резултат који добијемо мора бити полигон за нови почетак или наставак креативног рада.

После разговора са глумцима, ученици одлучују да напишу кратке критичке осврте о представи. Наводимо пример критичког осврта чланице драмске секције XIV гимназије, на представу „Симфонија Црњански”:

Представа „Симфонија Црњански” надмашила је сва моја очекивања. Спој поезије и догађаја дао је динамику овој драми и држао је пажњу од почетка до краја. Свиђа ми се избор догађаја из пишевог живота који су приказани у представи. Сваки је доносио нова сазнања. Кроз неке смо видели како је Црњански добијао инспирацију, кроз неке његов поглед на живот и свет, присуствовали смо летим тренуцима али и најтежим бродоломима. Ова разноликост догађаја доприноси реалистичнијем упознавању писца као и његовог живота. Развој главног јунака је веома турбулентан од почетка до самог краја. Упознајемо га као оптимисту, видимо његову јачину, касније спознајемо и његове крхке стране, више није ту Италија сад

почиње Лондон, а на самом крају јунак остаје непрепознатљив, не само нама већ и самоме себи. Више не види у лошем и добро, не пише о трешњама, не повезује животиње, људе и биљке. Уметност, која га је одржавала у животу, напушта га. Ово је пробудило много различитих емоција у мени: тугу, сажалење па чак и љутњу, а променила је и мој претходни сурови поглед на поједине писце. Последња реченица је запечатилa је цео комад. У њој је сумирана порука која се на различите начине приказивала кроз целу драму, како кроз сценографију тако и кроз сама дешавања. Сматрам да је та реченица смирила буру емоција коју је, изазвала претходна сцена и да је зато баш она прави избор за крај. Нема смрти. Има сеоба.

7.3. Драмска секција

Поред припремања приредби, представа и других уметничких свечаности, драмска секција подразумева и друге активности које служе за подстицање креативности, критичког мишљења, помажу у савладавању треме, вербализовању страхова и проблема и суочавању са њима. Различито осмишљене вежбе инспирисане су индивидуалним карактеристикама ученика.

Ученике основношколског и средњошколског узраста често спутава осећај стида. На стварање тог осећаја утичу бројни фактори, а у највећој мери је утицај околине. Због тога су вежбе у оквиру радионице *Није ме срамота* корисне и занимљиве.

Вежба бр. 1: Ученици су распоређени по сали или учионици. На знак сви започињу кретање, а затим на исти знак се заустављају с тим што сваки пут када се зауставе и започињу кретање морају опонашати неку животињу по избору.

Вежба број 2: Ментор доноси маске и костиме. Ученици бирају маску или костим и облаче. Након тога ментор их поставља у различите ситуације нпр. да тако обучени оду до продавнице или до друге учионице и позајме маркер или да сниме видео-поруку пријатељима.

На овај начин ученицима се показује да негативна мишљења других не треба да их спутавају у постизању позитивних циљева. Ученици треба да буду свесни да маске, костими, опонашање животиња не мења то што они суштински јесу, већ им помаже да спознају и заволе себе и да не дозволе да их спољашњи утицаји одређују.

Вежбе у оквиру ове радионице *Није ми тешко* имају циљ да науче ученике да истражују и померају своје границе. Вежбама претходи разговор из кога се сазнаје шта су то означили као *немогуће остварити*. Примери из праксе подразумевају увек неке физичке вежбе (прескакање козлица, прескакање вијаче, обруч...) или решавање неких задатака, изговарање неких брзалица. Некада ученици наводе и другачије врсте ограничења на пример да никада не би успели да издрже без мобилног телефона, да не би могли да промене неке облике понашања или навике. На основу тога постављају се изазови како би ученици схватили колико је снага воље. Када науче да говоре *није ми тешко, сигурно то могу*, мењаће и свој однос, не само према вежбама у секцији или школским обавезама, већ и према животу.

За глуму, али и за све друге активности, важна је концентрација. Ученици у радионици *(Не)ометај се* вежбају концентрацију најпре уз помоћ једноставних вежби са лоптицом, или ритмичких игара које подразумевају наизменичне покрете руку и ногу, при чему треба запамтити редослед покрета, а затим говоре углас различите брзалице, при чему свако добија другачији текст и упутство којом јачином и брзином треба да изговара брзалицу.

Ученик треба да научи да говори текст и реализује свој задатак упркос свим ометајућим факторима. Једна од вежби подразумева поделу на глумце и ометаче. Глумци на сцени играју своје скечеве, изводе монологе или рецитију, док се ометачи труде да им шушкањем, лупањем, причом или на неки други начин отежају извођење.

Позориште налази инспирацију у стварности. Ученици у радионици *Импровизуј* кроз овај блок вежби уочавају како неке свакодневне ситуације могу постати подлога за драмски текст и извођење. Такође, на овај начин подстичемо њихову спремност, креативност и оригиналност. Сваки члан секције смислиће једну ситуацију из свакодневног живота, одредиће ученике који добијају задатак да ту ситуацију одиграју. Треба да смисле ко су они у

тој ситуацији, како реагују и какав је расплет из те ситуације. За припрему и договор имају десет минута, а за реализацију пет. Када ученици прикажу вежбу, можемо им дати додатне задатке. На пример: „Одиграј исту ситуацију, али тако да је твој лик оптимиста који стално штуча.”

Радионици *Емотикон* претходи разговор о емоцијама. Ментор настоји да сазна како се ученици осећају у одређеним ситуацијама, шта у њима изазива бес, шта их смирује, шта их плаши, када се осећају нервозно, несигурно, немоћно. Ученици описују шта раде кад су љути, шта кад су срећни, како се понашају када су заљубљени или разочарани. После разговора ученици добијају задатак да уз помоћ само једног глумачког средства (глас, мимика, гест) прикажу неку емоцију коју изабери, док касније могу мењати или комбиновати глас, мимику и покрет.

Вежба *Упознај (се)* подразумева рад у пару. Ученици су окренути лицем један ка другом као одраз у огледалу. Један ученик приказује себе каквим види себе, док други показује свог пара онаквим каквим га виде други. Затим замене улоге.

Глумачке вежбе *Заглуми се* подразумевају рад на имитацијама, одломцима, монолозима или краћим сценама из драмских текстова. Важно је ученицима објаснити да начин рада зависи од жанра. Ученици сами бирају кога ће имитирати, које ће монологе или сцене радити, с тим што своје изборе морају образложити. Када су у питању имитације, ученицима треба објаснити да се имитирају особе, које су по нечему посебне, имају специфичне покрете и инспиришу. Ученици треба да разумеју да циљ имитације није исмевање особе која се имитира, већ увежбавање технике подражавања. Када изабери особе које ће имитирати, ученици их анализирају, бележе по чему се издвајају и на чему би се имитација могла заснивати.

У темељу свих вежби је игра кроз коју се ученици отварају, постају свесни својих могућности, али и ограничења, стичу самопоуздање и спремност да одговоре на изазове. Ове вежбе помажу и ученицима који не желе да учествују у припремању приредбе или представе, већ желе да се забаве, а истовремено науче нешто о себи.⁶⁴

7.4. Књиготерапија

Као један од примера примене драмског метода и спајања активности различитих секција у оквиру предмета српски језик и књижевности јесу радионице одржане у XIV београдској гимназији у октобру и новембру 2023. године. У разговору са ученицима на часовим редовне наставе и секција може се закључити да се о значају бриге о менталном здрављу мало, односно недовољно говори. Тачније, ученици не знају много о томе која је улога психолога или психотерапеута у развоју личности. На питање да ли има сличности између разговора се психологом или психотерапеутом и читања, ученици су одговорили да има и као пример навели да читањем стичемо утисак да разговарамо са писцем, а некад и са собом. Ученици наводе да им тај разговор помаже, јер схватају да нису усамљени у својим проблемима, али и да им изазива страх или нелагодност. Ако психотерапију означимо као дијалог кроз који долази до сагледавања, разумевања, преиспитивања, мењања и супротстављања својих уверења и мишљења о нечему, што ће резултирати променом понашања и емоција (Elis & Harper, 1996), а читање и улогу читалаца као стваралачко пројектовање у уметнички свет и актуелизацију поетског света на себи својствен и непоновљив начин, у складу са својим искуством и потребама (Николић, 2010), то би значило да читање и психотерапија имају бројне сличности, а најважније је да утичу на позитивне промене. Према Аристотелу, на чије се ставове позивамо на часовима редовне наставе током анализе античке трагедије, једна од функција трагедије је да изазове катарзу, односно да подстакне гледаоце на унутрашњу промену изазивањем емпатије. А то није сврха само трагедије, већ позоришне уметности уопште. „Основна улога позоришта је одувек била да прочисти и оплемени како гледаоце, тако и све учеснике у позоришном чину.” (Ђерић, 2019, 77). Дивна Стојиновић (2021) у свом тексту „Шта је драматургија публице и чему гледаоци у

⁶⁴. Ради се о вежбама које у промењеном облику раде и студенти глуме, види: Denis, прев. 1997.

позоришту” закључује да позориште може без свега, сем без публике. И позориште, као и уметност уопште, подстиче људе на преиспитивање сопствених идеја, ставова и понашања кроз дијалог (Grotowski, 2002). Неки проучаваоци (Naumburg, 1996) уочили су, баш као и ученици, сличности између начина на који уметност и психотерапија делују на људе и њихове промене, те су се из тога развили модели као што су арт терапија и библиотерапија. Снежана Миленковић (2013) дефинише арт терапију као „креативну употребу уметничких медија од стране појединца као терапијског средства, вербалне и невербалне, симболичке комуникације у присуству психотерапеута у заштићеној и подржавајућој терапијској средини” (стр. 87). Миленковић истиче да је код ове врсте психотерапије значајан подједнако и процес, али и финални производ као и то шта он представља особи која га је направила. „Процес рада у интегративној арт психотерапији заснива се на изражавању и препознавању човекових најосновнијих мисли и осећања потеклих из несвесног, изражених сликама, пре него речима. Уметност се, дакле, може користити као тип симболичког говора и изражавања осећања и доживљавања кроз слике” (стр. 78).

Ана Марковић (2015) најпре објашњава разлику између клиничке и развојне библиотерапије, дефинишући развојну библиотерапију као „водич у решавању персоналних проблема кроз усмерено читање. Она треба да помогне деци у решавању личних проблема, развијању вештина потребних за живот и успостављању самопоуздања и самопоштовања.” (стр. 54)

Полазећи од тога да драмски метод подстиче ученике да читају, анализирају и размишљају о некој теми, а да затим јавно износе своје мишљење, идеје и ставове (поглавље број 1) у наставној пракси примена овог метода је вишеструка. У наставној пракси поводом обележавања Светског дана менталног здравља могуће је реализовати *Књиготерапија*. По узору на библиотерапију и арт терапију приказује се да заједнички разговор о прочитаним књигама има вишеструку функцију. Уколико нисмо прочитали одређену књигу, на овај начин добијамо препоруку кроз саопштавање доживљаја и утисака оних који јесу. Ако смо читали исте књиге можемо полемисати о теми, мотивима, ликовима и ситуацијама у којима су се нашли или емоцијама које су судбине ликова у нама изазвале.

Учесници у радионици су ученици и професори. Говоре о тренуцима у којима су се окретали књизи и на који начин им је читање помагало. Сваки говорник објашњава због чега би препоручио одређену књигу или писца и издваја одломак који је прочитао, а који за њега/њу има посебну вредност. Интерпретативним читањем⁶⁵ одломака можемо осетити и видети емоције читаоца, а кроз разговор о избору одломка и тумачењу можемо упоредити своје, уметничким делом, изазване импресије са читаочевим. У том књижевном дијалогу оплемењеном духовним и чулним састојцима, ученици су подстакнути на размишљање о својим емоцијама, о потреби за причом и причањем, за дељењем искустава и доживљаја, било кроз фиктивни дијалог са књигом и писцем, или кроз разговор са људима. Чак и они који су дошли на радионицу само као посматрачи, у неком тренутку су се укључили и пожелели да са осталима поделе своја искуства о читању и значају књига. Учесници су наводили књиге из најранијег детињства јер су управо оне на њих оставиле најзначајнији траг. Путем разговора оживљавали су своје доживљаје и утврђивали какво значење за њих данас имају поруке које су спознали читањем наведених књига. У току радионице, учесници су разменили смех и сузе, нестала је разлика између ученика и професора и сви су били у истој позицији – читалаца који разговарају о емоцијама и доживљајима подстакнутим рецепцијом уметничког дела.

Неколико учесника радионице истакло је да постоје књиге којима се стално враћају и изнова их другачије разумеју. Као једну од таквих навели су роман *Мали Принц*. Из тога се рађа идеја за реализацију друге радионице посвећене годишњици првог објављивања романа *Мали Принц*. У радионици су учествовали родитељи, професори, ученици и гости. На почетку су

⁶⁵ Милија Николић (2010) изражајно читање дефинише као „гласно читање у коме су све говорне вредности тако подешене да остварују максимално обавештавање. Николић додаје: „Ако је текст уметнички, а читач настоји да га казивањем и *тумачи*, па наглашава његова посебна и могућа значења, онда је такво изражајно читање истовремено интерпретативно” (стр. 254).

ученици извели одломак из романа, после чега је приказан филм на француском језику. Сви учесници у радионици су разговарали о феномену Малог Принца и разлозима његове популарности, као и о темама које покреће ово дело. Свако од учесника говорио је о својим разлозима за нова читања и да ли се и на који начин се значење овог романа мењало новим читањем. Током разговора, ученици и гости цртали су симболе који их асоцирају на роман како би на крају спојили свог Малог Принца. На овај начин приказали смо како једно уметничко дело подстиче стварање новог, а у том процесу стварања новог уметничког дела ми постајем свесни шта у нама изазива примарно дело.

За почетак радионице ученици су прилагодили одломак из романа *Мали Принц*⁶⁶ на следећи начин:

(музика, буђење руже)

Мали Принц: Здраво. Ко си ти?

Ружа: Зар не видиш? Ја сам најлепши цвет који си икада видео!

Мали Принц: Нисам видео пуно цвећа. Можда траве или дрвеће, баобабе.

Ружа: Онда ја могу бити твоја ружа.

Мали Принц: Зар цвеће не служи да улепша башту или вазу на трпезаријском столу. Како цвет може бити нечије власништво?

Ружа: Ја нисам обична ружа. Заштити ме од ветра!

Мали Принц: Морам да одем.

Ружа: Зашто?

Мали Принц: Морам да пронађем решење. Ви руже сте пуне противуречности. Ништа више не разумем.

Ружа: Остани, не треба ми заклон, нећу више бити размажена.

Мали Принц: Не разумем, зашто толико желиш да останем?

Ружа: Била сам глупа. Нисам умела да ти покажем колико те волим. А ни ти ниси могао то да схватиш.

Мали Принц: Шта то значи волети?

Ружа: Иди, покушај да будеш срећан.

Мали Принц: (нуди јој заклон)

Ружа: Пусти то звоно, не треба ми више.

Мали Принц: А ветар?

Ружа: Добро ће ми доћи свеж ноћни ваздух. Ја сам цвет.

Мали Принц: А гусенице?

Ружа: Морам поднети две три гусенице ако желим упознати лептире. Чини се да су врло лепи. Ко ће ме иначе посетити. А великих се животиња не бојим, имам ја канце. Иди већ једном! (Мали Принц оде, отварање радионице).

Радионица је завршена извођењем још једног одломка који су ученици прилагодили на следећи начин:

Лисица: Добар дан.

Мали Принц: Добар дан. Ко си ти, врло си лепа?

Лисица: Ја сам лисица.

Мали Принц: Дођи да се играмо! Јако сам тужан.

Лисица: *Не могу са тобом да се играм. Нисам припитомљена.*

Мали Принц: О, извини онда. (крене) Чекај, шта значи бити припитомљен?

Лисица: Ти ниси одавде, зар не? Шта тражиш овде?

Мали Принц: Тражим људе.

Лисица: Људе? Људи само праве проблеме. Због чега тражиш људе?

Мали Принц: Тражим пријатеље. Шта значи припитомити?

⁶⁶ Де Сент Егзипери, А. (2001).

Лисица: То је нешто на шта су људи одавно заборавили. То значи створити везе.

Мали Принц: Створити везе?

Лисица: Људи данас не стварају везе. Осим преко интернета. Људи се не упознају. Купују већ готове ствари преко интернета или трговаца. А тамо не могу купити пријатеље. Људи више и немају праве пријатеље. Ако желиш пријатеља – припитоми ме!

Мали Принц: Хоћеш ли онда моћи да се играш са мном?

Лисица: Ако ме припитомиш, моћи ћу, у супротном наша игра нема смисла. *Ја сам сада за тебе само нека обична лисица, међу стотине других лисица, а ти си за мене обичан дечак, сличан стотинама других дечака. Ако ме припитомиш, бићу за тебе једина на свету и ти ћеш бити за мене једини на свету...*

Мали Принц: Али како то да урадим, како да знам да си ти посебна?

Лисица: Неке ствари се не виде тек тако. На свету постоје посебне ствари, посебни људи, али мораш да знаш како да их препознаш.

Мали Принц: Како? Помози ми!

Лисица: Открићу ти своју тајну: *Човек само срцем добро види, важно и вредно је очима невидљиво.....*(Светло се пали а ова реплика одзвања као ехо)

Врло је важно подстицати ученике на учешће у раду драмске и рецитаторске секције. Примена драмског метода у ваннаставним активностима омогућује свим ученицима да открију како да уз помоћ уметности развију и унапреде своје вештине. Учешће ученика у раду секција не подразумева само развој талента, већ развијање тимског духа, комуникацијских вештина, емоционалне интелигенције, самопоуздања и стицање културног образовања.

8. ПРИПРЕМА И РЕАЛИЗАЦИЈА ШКОЛСКИХ ПРИРЕДБИ, СВЕЧАНИХ АКАДЕМИЈА, ПРЕДСТАВА И ПЕРФОРМАНСА

8.1. Од школске приредбе до свечане академије и оригиналног уметничког дела

Примарну везу између позоришта и школе можемо уочити на основу историјских чињеница о развоју српског позоришта. Као што је познато позоришта су се оснивала најпре у оквиру школа, тзв. „ђачка позоришта” (Здравковић, 2013, 65), а ученике су кроз процес припремања приредби и представа водили учитељи. Припрема и реализација школских приредби, представа и перформанса изузетно је значајна за културни живот, не само школе, већ и читаве заједнице. Школе су, раније више него данас, биле центри окупљања и културних догађаја. Раду на припремању школске приредбе радују се и ученици и професори јер учествују у нечему креативном и другачијем у односу на традиционалну наставу, а родитељи и остали гледаоци задовољни су што могу видети резултате рада своје деце и уживати у њиховим талентима. У својој докторској дисертацији Дубравка Томић (2016) истражује васпитно-образовну функцију музичко-сценских облика и под појмом *облици* подразумева „школско позориште, комад с певањем, радио-драму, школску и одељењску приредбу” (стр. 23). У овом делу рада проучава се процес припреме школске приредбе од настанка до интерпретације драмског текста, под претпоставком да је драмски текст основа према чијој се причи бирају музичке, плесне и друге тачке које могу бити део школске приредбе. Такође, посматраће се однос између школске приредбе и свечане академије, као и начин на који се извођење школске приредбе може мењати и прилагођавати у зависности од услова рада и остваривања образовно-васпитног процеса у целини.⁶⁷

У школама су одувек организоване школске приредбе и то није новина. Ипак, постоји значајна разлика између традиционалне школске приредбе, која постоји још од 18. века и оснивања Латинске школе Емануела Козачинског и школских приредби које организују професори и ученици данас. На основу текстова из књиге Миодрага Шијаковића и Ивана Цековића (1976) о школским приредбама примећује се да овакви облици извођења никада нису били хомогени пројекат, већ, као и данас, подразумевају колаж извођачких уметности (плеса, певања, свирања, рецитована, глуме), а текст по коме се изводе најчешће је резултат спајања дела из различитих епоха, различитих стилова или аутора.

Тематика и функција школских приредби мењала се упоредо са друштвеним променама. У време јачања српске православне цркве, школске приредбе су најчешће биле световног карактера и посвећене некој доминантној црквеној личности, као што је Свети Сава. У 20. веку, рађањем нових идеологија, издвајају се политичке личности којима се посвећују и прилагођавају и културни и образовни програми, мењају се датуми које се обележавају, па самим тим и школске приредбе постају другачије. Ученици су учествовали у приредбама како би заједнички обележили неки важан датум или празник или како би указали част знаменитој личности свога времена (Томић, 2016). И тада су учитељи и наставници знали да ће овакав облик рада ученицима помоћи да се ослободе треме од јавног наступа, да развију тимски дух, а, с обзиром на теме које су биле актуелне, учешће у припремању приредбе утицао је на стицање свести о националној припадности, значају културе и историје и осећаја одговорности и поштовања према домовини. Захваљујући технолошком напретку, наставници су добили много нових могућности и начина за унапређивање квалитета оваквих манифестација.

За припрему и извођење школских приредби данас, постоје различити поводи. Уколико се ради о обележавању школске славе, Дана школе или неког другог празника, обично се приказују у пригодним просторијама школе. Ако се ради о неком значајном јубилеју, школска приредба прераста у свечану академију и обично се изводи у салама локалног позоришта, центра за културу или градске општине. За припрему и извођење

⁶⁷ Овде се конкретно мисли на реализацију школских приредби у ванредним околностима проузрокованим пандемијом коронавируса.

свечаних академија неретко у адаптацији текстова и режији учествују професионалци. На тај начин ученици упознају професионалне глумце, редитеље, музичаре, уз њихову помоћ увежбавају своје улоге. То може бити корисно и наставницима јер оваква сарадња унапређују њихов рад. Наставникова улога, чак и ако у раду учествују професионалци, вишеструко је значајна, јер најбоље познаје ђаке, препоручује их за одређену активност, учествује у избору и адаптацији текстова и у организацији проба и наступа.

„Просветни радници такође преузимају различите улоге, па бивају водитељи, драмски писци, драматурзи, редитељи, наратори, а дешава се да преузму и улогу неког од замишљених ликова. Најважнија разлика је у томе да ли се током позоришних активности акценат ставља на процес рада или пак на продукт рада” (Стаменковић, 2018, 27).

Уколико би се, уместо на коначан резултат, а то је извођење приредбе, истакао значај припремног рада, увидело би се да се образовно-васпитна функција школских приредби и свечаних академија може остварити само уколико наставник, применом драмског метода, подстакне ученике да учествују у сваком сегменту процеса, од идеје за сценарио, преко писања текста, до интерпретације и извођења.

„За разлику од представе, која се по правилу гради на једном драмском тексту, приредба је мозаик различитих нумера, укључујући понекад, поред драмских, и музичке, певачке, играчке, па и спортске” (Шијаковић&Цековић, 1976, 24). Школске приредбе данас могу се састојати из независних сегмената који су појединачно припремали наставници и учитељи у оквиру својих одељења, на одређену тему. Али и у том случају морају имати неко везивно ткиво које спаја делове у смислену целину. То може бити и традиционално увођење водитеља или водитељског пара, који ће креативним најавама спајати наступе различитих извођача. Креативнији приступ подразумевао би увођење једног или више ликова који пригодном нарацијом кроз дијалог наговештавају догађаје.

Други тип приредбе подразумева постојање јединственог сценарија, било да је у питању адаптација или оригинално дело једног или више аутора, или спој различитих текстова који се тематски, смислено, жанровски и стилски повезују музичким и плесним тачкама које доприносе разумевању основних идеја комада у целини. Пример адаптације и спајања неколико тестова у целовиту причу је сценарио за свечану академију поводом двеста година од почетка писмености у Пироту. Дело садржи цитате из библијских текстова, прилагођене делове из адаптације Живорада Митровића „Крок ‘ромог Вука”, цитате из дела Доситеја Обрадовића, податке и белешке из историјског архива и музеја Понишавља, као и оригиналне делове које је написала ауторка рада (Прилог 3). Индивидуални, истраживачки рада резултирао је повезивање и прилагођавање историјске и књижевне грађе сценском извођењу које подразумева образовно-васпитне циљеве. Ученици овом приликом нису учествовали у стварању првобитног драмског предлошка, али су у процесу рада нудили своје идеје и адаптирали реплике. Рад на сценарију је дуг, детаљан и захтеван посао, јер текст за овакву свечаност треба да садржи историјске чињенице, да буде занимљив и прилагођен потребама савремене ђачке публике. Мора бити стилски јасан и прецизан, а истовремено метафоричан и едукативан, да омогућује и учесницима и гледаоцима подстицање креативности и активно учешће у остваривању коначног резултата. Радом на оваквом пројекту подстичу се ученици да истражују историју и културу свога града, да се укључе у све активности које би им помогле да прошире своје образовање и које би утицале на њихов развој и професионалну оријентацију.

Преплитањем прошлости и садашњости сусрећу се личности које су значајне у националној историји и култури, али и оне које су одговорне за развој локалне заједнице. Обични људи у овом комаду осећају потребу да наставе трагом својих предака и да истрају у својој жељи да целом свету прикажу вредно културно наслеђе своје земље. Тиме се и ученицима који тумаче ове ликове омогућује да постану свеснији оних позитивних вредности које се стичу и усвајају вредним радом и учењем.

Пре поделе улога, ученици се мотивишу за читање текста. Овде се може појавити проблем, иако се претпоставља да у раду на реализацији пројекта учествују ученици који су заинтересовани и креативни. Чак и када се ради о члановима драмске или рецитаторске секције, то не значи да ће сваки текст бити интересантан свим ученицима и да ће бити мотивисани за читање. Од ментора зависи да ли ће ученици разумети због чега је овакав текст предмет њиховог рада и због чега би било корисно да активно учествују у његовој реализацији. Пишући о мотивацији ученика за читање усмене прозе, а може се односити и на мотивацију за читање уопште, Зона Мркаљ (2008) истиче:

„Основни проблем: како ученике подстаћи да својевољно започну читање, захтева наставникову умешност да младог читаоца заинтересује да уђе у уметнички свет књижевног дела до оне мере када се ученик сам и добровољно почне предавати мотивационој снази уметничког изазова” (стр. 55).

Ученици на првим пробама разговарају са ауторком. Она им на занимљив начин приказује историјску и књижевну грађу коју је користила при писању текста. Том приликом ученици добијају задатке да замисле ликове који се помињу у тексту и да их опишу. Потом се приказује презентација са фотографијама старог Пирота из времена које је представљено у делу, а затим и фотографије знаменитих историјских личности. Представници Музеја Понишавља и Архива на занимљив начин приближили су ученицима како су се одвијали ђачки дани у школама у Пироту и Србији, а ученици су упоређивали са данашњицом. Активност која би допринела разумевању минулих времена која су данашњим ђацима далека и непозната, а није правобитно реализована, могла би бити упознавање са старијим људима који би својим причама уверљивије приказали дух старог града. Ученици, у том случају, слушају приче на дијалекту који се, под утицајем медија променио, те би и у том смислу могли направити паралелу између садашњих и прошлих времена.

На радионицама и уводним предавањима ауторка је ученицима дала задатак који подразумева рад у пару. У сваком пару један ученик био је у улози редитеља, а други у улози управника позоришта. Редитељ би требало да, на основу прочитаног текста, убеди управника да одобри постављање овог комада на позоришни репертоар. То ће учинити позивајући се на идејни слој дела. На овај начин ауторка је желела да утврди да ли ученици разумеју ликове, њихове поступке и међусобне односе и да ли разумеју везу између драмског текста и стварности, као и његову функцију у схватању сопственог понашања и односа. Управник треба да наведе све недостатке дела и разлоге због којих није неопходно да се текст нађе на репертоару. Ученички коментари биће корисни како би се текст мењао на основу онога што им се чини неразумљиво или непотребно. У пракси се примећује да су дела средњовековне и народне књижевности најмање интересантна ученицима, посебно када је реч о вишим разредима основне школе, очекује се да постоје разлози због којих ће текст овакве тематике сматрати непотребним. Задатак свих ментора који раде на реализацији академије (аутора, наставника, глумаца) је да прикажу актуелност порука које овакви и слични пројекти преносе.

Ученици су као разлоге за извођење комада навели:⁶⁸

- *Занимљиво је да истражимо и сазнајемо како су наши вршњаци живели раније. Да сам редитељ, проширио бих део који говори о ђацима, он је најбољи! Управник би требало да стави текст на репертоар како би данашњи ђаци видели какве су школе биле некада. (Јован, седми разред)*
- *И данас се људи информишу преко друштвених мрежа и верују у неке непроверене информације. Време се није много променило, очигледно су се променили само начини на који се људи информишу. Занимљиво ми је било како људи не воле Вука због тога што се оженио Аном. То ме подсећа на неке*

⁶⁸ Коментари су преписани из дечјих радова, са правописним интервенцијама.

ситуације из данашњег друштва. Мислим да треба да радимо ову представу како би људи видели да нису уопште напредовали иако сви имају мобилне телефоне и компјутере. (Маша, осми разред)

- *Родитељи и наставници нам увек говоре да, ако читамо о прошлости, можемо да разумемо садашњост. Не верујем да ће сви разумети ову представу, можда чак неће ни другари из драмске, али мислим да неки који баш пуно читају хоће. А и свакако ће бити занимљивије да се гледа представа него да све ово читамо из књиге. (Филип, осми разред)*

Као разлоге за неизвођење свечане академије рађене по овом тексту, ученици наводе:

- *Не разумем баш најбоље све речи, а кад ја, управник позоришта не разумем, како ће разумети деца? (Алекса, седми разред)*
- *Мислим да овде има превише ликова и превише текста. Како ово да научимо? (Хана, шести разред)*
- *Представа може да буде на репертару ако ја будем главни глумац. А пошто је то озбиљно, значи да не морам у школу. (Ђорђе, осми разред)*

На основу одговора ученика, али и на основу наставне праксе у различитим школама у Београду и сарадње са колегама широм Србије, уочено је неколико проблема када је овај облик рада у питању. Школске приредбе и свечане академије најчешће се припремају у неком ограниченом року. Велики број школа нема драмску или рецитаторску секцију чији чланови и ментори раде континуирано, током целе школске године, већ се ученици и професори окупљају са циљем да припреме неки конкретни пројекат. Том приликом ангажују се они ученици који су се већ истакли неким јавним наступом и које су професори препознали као отворене, елоквентне или талентоване. Самим тим, прескаче се рад на дикцији, концентрацији, откривању себе, померању сопствених граница и ослобађању треме од јавног наступа или страха од сцене и оваквог начина рада. Прецизније, занемарује се најзначајнији сегмент у примени драмског метода. Чак и када су у питању школске приредбе, за ученике и њихов образовно-васпитни и лични развој није најважнији резултат пројекта, као што је већ истакнуто, већ процес рада на пројекту. Учењем задатог текста напамет и репродукцијом на сцени не постиже се жељени резултат примене драмског метода. Ни професионални глумци не могу тумачити ликове уколико не разумеју њихове карактере, животе и оклоности у којима егзистирају.

Поставља се питање како одабрати ученике који ће учествовати у пројекту и како организовати континуирани рад на једној школској приредби или свечаној академији. Да би рад у драмској секцији имао смисла, наставници би требало да међусобно поделе задужења, те да свако од њих у току године реализује највише два значајна културно-образовна пројекта. При избору текста треба водити рачуна о узрасту ученика. Од чланова секције очекује се да буду редовни, да активно учествују у раду секције у складу са својим могућностима и интересовањима. У пракси се примећује да се на почетку велики број ученика пријави за драмску секцију. Мотиви за то су разни, од жеље да се изостаје са часова редовне наставе, до дружења са другарима из других одељења или добијања боље оцене из предмета који предаје наставник који води драмску секцију. Сви ученички мотиви су оправдани и сваки ученик је добродошао у секцију. Ипак, само ученици који кроз задатке и радионице истински раде на себи, труде се, редовно долазе, усавршавају дикцију, нуде своје идеје при решавању креативних задатака добијају могућност да учествују у завршном пројекту. Такође, важно је да сваки ученик-глумац има и своју алтернатицу, самим тим се у будућности стичу услови да академија или приредба има своју премијеру и једну или више реприза како би сваки ученик добио прилику да покаже резултате свога рада. Ученици који су чланови секције, али долазе периодично и временом се установи да им то није примарно интересовање, добијају задатке реквизитера, шапгача, мајстора тона, светла, асистената и слично. При подели улога треба дати ученицима могућност да предложи ко од чланова може играти одређену улогу, том приликом видећемо колико препознају труд својих пријатеља и да ли су им јасни критеријуми према којима се избор одвија. Овакав принцип избора глумца предлаже и Симеон

Маринковић (2013): „Приликом поделе улога водити рачуна да глумац одговара својом појавом и темпераментом улози коју ће тумачити. У томе су драгоцени предлози чланова драмске секције, који се међусобно најбоље познају” (стр. 181). Наведеном организацијом рада, ученици који нису активни и доминантни на часовима редовне наставе, који нису одабрани од стране предметних професора, већ су самоиницијативно из личних разлога дошли на секцију, добијају прилику да открију и унапреде свој таленат, да учествују у процесу, а то може утицати позитивно на њихово самопоуздање и може унапредити рад и резултате које постижу на часовима редовне наставе. Ученици уче да се истрајност, труд, вежба и редовност исплате и да свако ко жели може добити прилику да се опроба у нечему што је ново, креативно и интересантно.

Рад на пројекту има свој припремни део који је значајан за разумевање циљева и остваривање предвиђених исхода рада на школској приредби. Анализом наведених ученичких одговора, који су били подстицајни за овакве закључке, схватамо да кроз процес рада ученицима треба открити и објаснити све речи, изразе и ситуације које им нису јасне у тексту. Да избор глумца зависи од узраста, индивидуалних могућности и жеља. Да им кроз овај начин рада можемо објаснити како да уче текст са разумевањем и како да импровизују и да савладају страх од тога да нешто неће изговорити баш онако како је написано. Такође, рад на овако захтевном и жанровски разноликом тексту, захтевао је детаљније припреме, проба по сегментима и посебан приступ свакој сцени. Овом приликом ученици су, између осталог, на конкретном примеру уочили разлику између глуме и рецитовања, односно говорења поезије. Акцент је све време био на томе да ученици, уз помоћ ментора (глумца и наставника) сами смисле како ће се у контексту приче понашати лик који играју. Увежбавали су да говоре разговетно, гласно и правилно и размишљају о кретању на сцени, о позицијама на којима стоје, о функцији костима, реквизите, сценографије и, тек касније у току процеса, о колективној игри, темпу и ритму. Увидели су да свако појединачно доприноси квалитету процеса, али и да је рад на оваквој врсти уметничког дела колективни чин, у коме зависимо једни од других, па је самим тим важно да поштујемо колеге, а то подразумева поштовање договора, утврђеног плана рада и правила која важе, а односе се на дисциплину и позоришни бонтон. Такође, значајно је да се ученици у току процеса забаве, друже и науче кроз играње улога, да пронађу одговоре на нека своја лична питања о себи и другима.

Текст (Прилог 3) настао је 2015. године и намењен је посебној прилици, о чему је већ било речи, па је било корисно и интересантно проверити на који начин садашњи чланови драмске секције XIV гимназије у Београду коментаришу његов квалитет, актуелност и да ли сматрају да је неопходно да се овакав текст нађе на репортоару њихове секције. После читања текста забележени су следећи коментари:

- *Свиђа ми се зрели патриотизам који је укоренен у образовању што фали Србији тренутно. Све Србин до Србина, све браниоци Косова, а једну народну епску песму нису прочитали. Најбољи ми је део са учитељем у Пироту јер ми је све то непознато и види се проблем нашег народа са неприхватањем новотарија и нових знања него конформистичко враћање ка традицији, јер им је већ позната. Не свиђа ми се мудрац јер су све те идеје знања, поштовања традиције и оног што је било довољно јасно речене кроз саме сцене. Генерално, не волим драматуршко средство увођења неког лика који експлицитно говори поенту. Сцене са Вуком су ок, али мало досадне јер су све те информације и чињенице опште познате. (Марко Ђуровић, четврти разред)*
- *Мислим да је за данашњу децу која седе у клупама основних школа ово потпуно несхватљиво или врло мало схватљиво јер је написано потпуно изван њихове зоне комфора сто се вокабулара тиче. Наравно да би требало да их подстичемо да тај вокабулар шире, различитим стилем писања, новим речима, али, ако желимо да за њих изведемо представу у којој ћемо покушати да им пошаљемо одређене поруке, сматрам да то треба да буде написано њима познатим и једноставним језиком.*

Поред тога, присуство мотив као што су мука, патња и сузе на самом почетку може бити претешко за децу. Треба размотрити како прилагодити поруку мудрости на начин који је приступачнији и адекватан узрасту деце, како би се избегле потенцијалне негативне емоционалне реакције.

Даље сматрам да је у времену брзог скрловања текст предугачак, поред нас неколицине који ће га прочитати са разумевањем, већина ће на пола заспати. Сложивићу се са Марком да је идеја Мудраца сувишна, јер се кроз цене сама порука провлачи па је нема потребе понављати. (Милена Дудварски, други разред)

- *Први део би могао да се мало скрати, јер је мени био досадан и заспала сам два пута само од њега, значи ту би могло нешто динамичније да се убаци и одмах да се крене на историју. Слажем се са Маретом за мудраца да је непотребан, ја сам читала цела прва два дела његовог текста, а остало искрено нисам јер смара и ја нисам желела сада да извлачим поенту, а верујем ни да публика то не би хтела да ради, поготово клинци и мислим да би их то довољно сморило да скроз престану да обраћају пажњу и схвате поенту. Даље, мени се искрено овај историјски део много свидео, предобро је написан и мислим да ниста ту не би требало да се мења, у глави сам имала сцене и баш ми је било занимљиво све до краја. Генерално мислим да ово деца у основним школама могу да схвате, али да онај почетак мора мало да се среди. (Јана Лукић, 4. година)*

Новом полемиком о тексту са другим ђацима почиње нови креативни процес. Ученици оваквим коментарима нуде своје идеје и указују на то шта би могао бити проблем у разумевању и интерпретацији текста. Најпре уочавамо да се ученицима допадају одређени делови, а то је условљено њиховим личним интересовањима (на пример љубав према историји). Затим, занимљиво је да се већини одраслих читалаца допада лик мудраца, а ученици, ни у првој групи ученика шестог, седмог и осмог разреда, ни у другој, међу средњошколцима, не виде потребу за њим. Текст који изговара мудрац садржи цитате или адаптиране делове из библијских текстова. Међутим, мудрац је ближи одраслима јер све време објашњава експлицитно оно што ученици у тексту већ препознају као суштину. Професорима и родитељима се вероватно допада овакав лик, јер у њему препознају и сопствену потребу да деци објашњавају нешто што су они већ разумели.

Ученици као проблем наводе и језик. На питање да ли то значи да језик у потпуности треба прилагодити савременом како би комад био интересантнији ученицима, одговарају да је потребно пронаћи меру и да се не очекују да ликови као што су Вук и Доситеј говоре савременим жаргоном јер би то било непријатно и неприхватљиво. Језик треба бити обичан и једноставан, како би поруке биле разумљивије већем делу публике. У овом случају намеће се питање коме су намењене школске приредбе и свечане академије. Уколико су намењене деци, а користи се језик, односно стил који има функцију у карактеризацији лика и веродостојнијем приказивању неког времена, да ли треба мењати језик или је непоходно да поред тога што ученици-глумци тумаче непознате речи и изразе у току процеса рада, о томе разговарају и тумаче наставници са ученицима-гледаоцима после представе. Као што при интерпретацији књижевних текстова наставници ученицима објашњавају непознате речи, или их мотивишу да сами, уз помоћ речника, открију значење одређене речи у контексту, тако је обавезно после одгледане школске приредбе, свечане академије, представе или перформанса, разговарати са ученицима о идејном слоју ових уметничких дела и препрекама које треба савладати како би се поруке разумеле. Ученици ваљано уочавају проблем неразумевања језика и заиста је потребно пронаћи меру при употреби архаичних речи и изрази. Међутим драмски текст, као и коначан резултат рада на драмском тексту (приредба, академија, перформанс) не треба да изгуби образовну функцију. То се односи и на дужину текста. Он се може скратити једино тако да се не наруши његова уметничка вредност. Занимљиво је да ученици, осам година касније и у потпуно другом граду, наводе сличне делове као интересантне и мотивационе за даље истраживање локалне и националне историје

и културе. То потврђује ваљану процену и одабир ликова и дела и универзалност порука које је ауторка желела да пошаље.

Не треба потцењивати, нити искључити ученике и њихово мишљење, ни при одабиру, писању или адаптацији текста, чак и када одлучимо да он буде резултат рада једног истраживача и писца. Комуникација при писању, као што се види на конкретном примеру, доприноси квалитету самог дела и потребна је и професору и ученицима. Због свега наведеног, закључује се да је рад на школској приредби или свечаној академији занимљив, креативан, интензиван и захтеван процес који подразумева посвећеност, стручност и мотивисаност наставника-ментора, али и сарадњу са осталим колегама, глумцима, стручњацима из других културних или научних области. Као што примећује Симеон Маринковић (2013) а проблем је актуелан и данас, на факултетима на којима се образују будући професори не постоје предмети који се баве драмском педагогијом, нити начинима на који се драмски метод може инкорпорирати у редовну наставу или ваннаставне активности. Узевши у обзир чињеницу да је свако предавање које наставник изводи у својој учионици јавни наступ, неприхватљиво је да на предавачким факултетима не постоји или постоји у не тако значајној и потребној мери, адекватна едукација будућих професора о јавном наступу, али и о начинима на које се ученици могу припремати за неки облик јавног наступа. То доводи до тога да постојање и квалитет школске приредбе или других облика рада који подразумевају примену драмског метода зависи искључиво од ентузијазма појединаца. Ипак, чак и да појединци желе да раде на оваквим пројектима, неопходно је да имају адекватно образовање. Увођење стручног сарадника глумца или редитеља, оствариво је уколико се ради о једном пројекту, као што је то случај у наведеном примеру и тиме је рад конструктивнији и квалитетнији јер се спаја педагошко знање наставника са стучним знањем из области позоришта и драме коју имају глумци. Но, такво решење није трајно и због тога је адекватно образовање наставника неопходно. Драмски метод је потребан, али невешта примена штетнија је од изостављања овог метода у наставном процесу.

Текст за припремање и извођење школске приредбе поводом прославе Дана Светог Саве (Прилог 4) представља адаптацију дела народне и средњовековне књижевности, којима је дат савремени оквир. Пре адаптације и писања текста, ученици су добили задатак да прочитају народне приче „Свети Сава и нерадна жена”, „Свети Сава и ђаво”, „Свети Сава и ђаци”, „Свети Сава и браћа која се деле” и „Свети Сава и два супарника”. Непходно је да ученици током сазнајног дијалога уоче на основу особина ових текстова да они припадају народној књижевности, да утврде да се ради о епизи, односно о народним причама. Ученици примећују дијалог кроз који се манифестује сукоб између ликова. То је први корак ка разумевању драмског потенцијала понуђених текстова. Када пише о начинима на који се дела народне књижевности транспонују у драмски текст за децу, Миливоје Млађеновић закључује:

„Дакле, ауторски приступи народној причи могу бити различити. Њихов резултат може бити доследна драматизација као најдрагоценији вид ауторске интервенције до комплексне драме у чијој је основи само инспирација духом народне приче” (стр. 649).

Комбиновањем одломака из дела народне књижевности о Светом Сави и дела из средњовековне књижевности, чији је аутор Свети Сава, са одломцима из дела савремених песника о Светом Сави, ученицима је омогућено да виде да ли се и на који начин позиција јунака мења. Одредивши Саву као главног јунака савремене бајке, приписујући му вештину која није уобичајна за типског јунака, јер Сава уместо оружјем, непријатеља побеђује речима и мудрошћу, инкорпорирани су поруке које су изузетно значајне за савремено друштво. Ученицима се поручује да су промишљеност и ментална снага важније од физичке снаге и насиља.

У лику Светог Саве данас преплићу се историја, мит, књижевност, легенде, чињенице и индивидуално поимање *светосавља* које је, слично Косову, основа за разумевање идентитета српског народа. Употребном драмског метода при анализи комплексне личности

као што је Свети Сава, ученици ће разумети да је народ у свим временима и епохама на исти или сличан начин доживљавао и разумео лик и дело Светог Саве. Да он повезује људе, али и надилази време и простор и постаје симбол доброте, учења, одрицања и поштења. С обзиром на то да га је народ опевао у времену које се сматра најтежим за српски народ, а које су обележила турска освајања, лик Светог Саве у себи садржи особине средњовековног принца, свеца, писца, учитеља и епског јунака, који се у савременој књижевности манифестује као духовни вођа, непрестано нас опомињујући да бирамо путеве на којима ћемо, пре свега, спознати себе. Тиме се оправдава и објашњава појам протагонисте у драми. Милован Здравковић (2013) у *Позоришном речнику* наводи да је протагонист „носилац главне улоге. Сматра се да је први протагонист био Теспис из античке Грчке, издвојивши се из хора и ступивши с њим у дијалог” (стр. 174). Управо ова дефиниција метафорички објашњава лик Светог Саве који се издвојио и започео вишевековну полемику са хором, који симболички представља народ.

Процес рада на овом тексту сличан је као и на претходном, с том разликом што ученици сами бирају народне приче које би желели да драматизују, а у раду учествују и ученици нижих разреда основне школе. Делови који представљају адаптацију текстова из средњовековне књижевности намењени су ученицима старијих разреда, док су народне приче, које су језички и тематски једноставније и разумљивије биле предмет рада ученика млађих разреда.

У време када је рад у већој групи био немогућ због епидемије коронавируса и када се настава уживо често прекидала и била замењена хибридном или онлајн наставом, ученици су желели да се њихов рад на тексту и припрема Светосавске приредбе ипак види. У договору са менторком одлучили су да текст прилагоде и преобликују у сценарио за филм. Тај поступак представља ваљан пример издвајања значајних сегмената из текста при чему се не умањује образовно-васпитна функција. Овај пример представља најједноставнији приказ примене нових технологија у остваривању образовно-васпитног процеса у коме се користи драмски метод. Ученици неретко бирају снимање филма или клипа уместо наступа уживо. Пре свега због тога што при снимању није неопходно да се виде, па самим тим и они који желе да учествују, али из различитих разлога не желе да се виде, добијају прилику да учествују. Ванредна ситуација утицала је на то да се и извођење школских приредби и других програма измени и премести у интернет простор. Иако постоје позитивне и негативне стране премештања свих облика наставе у онлајн учионице и друге платформе потреба да се приредбе изводе чак и у ванредним условима доказује њихов значај у индивидуалном развоју личности ђака и заједничкој потреби да заједно стварају креативне програме којима ће преносити мисли, идеје и вредности, не само својим вршњацима, него и генерацијама које долазе.

8.2. Припрема и извођење перформанса у контексту примене драмског метода у настави

Током реализације радионица у оквиру драмске секције у XIV београдској гимназији, ученици су закључили да је проблем нашег друштва што не реагује адекватно на неке значајне теме као што су сексуално преносиве болести, малолетничка трудноћа, болести зависности, насиље и слично. Млади стичу утисак да се ови проблеми представљају кроз предавања која припремају стручњаци, која су често незанимљива, нису интерактивна, а током извођења се говори језиком који већина не разуме, па самим тим се и не подиже свест о значају превенције и спречавања настанка и развијања понашања које може довести до неке од наведених ситуација. Тада су ученици закључили да би требало осмислити начине на који ће млади својим вршњацима преносити информације о поменутих темама кроз неку креативну активност. Насиље је присутно свуда, а посебно у школама широм Србије. Радионице о препознавању и превенцији различитих облика насиља похађа деветоро ученика. Ученици и менторка су се најпре бавили дефинисањем насиља и описивањем различитих облика насиља. Том приликом утврдили су шта све спада у вербално, физичко и интернет насиље. Ученици су закључили да су у друштву присутни сви облици насиља, а да су, нажалост, неки облици насиља нормализовани толико да се више и не сматрају насиљем.

Ученици су на крају прве радионице добили стручну литературу како би лакше препознавали различите облике насиља. Задатак је био да прочитају литературу и размисле о позицији и профилима насилника и жртва.

На радионици слободне дискусије, ученици су закључили на основу својих истраживања да о овој теми треба говорити директно, без улепшавања, јер се жртва насиља вређа сваким покушајем да се ублажи страха која преживљава. Да би изазвали жељени ефекат, односно да би привукли пажњу публике, изабрали су уметнички израз који је по облику најближи перформансу. У ширем смислу перформанс је „понашање у коме се анализира друштвена артифицијелност скривена иза природне дословности” (Јовићевић&Вујановић, 2007, 8). Израз *перформативан* дефинисан је у *Великом речнику страних речи и израза* Ивана Клајна и Милана Шипке (2007) као „онај који самим својим изрицањем остварује радњу коју описује” (стр. 927). У *Позоришном речнику* Милована Здравковића (2013) налази се одредница „перформанс (енгл. *performance* – извршење, постизање, представљање) – представа, дело, састав; у новије време сценски играч у оквиру којег је могуће и укључење публике. У ширем смислу подразумева свако догађање – извођење на сцени или неком простору” (стр. 152).

Циљ ученичког перформанса је да директним контактом са жртвама насиља које приказују, код гледалаца изазову одређене реакције (претпоставили су да ће то бити збуњеност, шокираност, али да ће бити и оних који ће се смејати). Очекује се да ће се у том заједничком простору створити слика која демонстрира проблем и реакцију на њега. Жртве не говоре, јер их најчешће у томе спречава страх, али физичка манифестација сведочи о постојању проблема, а јавност различито, и, углавном, погрешно реагује на њихову ситуацију. То ствара негативну, непријатну атмосферу у којој са обе стране изостаје адекватно деловање и решење. С тим у вези ученици су се распоредили по холовима и степеништу школе за време часова. Свако од учесника имао је на лицу или телу нацртану модрицу или ожилјак, а у рукама су држали картице са именима и бројем година. Неки ученици нису имали ожилјке, али су им уста залепљена црним тракама, чиме су симболички представили психичко насиље. Део ученика на себи је имао црни цак, чиме су указали на то да је смрт честа последица континуираног насиља. Реакције присутних за време одмора биле су управо онакве какве су предвидели учесници. То је менторку и ученике подстакло да оду корак даље.

Текст перформанса *Рецимо НЕ насиљу настао је 2018. године* као резултат радионицарског рада са ученицима након немог перформанса у ходнику. Ученици су добили прилику да играју различите улоге у ситуацијама када се уочи неки облик насиља. Подељени су у групе и свака група је имала по три члана. Затим су извукли ситуације:

1. Марија седи сама и нико са њом неће да се дружи. Вређају је и називају погрдним именима у току школског одмора, а прошле недеље неко јој је улепио жваку у косу. Прикажи следеће ситуације у вези са Маријом:

Марија покушава да се супротстави девојчицама које је малтретирају.

Маријин тата долази у школу, најпре код разредне, а онда и код директора.

Марија одлази код психолога.

2. Марко има строге родитеље. Његов тата је адвокат, али сви знају да пије и да често виче, вређа и туче и Марка и његову маму. Прикажи следеће ситуације:

Марко покушава да разговара са неким од другова.

Марко се обраћа психологу.

Марко је код куће, родитељи се свађају.

3. Милена се посвађала са дечком и другарицама. Дечко је уцењује и поставља фотографије непримереног садржаја у вези са Миленом на свој профил, док њене другарице коментаришу. Прикажи следеће ситуације:

Милена се обраћа родитељима.

Милена разговара са другарицама и дечком.

Милена одлази код психолога.

Извођење ових ситуација било је резултат импровизације у датом тренутку. После тога уследили су разговори са ученицима о њиховим осећањима после играња улоге и посматрања ситуација. Ученици су најчешће своје емоције дефинисали као осећај беспомоћности.

На следећем часу ученици су одиграли исте сцене, међутим у току импровизације ментор или остали ученици су их прекидали. На пример, уколико ученици приказују ситуацију у којој родитељи вичу једно на друго, а затим на дете, гледаоци прекидају сцену и питају:

Питање за маму: Зашто му се не супротставиш?

Најчешћи одговори: Не умам, Не смем, Није паметно. Беспомоћна сам.

Питање за тату: Зашто вичеш?

Најчешћи одговори: Јер је глува, јер су глупи, јер ми се може, јер сам слаб, јер сам беспомоћан.

Питање за дечака: Зашто плачеш?

Најчешћи одговори: Бојим се, беспомоћан сам, тужан сам.

На овај начин ученици разумеју све учеснике у догађају и схватају да се улога жртве и насилника смеђују и да су насилници углавном претходно били жртве и, учећи по таквом моделу, настављају налазећи неке своје жртве. Ученици закључују да потреба за вршењем насиља произилази из неког дубоког незадовољства или психичке болести и да се подједнако морамо бавити пружањем помоћи жртви и насилника, како бисмо спречили даљи развој насилничког понашања и деловања.

На следећој радионици ученици разговарају о случајевима насиља у којима су били сведоци или учесници и записују своја осећања у току исповести и након испричане приче. Тада су закључили да је насиље свеприсутно и да није нужно повезано са полом, материјалним статусом, националном припадношћу или сексуалним опредељењем. Тако је настала идеја да се у паузама изговарају различита имена и године, како би се указало на то да насиље није проблем појединца и да свако у неком тренутку живота може бити жртва неког облика насиља. Истакли су да се стиче утисак да се неки облици насиља, као што је вербално насиље, данас нормализује и да многи не увиђају разлику између шале и увреде. Указују на проблем неинформисаности у случају поступка пријављивања насиља, па су предложили да у току перформанса буду истакнути бројеви телефона и адресе којима се жртве могу обратити за помоћ.

Један од резултата радионичарског рада је драмски предлојак на основу ког су ученици изводили перформанс (Прилог 5).

Перформанс *Рецимо НЕ насиљу* извели су и ученици *Дома Млекарске школе* у Пироту. Том приликом освојили су другу награду на *Републичкој домијади*. Чланови драмске секције ОШ *14. октобар* извели су перформанс 2019. године и такмичили се на бројним фестивалима.⁶⁹ Ученици XIV београдске гимназије извели су перформанс на *Дан детета* 20. новембар у школи, а затим и у оквиру кампање Министарства унутрашњих послова у свечаној сали ГО Врачар. Овај преформанс одиграли су више пута пред својим вршњацима у средњим школама на Врачару. После перформанса, ученици су са вршњацима покретали дебату у вези са превенцијом и препознавањем насиља. Ученици *Пољопривредне школе са домом ученика* из Ваљева користили су текст као предлојак и по узору на њега написали

⁶⁹ *Повеља за најбољу представу у целости* на Фестивалу Велика школска позорница у Тополи, април, 2019.

Повеља за ауторски текст на Фестивалу Велика школска позорница у Тополи, април, 2019.

Повеља за најбољу режију Милици Живковић На Фестивалу Велика школска позорница у Тополи, април, 2019.

Прво место и најбоља колективна игра на Позоришним играма деце Раковице, у организацији Пријатеља деце Општине Раковица, април, 2019.

Диплома Драгослав Симић Милици Живковић за драмско-педагошки рад и текст на 19. Фестивалу кратких драмских форми деце Београда, у организацији Пријатеља деце Београда, јун, 2019.

Диплома Драгослав Симић за освојено прво место на 19. Фестивалу кратких драмских форми деце Београда, у организацији Пријатеља деце Београда, јун, 2019.

своје исповести. Њихова представа проглашена је најбољом средњошколском представом у Србији 2022. године на Републичкој домијади.

Бројни су разлози због којих је учешће ученика у оваквом облику перформанса добар пример међувршњачке и вршњачке едукације. Ученици могу имати предавања стручњака на тему насиља, али најчешће, ма колико овакав облик подизања свести о важним темама био користан и квалитетан, ученици ће важне поруке боље усвајати уколико их на креативан начин саопштавају вршњаци. Њима више верују и пажљивије их слушају. Када деца играју децу, нема преглумљивања, прича је реалистичнија и побуђује искреније емоције и емпатију. Овакав вид игре има терапеутско дејство како за гледаоце, тако и за учеснике. Учесници су сами бирали ликове, а играјући неког другог, поделили су са публиком и своје личне страхове и описали догађаје и ситуације којима су и сами присуствовали. Неки од њих су се кроз ову причу први пут суочили са теретом који носе и жртве и насилници и кроз тај процес схватили да су, као део друштва, одговорни и да је њихова обавеза да учествују у превенцији насиља како људи не би пролазили кроз овакве и сличне ситуације.

Још један успели пример коришћења перформанса као уметничке форме у раду са децом основношколског узраста је перформанс *Буди срећан*:

Радионица Буди срећан

Учесници седе на поду

Ментор: Наведите прво што вам падне на памет када чујете реч срећа.

Одговори ученика: музика, мама, смех, породица, петица, мој пас, симпатија, плес, спавање, љубав, пољубац, гитара, књига, пролеће, физичко, игрице.

Ментор: Шта радите кад сте срећни?

Одговори ученика: смејемо се, вршtimo, грлимо се, љубимо се, скачемо, трчимо, појачамо музику. . .

Учесници стоје у врсти, окренути леђима.

Менторка: На три четири сад, окрените се и покажите ми, без речи, како се понашате кад сте срећни.

(ученици демонстрирају покретом, фацијалном експресијом)

Кроз разговор о срећи ученици закључују да срећни људи никада не говоре да су срећни, већ чешће показују. С тим у вези, све оно што су навели као срећу или описали да их чини срећнима, одиграли су кроз звук или гест. На тај начин настао је перформанс чланова драмске секције ОШ „14. октобар ” у Београду.

Као увод у већ поменути академију поводом двеста година од почетка писмености, ученици су, такође, искористили перформанс. Распоређени на главном тргу испред позоришта, стајали су са књигама у рукама. Грађани су збуњено гледали ученике, а ученици су после анализе овог задатка, протумачили овакву реакцију као уобичајну. У данашњем друштву се не очекује да млади људи читају, а и они који то чине у великој мери читају са екрана. Овим перформансом ученици су желели да покажу вршњацима да није срамота читати, а одраслима да и млади могу бити заинтересоване за читање, уколико су на прави начин мотивисани за ту активност. Перформанс са сличном поруком извели су и ученици XIV гимназије поводом Светског дана поезије, у марту 2017. године. Овом приликом идеја је била да поруче вршњацима да читање поезије може бити инспиративно и интересантно. Идеја је настала на часу са ученицима четврте године природно-математичког смера, у току анализе дела песника који су живели и стварали у 20. веку. Налазећи да је поезија интересантна, а да то раније нису примећивали, ученици су одлучили да своје импресије поделе и са вршњацима, јер су сматрали да млади најчешће нису мотивисана да самостално истражује поезију Васка Попе, Миодрага Павловића, Стевана Раичковића и Љубомира Симовића и да је важно да им неко близак укаже на то због чега би требало да се заинтересују за читање и на који начин то може утицати на њих.

8.3. Припрема и извођење представе „Људи којих више нема”

Путем разговора са ученицима, закључује се да је најзанимљивији и најизазовнији процес рада у драмској секцији припремање позоришне представе. На питање ментора због чега су одабрали драмску секцију и рад на представи најчешћи одговори међу ученицима узраста од седмог до четвртог разреда средње школе су да је то најбољи начин да кажу своје мишљење, а да их нико због тога не осуђује. Прецизније, играјући имагинарне личности, лакше саопштавају ставове о одређеним темама. Као друге разлоге наводе забаву, дружење, путовања и гостовања. Почетак рада на представи са члановима драмске секције XIV гимназије започели смо разговором о темама које су актуелне. Теме смо затим повезали са делима из књижевности које су ученици читали на часовима. Међу најзанимљивијим темама које највише привлаче пажњу ђака нашле су се слобода мишљења, еманципација, равноправност и положај различитих друштвених група и мушко-женски односи. Ученици сматрају, на основу свог искуства и начина на који они доживљавају позориште, да је то место у коме се, поред дијалога на сцени, дешава и дијалог са публиком која очекује да представа изазове неку реакцију (смех, забринутост, одушевљење, разочарање). Кажу да су некада из позоришта одлазили равнодушни, а да их је неретко тема представе подстицала на даље размишљање и истраживање. Самим тим сматрају да, уколико желе да укажу на значај неке теме, то ће најбоље постићи позоришном представом која има јасне, али на занимљив начин приказане, поруке. Такво размишљање о позоришту као месту полемике између глумаца и публике, поклапа се са постојећим дефиницијама театра:

„Театар као јавни простор трансформише се у простор колективне терапије, чији је резултат симболичко помирење до којег (можда) долази на микронивоу замишљене заједнице која се успоставља између извођача и публике док представа траје” (Ђурић, 2016, 213).

Представа *Људи којих више нема* први пут је изведена на завршној вечери и додели награда победницима првог уметничког конкурса Уметнику у част, који је 2022. године посвећен Иви Андрићу. Чланови драмске секције XIV београдске гимназије извели су део из представе у част награђених, а идеја је била да прикажу на које све начине дело Иве Андрића може подстицати ученике на стварање оригиналних и нових уметничких дела. Учесници у процесу добили су задатке да прочитају приповетке „Мара Милосница”, „Аникина времена”, „Ђоркан и Швабица”, „Пут Алије Ђерзелеза”, „Мустафа Маџар” и „Јелена, жена које нема”. Ученици треће године већ су прочитали и роман *На Дрини ћуприја* и њихов задатак био је да осталим члановима представе идејни слој дела и неке од ликова које одаберу.

Ментор: Како бисмо поделили улоге и започели процес, с обзиром на то да ћемо најпре адаптирати Андрићево дело за сценско извођење, молим вас да прочитате приповетке које сам вам припремила. Размислите о главним јунацима, темама које Андрић у овим делима покреће, о језику који користи и о порукама које преноси данашњем читаоцу. Ради о приповеткама, размислите да ли оне имају драмски потенцијал и на који начин га можемо искористити за нашу адаптацију.

8.3.1. Процес настанка текста

На следећој проби ментор и ученици разговарају о прочитаним делима. Ученици примећују да су сви јунаци у приповеткама жртве времена и друштва у коме живе. Када су у питању женски ликови, ученици уочавају мотив проклете лепоте, односно објашњавају да су сви женски ликови лепе жене, а да им та лепота доноси искључиво несрећу. Такође, ученици уочавају да су сви јунаци несрећни због тога што не живе онако како желе, већ онако како морају. Неки од њих страдају јер покушавају да крше наметнута правила конзервативног друштва. Ученици трећег разреда проналазе сличности између Андрићевих јунака и јунака из дела Боре Станковића. Ученици прве године сматрају да постоји сличност између јунака из дела Иве Андрића и оних у античкој драми, пре свега у *Антигони*. Тај утисак поткрепили су приказом јунакиње Маре Милоснице чија је судбина још на почетку одређена њеним

пореклом и гресима њених преткиња, баш као и Антигонина. Ученици уочавају да све приповетке имају драмски потенцијал и да се он крије у односима између јунака, али и у карактеру јунака у којима се одвија унутрашњи сукоб који даље покреће радњу и развија се у сукоб појединца и друштва. Ученици уочавају да и Андрићев језик има драмски потенцијал јер је метафоричан, вишеслојан и симболичан, те самим тим доприноси карактеризацији ликова, али и преноси значајне поруке.

Ученици бирају ликове, а затим добијају задатак да образложе свој избор:

Бирам Мару јер ми је ње жао. Никада не бих допустила да пропаднем као она. Борила бих се. Она није слична мени. Али бих волела да будем она и да видим како је женама које су сличне њој.

Ђоркан је срећан. Има мале жеље, обичне. Мислим да он представља велик број људи који живи на нашим просторима. Не жели да оде, није амбициозан, није свестан своје тужне судбине. Иде са својим нагонима. Понекад помислим да би такав живот био лакши. Па да проверим да ли је.

Аника је моћна. Спремна је на све. Вероватно се плаши, али то не показује. Она је жена испред свог времена. Дивим јој се. Не бих буквално радила исто што и она, али некако сматрам да смо сличне.

Алија је несрећан. Не добија оно што жели. Нема сличности међу нама али ми је од свих мушких ликова он најинтересантнији. Подсећа ме на неког јунака из бајке.

Ученици су приметили да је човекова потреба за причом и причањем у основи свих Андрићевих дела и да приповедач има врло значајну улогу у његовим делима. Такође, ученици уочавају да се Андрић ослања на народну књижевност, у којој је приповедач, односно народни певач врло значајан као спона између народног доживљаја стварности, историјских догађаја и личности и књижевности, те предлажу да и њихова прича има наратора.

На основу приче о жени које нема, ученици схватају да се лепота Андрићевог дела често крије у ненаписаном, неизреченом. Уочавају бројне симболе које сваки читалац може тумачити на свој начин. Ученици сматрају да је Андрићева жена које нема инкорпорирана у свим јунацима, женским и мушким, и да заправо представља човекову тежњу да воли и буде слободан и насупрот томе, човекову патњу јер често не може да оствари оно за чим чезне јер нема довољно храбрости. Тако се у драмски текст уводи жена која представља огледало свим ликовима, односно синкретизам свих њихових неостварених жеља и снова.

Задатак за следећу пробу подразумева да ученици подвуку у приповеткама делове текста који најбоље објашњавају карактер ликова и њихове поступке. Затим би требало да напишу у првом лицу исповести одабраних ликова.

Мара Милосница (исповест на самрти): *Не могу вам рећи шта ми се догодило. Одједном сам постала ништа. На тренутак сам мислила да ћу бити срећна и вољена. Да ли сам икада била? Можда...кад сам била дете. Али се тога не сећам.*

Жена које нема: *(ћути и у руци држи даире)*

Аника: *Не занима ме мишљење горих од мене. Радићу шта хоћу по цену живота! У осталом, нема ту много приче, видећете и сами! Ко вам је крив што ви не смете тако?!*

Алија: *Најјачи сам и могу све! Свака ће бити моја када види колико сам јак! Жене су чудне, али смирићу их ја. На крају, који избор имају? Овим светом владају мушкарци!*

Ђоркан: *Само њу бих хтео и све друго је неважно. Она. Само она. Само мени да игра и само у мене да гледа. Све дајем. А ништа и немам, па дајем живот, мада је он безвредан у односу на њену лепоту.*

Фата Авдагина: *Нико ми неће одредити кога ћу да волим! Нећу се удати за кога ми одреде! Шта им то значи? Ја ћу се убити, ако ме присиле. Па ваљда сам им ја важнија од измишљених правила?*

На основу описа јунака, подвучених делова текста и исповести које су писали ученици, настао је драмски текст *Људи којих више нема* (Прилог 6).

8.3.2. Процес рада на представи

Ученици и ментор закључили су да је основни мотив комада човекова потреба за слободом у сваком смислу. Одлучили су да дело не контекстуализују у садашњи тренутак, користећи модерни језички израз, сценографију или костиме, јер сматрају да ће представа бити ефектинија уколико прикаже неко, наизглед прошло време, чији су актери људи који и данас имају исте или сличне проблеме. Односно да се од времена која у својим делима описује Андрић до данас готово ништа није променило у погледу положаја жена, међуљудских односа и остваривања права на слободно понашање, размишљање и делање. Чак и сцене које су дописане представљају покушај имитације Андрићевог стила и карактеризације ликова.

Како су ученици истакли, постоји могућност да су сви јунаци једино у раном детињству били безбрижни и зато се у појединим сегментима драме играју дечијих игара како би осетили неку врсту спокоја или како би успели да се присете како срећа изгледа. Пошто то време човека дефинише као животињу која јури за својим нагонима, а жену као тело, одлучили су да не користе музику, већ да све звукове у комаду произведу својим телом. У дело су укључене и народне песме које доприносе карактеризацији свих јунака, иако их изводи жена које нема, симболички приказујући да је жеља за песмом, музиком и уметношћу такође угушена временом и окружењем.

Рада на тексту и процес рада на представи, као и на перформансу и школској приредби и свечаној академији, варијанте су поступка рада са децом познатијег као *драма у образовању*⁷⁰. Ученици су у овом процесу имали могућност да искористе своје таленте, да допринесу сваком сегменту рада, да буду креативни и активни учесници у стваралачком процесу. Уколико посматрамо ученике од прве пробе, до последњег извођења, уочиће се њихов физички и емоционални напредак, што би значило да овај метод унапређује, не само знање ученика, већ утиче и на њихово сазревање и грађење личности. (Ђорђевић, 2014)

Сви наведени примери представљају рад са ученицима кроз примену драмског метода на задату тему, коју су бирали ђаци или која је одређена обележавањем неког значајног датума. Међутим, овај метод не подразумева увек настанак готовог пројекта који је спреман за приказивање. Значајнији резултати примене драмског метода су они који се уочавају тек кроз неко време, а они се најчешће постижу када се овај метод користи на часовима редовне наставе или на часовима секције, који нису у вези са припремом и реализацијом приредбе, перформанса или представе.

8.4. Самостални драмски ученички пројекат

Самостални драмски пројекат подразумева да ученици воде процес од почетка, од избора теме, до извођења. У оквиру своје групе бирају организатора и редитеља, који ће окупљати групу, усмеравати процес и водити дневник процеса. На почетку рада ученици бирају ситуацију у оквиру које ће развијати тему. Тема не мора бити одмах јасно дефинисана, ученици доносе своје идеје и образлажу их на првом састанку. Затим из тих идеја развијају ликове, односе, смишљају на који начин ће се проблеми о којима желе да говоре повезивати у целину и пишу драмски предлогак. Потребно је да ученици кроз процес донесу предмете којима ће симболички представити свој проблем и одлучити се за један заједнички предмет који ће бити симбол кровне теме процеса. Ментор је у улози објективног посматрача и не учествује директно у процесу.

*Први састанак
Ко смо, где смо*

Ученици се окупљају и седају у круг. Вођа подстиче чланове да изнесу предлоге о ситуацији у којој се налазе ликови које ће тумачити. Договарају се да ће бити у улози ученика

⁷⁰ Види: поглавље број 2 у овом раду

и да је радња смештена у учионици. Директор је позвао ученике на састанак. Ученици су из различитих разреда и одељења, не познају се добро и не знају због чега су позвани. Свако носи по једну ствар од које се на почетку не одваја. Заједничка ствар је лопта.

Други састанак
Ко сам, где сам, с ким сам

На другом састанку ученици развијају ликове и односе кроз ситуацију. Вође поставља питања члановима:

Вођа: Ко си ти?

Члан1: Ја сам Јован.

Вођа: Чиме се бавиш?

Члан1: Тренирам кошарку.

Вођа: Какав си ђак?

Члан1: Одличан.

Вођа: Волиш ли кошарку?

Члан1: Не баш.

Вођа: Због чега тренираш?

Члан1: Не знам. Мислим да је мом оцу то важно.

Вођа: А мајци?

Члан1: Нисамо никад разговарали о томе. Тата сматра да су то мушке теме.

Вођа: Имаш ли девојку?

Члан1: Девојке ме спутавају да будем најбољи у кошарци.

Вођа: Зашто си овде?

Члан1: Не знам.

Вођа (обраћа се другом члану): Ко си ти?

Члан2: Не разговарам са тобом.

Вођа: Да ли твоји родитељи знају да си овде.

Члан2: Надам се да не.

Вођа: Чиме се бавиш?

Члан2: Бавим се својим пословима. Јесам ли ја оптужена за нешто?

Вођа: Ниси. Шта мислиш о осталим ученицима.

Члан2: Не познајем их. Нису ми симпатични. До кад траје ово?

Вођа: Чиме се баве твоји родитељи?

Члан2: Мислиш мој тата. Пошто мама више не може да се бави. Није жива.

Вођа: Извини, није требало.

Члан2: Ма не, требало је, слободно постављај питања људима које први пут видиш. Тата ми је болестан. Он је лекар. Али је болестан. Ето. Али он је лекар и оздравиће. Имаш још неко питање?

Вођа: Немам.

Оваквим разговором сваки учесник открива ко је на почетку процеса укључујући и вођу. Следећим разговором вођа сазнаје шта се догодило ликовима непосредно пре ситуације у којој су се нашли. На основу онога што су сазнали једни о другима, задатак за следећу радионицу је да свако смисли са којим ликом ће успоставити однос, због чега и на који начин, као и кога ће игнорисати и због чега.

Трећи састанак
Разигравање

Ученици без текста, показују како се осећају у датим околностима. Неки од њих су нервозни, неки су бесни, неки равнодушни и потребно је да то покажу покретом. На пример,

грицкају нокте, шетају, цупкају, читају, певуше, устају и седају, гледају кроз прозор и слично. Затим, користећи предмет који симболизује њихов проблем показују како се осећају у вези са својим проблемом. Дозвољено је да покажу сва осећања која могу бити и контрадикторна. На пример, ученица која је изгубила мајку, а суочава се са могућношћу да ће изгубити оца, донела је породичну фотографију и ланчић. Кроз однос са предметом ученица показује љубав, бес и страх. Говорећи о употреби личних материјала у процесу Сунчица Милосављевић (2012) истиче: „Лични материјал постаје поетски материјал расположив за коришћење групи кроз креативну разраду – откривање његових различитих могућих значења” (стр. 32). Ученици у тренутку разигравања, најпре показују шта за њих значи одабрани предмет, а затим сви чланови групе успостављају однос са предметом. На пример, неко од њих ће одлучити да чврсто стегне ланчић за који претпоставља да је припадао њеној мајци, или ће се подсмехнути.

За заједнички предмет ученици су одабрали лопту. Одлучили су да се централна прича заснива на додавању лопте по узору на игру врући кромпирићи. На тај начин ће повезати приче својих ликова и развити међусобне односе.

Четврти састанак
Шта говоримо

У овој фази ученици су написали драмски предлогак за наставак процеса. У текст су инкорпорирали стихове песама које су читали у току процеса:

КРУГ (ОВО НЕ СМЕ ДА СТАНЕ)

Учионица. Сви седе у кругу. Нико не није ни до чега. Најмање до приче. Сви нерозни ћуте. Од реквизите, постоји само једна лопта којом се добацују, као што су некада играли вруће кромпириће. Испрва, добацују се полако. Сваким хватањем, лопта се брже креће од појединца до појединца.

ЈАНА: Ја стварно не капирам зашто сам овде. Па шта ако је болестан? Оздравиће! Чему паника?

Тишина. Лопта наставља да се креће по кругу.

МИЛЕНА: Стварно не тазумем зашто сам овде... Ионако све радим без размишљања! Уосталом ко још мисли данас...

Тишина. Лопта наставља да се креће по кругу. Долази до Дуње која након много оклевања и ћутње шаље лопту даље.

ТЕОДОРА: Ја стварно не разумем зашто сам овде! (видно исфрустрирана) Ви сте сви дебили, не треба уопште да седим са вама у просторији! Боже ме сачувај...

Тишина. Лопта наставља да се креће по кругу.

СТЕФАН: Шта ће мени женска рука? Мушко је стуб породице! Мушкарац мора да предузме одговорност! Стварно ми није јасно што сам овде.

Тишина. Лопта наставља да се креће по кругу.

ТИЈАНА: (све време гледа у телефон. У потпуности ван реалности)

Лопта се све брже и нервозније врти по кругу.

МАРКО: Ионако сам већ давно одустао... Свакако нити можете нити желите да ме разумете... Ни ја не знам зашто сам овде.

Лопта наставља да се креће по кругу.

ИВАН: Немам појма што сам овде... Ако је неко примеран ђак и не треба да буде задржан то сам ваљда ја.

Иван агресивно одбацује лопту, у потпуности ван круга. Теодора оштро погледа у Матију која покорно, без негодовања устаје, узима лопту и враћа се у круг.

АНАСТАСИЈА: Јел зна неко још колико ћемо бити овде? Ем не знам што сам овде, ем морам кући... Што пре...

Анастасија опет баца лопту Тијани која је хвата и оставља са стране. Сви, сем Тијане, имитирају своје родитеље. До бесвести, карикирајући, понављају њихове превише пута

изречене, до бесмисла доведене фразе. Настаје непријатна тишина. И даље, нико неће ни са ким да прича, јер што би? Сви, себи у браду, говоре одломке из песама.

ЈАНА („Писмо умрлом оцу”, Михаило Ћуповић):

ДУЊА („Ноћ у провинцији”, Мирослав Крлежа):

МАРКО („Проћи ће и њихово”, Оливер Нектаријевић):

МАТИЈА („Излаз”, Слобода Банова):

ТЕОДОРА („Ноћу”, Ана Ахматова, песму говори неуверљиво):

Брига ме за њих – рече у свом немиру-

СТЕФАН („Напоље из мога зазиданог бескраја”, Васко Попа):

МИЛЕНА („Песма о крви”, Жак Превер):

АНАСТАСИЈА („Ми знамо судбу”, Алекса Шантић):

БОРИС („Бес”, Дејан Тимић):

ИВАН („Мит о птици”, Мирослав Антић):

(Најзад, круг је опет заћутао. То додуше није потрајало. Сви ћу почели да шапућу и да стварају жамор из ког се једино издвајају речи: *Ја нећу да ћутим.*)

ЈАНА (устаје): Не могу више да ћутим. Слагао ме је... Није оздравио. Надам се да му је тамо горе боље, пошто мени овде доле није. Полако, заборављам твој глас.

ДУЊА: Па шта ако заборављаш његов глас? Ја бих, рецимо, волела да нико икад није чуо мој глас... Шта је уопште глас? Шта нам значи? Чему и коме служи?

МАРКО: Како коме служи? Па револуцији! Могла би бар једном да не поједе своју децу...

МАТИЈА (Теодори): Она мене све време прождире. Дobar глас се далеко чује, лош још даље, а мој... Мој никако да се чује.

ТЕОДОРА: Стварно? Нисам приметила... Ово уопште не личи на мене. Ово сигурно нисам ја.

СТЕФАН: Ах, жене! Добро би ми дошла једна. Заиста више не могу све сам.

МИЛЕНА: Како, ако не сам? Нико теби није дужан да помогне, а волела бих да ми неко понекад помогне...

АНАСТАСИЈА: Како знаш да ико хоће заправо да ти помогне? Да ли стварно мислиш да је неко овде дошао са добром намером? Да ли стварно мислиш да имаш довољно времена?

БОРИС: Шта ме брига за време? Набијају ти га у фацу као и све остало!

ИВАН: Теби нешто набијају у фацу? Видео би да си некад загрејао столицу... Тад би схватио шта је право набијање у фацу.

Сви у глас говоре своје песме, не слушајући друге. У свој тој какофонији, излазе. Тијана оставља телефон устаје.

ТИЈАНА („Шта можемо да урадимо”, Чарлс Буковски):

ТИЈАНА (публици): Ово не сме да стане!

(Тијана баца лопту у публику и одлази. Сад је на њих ред).

Једна од посебности настанка оваквог драмског предлошка је ученичка идеја да интегришу делове из књижевних дела, у овом случају песама, у драмску целину. Потреба да емоцију искажу кроз поезију коју читају осликава успостављање нераскидиве везе између ученика и књижевног дела. У драмској секцији ученици су мотивисани и подстакнути да читају, да тумаче дело, а, поред откривања универзалног значења тема и мотива, ученици у књижевности проналазе интимну, индивидуалну корелацију са идејним слојем дела.

На наредним састанцима чланови развијају ликове и дописују текст. На сваком састанку текст се мења, у складу са идејама и потребама појединца и групе. Чак и у току и после првог извођења учесници могу мењати, не само текст, већ и међусобне односе, одређене сегменте у оквиру целине укључујући и крај. Крај је увек отворен јер се њихова игра не завршава све док сами не осете потребу да затворе круг и избаце лопту ван.

Учешће у сваком сегменту припремања свечаних академија, представа и перформанса омогућује ученицима да буду у различитим улогама. Да би радили на реализацији неког културног пројекта ученици треба да буду мотивисани да предложе или истраже задату тему. На основу ученичких сугестија развија се драмски предлогачак или сценарио. Ученици у току процеса, уз наставникову помоћ, обликују и граде драмске ликове и развијају драмске ситуације. Оне се могу мењати и прилагођавати у зависности од потреба учесника. Рад на културном пројекту може подразумевати избор и извођење музичких и плесних тачака, израду плаката, промотивних материјала, писање дневника рада, писање чланака за школске или неке друге новине у којима ће се извештавати о припреми пројекта. Реализација техничке подршке такође може бити интересантна ученицима који не желе да наступају пред публиком. Припремање и извођење одређене драмске форме није задатак само за чланове секције, већ за све ученике и наставнике. То је важан пројекат који осликава културни идентитет школе.

9. УЗАЈАМНЕ ВЕЗЕ ПОЗОРИШТА И ШКОЛЕ ОД 18. ВЕКА ДО ДАНАС

Позоришна представа је један вид синкретизма књижевности, архитектуре, сликарства, музике и других врста уметности. Она је увек резултат времена у коме живимо, чак и ако је настала према књижевном тексту који је написан много пре тренутка извођења.

И данас, две и по хиљаде година након претпостављеног времена настанка театра, није поуздано утврђено како је позориште настало. О стварању позоришта постоји велики број логичних, али недоказаних теорија. Може се говорити о начину на који су разне политичке, економске и друштвене околности утицале на одређену позоришну дружину или институцију, на њен статус, репертоар и начин рада. Међутим, будући да је позоришна представа исходште свих друштвених и стваралачких токова, једини већи изазов од проучавања театра, свакако јесте тумачење позоришне представе.

Позоришна уметност у Србији постоји и развија се више од осам векова. Истражујући почетке позоришног живота у Србији, Петар Марјановић (1998) примећује да узор и услови за развој позоришта на Балкану постоје још од продирања Словена на ово полуострво. Ту тврдњу образлаже детаљно говорећи о постојању средњовековних позоришта у Европи и додаје да на том простору до X века постоје само лаичка позоришта, а од X века, паралелно са њима, и црквена позоришта. Марјановић додаје да је на просторима српских земаља сасвим сигурно постојало лаичко позориште која се развијало „ под утицајем европског профаног позоришта (источног и западног), преузимајући од њих садржај и стил извођења, организацију и терминологију” (стр. 41). Према правилу из *Номоканона* које се односи на позориште, забрањује се свештеницима и људима да гледају позоришне представе и да играју у њима (Марјановић, 1998). Могуће је да је негативан став цркве према позоришној уметности изазван чињеницом да се глумачком игром и плесом показује човекова жеља да удовољи себи, да послуша своје тело и поступа нагонски. Идеја о слободном човеку који задовољава своје потребе и ужива у овоземаљском није у складу са оним што проповеда црква. Но, упркос противљењу цркве, број позоришних дружина у Србији растао је из дана у дан, захваљујући човековој потреби за уметношћу и постојању лепог и корисног.

Период ренесансе и обнове српске уметности и културе значајан је и за развој позоришта. 1734. године у Сремским Карловцима, изведена је прва представа под називом *Траедокомедија* Мануела Козачинског. Те 1734. године почиње раздобље школских приредби које се завршава 1813. појавом првих аматерских дружина. Може се рећи да је тај период развоја школских приредби и школског позоришта управо и почетак стварања веза између позоришне уметности и школе и почетак употребе једног облика драмског метода у настави.

Појавом аматерских дружина глумце – ђаке замењују одрасли глумци, међу којима је и троје професионалних глумаца. Прва представа у њиховом извођењу одиграна је у Пешти, августа 1813. године. Била је то *Крепиталица* Јоакима Вујића. Јоаким Вујић основао је и прво српско позориште у Крагујевцу под називом *Књажевско-србски театар* (1835–1836).

Прва професионална позоришна група у Србији настала је 1838. године у Новом Саду. Играли су представе у Панчеву, Земуну, касније у Загребу, а затим се 1842. ова позоришна трупа преселила у Београд и основала прво професионално позориште под називом *Театар на Ђумруку*. Након тога, у Београду, Новом Саду и осталим српским градовима ничу позоришта која трају и стварају позоришну уметност до данашњих дана. За развој српске позоришне уметности од великог значаја је отварање првих великих позоришта: 1861. *Српско народно позориште* у Новом Саду, 1868. *Народно позориште* у Београду. Тек након Другог светског рата, позоришна уметност добија своје заслужено место у Србији. 1946. отворено је *Београдско драмско позориште*, 1948. *Југословенско драмско позориште*. Тих година отварају се позоришта и у унутрашњости, у Крагујевцу, Крушевцу, Ужицу, Нишу, Пироту и Зајечару.

Развој књижевности, сликарства и уметности уопште, утицао је и на промене у позоришној уметности. Уметност се мењала упоредо са развојем човека и његових интересовања и друштвеним променама. Велика имена српске драме од Јоакима Вујића, Стефана Стефановића, Јована Стерије Поповића, Косте Трифковића, Бранислава Нушића, па све до савремених драматурга, користећи свој таленат и умеће обележили су време у коме су живели и стварали, приказујући на комичан или трагичан начин менталитет, одлике и развој српског друштва. Управо ови писци и њихово дело постају део школског програма. Анализирајући наставне програме за ученике основних школа, за предмет Српски језик и књижевности, Миливоје Млађеновић закључује да се „драма и сценска уметност недовољно афирмишу” (Млађеновић, 2020, стр. 198) и додаје да наставници имају могућност да, уколико то желе, више времена посвете тумачењу драме (Млађеновић, 2020). Пишући о односу између драмског текста и позоришне представе у контексту наставе српског језика, Млађеновић (2020) указује на то да је за разумевање драме у основној школи неопходно поредити утиске и доживљаје ученика изазване читањем драмског текста и гледањем позоришне представе.

Јако је важно правилно тумачење идејног слоја драме. У томе значајну улогу има наставник, односно учитељ, као посредник између представе и ученика. Он мотивише ученике да свестрано приступе тумачењу позоришног комада, подстичу сазнајни дијалог и полемику поводом представе. Када ученици старијих разреда гледају позоришну представу, наставников задатак је да, пре свега, мотивише ученике да прочитају оригинални драмски текст, или роман, приповетку, песму по чијим је мотивима ново уметничко дело настало, да им објасни да је позоришна представа приказ само једног од могућих тумачења драмског дела. Наставник треба да подстакне ученике да уочавају разлике између оригиналног књижевног дела, драмског текста и позоришног извођења и да аргументовано износе своје ставове и критике о позоришној представи.

Позориште се сматрало и сматра се моћним средством учења. Оно позива човека на лично преиспитивање сопствених навика и понашања будући да су инспирација драмским писцима најчешће ситуације и проблеми из свакодневног живота. „Када је реч о васпитању и образовању деце, неизоставан фактор утицаја представља и позоришна уметност, односно представе намењене и креиране специјално за најмлађу публику” (Станисављевић, 2022, 2). Пишући о односу између позоришне уметности и школе, Катарина Станисављевић (2022) наводи да је неопходно направити разлику између позоришта за децу и младе, дечјег позоришта, односно позоришта младих и позоришта у образовању:

„Иако се разумевање онога што чини једно позориште за децу и младе разликује делом због културног утицаја и материјалног контекста, делимично преобликованог током времена, најзаступљеније објашњење овог феномена било би да је то професионално позориште које воде, организују и креирају одрасли и остварују зараду постављајући представе за младу публику. С друге стране, дечје позориште и позориште младих односи се на професионални или аматерски рад, али у којем играју искључиво деца и млади, док је акценат на развоју њихове креативности, терапеутском деловању и слично. Даље, позориште у образовању образовно позориште јесте посебна врста педагошког рада која користи позоришне технике и примењује их у сврху образовања и васпитања”(стр. 2).

Традиција позоришта за децу и младе у Србији није толико развијена и богата као традиција позоришта за одрасле. Све до половине двадесетог века није постојало ниједно професионално позориште које је на репертоару имало представе за децу свих узраста. Прва позоришта, намењена искључиво деци, била су аматерска. Једно од њих било је *Родино позориште*, које је водила ћерка Бранислава Нушића Гита Предић Нушић. Глумци у овом и сличним културно – уметничким друштвима била су деца.

Прво позориште за децу било је *Позориште лутака* настало 1948. године у Београду, које је, након смрти свог оснивача, познатог и омиљеног дечјег писца Душка Радовића, 1984. добило назив *Мало позориште Душко Радовић*. Прво професионално позориште за децу и младе *Бошко Буха* настало је 1960. године. Након тога, позоришта, или дечије сцене у оквиру

позоришта, отварају се у целој Србији. Према статистичким подацима из Статистичког годишњака Републике Србије за 2023. годину у Србији постоји тринаест самосталних позоришта за децу и младе, од тога шест у Региону Београда, пет у Региону Војводине, само једно у Региону Шумадије и Западне Србије и једно у Региону Јужне и Источне Србије. На Косову и Метохији не постоје подаци о постојању позоришта за децу и младе.⁷¹

Позоришна уметност у великој мери може утицати на васпитање и образовање младог човека. Према истраживању Ранка Младеновића (2008), писца и позоришног критичара, од свих облика уметности, деци предшколског узраста најближа је драмска уметност. Живот око нас се непрестано одвија низањем различитих драмских ситуација које се реализују дијалозима и полилозима између различитих карактера у различитим околностима. Позориште има позитивни васпитни утицај на дете јер развија „укус и критичко суђење, истраживачки инстинкт и апстрактно мишљење, омогућује детету да постепено уочава шта је битно, шта споредно, шта је нужно, а шта случајно, да запажа односе између узрока и последица” (Младеновић, 2008, 46).

Деца најбоље уче, маштају, развијају креативност и упознају себе и свет око себе кроз игру. Да би позоришна представа заинтересовала најмлађе, она мора личити на игру и мора садржати све елементе игре. Она, дакле, треба бити забавног али и едукативног карактера.

Едукативни садржаји, поруке и циљеви морају бити сугерисани деци кроз занимљиве, духовите ликове који у борби између добра и зла најчешће побеђују захваљујући поседовању управо онаквих особина и навика какве би требало да науче и усвоје они који представу гледају. Врло је важно одабрати текст или предлог који се може извести на сцени, а да деци буде занимљив, јасан, како би могли разумети идејни слој дела, односно како би се образовно-васпитна функција остварила. Говорећи о драми за децу Миливоје Млађеновић (2009) истиче:

„Драма за децу ван сцене постоји само формално, а суштински њен живот и њена рецепција започињу и трају на позорници. Зато је у истраживању неизбежно било паралелно праћење драмског тока књижевности за децу и његове реализације на сцени. Прошири ли се основна дефиниција драме на подручје књижевности за децу, долази се до ближег одређења драме за децу, односно до дефиниције овог сценског облика: драма за децу је драмско-сценска структура која је по свом језику и садржају приступачна, односно намењена деци различитог узраста. Међутим, ван домаћаја ове дефиниције остају драме за децу настале преобликовањем бајке” (стр. 645).

Велики број путујућих позоришних трупа приказује деци у школама представе које, чини се, подилазе укусу већине. Главни ликови у оваквим представама најчешће су тренутно популарни јунаци из цртаних филмова или телевизијских емисија. Овакав потез аутора добар је у маркетиншком смислу. На васпитање естетског укуса деце и одраслих значајан утицај имају телевизијски садржаји и друштвене мреже. Драмски сукоб који се остварује у позоришној представи требало би да подстакне децу на размишљање о значајним темама. Самим тим, поред визуелног идентитета који привлачи публику, представа за децу би требало да шаље јасне поруке о пријатељству, значају лепог понашања и васпитања, образовања, о здравом животу, екологији и другим важним темама. Путем ликова и њихових односа деца могу видети да негативни облици понашања постоје, да ће увек постојати, али да постоје и последице таквог понашања. Миленко Мисаиловић (1991) говорећи о начину на који дете доживљава позоришну представу наводи да је то „сазнајни или образовни процес (упознавање чињеница о људима, животињама, стварима), етички или васпитни процес (упознавање узајамних моралних односа и развијање критичког расуђивања о постојећем) и естетички процес (упознавање осећаја лепог и ружног; драматично узбуђивање и страхопоштовање; радовање и изненађивање; решавање и катарза драмског збивања)” (стр. 73).

У овом делу рада биће приказана два позоришна текста настала током рада са децом. Сценском интерпретацијом ових драмских текстова у професионалним позориштима

⁷¹ Више о томе <https://publikacije.stat.gov.rs/G2023/Pdf/G20232056.pdf>

оснажује се веза између позоришта и школе. Поред анализе текстова, биће приказан и процес рада на представи у оквиру омладинске сцене која се развила из драмске секције.

9.1. Драмски текст *Откачена новогодишња бајка*

Сменом генерација међују и начини на које се ученици могу заинтересовати да сами истражују неку значајну тему. Ипак, неки модели понашања, упркос технолошком напретку остају непромењени. Ученици петог и шестог разреда најчешће нису сасвим одлучили да не верују у бајке, измишљене јунаке и чаролију. Већини је јасно да постоје глумци, рођаци и комшије који се у време новогодишњих празника преруше у Деда Мраза и донесу унапред припремљене поклоне. Но, ипак, уколико наставник исприча убедљиву причу о томе да су сви ти људи који се маскирају заправо Деда Мразови помоћници који му, због великог броја деце, помажу, увек постоје ученици који нису сасвим сигурни да ова прича није истинита. Није важно да ученици поверују у постојање Деда Мраза или виле, али је значајно да се приче са оваквим јунацима приказују на сценама позоришта за децу јер када ученици престану да верују у њихово постојање, почињу да разумеју да су те личности симболи доброте, љубави, наде, заједништва.

Откачена новогодишња бајка (Прилог 8) је новогодишњи текст за децу узраста од шест до једанаест година. Током процеса писања текста ауторка је разговарала са ученицима осмог разреда о значају бајки за њихово детињство постављајући им следећа питања:

Како бисте својим речима дефинисали бајке? Шта мислите због чега су вам родитељи читали бајке у детињству? Која је ваша омиљена бајка? Образложите одговоре? Размислите због чега је читање бајки важно и када одрастемо?

Ученици дефинишу бајке као приче у којима има фантастичних и реалистичних елемената. Под реалистичним елементима подразумевају јунаке (краљеве, принчеве, принцезе), а у фантастичне елементе набрајају догађаје (ловац спасава баку и Црвенкапу тако што ох ослобађа из вуковог стомака; принц буди принцезу која спава стогодишњим сном), јунаке (вештице, виле, аждаје, знајеве) и чаробно оруђе (чаробна лампа, мач). Наводе да догађаји у бајкама нису просторно и временски одређени, да јунаци најчешће немају имена и да бајке имају срећан крај. Сматрају да су им родитељи читали бајке како би их мотивисали да, попут главног јунака, савладавају препреке како би остварили своје снове. Ученици указују на то да, иако временом престају да верују у фантастичне појаве и бића, разумеју њихову симболику. Ученици закључују да је једна од највећих вредности бајке што манифестује вечиту борбу између добра и зла. Победа добра на крају подстицајно делује на младог читаоца, иако временом схвата да такав исход у стварности није увек обавезан. Ученици истичу да свако поновљено читање бајке пружа нове доживљаје и тумачења. Ученици наводе да би било добро да више бајки са новим ликовима, које ће универзалним темама приступити на другачији начин, близак модерном схватању света.

Стваралачки дијалог ауторка наставља питањем:

Размислите којим темама би требало да се баве модерне бајке? Против чега би требало да се боре јунаци у модерној бајци? Шта би их мотивисало да савладају препреке?

Ученици мисле да би модерне бајке требало да се баве унутрашњим борбу појединца. Наводе да би данашње бајке требало да представљају јунаке који се труде да савладају своје страхове и да се ухвате у коштац са проблемима. Друга група ученика наводи да би фокус свих прича на децу требало да буде на односу са родитељима, школским друговима и наставницима. Да би негативни јунаци у модерним бајкама могли бити људи који врше насиље над другима, они који загађују природу, уништавају туђу имовину или подстичу неки други вид агресије. Говорећи о бајкама које су читали ученици запажају да негативни јунаци често чине зло само главном јунаку или његовој породици. Није увек најбоље разјашњена мотивација негативног лика за акцију у бајци, осим ако се не ради о личном сукобу између њега и породице главног јунака (*Успавана лепотица*, *Снежана и седам патуљака*). Ученици кажу да би негативни јунаци у модерној бајци требало да буду они чије речи, поступци и начин размишљања приказују моделе деструктивног понашања. Ученици сматрају да би победа

добра у модерној бајци подразумевала промену негативног јунака. Негативан јунак под утицајем позитивног јунака схвата да је погрешно, постаје свестан последица и одлучује да се промени.

Разговор са ученицима утицао је на писање почетног сонга у наведеном драмском тексту. Подстакнута идејом ученика ученика за стварање *нове бајке* која ће их забавити, али мотивисати их да размисле о међуљудским односима у модерном друштву, која ће их охрабрити да превазиђу проблеме који их муче, ауторка пише причу коју потом преобликује у драмски текст.

Главни јунаци нове бајке су размажена принцеза, њен отац и дадиља. Ова краљевска породица смештена у контекст савременог света симболички приказује професионално успешног, материјално богатог самохраног оца, који покушава да изведе на пут своју јединицу. Оптерећен пословним обавезама, васпитање детета препушта дадиљи. Од раног детињства љубав свог детета купује скупим поклонима. Није разјашњено због чега девојчица одраста без мајке, те је редитељу и глумцима остављена могућност тумачења. Навикла да има све, без да се потруди и заслужи, принцеза постаје бахата, уображена, неваспитана и усамљена. Без пријатеља и обавеза, принцеза се досађује у дворцу. Не види сврху читања, учења и усвајања правих вредности. Једино чему се радује су скупе хаљине, накит и поклони.

Ауторка уводи лик Цице учитељице. Учитељица има магијско својство. По угледу на чаробнице из традиционалних бајки, учитељица решава проблемску ситуацију чаролијом. Међутим, успех чаролије условљен је принцезином спознајом сопствених грешака и њеном желом за позитивном променом. Идеја за овакво решење долази из разговора ауторке са ученицима. Ауторка је приказала сиже приче ученицима осмог разреда, а затим их је питала:

Како би по вашем мишљењу требало да се заврши бајка? Шта принцеза мора да уради како би повратила своје најближе?

Ученици су одговорили да би бајка требало да има срећан крај једино ако принцеза схвати где је погрешила. По мишљењу ученика, принцеза мора да разуме важност породице, љубави, пријатељства. Ученици предлажу да принцеза, попут главног јунака у бајци, може решавати загонетке или савлађавати неке друге препреке како би разумела да материјалне ствари не чине човека срећним и да човек мора да се потруди како би био истински радостан.

Гледајући сценско извођење ове драмске бајке ученици ће увидети да свако има права да се понаша бахато, себично, размажено, да крши правила, али мора бити спреман да сноси последице таквог понашања. „Елементи фантастике и чудесног опстају у драми, али, по правилу, њихово присуство је превасходно условљено особеном театралношћу, иманентном сценичношћу, као и могућностима сценске реализације” (Млађеновић, 2009, 166). Међутим, у тексту *Откачена новогодишња бајка* ученици ће открити да се човеков највећи непријатељ крије у њему и да својим непромишљеним делима, погрешним одлукама и непримереним понашањем најчешће највише угрозио себе. Овај комад за децу написан је тако да може бити изведен у позоришту, али и у било ком другом простору, што се сматра позитивним ако се узме у обзир да би „млађу децу читава позоришна ситуација могла лако испрепадати – тама, усамљеност и несигурност узрокована замагљивањем границе између стварности и позоришне фикције” (Томашевска, 2012, стр. 46).

Чланови драмске секције XIV гимназије одлучили су да један од самосталних истраживачких процеса рада на тексту буде припрема и извођење представе *Откачена новогодишња бајка*. Одлучили су да комад поставе у традиционалном, основном кључу. Током процеса рада тумачили су драмска лица и њихове односе на следећи начин:

Краљ: Још као јако млад човек добио је прилику да управља краљевством. Рано се оженио и остао удовац. Не сналази се у тој улози јер ни сам није одрастао са родитељима. Сигуран као владар, несигуран у улози оца. Воли своју ћерку, али се боји њених реакција. Ипак, уз помоћ дадиље и учитељице схвата да мора да преузме одговорност и донесе одлуке које се неће допасти принцези.

Дадиља: Добра и стрпљива жена. Велика подршка краљу. Гаји одређене симпатије према њему и због тога трпи његову кћер.

Учитељица Цица: Свезналица и мудрица. Жели да помогне краљу, најпре због новца, а затим и да би доказала да је најбоља и најмоћнија учитељица на свету, тачније да се моћ увек крије у знању и лепом понашању.

Деда Мраз: Симбол љубави, радости, праштања, породичних празника.

Принцеза: Бахата, непромишљена, плези се, вришти, непрестано се шминка и гледа у телефон. Воли оца и дадиљу, али сматра да се подразумева да они постоје због ње.

Оваква анализа драмских лица одредила је њихове карактере и условила међусобне односе.

Чланови драмске секције развијају идеју о интерактивном комаду и отварају могућност дечије партиципације у представи. Глумци током представе комуницирају са публиком, а на крају гледаоци учествују у представи и својим талентом и вештинама помажу главној јунакињи да се промени.

9.2. Драмски текст *Срећно место*

На репертоарима српских позоришта заступљени су комади намењени најмлађима, но нема у довољној мери комада који се обраћају младима узраста од дванаест до осамнаест година, ако изузмемо представе настале по драмским текстовима који су део школске лектире, па њихово извођење доприноси тумачењу дела у настави књижевности. Потребне младих људи промениле су се током времена или су остале исте, али им се данас више пажње посвећује под утицајем развоја медија и социјалних мрежа. Књижевност, телевизија и филмска уметност испратили су ову промену и у одређеној мери прилагодиле своје садржаје. Чини се да позоришна уметност не нуди садржаје, или бар не у довољној мери, који су усклађени са потребама тинејџера и адолесцената. Читањем писмених задатака из српског језика и књижевности неретко можемо сазнати са каквим се све проблемима суочавају ученици виших разреда основне школе и средњошколци. Поред уобичајних дилема око уписа школе или факултета, љубавних проблема и несугласица са родитељима, велики број младих људи у својим задацима говори о самоубиству. Велики број ученика износи да је бар једном до сада размишљао о самоубиству, а постоје и они који су већ на неки начин покушали да одузму себи живот. Као разлог за то наводе одбацивање од стране друштва, исмевање, осећај кривице, стида или туге због свог физичког изгледа, издаје пријатеља, раскида са партнером, лошег успеха у школи који је повезан са учесталим и неиздрживим притисцима родитеља. После двогодишњег прекида наставе у учионици услед пандемије коронавируса, деца овог узраста у поређењу са ранијим генерацијама у великој мери не могу да остваре превисоке циљеве које им намећу наставници и родитељи и услед тога постају анксиозна. Врло је значајно да ученици схвате да нису усамљени у страху и немоћи. Радом са ученицима на њиховом менталном здрављу, разговором и организовањем едукативних радионица, гледањем и снимањем филмова, израдом презентација и припремањем и анализом позоришних представа на тему превенције самоубиства у адолесценцији ученицима се предочава на који начин могу решити проблем или помоћи некоме коме је помоћ потребна.

Драмски текст *Срећно место* (Прилог 9) настао је као резултат читања и анализе писмених задатака матураната гимназије на тему превенције самоубиства међу младима. Девојчица Маша, главна јунакиња, жртва је вербалног насиља у школи, али и психичког насиља у породици. Приказом дисфункционалне породице, одсуства комуникације и разумевања указује се на то у којој мери родитељи и њихов међусобни однос може утицати на развој дететове личности. Мајка која се одрекла каријере како би одгајала дете, али је све време незадовољна том улогом и отац који занемарује своју породицу под изговором да мора да зарађује више, па је зато често одсутан и незаинтересован, допринели су томе да се њихово дете осећа изгубљено и несигурно. У тексту нема позитивних ликова јер је циљ да се сви они прикажу из перспективе главне јунакиње. Маша не види ништа позитивно и чини јој се да стално удара у зидове и да је стално у мраку. Једина светла тачка је дубоко у њеној подсвести, односно у њој самој. Да би човек нашао суштински излаз, он се мора присетити ко је. У томе ће Маши, вероватно, помоћи неко стручно лице или ће успети да до тог решења дође сама. У

драми је то симболички приказано кроз појаву мале Маше, односно подсећања на то да је Маша некада била срећна и да је могуће да опет буде уколико пронађе снагу и смисао у себи.

9.3. Остали видови сарадње између школе и позоришта

Директним контактом са позоришном уметношћу, неки од ученика показују додатно интересовање за ову врсту уметности, упознају себе и откривају своје таленте. Поред остваривања исхода који су предвиђени наставним планом и програмом, позоришна уметност подстиче организовање различитих ваннаставних активности, радионица и секција које се баве проучавањем глуме драматургије, сценографије, костимографије, режије, дикције и других чиниоца позоришне уметности. На тај начин ученици постају ствараоци позоришне уметности и упознају такозвани *живот иза кулиса*.

На основу свега наведеног закључујемо да позоришна уметност на много начина може допринети унапређењу квалитета наставе. Поставља се питање да ли и колико школе у градовима Србије остварују сарадњу са позориштима.

Поред организованих одлазака у позориште, било да се ради о гледању представе или о обиласцима и упознавању са позоришним животом „иза кулиса” и историјом позоришта, постоје бројни начини уз помоћ којих можемо учврстити везу између позоришта и школа. У наставку рада представимо неке од предлога за сарадњу:

9.3.1. Пројекат: Шта нам то промиче?

Глумци и ученици на истом задатку (план и реализација активности настала је као резултат усклађивања и допуна Плана рада стручних већа у складу са смерницама Министарства просвете о реализацији наставе у школској 2023/24.⁷² Пројекат је реализован у XIV београдској гимназији под менторством професорке Милице Живковић).

Драмски метод: Форум театар, театар дискусије, импровизација, креативна драма.

Трајање: септембар, 2023. часови српског језика и књижевности.

Циљеви: Указати ученицима на значај превентивних деловања у циљу сузбијања различитих облика насиља и дискриминације. Показати ученицима која је њихова улога у мрежи и акцијама деловања против насиља. Укључити ученике у све активности које се баве сузбијањем и превентивним деловањем како би се избегли нежељени догађаји.

Исходи:

Ученици ће бити у прилици да:

- препознају различите облике насиља у свом окружењу;
- ваљано делују уколико препознају неки од облика насиља;
- разумеју све актере у потенцијалним немилим догађајима и да спознају своју улогу у одређеној ситуацији;
- на основу примера из лектире и литературе уоче неке моделе по којима треба да поступају у одређеним ситуацијама из живота;
- разумеју улогу и значај осталих актера у превенцији и решавању различитих догађаја који су у вези са појавом неког од облика насиља;
- уоче значај школе као институције у подизању свести о постојању насиља и потреби да се оно искорени;

⁷² https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2023/08/OSNOVNA-SKOLA_Smernice-za-organizaciju-i-realizaciju-OV-rada-2023_2024.pdf

- разумеју колико је значајно да својим делима допринесу смањењу насиља и дикриминације у свом окружењу, али и у читавом друштву.

Ученици добијају упутства за реализацију пројектне наставе која ће подразумевати групни, индивидуални и рад у паровима. Ученици се, после представљања пројекта и његових циљева и исхода, изјашњавају о начину на који желе да учествују у пројекту. Једна група ученика радиће на обради статистичких података и информација из релевантних извора (литература и доступне информације на сајту Министарства унутрашњих послова, Министарства просвете, УНИЦЕФА-а...).

Друга група ученика радиће на примерима из литературе, од основношколске лектире до књига по слободном избору у којима се шири свест о превенцији насиља и указује се на последице различитих облика насиља. Остали ће кроз радионичарски рад и дискусију смишљати начина на које би кроз креативан рад едуковали вршњаке и подигли свест о значају превенције насиља. Ученици ће кроз радионице покушати да одиграју улоге свих актера у ситуацијама када дође до насиља (родитељи, наставници, психолози, жртве и насилници...) и уочаваће потенцијалне разлоге због којих долази до критичних и немилих ситуација.

Мото радионица биће *Шта нам то промиче?* Ученици ће се кроз рад бавити и питањем интеграције у заједницу појединаца који припадају социјално угроженим друштвеним групама (деца без родитељског старања, деца из ромских заједница...)

Други део пројекта подразумеваће приказ успеха и постигнућа људи који имају неку врсту инвалидитета, а који су упркос томе остварили изузетне резултате у својој области. Кроз драмски метод оживећемо све оне чијем се раду дивимо и који нас мотивишу и уче нас да препреке не треба да буду изговор већ мотивација да будемо бољи. На овај начин остварују се и међупредметне компетениције, пошто ће ученици говорити о људима који су се истакли у различитим областима (спорт, наука, математика, историја, филм, позориште, музика, ликовна уметност...)

У завршној фази планира се јавно извођење припремљеног у дворишту (или холу) школе, уз изложбе, хуманитарне продаје и сличне активности.

Један од примера стварања веза између позоришта и школе је задатак који је реализовала група ученика одељења П4 XIV београдске гимназије. Они су снимили емисију у којој се подиже свест о постојању насиља у нашем окружењу, а гости те емисије били су, поред грађана и психолога, познати глумци. Ученици су објаснили да су изабрали глумце јер су то јавне личности из света културе које имају кредибилитет и који својим понашањем и изношењем ставова могу ваљано деловати на подизање свести о некој значајној теми међу младима.

У оквиру једног од ранијих школских пројеката реализованих у септембру 2022. у XIV београдској гимназији, ученици првог разреда добили су задатке да језиком младих прикажу неку од установа културе и на тај начин заинтересују вршњаке за музеје, позоришта и галерије. Група ученика представљала је својим вршњацима *Позориште на Теразијама* и за ту прилику замолила глумце, чланове ансамбла овог позоришта, да се видео порукама обрате њиховим пријатељима и позову их у позориште. Пројекат је реализовала професорка Милица Живковић.

За време светске пандемије коронавируса, чланови драмске секције ОШ „14. октобар” снимали су ауторски поткаст *Уметност има реч*. У две емисије гости су били глумци Стева Пиале и Јелена Матијашевић који су говорили о детињству, о школи, о значају књижевности и уметности и, пре свега о значају позоришта за развијање критичког мишљења деце и младих.

На завршним вечерима и додели награда уметничког конкурса *Уметнику у част*, који је 2022. године био посвећен Иви Андрићу, а 2023. године Милошу Црњанском, гости су били Тихомир Станић, глумац, који је извео део из своје монодраме о Андрићу, односно др Ђорђе Марковић, глумац, који је извео део из своје представе *Симфонија Црњански*. С обзиром на то да су оба пута у публици у највећем броју били средњошколци, већина њих била је

заинтересована да ове представе погледа у целини, што се касније и догодило захваљујући сарадњи између професорке и поменутих глумаца.

Глумица Мина Лазаревић била је чланица жирија школског такмичења рецитатора и XIV београдској гимназији на Дан поезије 2022. године. Том приликом поделила је своја лична искуства и доживљаје о поезији, о говорењу поезије, о јавном наступу, дикцији и култури говора. Док је жири доносио одлуку о победницима, поезију су говорили професори XIV гимназије.

Разговарајући са људима из света позоришне уметности, ученици су закључили да су глумци који раде у позоришту у мањој мери популарни у односу на оне који су остварили бар једну улогу на телевизији или филму. Закључују да је разлог томе што су рекламе за позоришта и њихов садржај готово невидљиве у медијима, који су интересантни ученицима школског узраста. Они који постоје нису довољно занимљиви и не привлаче пажњу младима. Ученици сматрају да би млади људи били заинтересованији за позоришну уметност уколико би она са њима комуницирала језиком који им је познат. То не умањује квалитет ове уметности, већ само мења начин њеног промовисања, чиме се успоставља веза са новом, млађом публиком.

9.3.2. Бачки критичарски караван

Још један од планираних пројеката у школској 2023/24. допринео би значајнијој и чвршћој вези између позоришта и школе. У питању је *Бачки критичарски караван*. Ученици свих разреда гимназије који су заинтересовани за позоришну уметност у прилици су да на месечном нивоу гледају позоришне представе које су на репертоарима позоришта која би пристала на ову врсту сарадње са школом. Такође, ученици присуствују и позоришним фестивалима и учествују у разговорима за округлим столом критике. У оквиру радионица у школи ученицима који нису погледали представе разговарају о темама које оне подстичу и разлозима због којих их треба погледати. Ученици упознају, не само глумце, већ и редитеље, сценографе, костимографе, продуценте, управнике позоришта и са њима разговарају о позоришту. Сами одлучују како разговоре транспонују у запис. Неке од могућности су писање осврта, снимање краћих клипова или емисије или креирање ученичких билтена. Најбољи осврти или позоришне критике могли би бити објављени на сајтовима и страницама позоришта.

На овакав начин, заинтересовани ученици учествују у стваралачком процесу, усавршавају своје таленте и преносе своја запажања другима, чиме их могу подстаћи да се интересују за позоришну уметност. Посредством вршњачке едукације, ученици доприносе неопходном повезивању позоришта и школа.

9.3.3. Радионице у позоришту

У главном граду ученици су чешће у прилици да посете позоришта у данима када се организују *отворена врата* за посетиоце. У мањим градовима ученици ретко добијају прилику да се упознају са животом позоришта *иза кулиса*. Уметници и наставници могу организовати различите заједничке радионице путем којих би ученици откривали како настаје позоришна представа и ко све учествује у стваралачком процесу. Ево неколико предлога за радионице:

Наше позориште кроз историју

На овој радионици чланови маркетиншког и организационог сектора локалног позоришта припремају историјат развоја позоришне уметности у граду. Путем приказивања старих фотографија, плаката, програма, сачуваних инсерата из представа откривају ученицима позоришну историју и развој културе у њиховом граду.

Ученици у улози

На овој радионици ученици, после краћег објашњења занимања у позоришту, преузимају улоге глумаца, редитеља, гардеробера, суфлера, испицијената, мајстора светла, тона, декоратера. Добијају као задатак кратку сцену из комада коју треба да представе. Међутим суштина је да прикажу како су разумели улоге свих запослених који учествују у реализацији представе.

Бонтон за децу

Сведоци смо времена у коме ни одрасли често не поштују утврђена правила понашања. Иако се о тим правилима говори на часовима предметне наставе, радионицу о понашању у позоришту могу водити глумци. Приказујући конкретне негативне примере који се дешавају током представе (грицкање, разговарање телефоном и друге врсте ометања глумаца), објасниће ученицима због чега је значајно да поштују позоришни бонтон.

Сви (за)једно(г)

Глумци у сарадњи са наставницима могу испланирати различите тематске књижевне, поетске и уметничке вечери које ће подразумевати разговоре, заједничко рецитовање, певање и извођење сцена из комада.

На овакав начин, заинтересовани ученици учествују у стваралачком процесу, усавршавају своје таленте и преносе своја запажања другима, чиме их могу подстаћи да се заинтересују за позоришну уметност. Посредством вршњачке едукације, ученици доприносе неопходном повезивању позоришта и школа.

Да би се успоставила сарадња између позоришта и школа, мора постојати обострана покретачка воља за стварање заједничких пројеката. Културно-образовни пројекти који укључују ученике утичу на васпитање и образовање будуће позоришне публике.

Позориште као средство за учење, али и стицање естетичких компетенција, развијање одговорног односа према себи, свом здрављу и околини изузетно је важно за развој личности детета. За маладог човека позориште је неки вид путоказа, место које подстиче на размишљање на позитивну промену и акцију. У савременом друштву јачање веза између установа културе и образовања је неопходно за остваривање, не само образовног, већ пре свега васпитног деловања на ученике. Због тога је важно унапредити корелације реализацијом заједничких пројеката и успостављањем и планирањем континуиране сарадње, која се неће заснивати само на доброј вољи појединаца. Овакав вид сарадње вишеструко је драгоцен, не само за ученике, већ и за целу заједницу.

10. ИСТРАЖИВАЊЕ: УЛОГА И ЗНАЧАЈ ДРАМСКОГ МЕТОДА У НАСТАВНОМ ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

10.1. Проблем истраживања

Како је већ утврђено у раду многи проучаваоци књижевности и методичари истраживали су међусобне утицаје драмских активности и школе. Поставља се питање да ли и у којим наставним околностима и облицима наставе наставници у пракси примењују драмске и позоришне активности. Такође, значајно је истражити да ли примена драмских и позоришних активности по мишљењу ученика и наставника доприноси квалитету наставног процеса. Зато се проблем овог истраживања може одредити као проучавање примене драмског метода у настави српског језика и књижевности у основним и средњим школама.

10.2. Предмет истраживања

Предмет истраживања је испитивање статуса драмског метода у настави српског језика и књижевности у циљу остваривања квалитетнијег и продуктивнијег образовања и васпитања ученика.

Истраживање обухвата:

- однос ученика основних школа према драмским и позоришним активностима у настави;
- однос ученика средњих школа према драмским и позоришним активностима у настави;
- однос наставника српског језика и књижевности према драмским и позоришним активностима у настави.

10.3. Циљ и карактер истраживања

Циљ истраживања је утврђивање нивоа познавања и примене драмских и позоришних активности у настави српског језика и књижевности и фактора који утичу на интегрисање драмског метода у методолошки плуралитет наставника. Сама природа проблема указује на то да је ово истраживање дескриптивно и дијагностичко.

10.4. Задаци истраживања

Из постављеног циља произилазе следећи задаци:

- Утврдити ниво познавања драмског метода.
- Утврдити однос наставника према примени драмског метода у редовној настави српског језика и књижевности.
- Установити степен ангажованости наставника у организовању и реализацији драмске и рецитаторске секције.
- Утврдити однос наставника према примени драмског метода у ваннаставним активностима.
- Утврдити ниво сарадње између локалног позоришта и школе.
- Установити степен мотивисаности ученика за учешће у драмској и рецитаторској секцији.
- Установити степен мотивисаности ученика за наставу која подразумева примену драмског метода.
- Установити степен заинтересованости ученика за позоришну уметност

10.5. Методе, технике и инструменти истраживања

У анализи резултата истраживања коришћене су дескриптивна, компаративна метода и метода теоријске анализе садржаја.

Што се тиче технике истраживања испитаници су попуњавали Гугл анкете које садрже скале процене и анкетне упитнике.

10.6. Популација и узорак истраживања

У истраживању су учествовали ученици основних школа које се налазе у градским и сеоским срединама и ученици средњих школа из различитих делова Србије, као и наставници запослени у основним, средњим стручним школама и гимназијама.

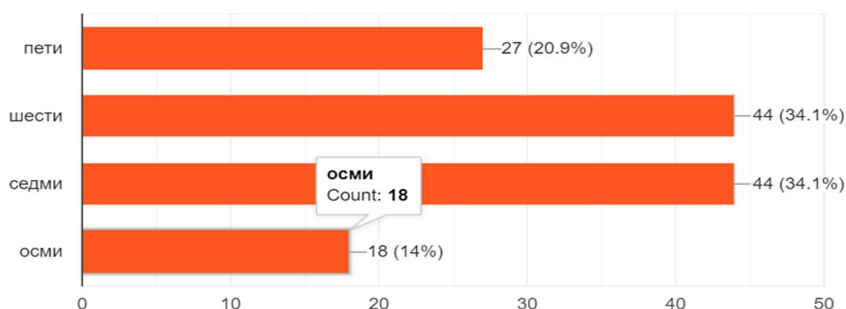
10.7. Време истраживања

Истраживање је спроведено у марту 2024. године.

10.8. Анкета за ученике основних школа⁷³ – први резултати анализе

У истраживању је учествовало 129 ученика основних школа. На основу првог питања *Који разред похађаш?* Закључујено је следеће:

129 responses

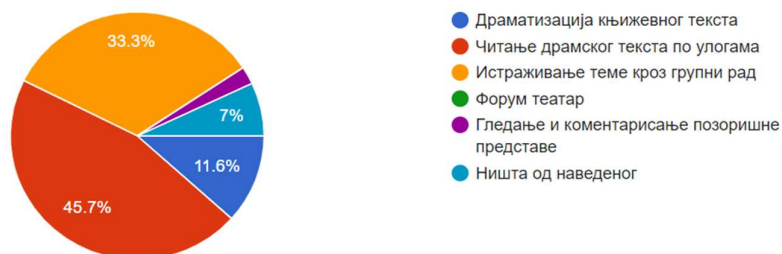

Слика 3: Графички приказ одговора на прво питање *Који разред похађаш?*

У истраживању је учествовало 27 ученика петог разреда (20.9%); 44 ученика шестог разреда (34.1%); 44 ученика седмог разреда (34.1%) и 18 ученика осмог разреда (14%).

На друго питање *Да ли на часовима српског језика и књижевности користите неке од наведених метода за учење?* ученици су имали понуђене одговоре које су бирали на следећи начин:

129 responses

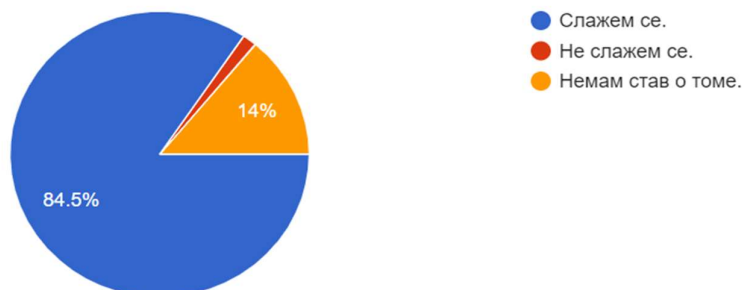
Слика 4: Графички приказ одговора на друго питање *Да ли на часовима српског језика и књижевности користите неке од наведених метода за учење?*

Највећи проценат ученика (45.7%) одговорили су да на часовима примењују технику читања драмског текста по улогама. 33.3% ученика наводи да на часовима истражују теме кроз групни рад; 11.6% ученика одговара да на часовим српског језика и књижевности драматизују књижевни текст; 7% ученика одговара да не користе ништа од наведеног, док троје ученика

⁷³https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdUNTXCHTCvCE551OTWKK0B3_PkhNImSEYIuLwcdgo0sr34Qg/vi/ewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0 <23. 3. 2024>

(2.3%) саопштава да у оквиру наставе српског језика и књижевности примењују метод гледања и коментарисања позоришне представе. Ниједан ученик не препознаје форум театар као коришћени метод рада на часу.

129 responses

Слика 5: Графички приказ одговора на треће питање Часови су занимљивији, а градиво се лакше усваја када на часу користимо неке драмске или позоришне активности.

109 ученика (84.5%) се слажу са тврдњом да су часови су занимљивији, а градиво се лакше усваја када се на часу користе неке драмске или позоришне активности. Са наведеном тврдњом не слаже се двоје ученика (1.6%), док 18 (14%) ученика нема став о томе.

Четврто питање подразумевало је допуну реченице *Најбоље усвајам градиво* неком од понуђених тврдњи. Ученици су реченицу допунили на следећи начин:

129 responses

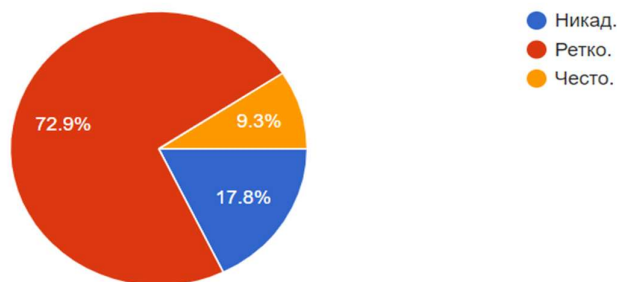
Слика 6: Графички приказ одговора на четврто питање: Допуни тврдњу понуђеним одговорима: *Најбоље усвајам градиво кад?*

79 ученика (61.2%) одговорили су да најбоље усвајају градиво када наставник предаје, а они записују. 27 ученика (20.9%) сматра да најбоље учи кроз групни рад; 19 (14.7%) тврди да најбоље учи уз помоћ креативних индивидуалних задатака, док само 4 ученика, односно 3.1% сматра да најбоље учи путем пројектне наставе.

Одговори на пето, шесто и седмо питање расветлили су однос ученика према позоришној уметности и степен учесталости посета позоришту:

Колико често твоја школа организује посете позоришту?

129 responses

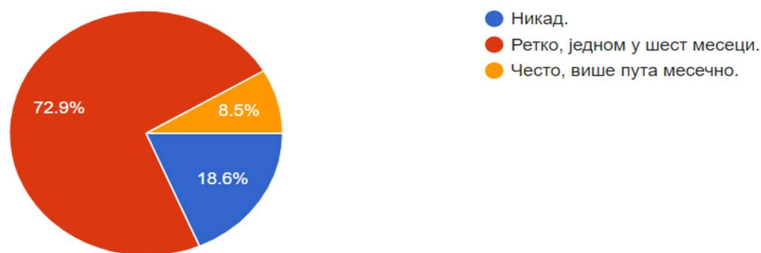

Слика 7: Графички приказ одговора на пето питање: Колико често твоја школа организује посете позоришту?

На питање Колико често твоја школа организује посете позоришту? 94 ученика (72.9%) одговорило је ретко; 23 (18.8%) каже никад; 12 (9.3%) ученика сматрају да се групни одласци у позориште организују ретко

Да ли идеш у позориште?

129 responses

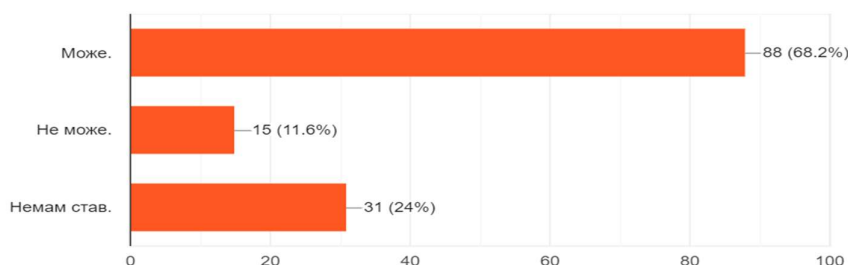

Слика 8: Графички приказ одговора на шесто питање: Да ли идеш у позориште?

На питање Да ли идеш у позориште? 94 ученика (72.9%) одговара ретко, једном у шест месеци; 24 (18.6%) одговара никад и 11 ученика (8.5%) одговара често, више пута месечно.

На питање Да ли сматраш да позоришна уметност може утицати на тебе и твоје вршњаке? Ученици су одговорили на следећи начин:

129 responses

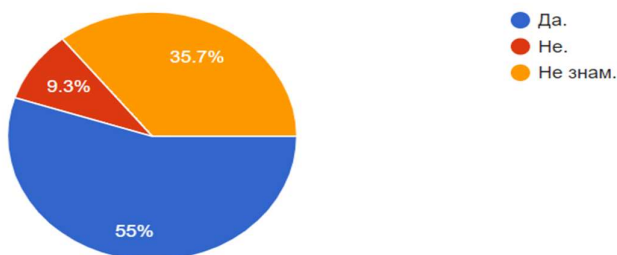
Слика 9: Графички приказ одговора на седмо питање Да ли сматраш да позоришна уметност може утицати на тебе и твоје вршњаке?

88 ученика (68.2%) сматра да позориште утиче на младе људе; 31 (24%) нема став о томе; 15 (11.6%) сматра да не може.

Осмим, деветим и десетим питањем истражено је да ли постоје драмска и рецитаторска секција у школама које похађају испитаници и утврђен је степен заинтересованости ученика за придруживање овим секцијама.

Да ли у твојој школи постоји драмска секција?

129 responses

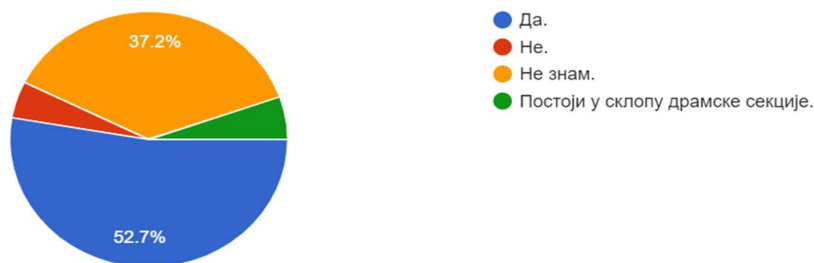

Слика 10: Графички приказ одговора на осмо питање: Да ли у твојој школи постоји драмска секција?

71 ученик (55%) потврђује да у школи коју похађа постоји драмска секција, 46 ученика (35.7%) нема информацију о постојању драмске секције; 12 ученика (9.3%) негира постојање ове секције у школи коју похађа.

Да ли у твојој школи постоји рецитаторска секција?

129 responses

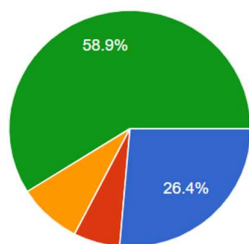
Слика 11: Графички приказ одговора на девето питање: Да ли у твојој школи постоји рецитаторска секција?

Када је у питању рецитаторска секција 68 ученика (52.7%) потврђује да ова секција постоји у школи коју похађају; 48 ученика (37.2%) нема информацију у вези са тим; 7 ученика (5.4%) каже да рецитаторска секција постоји у школопу драмске екције; 6 ученика (4.7%) саопштава да ова секција не постоји у школи коју похађају.

Да ли си члан драмске секције или рецитаторске секције?

129 responses

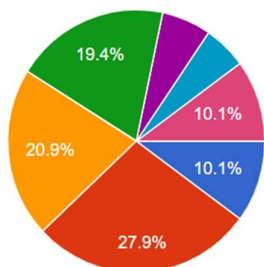

- Да, драмске секције.
- Да, рецитаторске секције.
- Члан сам и драмске и рецитаторске секције.
- Наведене секције не постоје у мојој школи.

Слика 12: Графички приказ одговора на десето питање: Да ли си члан драмске и (или) рецитаторске секције?

76 ученика (58.7%) одабрало је први понуђени одговор (Наведене секције не постоје у мојој школи), али су у коментарима објаснили да су одабрали ту опцију јер нису чланови ниједне секције, а та опција није била понуђена. Дакле, 76 ученика не похађа часове ниједне секције. 34 ученика (26.4%) су чланови драмске секције; 11 (8.5%) су чланови обе секције; 8 (6.2%) су чланови рецитаторске секције.

129 responses

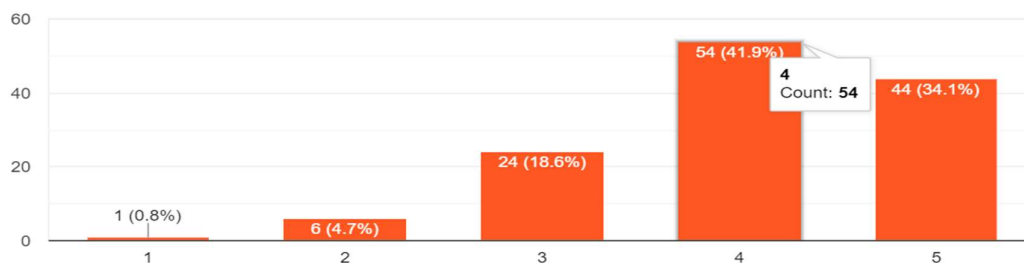

- Због дружења са ученицима из других одељења.
- Да бисмо стекли нова искуства.
- Да бисмо се ослободили трење од јавног наступа.
- Да бисмо унапредили свој таленат.
- Да бисмо научили да глумимо.
- Да бисмо правилно говорили.
- Сматрам да није корисно.

Слика 13: Графички приказ одговора на једанаесто питање: Због чега сматраш да је корисно бити члан драмске секције?

36 ученика (27.9%) сматра да је корисно бити члан драмске секције да би стекли нова искуства; 27 ученика (20.9%) сматра да је корисно да би се ослободили трење од јавног наступа; 25 ученика (19.4%) бира сматра да би унапредили свој таленат; 13 ученика (10.1%) сматра да није корисно и исто толики број ђака сматра да је корисно да би се дружили са ученицима из других одељења; 8 ученика (6.2%) сматра да би у драмској секцији научили да глуме; 7 (5.4%) одговара да би у драмској секцији научили правилно да говоре.

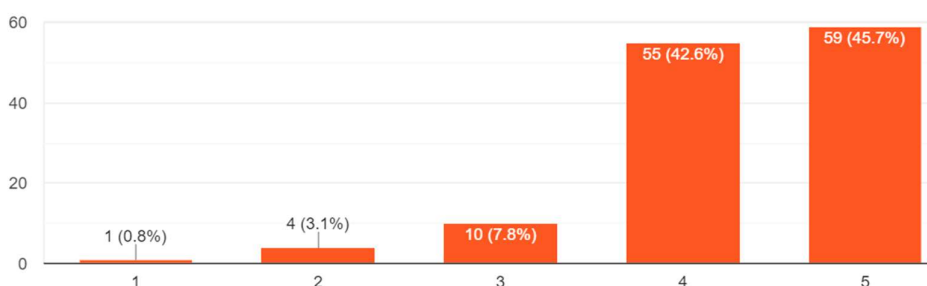
129 responses

Слика 14: Графички приказ одговора на дванаесто питање: У којој мери је настава српског језика и књижевности у твојој школи креативна и истраживачка?

Креативност наставе српског језика у својој школи 54 ученика (41.9%) оценило је оценом 4; 44 ученика (34.1%) дала је оцену 5; 24 ученика (18.6%) дали су оцену 3; 6 ученика (4.7%) оцену 2 и 1 ученик (0.8%) сматра да настава српског језика и књижевности у школи коју похађа није креативна и истраживачка.

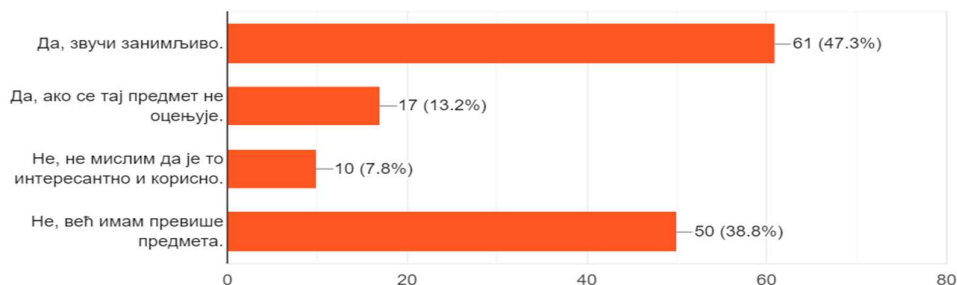
129 responses

Слика 15: Графички приказ одговора на тринаесто питање: У којој мери је градиво које усвајаш на часовима српског језика и књижевности корисно за разумевање стварног света и односа у њему?

59 ученика (45.7%) сматра да је градиво у потпуности корисно; 55 (42.6%) сматра да је у великој мери корисно; 10 (7.8%) сматра да је корисно; 4 ученика (3.1%) сматра да је у малој мери корисно; 1 ученик (0.8%) сматра да није корисно.

129 responses

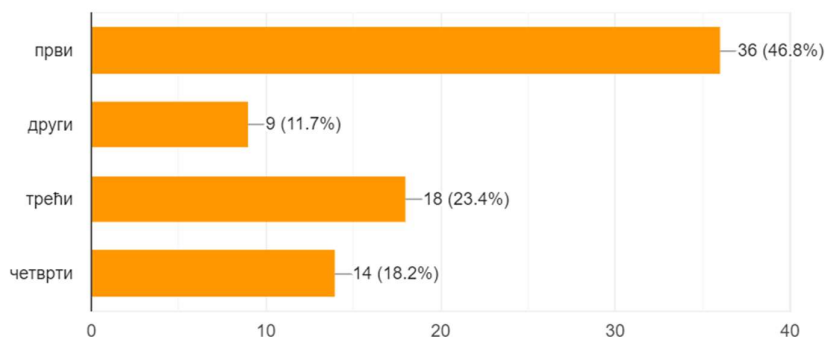
Слика 16: Графички приказ одговора на четрнаесто питање: Уколико би у твојој школи постојао предмет Драмске и позоришне активности да ли би похађао/ла те часове?

61 ученик (47.3%) похађао би предмет Драмске и позоришне активности; 50 ученика (38.8%) не би похађали овај предмет јер сматрају да већ имају превише предмета; 17 ученика

(13.2%) похађали би уколико се тај предмет не оцењује; 10 (7.8%) не би похађали јер не мосле да је то корисно и интересантно.

10.9. Анкета за ученике средњих школа⁷⁴ – први резултати анализе

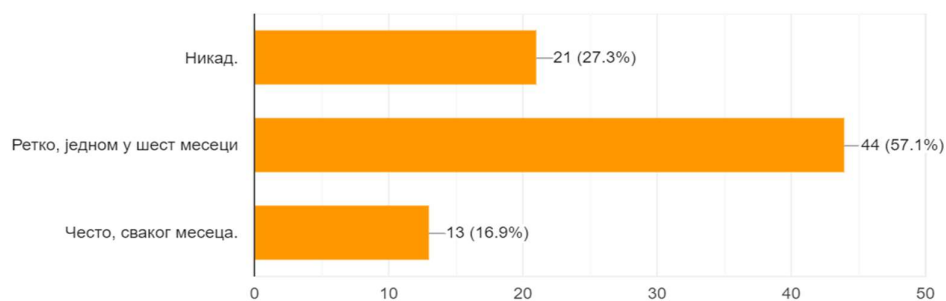
77 responses

Слика 17: Графички приказ одговора на прво питање: Који разред похађаш?

На основу одговора на прво питање закључује се да од 77 испитаника који су учествовали у истраживању 36 (46.8%) похађа први разред; 18 ученика (23.4%) трећи разред; 14 (18.2%) четврти и 9 (11.7%) похађа други разред.

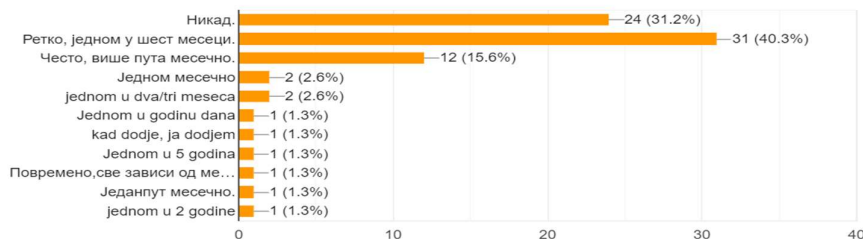
77 responses

Слика 18: Графички приказ одговора на друго питање: Колико често твоја школа организује посете позоришту?

44 ученика (57.1%) на друго питање одговара ретко, једном у шест месеци; 21 ученик (27.3%) одговара никад; 13 (16.9%) одговара често, сваког месеца.

77 responses

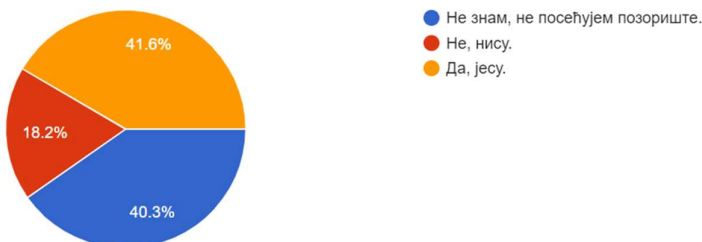

Слика 19: Графички приказ одговора на треће питање: Колико често ти посећујеш позориште?

⁷⁴ Анкета је доступна на: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSe1BuXQrOUJJ1Njx7YAuQg4j3L7FkVAA42z-6xLuTm7KMNoAg/viewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0> <22.3.2024>

31 ученик (40.3%) у позориште иде ретко, једном у шест месеци; 24 ученика (31.2%) не иде никад; 12 ученика (15.6%) позориште посећује ретко, једном у шест месеци. 2 ученика (2.6%) додало је одговор: једном месечно; 2 (2.6%) једном у два/три месеца; 1 ученик (1.3%) одговорио је да у позориште иде једном у годину дана; исто толики број иде само када позоришна трупа дође у школу, једном у пет година, једном месечно и једном у две године.

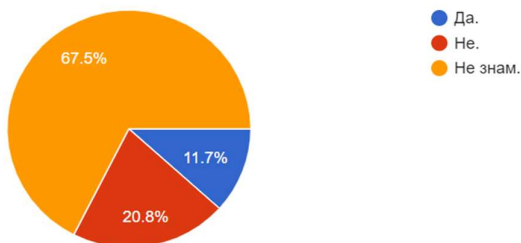
77 responses

Слика 20: Графички приказ одговора на четврто питање: Да ли сматраш да су позоришне представе које су део репертоара позоришта у твом граду у складу са твојим и интересовањима твојих вршњака?

32 ученика (41.6%) сматра да су представе на репертоарима локалних позоришта у складу са интересовањима младих; 31 ученик (40.3%) не зна ништа о томе, јер не посећују позориште; 14 (18.2%) сматра да нису у складу са интересовањима младих.

77 responses

Слика 21: Графички приказ одговора на пето питање: Да ли твоја школа остварује још неки вид сарадње са локалним позориштем осим организовања посета?

52 ученика (67.5%) не зна да ли постоји неки други вид сарадње између позоришта и школе; 16 ученика (20.8%) сматра да сарадња не постоји; 9 ученика (11.7%) сматра да постоји.

Шесто питање подразумевало је да ученици који су одговорили да сарадња постоји опишу на који начин се остварује. Највећи број описа односи се на уступање просторија и сале позоришта приликом извођења представа и свечаних академија које организује школа. Један ученик одговорио је да се сарадња остварује организовањем заједничких пројеката и радионица. Један ученик одговорио је да им позоришни глумци помажу у припремању програма за међушколска такмичења и фестивале.

77 responses

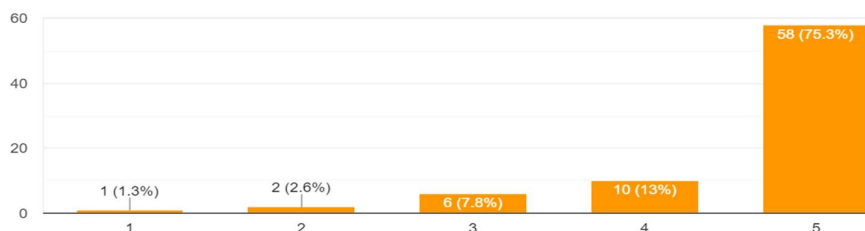

Слика 22: Графички приказ одговора на седмо питање: Да ли си члан драмске и(или) рецитаторске секције?

60 ученика (77.9%) није члан ниједне од наведених секција; 6 ученика (7.8%) чланови су обе секције; 5 ученика (6.5%) су чланови драмске секције; 5 ученика (6.5%) каже да те секције не постоје у шиховој школи; 1 ученик (1.3%) члан је рецитаторске секције.

Већина испитаника није одговорила или је као одговор на осмо питање *Шта су по твом мишљењу циљеви драмске секције* написала *не знам*. Испитаници који су одговорили на питање сматрају да су циљеви драмске секције да се заинтересовани ученици опробају у глуми, да се ослободе страха од јавног наступа, да развијају и унапређују свој таленат. Један од најчешћих одговора је да чланством у драмској секцији ученици развијају креативност и интересовање за глуму и позоришну уметност.

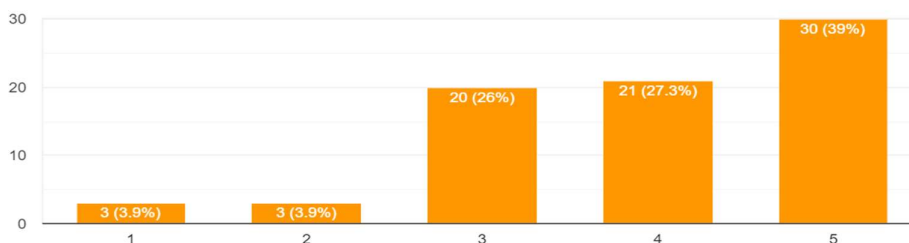
77 responses

Слика 23: Графички приказ одговора на девето питање: Оцени наставу српског језика и књижевности у твојој школи.

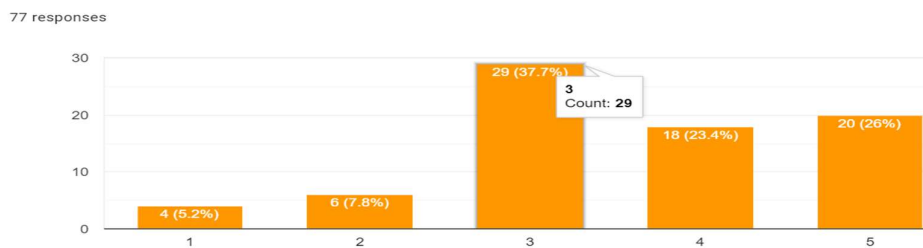
58 ученика (75.3%) наставу српског језика и књижевности оцењује оценом 5; 10 ученика (13%) оценом 4; 6 ученика (7.8%) оценом 3; 2 ученика (2.6%) даје оцену 2; 1 ученик (1.3%) даје оцену 1.

77 responses

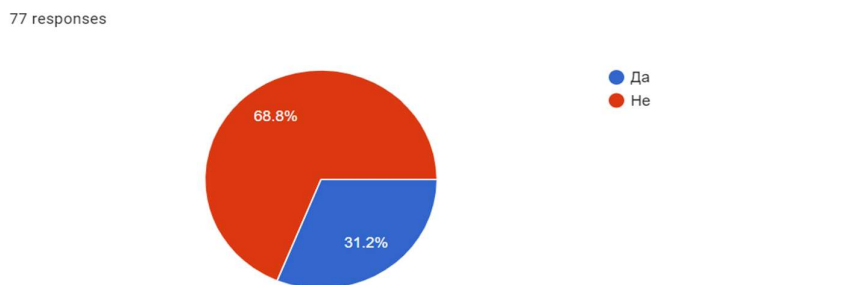
Слика 24: Графички приказ одговора на десето питање: У којој мери су знања која стичеш на часовима српског језика и књижевности применљива у решавању животних проблема и ситуација?

Функционалности знања која стичу на часовима српског језика и књижевности 30 ученика (39%) оценило је оценом 5; 21 ученик (27.3%) оценом 4; 20 ученика (26%) оценом три; 3 ученика (3.9%) оценом 2; 3 ученика (3.9%) оценом 1.

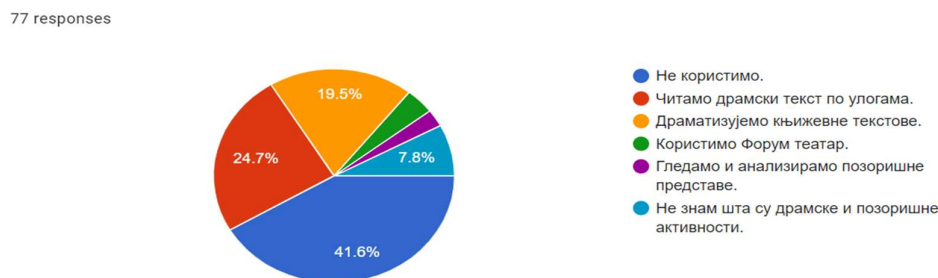
Слика 24: Графички приказ одговора на једанаесто питање: Процени у којој мери би примена драмског метода и усвајању наставних садржаја из српског језика и књижевности утицала на квалитет наставног процеса.

29 ученика (37.7%) сматра да би примена драмског метода делимично допринела квалитету наставног процеса; 20 ученика (26%) сматра да би у потпуности допринела; 18 (23.4%) у великој мери би допринела; 6 (7.8%) у малој мери допринела; 4 ученика (5.2%) сматра да примена драмског метода нема утицај на унапређење квалитета наставног процеса.

Слика 25: Графички приказ одговора на дванаесто питање: Да ли сматраш да драмске и позоришне активности треба да се изучавају као посебан предмет у школи?

53 ученика (68.8%) сматра да не треба, док 24 ученика (31.2%) сматра да треба изучавати драмске и позоришне активности као посебан предмет у школи.

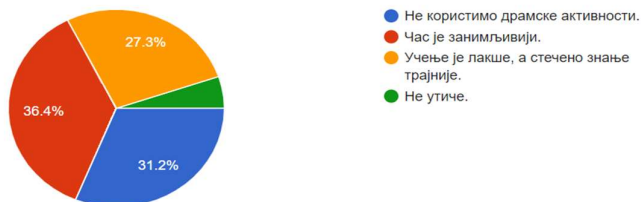

Слика 25: Графички приказ одговора на тринаесто питање: Да ли на часовима српског језика користите позоришне или драмске активности при обради наставних јединица?

32 ученика (41.6%) каже да не користе драмске и позоришне активности на часовима Српског језика и књижевности; 19 ученика (24.7%) одговара да на часу читају драмски текст по улогама; 15 ученика (19.5%) одговара да драматизују књижевне текстове; 6 ученика (7.8%) не зна шта су драмске и позоришне активности; 3 ученика (3.9%) одговара да на часу

користе форум театар; 2 ученика (2.6%) саопштава да гледају и анализирају позоришне представе.

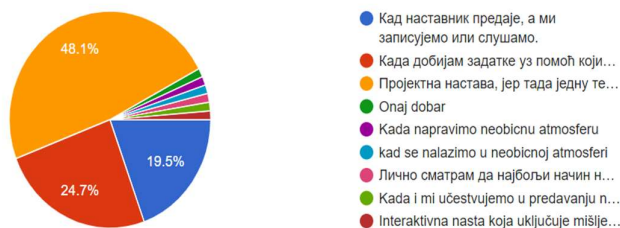
77 responses

Слика 26: Графички приказ одговора на четрнаесто питање: На који начин примена неке драмске или позоришне активности утиче на квалитет наставног процеса?

28 ученика (36.4%) сматра да је применом неких драмских или позоришних активности час занимљивији. 24 (31.2%) каже да не користе наведене активности на часу; 21 ученик (27.3%) сматра да је учење лакше, а стечено знање трајније; 4 ученика (5.2%) сматра да примена ових активности ни на један начин не утиче на квалитет наставног процеса.

77 responses

Слика 27: Графички приказ одговора на петнаесто питање: Који облик наставе сматраш најбољим и најпродуктивнијим?

37 ученика (48.1%) гласало је за пројектну наставу као најпродуктивнији облик наставе; 19 ученика (24.7%) сматра да је најпродуктивније учење уз помоћ индивидуалних истраживачких задатака; 15 ученика (19.5%) сматра на предавачку наставу најпродуктивнијом; остали ученици сматрају да је за продуктивност важна добра атмосфера на часу и интерактивна настава.

77 responses

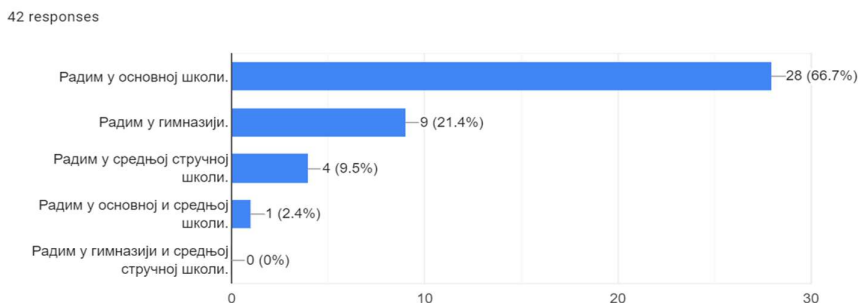

Слика 28: Графички приказ одговора на шеснаесто питање: Да у твојој школи постоји предмет Драмске и позоришне активности, да ли би похађао/ла ове часове?

31 ученик (40.3%) одговорили су да не би похађали часове Драмских и позоришних активности јер већ имају превише предмета; 22 (28.6%) сматра да би то било корисно и

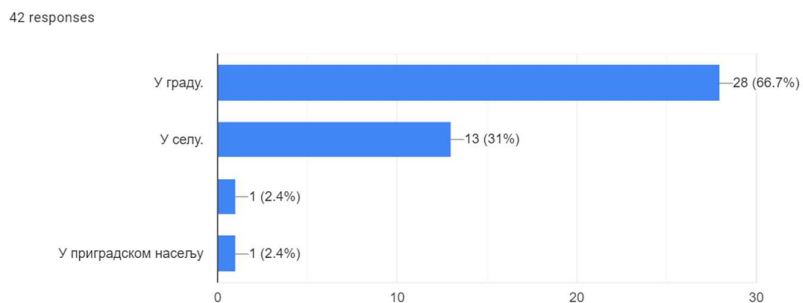
интересантно; 13 ученика (16.9%) одговара да не би, јер није корисно нити је у домену њихових интересовања; 11 (14.3%) похађало би часове уколико се тај предмет не оцењује.

10.10. Анкета за наставнике српског језика и књижевности⁷⁵ – први резултати анализе

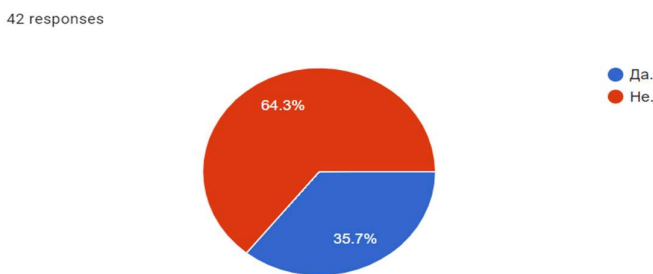
Слика 29: Графички приказ одговора на прво питање: У којој школи предајете?

У анкети је учествовало 42 наставника српског језика и књижевности. 28 (66.7%) ради у основној школи; 9 (21.4%) у гимназији; 4 (9.5%) у средњој стручној школи; 1 (2.4%) у основној и средњој школи; ниједан професор не ради у гимназији и средњој стручној школи истовремено.

Слика 30: Графички приказ одговора на друго питање: Школа у којој радите налази се?

28 наставника (66.7%) ради у граду; 13 (31%) у селу; 1 наставник(2.4%) ради у школи која се налази у приградском насељу.

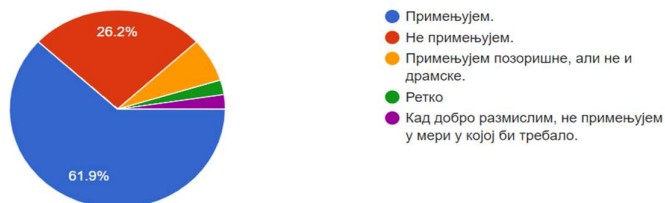
Слика 31: Графички приказ одговора на треће питање: Да ли сте похађали неки семинар посвећен примени драмских и позоришних активности у редовној настави?

⁷⁵ Анкета доступна на:

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdF5AQoKwDyWn48t0wMQeAeL0voFjrEHL1dt8HUZHpu5Ld1A/viewform?vc=0&c=0&w=1&flr=0> <23. 3. 2024.>

27 наставника (64.3%) нису похађали ниједан семинар у вези са применом драмских и позоришних активности; 15 (35.7%) наставника су одговорили потврдно.

42 responses

Слика 32: Графички приказ одговора на четврто питање: Да ли у редовној настави примењујете драмске и позоришне активности.

26 наставника (61.9%) у редовној настави примењује драмске и позоришне активности; 11 наставника (26.2%) не примењује; 3 (7.1%) примењује позоришне, али не и драмске; 1 наставник (2.4%) каже да то чини ретко; 1 (2.4%) сматра да не примењује у довољној мери.

42 responses

Слика 33: Графички приказ одговора на пето питање: У редовној настави српског језика и књижевности примењујем?

20 наставника (47.6%) не примењује ништа од наведеног у редовној настави српског језика и књижевности; 13 (31%) примењују креативну драму; 6 (14.3%) форум театар; 1 наставник (2.4%) процесну драму; 1 (2.4%) аналитичко позориште; 1 (2.4%) одговорио је да упознаје ученике са крактеристикама дела, а затим наводи примере.

42 responses

Слика 34: Графички приказ одговора на шесто питање: Да ли у редовној настави српског језика и књижевности користите методе Дороти Хиткот?

38 наставника (90.5%) одговорили су да им нису познате методе Дороти Хиткот; 3 наставника (7.1%) одговорили су да су им познате наведене методе, али да их не користе у настави; 1 наставник (2.4%) користи наведене методе у настави.

Седмо питање подразумевало је да наставници напишу на који начин примењују драмске и позоришне активности у редовној настави. Представићемо неке од одговора:

Драмске активности примењујем кроз драматизацију књижевних дела.

Зависи колико дуго радим у школи, али ако постоји драмска секција (а радим бар 1 годину), водим ту секцију.

Ученици некада изводе ситуације из дела.

Користим се драматизацијом одломака драмских текстова из читанке или прозни текст драматизујемо по улогама (Аска и вук, Сирото ждребе, Поход на Мјесец, Све ће то народ позлатити ...). Такође, драматизовала сам и садржаје из Историје језика: На балу код Мине (о победи Вукових идеја 1847.) и Ђурило и Методије у Великој Моравској (почеци словенске писмености).

Позоришне активности примењујем приликом реализације приредби или када одређени књижевни текст драматизујем.

Читање по улогама драмског текста.

Не примењујем наставне методе. Волела бих да научим.

Класично.

Ученици су понекад у различитим улогама како би спознали одређене ситуације и осећања.

Подела по улогама, нпр.

На секцији

Према апаратури приреме за час

Као угледне часове.

Драмску активност примењујем кад припремам Светосавску приредбу.

Кроз приказ драмских комада из градива, додељивањем улога ученицима.

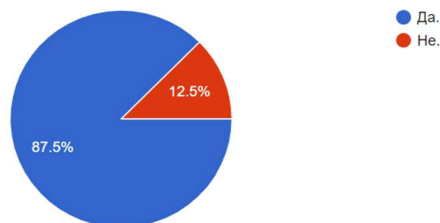
Не примењујем ни драмске ни позоришне активности у редовној настави српског језика и књижевности.

Тело као инструмент у фонетици, Претвори се, претвори се у књижевности, ситуационо учење, театар слика, игре имагинације, игре за успостављање комуникације, игре причања приче, вруће столице техника за улоге ликова у књижевним делима итд.

Ученике за драмску изведбу текста припремам анализом ликова, начина на који говоре, ситуација у којима се налазе, како би изведба била успешна. Дrame изводимо у учионици.

Наставници су одговарали и да не примењују овај вид активности или да то чине путем драматизације књижевног дела.

40 responses

Слика 35: Графички приказ одговора на осмо питање: Да ли, по Вашем мишљењу, примена драмских и позоришних активности утиче на квалитет наставног процеса у редовној настави?

35 наставника (87.5%) одговорило је да утиче; 5 наставника (12.5%) сматра да не утиче.

На девето питање *На који начин, по Вашем мишљењу, примена драмских и позоришних активности утиче на квалитет наставног процеса у редовној настави?*

Наставници су давали различите одговоре, издвојени су најрепрезентативнији:

Примена драмских метода може вишеструко да буде корисно. За драматизацију неког дела, без обзира да ли је реч о драмском или епском тексту, ученици анализирају ликове, сазнају о њиховом животу, а затим тај лик и драмски представе.

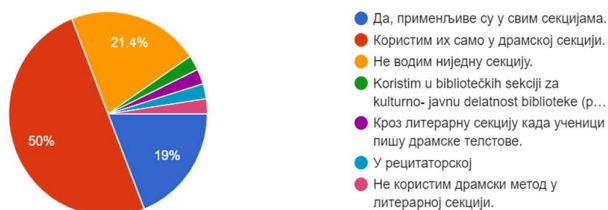
Ученици уживају у раду на таквим часовима, обрађена дела заиста доживе, а усвојено знање је дуготрајније.

Утиче на дисциплину у разреду.

Ученици се ослобађају трење, уче да се сценски изразе, ослобађају креативни потенцијал, задаци су им занимљивији, можда досадна наставна јединица добије нову димензију, лакше памте ако се на тај начин активирају и слично.

Наставници сматрају да су ове активности мотивационе, развијају сараднички однос и подстичу тимски дух, креативност и критичко мишљење код ученика. Позитивно утиче на атмосферу на часу, ученици активно учествују у наставном процесу. Сматрају да утиче на стицање свих утврђених компетенција. Троје наставника сматра да примена ових метода нема никакав утицај на наставни процес.

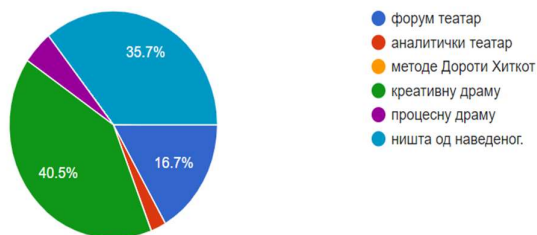
42 responses

Слика 36: Графички приказ одговора на десето питање: Да ли користите драмске и позоришне активности у секцијама?

21 наставник (50%) наведене активности користи само у драмској секцији; 9 наставника (21.4%) не води ниједну секцију; 8 наставника (19%) сматра да су наведене активности применљиве у свим секцијама; 1 наставник (2.4%) у библиотекачкој секцији примењује наведене активности; 1 (2.4%) у рецитаторској; 1 (2.4%) у литерарној; 1 наставник (2.4%) одговара да драмски метод не примењује у литерарној секцији.

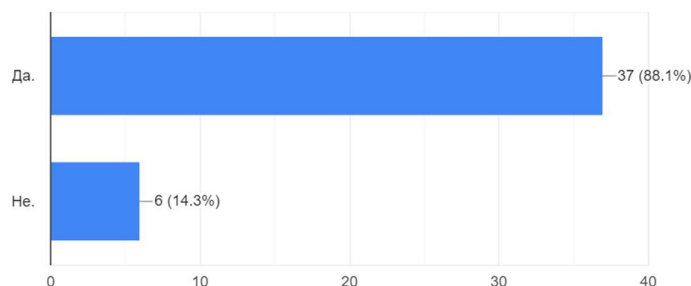
42 responses

Слика 37: Графички приказ одговора на једанаесто питање: На часовима секција примењујем?

17 наставника (40.5%) примењује креативну драму на часовима секција; 15 наставника (35.7%) не примењују ништа од наведеног; 7 наставника (16.7%) примењује форум театар; 2 наставника (4.8%) примењују процесну драму; 1 наставник (2.4%) аналитички театар.

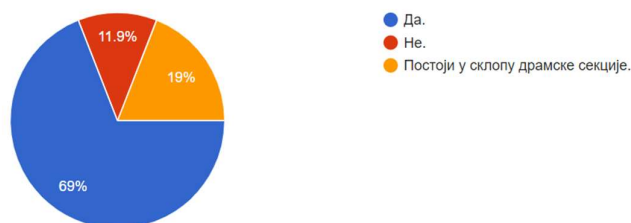
42 responses

Слика 38: Графички приказ одговора на дванаесто питање: Да ли у вашој школи постоји драмска секција?

37 наставника (88.1%) потврђује да драмска секција постоји у школи у којој ради, док 6 наставника (14.3%) негира постојање ове секције.

42 responses

Слика 39: Графички приказ одговора на тринаесто питање: Да ли у вашој школи постоји рецитаторска секција?

29 наставника (69%) потврђује постојање рецитаторске секције у школи у којој ради; 8 наставника (19%) одговара да ова секција постоји у оквиру драмске секције; 5 наставника (11.9%) негира постојање рецитаторске секције у школи у којој ради.

42 responses

Слика 40: Графички приказ одговора на четрнаесто питање: Када се реализују часови драмске и рецитаторске секције?

20 наставника (47.6%) одговара да се часови драмске и рецитаторске секције остварују према потреби; 12 наставника (28.6%) одговара да се часови наведених секција реализују у договору са ученицима; 10 наставника (23.8%) сматра да се часови секција реализују редовно, сваке недеље.

На петнаесто питање *Шта су, по Вашем мишљењу, циљеви и задаци драмске, а шта рецитаторске секције?* наставници су наводили следеће циљеве:

Циљеви драмске секције: стицање способности лепог и креативног изражавања, стицање искуства и навика за колективни живот и рад... развијање љубави према читању драмских текстова Циљеви рецитаторске: приближавање поезије ученицима, неговање лепе речи; Задаци обеју секција односе се на неговање љубави према књижевности, правилном говору, позоришту, филму... Развија се општа култура код ученика, примећује се изузетна култура изражавања...

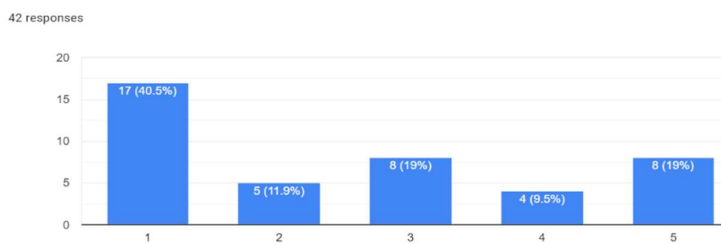
Развијање критичког мишљења, спознаја себе и других, развој имагинације, развијање способности течног изражавања, стицање самопоуздања...

Драмска секција: развијање маите, сарадња, импровизација... Рецитаторска: дикција, самоконтрола.

Није по мом мишљењу, али је чињенично стање у нашој школи да рецитаторска секција спрема свечане академије поводом Дана школе, Савиндана, важних јубилеја, рецитаторско такмичење, наступе наших ученика на различитим градским свечаностима, а драмска секција спрема и заједно са "Сопчетом" организује Позоришне сусрете гиназија Србије (на којима се свака гимназија такмичи са својом позоришном представом).

Циљеви драмске секције: богаћење и развијање маите, стицање способности лепог и течног изражавања, развијање самоконтроле, досетљивост и критичког става, стицање искуства заједништва.

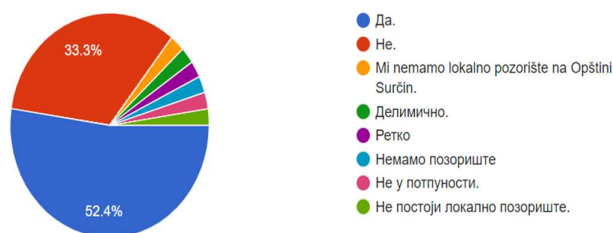
Рецитаторска секција: подстицање развијања ученичке маите, креативности и оригиналности. Оспособљавање ученика за лепо и изражајно рецитовање (упознавање са дикцијом, акцентом, интонацијом, темпом). Подстакнути их на лепоту поезије и само читање.

Слика 41: *Графички приказ одговора на шеснаесто питање: Оцените сарадњу између ваше школе и локалног позоришта.*

17 наставника (40.5%) сарадњу између позоришта и школе оценила је оценом 1; 8 наставника (19%) оценом 3; 8 наставника (19%) оценом 5; 5 наставника (11.9%) оценом 3; 4 наставника (9.5%) оценом 4.

42 responses

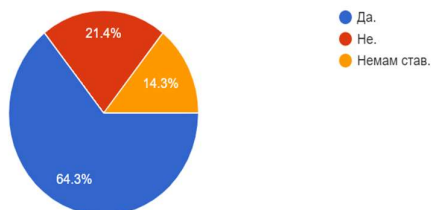

Слика 42: Графички приказ одговора на седмнаесто питање: Да ли сматрате да се на репертоару локалног или градског позоришта налазе представе које су корисне и потребне ученицима и баве се темама које њих занимају?

22 наставника (52.4%) сматра да су репертоарске представе у локалним позориштима у складу са интересовањима ученика; 14 наставника (33.3%) негативно одговара на ово питање; 1 наставник (2.4%) сматра да су представе ретко у складу са интересовањима ученика; 3 наставника (7.1 %) одговара да не постоји локално позориште; 1 наставник (2.4%) сматра да су представе делимично усклађене са интересовањем ученика; 1 наставник (2.4%) одговара да нису у потпуности усклађене са интересовањима ученика.

На осамнаесто питање *Поред организованих одлазака у позориште, да ли и на који начин Ваша школа сарађује са локалним позориштем или центром за културу?* 35 наставника одговара да не постоји сарадња; 5 наставника сарадњом сматра уступање просторија и сале позоришта

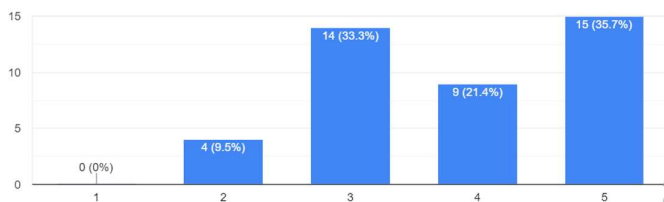
42 responses

Слика 43: Графички приказ одговора на деветнаесто питање: Сматрате ли да би било корисно да се драмске и позоришне активности изучавају у оквиру посебног предмета?

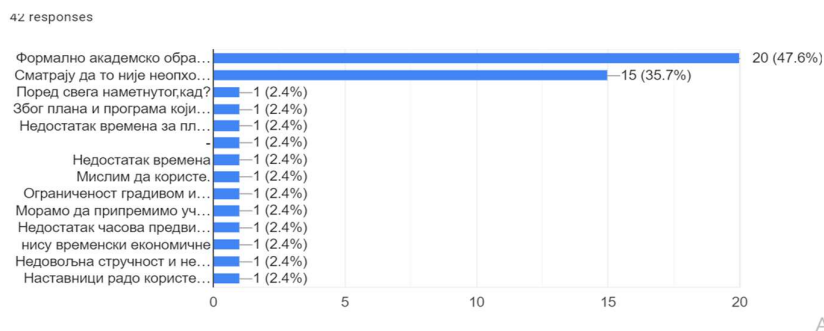
27 наставника (64.3%) сматра да би било корисно изучавати драмске и позоришне активности у оквиру посебног предмета; 9 наставника (21.4%) дали су негативан одговор на ово питање; 6 наставника (14.3%) о томе нема став.

42 responses

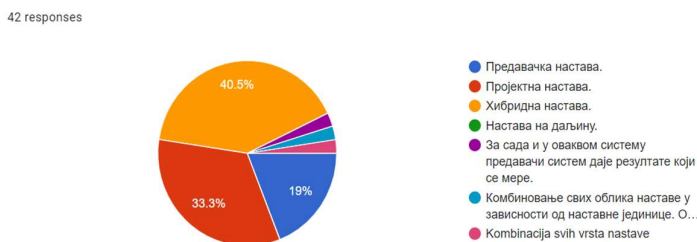
Слика 44: Графички приказ одговора на двадесето питање: Процените ниво заинтересованости ученика за учење у редовној настави уз помоћ драмских и позоришних активности.

15 наставника (35.7%) оценило је заинтересованост ученика за учење у редовној настави уз помоћ драмског метода оценом 5; 14 наставника (33.3%) оценом 3; 9 наставника (21.4%) оценом 4; 4 наставника (9.5%) оценом 2.

Слика 45: Графички приказ одговора на двадесет прво питање: Због чега наставници не користе драмске и позоришне активности у редовној настави српског језика и књижевности?

20 наставника (47.6%) сматра да наставници не користе драмски метод у редовној настави Српског језика и књижевности јер формално академско образовање наставника не пружа адекватну едукацију; 15 наставника (35.7%) мисли да наставници сматрају да примена драмског метода није неопходна. 6 наставника (14.4%) наводи друге разлоге као што су ограниченост планом и програмом, припремање ученика за завршни испит. 1 наставник (2.4%) сматра да наставници радо користе драмски метод.

Слика 46: Графички приказ одговора на двадесет друго питање: Који облик наставе сматрате најпродуктивнијим?

17 наставника (40.5%) као најпродуктивнију види хибридну наставу; 14 наставника (33.3%) сматра да је најпродуктивнији облик наставе пројектна настава; 9 наставника (19%) сматрају да се предавачком наставом остварују најбољи резултати. Остали наставници (2 наставника односно 4.8%) сматрају да треба комбиновати све врсте наставе.

10.11. Закључци о спроведеном истраживању

На основу првих резултата истраживања који су приказани у овом раду⁷⁶ утврђени су следећи закључци:

Наставници и ученици под драмским и позоришним активностима у великој мери сматрају читање текста по улогама или драматизацију књижевних дела. Креативну и процесну драму, форум театар и друге активности интегрисане у драмски метод не примењује велики

⁷⁶ Планирано је да истраживање траје до краја 2024. године.

број наставника, а ученици их у великој мери не препознају као методе рада које се примењују на часу Српског језика и књижевности.

Ученици и наставници се слажу да је примена драмског метода вишеструко драгоцену у свим облицима рада, у редовној настави и ваннаставним активностима. Сматрају да подстиче креативности, развој критичког мишљења, стицање свих утврђених компетенција. Међутим, према одговорима које су давали наставници, уочава се да се у редовној настави драмски метод користи као нека врста помоћног метода. Наставници примењују драмски метод најчешће на часовима драмске секције.

На основу одговора ученика увиђа се да нису мотивисани за чланство у секцијама, а на основу одговора ученика и наставника, уочава се да се часови секције у великом броју случајева реализују према потреби или у договору са ученицима.

Одговори ученика и наставника у вези са постојањем сарадње између установа културе и образовања указују на велики проблем у успостављању чвршће везе између ових институција. Осим организовања одлазака у позориште, наставници и ученици не сматрају или мали број њих сматра да постоје неки други облици сарадње. Такође, као проблем уочава се недовољна мотивисаност ученика за посете позоришту, иако и наставници и ученици сматрају да позоришна уметност позитивно утиче на младе људе. На основу ученичких одговора уочава се да ни заједничке посете позоришту нису у довољној мери организоване у школи.

Ученици сматрају да им је знање које стичу на часовима српског језика и књижевности потребно и корисно за живот, наставу српског језика и књижевности оцењују као креативну и истраживачку, иако ученици основне школе сматрају да најбоље уче када наставник диктира, а они записују. Ученици средње школе дају охрабрујуће одговоре који указују на то да разумеју предности пројектне наставе. Наставници сматрају да би драмске активности требало изучавати у оквиру посебног предмета. Ученици би се у великој мери одлучили за бирање предмета који подразумева драмске и позоришне активности, а они који не би као разлог наводе велики број предмета или наводе да би изабрали овај предмет уколико се он не оцењује.

Већина наставника сматра да би требало проучавати драмске и позоришне активности у оквиру посебног предмета. Највећи број наставника сматра да наставници не примењују драмски метод јер формално академско образовање не пружа едукацију о примени овог метода. Велики број није се одлучило за похађање семинара који демонстрирају примену овог метода у настави.

Може се закључити да испитани ученици и наставници сматрају да примена драмског метода позитивно утиче на квалитет наставног процеса и у редовној настави и у ваннаставним активностима. Међутим, стиче се утисак да већина испитаних наставника, осим драматизације текстова и читања по улогама, не примењује драмске и позоришне активности у настави српског језика. Такође, закључује се да не постоји у довољној мери развијена корелација између установа културе и образовања.

11. ЗАКЉУЧАК

Увођење драмског метода у наставну методологију подразумева неке значајне промене у образовном систему. Сви наведени закони, правилници и стратешка документа указују на то да је неопходно ојачати васпитну и функционалну улогу школе и осмислити методе уз помоћ којих ће примарни резултати наставног процеса бити стицање функционалног знања, што отвара могућност наставницима да уврсте драмски метод у своје методолошке плуралитете.

Међутим, као што су бројни методичари (Николић, 2010, Маринковић, 2013), наставници, универзитетски професори⁷⁷ и проучаваоци драмске педагогије (Мађарев, 2009; Милосављевић, 2016) навели у својим истраживањима и радовима, основа за ваљану примену овог метода је промена у формалном академском образовању наставника.

Компетенције које ученици стичу на крају основног и средњошколског циклуса образовања подразумевају стицање знања, вештина, ставова и способности. Проблем који се уочава у наставној пракси је заступљеност традиционалне наставе као основног начина остваривања наставног процеса. Саопштено теоријско знање није и не треба да буде полазна тачка истраживачког наставног процеса. У контексту наставе Српског језика и књижевности књижевно дело би требало да буде основа за истраживачки рад и унапређивање знања и других значајних компетенција.

Компаративним сагледавањем резултата претходних истраживања о потребама и начинима примене драмских и позоришних активности у наставној пракси, које је приказано у првом поглављу, и истраживања које је спроведено током писања рада, омогућава праћење напретка процеса интегрисања драмског метода у наставну методологију. Утврђено је да су наставници и ученици заинтересовани за примену драмских и позоришних активности у редовној настави српског језика и књижевности, као и у ваннаставним активностима. Наставници и ученици уочавају све предности наставе у којој се градиво обрађује коришћењем драмског метода. Сматрају да примена драмског метода унапређује стваралачки процес, подстиче креативност, мотивише ученике да истражују, да сарађују, да развијају таленте и стичу нове вештине. Међутим, наставници не похађају стручне семинаре на којима би научили да користе драмски метод као средство за унапређење наставног процеса. На основу истраживања утврђено је да наставници мисле да би требало изучавати драму као посебан предмет у школи. Иако сматрају да је то корисно, велики број ученика се не би одлучио за овај предмет, а као разлог наводе да већ имају много школских обавеза. Тиме се потврђује да је један од проблема савременог образовног система преоптерећеност наставника и ученика градивом које је предвиђено наставним програмима у оквиру предмета. Велики број предмета, посебно у гимназији, ограничава потребу ученика да истражују садржаје који су им занимљиви и значајни за будућу каријеру.

У поглављу које садржи наставне интерпретације драмских текстова указано је на то да примена драмског метода подразумева стицање теоријског знања које је резултат самосталног, истраживачког рада ученика, при чему наставник усмерава, сугерише, предлаже изворе, указујући ученицима на значај поузданости извора, чиме подстиче развој критичког мишљења ученика према информацијама. Поред тога, приказано је да примена драмског метода омогућује наставнику да провери у којој мери су остварени предвиђени исходи и стечене компетенције. Резултати часова Српског језика и књижевности који подразумевају коришћење драмских и позоришних активности видљиви су уколико је ученик у стању да неки глобални савремени проблем посматра са различитих аспеката. Потребно је да ученик

⁷⁷ Истраживања, стручне и научне радове професора и наставника могу се прочитати у зборницима са конференција који су објављени на страници <https://bazaart.org.rs/>

буде у стању да о одређеном проблему дискутује, износи своја запажања и ставове позивајући се, између осталог, и на конкретне примере из различитих текстова које је читао и тумачио и да предложи начине на које проблем може бити решен. У деловима рада који се баве наставном интерпретацијом драмских и других књижевних текстова приказане су могућности оцењивања ученика. Примена драмског метода у редовној настави доприноси формативном оцењивању. Наставник не процењује таленат ученика, већ прати промене које се (не) дешавају у процесу, односно утврђује свесне активности ученика, заинтересованост за рад, начин на који стваралачки процес утиче на ученика и његову мотивацију и на крају способност приказивања резултата.

Приказивањем ваљаних примера наставне интерпретације драмских и других књижевних текстова истакнут је значај подстицања и развоја унутрашње мотивације ученика за читање и тумачење књижевног дела. Путем примера указује се на то да је драмски метод примењив у свим сегментима креативног процеса, од мотивације за читање и читања књижевног дела до промишљања о уметничким вредностима дела и саопштавања или приказивања резултата. Посебан значај примене драмског метода при наставним интерпретацијама књижевног дела огледа се у рађању нових идеја и могућности за коришћење стеченог знања и вештина. На примеру наставне интерпретације књижевно-научних текстова, приповетке „Први пут с оцем на јутрење” Лазе Лазаревића и песме „Опомена” Десанке Максимовић уз помоћ драмског метода ученици су уочили да присуство драмских елемената (сукоб који се развија путем дијалога, лирски монолог којим се изражава снажно осећање лирског субјекта) доприноси сложености и емоционалности дела. Разматрање драмских елемената доприноси откривању карактеризације ликова. Играње улога, интервенције и промене тока радње у књижевном делу омогућују ученицима да уоче и решавају проблемске ситуације које препознају и у стварности.

Када тема пројектне наставе произилази из наставних садржаја, она се поставља у друштвено-историјски контекст и сагледава се из различитих углова. Из иницијалне теме могу произиласити друге, појединачне које ученици могу истраживати у складу са својим потребама и интересовањима. Примена драмског метода утицала је на то да, читање и тумачење књижевних дела која су део наставног плана и програма, буду повод за истраживање значаја културе сећања. На основу потребе за новим истраживањем организована је пројектна настава. Значај резултата пројектне наставе огледа се у стварању наставних околности у којима ученици желе да истраже и друге историјске и друштвене појаве које су значајне за разумевање времена у коме живе. Драмски метод и пројектна настава почивају на принципима учења уз помоћ искуства, те се може закључити да је примена драмског метода у контексту пројектне наставе потребна, драгоценa и продуктивна.

Ученике са тешкоћама у учењу потребно је континуирано охрабривати и подстицати да савладавају препреке. Примена драмског метода оснажује сарадничку атмосферу на часу и унапређује инклузивну наставу. Ученици у разним улогама усвајају знање, али и помажу вршњацима у учењу и разумевању градива. Без обзира на узраст и препреке које ученику ометају процес савладавања градива, наставник може учење представити као игру, а ученике као истраживаче који у току часа трудом, залагањем и применом стечених знања решавају проблемске ситуације. Применом драмског метода ученици заједнички уочавају и отклањају препреке у учењу.

Резултати примене драмског метода у секцијама не огледају се само у припремању ученика за рецитаторска и позоришна такмичења. Применом драмског метода ученици добијају могућност да истраже, преиспитују и формирају своје ставове. Постављајући се у различите улоге проблематизују однос појединца и друштва, уче да вреднују и уважавају различитост и постају свесни последица својих и туђих поступака. Посебна вредност примене

драмског метода у секцијама огледа се у подстицању свих ученика да учествују у ваннаставним активностима, без обзира на то да ли су талентовани за глуму и рецитовање. На тај начин сви добијају прилику да унапреде своју дикцију, да развију креативност, самопоуздање и комуникацијске вештине. Примена драмског метода подразумева активно и континуирано проучавање одређене теме, при чему се прати на који начин тај стваралачки процес утиче на ученика, на његову мотивацију, на промене мишљења и ставова. Рад на тексту у рецитаторској секцији омогућује свестрани приступ и упознавање ученика са биографијом песника, његовим књижевним радом и вредностима његовог књижевног опуса. Читањем, доживљавањем и интерпретацијом стихова, промишљањем о њиховом значењу и порукама, развија се љубав према поезији. Указује се на могућност поезије да прокоментарише стварни свет на симболички начин, остављајући могућност сваком читаоцу и интерпретатору да у стиховима пронађе одговоре на своја питања. Применом драмског метода ученици откривају могућност трансформације песничког језика у драмски дискурс. Постављајући стихове у контекст драмског предлошка, ученици уочавају нова значења и нове могућности њихове интерпретације.

Организовања и припреме школских приредби, представа, перформанса и свечаних академија има велики значај за културни живот школе и заједнице. Важно је да ученици учествују у сваком сегменту реализације ових уметничких пројеката. Путем оваквих активности ученици истражују знамените личности и догађаје чиме оснажују национални идентитет. Развијају сарадничке и организационе компетенције и стичу самопоуздање. Када својим талентом и вештинама доприносе реализацији културних догађаја, ученици развијају унутрашњу мотивацију за учење и активно учешће у стваралачком наставном процесу у редовној настави. Ученици добијају прилику да примене стечено знање и унапреде способности и вештине, што је драгоцено за развој њихове личности. У току рада на неком културном пројекту ученици у сарадњи са наставником најпре бирају тему. По одабиру теме, сваки ученик који учествује у пројекту истражује историјски, друштвени и литерарни контекст, а затим износи предлоге за стварање сижеа драмског предлошка или сценарија. Када се утврде односи између драмских лица, њихови карактери, намере, поступци утврђује се фабула пројекта. Ученици онда разигравају тему. Важно је да истраживање теме и јунака који су послужили за стварање драмских лица непрекидно траје током читавог процеса рада. Чак и после приказивања резултата ученици истражују рецепцију гледалаца, чиме се отвара могућност за мењање и унапређивање уметничког пројекта.

У поглављу које се односи на остваривање веза између позоришта и школа приказано је да се образовни, васпитни и функционални циљеви рада установа културе и образовања преплићу. Кратак историјат развоја српског позоришта открива да је човек одувек имао потребу за гледањем и доживљавањем позоришних представа. Моћним синкретизмом различитих уметности позориште подстиче гледаоца да машта, размишља, закључује и истражује. Позориште побуђује свест о значају друштвених тема и покреће гледаоце на преиспитивање својих ставова, уверења и поступака. Човеку је инспиративна и подстицајна друштвена ангажованост театра, као и његова слобода да укаже на вредности и мане људског друштва. Чини се да ученици нису у довољној мери заинтересовани за позоришну уметност. Резултат незаинтересованости ученика за позориште или учешће у раду неке од уметничких секција је одсуство комуникације, емпатије и потребе за активним учешћем у решавању проблема друштвене заједнице. Позориште би, као и школа, требало да буде место које подстиче ученике да спознају свет и да разумеју односе међу људима. Недовољна заинтересованост ученика, али и наставника и уметника да остваре сарадњу и реализују заједничке пројекте, радионице и друге активности неповољно утиче на подизање свести о значају културе и уметности у животу сваког појединца.

У раду су приказани ваљани примери остваривања сарадње између школа и позоришта. Овакви заједнички пројекти утичу на развој културне свести и естетског укуса ученика. С обзиром на разноврсност позоришних репертоара у Србији, ученици гледањем позоришних представа откривају нова, другачија тумачења књижевних дела која су читали и анализирали. Компаративним проучавањем књижевних дела и позоришних представа открива се актуелност тема и мотива, успоставља се однос између драмског писца, уметничког дела и публике, чиме се отварају нове могућности рецепције и тумачења.

Истраживање које је спроведено у марту 2024. године потврђује да примена драмског метода доприноси остваривању стваралачке, истраживачке и продуктивне наставе српског језика и књижевности. Међутим, истраживање показује да наставници недовољно примењују разноврсне драмске и позоришне активности у редовној настави, али и у секцијама. Иако и наставници и ученици потврђују вредности коришћења овог метода, он није у довољној мери укључен у наставну методологију.

Уз помоћ драмског метода ученици препознају и разумеју културне и историјске контексте у којима су књижевна дела написана. Коришћење драмског метода у настави српског језика и књижевности може помоћи ученицима да се боље упознају са својим емоционалним стањима и развију вештине емоционалне регулације. Драмски метод може подстаћи ученике да се баве истраживањем и креативним писањем, да развију вештине сарадње и тимског рада, да се боље упознају са различитим културама и традицијама, што може бити корисно за њихову будућу каријеру.

Коришћење драмског метода на часовима Српског језика и књижевности може помоћи ученицима да развију бољу способност да користе невербалне знакове и комуникацију у друштвеним интеракцијама. Употреба драмског метода у настави српског језика и књижевности може помоћи ученицима да се боље развију у социјалном и емоционалном смислу. Применом драмског метода на часовима српског језика и књижевности наставници подстичу ученике да се активно укључе у наставни процес и побољшају своје резултате. Ученици се охрабрују да саопштавају своје емоције и страхове и суочавају се са њима. Драмски метод може помоћи ученицима да развију вештине критичког мишљења и размишљања *ван оквира*, да се боље разумеју и поштују различите перспективе и мишљења.

Примена драмског метода може помоћи наставницима да боље упознају ученике и уоче њихове таленте, могућности и потребе. Захваљујући томе, наставници прилагођавају наставне садржаје, унапређују методе и успешно реализују интерактивни, истраживачки процес. Уважавање мишљења, идеја и талената ученика подстицајно делује на њих. Читање и тумачење књижевних дела у контексту савремене наставе, уочавање естетских и васпитних вредности уметничког дела помаже ученицима да разумеју друштво у коме живе и раде. Применом драмског метода ученици и наставници развијају сараднички однос пун поверења и разумевања. Међусобно се охрабрују и мотивишу. Уче једни од других. На тај начин школа постаје сигурно место, простор у коме ученици свакодневно имају прилику да стичу и унапређују знање, да уочавају могућност практичне примене стеченог знања у области која их занима, да увежбавају вештине и способности које су им неопходне да буду активни, продуктивни и успешни у савременом друштву.

У свим ауторским драмским текстовима и драматизацијама које се налазе у прилогу рада инкорпорирани су савремени проблеми деце и младих са којима се свакодневно суочавају. Немогућност да искажу своје емоције, притисак изазван очекивањем родитеља и друштва, одрастање у дисфункционалним породицама, проблеми са недостатком самопоуздања изложеност различитим облицима насиља, недовољно развијена свест о националном идентитету и недовољна мотивација за учење и истраживање националне историје, традиције и културе само су неке од тема које су интегрисане у драмске предлошке настале током стваралачког процеса рада са ученицима у настави. Драмски текстови се могу користити за рад у драмским секцијама, омладинским и професионалним позориштима. У питању су

репрезентативни примери из богате збирке ауторских дела која су до сада приказана у бројним позориштима и културним центрима широм Србије. О њиховој вредности сведоче уметници и гледаоци који су били у прилици да размене доживљаје и емоције посредством позоришних представа рађених по тим драмским текстовима.

Савремене друштвене прилике у Србији обавезујуће утичу на јачање васпитне улоге школе. Током истраживања начина и резултата примене драмског метода у савременој настави српског језика и књижевности уочено је да се примарним остваривањем васпитних циљева код ученика развија мотивација за истраживање које подразумева оставривање функционалних и образовних циљева. Самим тим може се закључити да би драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности требало да буде неизоставни део наставне методологије.

12. ЛИТЕРАТУРА

1. Афтоније, Р. (1997). Прогимназмата – припремне вежбе за беседника. (Јелић, В. прев.). Београд: Матица српска – САНУ.
2. Бајић, Љ. (2008). Проучавање хумористичке прозе у настави. Београд: Завод за уџбенике.
3. Бајић, Љ. 2013. Читање драме, *Књижевност и језик*, LX, 3–4, 351–36. Београд.
4. Бекет, С. (н.д.). Чекајући Годоа. Преузето 26. 2. 2024. са: <https://www.ucg.ac.me/>
5. Бељански Ристић, Љ. (2015). О међународном пројекту DICE (DRAMA IMPROVES LISBON KEY COMPETENCES IN EDUCATION). У: *Културна улога школе и образовна улога културе– Драма у образовању*, (стр. 45–49). Преузето са: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2015/10/ZBORNIK-Kulturna-uloga-skole-i-obrazovna-uloga-kulture-Drama-u-obrazovanju.pdf>
6. Boal, A. (2008). *Theatre of oppressed*. (Charles A. and Maria-Odilia Leal McBride and Emily Fryer, прев.). London: Pluto Press.
7. Бојовић, Д. (2010). *Више од игре*. Београд: Центар за примењену психологију.
8. Bolton, G. (1985). Changes in Thinking about Drama in Education У: *Theory into Practice*, Vol. 24, No. 3, Educating through Drama (Summer, 1985), pp. 151-157. Published by: Taylor & Francis, Ltd.
9. Bolton, G. & Heathcote, D. (1999). *So You Want to Use Role Play: A New Approach in How to Plan*. London: Trentham Books.
10. Бошковић, З. и Шиповац, М. (2019). *Читанка за пети разред основне школе*. Београд: БИГЗ.
11. Buzan T., & Buzan. V. (1993) *The Mind Map*. Преузето 17. 3. 2024, са:
12. <https://volimbiologiju.files.wordpress.com/2013/09/169208462-toni-buzan-mape-uma.pdf>
13. Валери, П. (1980). *Песничко искуство*. Београд: Просвета.
14. Васиљевич Гогољ, Н. (1978). Ревизор. Преузето 2. марта 2024, са: <https://skolskabibliotekassnb.files.wordpress.com/2015/01/nikolaj-gogolj-revizor.pdf>
15. Вељковић Станковић, Д. И Стојиљковић, Ј. (2017). Примена изражајних средстава драмске уметности у функцији развоја критичког мишљења код ученика. Преузето са: https://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/22%200krugli%20sto/28%20-%20Veljkovic-Stankovic_Stojiljkovic.pdf
16. Вучинић, Д. и Антонијевић, Р. (2020). Улога наставника у остваривању квалитетног образовног процеса. *ТЕМЕ*, г. XLIV, бр. 3 (стр. 723–744). <https://doi.org/10.22190/ТЕМЕ181214054V>
17. Ward, W. (1930): *Creative dramatics*. New York & London: D. Appleton & Co.
18. Grotowski, J. (1980). *Towards a Poor Theatre*. London: Methuen.
19. Грујић, П. (2022) *Театар протусловја – антитетички театар Јована Стерије Поповића*. Нови Сад: Позоришни музеј Војводине: Академија уметности.
20. Дамјановић, Р. (2001). *О рецитовању*. Београд: Итака.
21. Дамјановић, Р. (2017). *Ауторско рецитовање и доживљајно читање*. Београд: Итака
22. Денис, Е. (1997). *Артикулисано тело. Физичка обука глумца*. (Давичо, А., прев.). Београд: Факултет драмских уметности Институт за позориште, филм, радио и телевизију.
23. Де Сент Егзипери, А. (2001). *Мали принц*. Београд: З. Крстић.
24. Димитријевић, М. (1996). *Сама на сцени*. Београд: Крамер принт.
25. Ђерић, Д. З. (2019). СРПСКО НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ НЕКАДА, САДА И СУТРА. *АГОН*, 7(11).

26. Ђорђевић, Ж. (2014). *Драма у образовању – потребе наставник за образовањем и оснаживањем за примену драме у образовно-васпитном раду у нашим школама.. Резултати истраживања*. Преузето 12. 2. 2024, са: <https://bazaart.org.rs/istrzivacki-izvestaj-drama-u-obrazovanju-pedagosko-drustvo-srbije/>
27. Ђорђевић, М. (2014). Душан Радовић и раније песничко искуство. У: Јовановић, В., Илић, Б. (уред.) (2014). *Књижевност за децу у науци и настави, пос. изд., књ. 18* (стр. 513–521). Крагујевац: Факултет педагошких наука Универзитета у Крагујевцу.
28. Ђурић, Д. (2016). *Глобализацијске изведбе: књижевност, медији, театар*. Београд: ОрионАрт.
29. Елис, А. и Харпер, Р. (1996). *Водич у разуман живот*. (Миљевић, Г. прев.) Београд: Петровић промет.
30. Живковић, Д. (уред.) (1985). Речник књижевних термина. Београд: Нолит.
31. Живковић, М. З., Парезановић, Т. В., & Артеа, Д. (2023). Наша Шекспиријада: Драма *Ромео и Јулија* у контексту пројектне наставе. *Речи*, (16), 136-149.
32. Завод за унапређивање образовања и васпитања (ЗУОВ). (мај, 2020). Опште упутство за јачање вапитне улоге школе кроз унапређивање ваннаставних активности у основним и средњим школама. Преузето 26. 3. 2024. са: <https://zuov.gov.rs/>
33. Закон о основама система образовања и васпитања. *Сл. гласник РС, бр. 88/2017, 27/2018 - др. закон, 10/2019, 27/2018 - др. закон, 6/2020, 129/2021 и 92/2023*
34. Здравковић, М. (2013). *Позоришни речник*. Београд: Завод за уџбенике.
35. Змајева песма за Теслу: Песник и научник срили су се само једном и тада су настали ови стихови. (20021, јун 3.). У: Историјски забавник. Преузето 26.3.2024. са: <https://www.istorijskizabavnik.rs/zanimljiva-istorija>
36. Иберсфилд, А. (1982). *Читање позоришта*. (стр. 51–82). Београд: Вук Караџић.
37. Ибсен, Х. (2013). *Луткина кућа*. (Табак, Ј. прев.) Преузето 2. марта 2024, са: <https://www.mirgo2.co.uk/josiptabak/>
38. Ивић, И. и Пешикан, А.(2015). Култура и уметност у стратешким документима у области образовања у Србији: Од монодраме до дијалога. *Зборник радова са националне конференције са међународним учешћем Културна улога школе и образовна улога културе – Драма у образовању*, (стр. 29–39). Преузето са: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2015/10/ZBORNIK-Kulturna-uloga-skole-i-obrazovna-uloga-kulture-Drama-u-obrazovanju.pdf>
39. Игњатовић, С. (1997). Гласни живот песме. Поговор. У: Дамјановић, Р. (аутор)(1997). *Говор песме*. Београд: Музеј позоришне уметности Србије.
40. Јанковић, В. (1978). О значају и значењу Гогољевог *Ревизора* (стр. 7–19). У: Васиљевић Гогољ, Н. (аутор) (1987). *Ревизор*. Преузето 5. марта 2024, са: <https://skolskabibliotekassnb.files.wordpress.com/2015/01/nikolaj-gogolj-revizor.pdf>
41. Jackson, A. & Vine, C. (2013). Interduction. У: Jackson, A. & Vine, C. (Ed) (2013) *LEARNING THROUGH THEATRE The Changing Face of Theatre in Education (Third Edition)*. (стр. 1–17). London, NewYork: Routledge Tejlor Frensis grup
42. Јовановић, С. (2008). О Радовићевом књижевном делу за децу. У: Јовановић, А., Хамовић, Д. (уред.) (2008). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* (стр. 69–90). Београд: Учитељски факултет.
43. Јовићевић, А. и Вујановић, А. (2007) *Увод у студије перформанса*. Београд: Фабрика књига
44. Јочић, А., Дилкић, М., Шкорц, Б., Деспотовић, И., Мађарев, М., Милосављевић, С....и Суботић, Д. (2012). Водич кроз креативни драмски процес. Преузето са: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2012/04/Vodic%20kroz%20kreativni%20dramski%20proces%20sadrzaj.pdf>

45. Kao, S. M., & O'Neill, C. (1998). *Words into worlds: Learning a second language through process drama*. Ablex Publishing Corporation.
46. Kilpatrick Heard, W. (1918). *THE PROJECT METHOD. The Use of the Purposeful Act in the Educative Process*. New York: Teachers College, Columbia University
47. Клајн, И. и Шипка, М. (2007). *Велики речник страних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
48. Кнежевић, Р. (2019). *Говорна читанка: приручник за драмске секције*. Београд: Омладинско позориште Дадов.
49. Knoll, M. (1997). The Project Method: Its Vocational Education Origin and International Development. *Journal of Industrial Teacher Education*, 43(3)
50. Development.
51. Ковачевић, И. (2023). *Инклузивна настава српског језика и књижевности у основној и средњој школи*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет.
52. Ковачевић, Н. (2016). *Београдски споменарник*. Београд: Ауторско издање
53. Кулето, В. (2015, јануар). Мапе ума. Преузето са: <https://www.valentinkuleto.com/2015/01/mape-uma/>
54. Lewis, J. (2018, Јануар). Mantle of the Expert - The Sea Company. Преузето са: <https://www.mantleoftheexpert.com/>
55. Мађарев, М. (2009). *Креативна драма у Шкозоришту*. Земун: МОСТАРТ.
56. Мађарев, М. (2015). (Креативна) драма у васпитању/образовању. *Зборник радова са националне конференције са међународним учешћем Културна улога школе и образовна улога културе – Драма у образовању*, (стр. 11–17). Преузето са: <https://bazaart.org.rs/wp-content/uploads/2015/10/ZBORNIK-Kulturna-uloga-skole-i-obrazovna-uloga-kulture-Drama-u-obrazovanju.pdf>
57. Маринковић, С. (2013). *Методика креативне наставе српског језика и књижевности*. Београд: Креативни центар.
58. Марјановић, П. (1998). Позориште у српским земљама средњег века. *Зборник радова факултета драмских уметности*, 2, 32–62.
59. Марковић, А. С. (2015). Развојна библиотерапија у контексту потреба савременог детета. *Синтезе-часопис за педагошке науке, књижевност и културу*, (7), 53–70. <http://dx.doi.org/10.5937%2Fsinteze0-8501>
60. Марковић, Ђ. (2022). *Симфонија Црњански – Драмски потенцијал језика Милоша Црњанског као полигон за развој говорне вештине глумца*. Докторска дисертација. Београд: Факултет драмских уметности.
61. Методологије (н.д.). У: *Центар за позоришна истраживања Нови Сад (CPI)*. Преузето: 12. марта 2024, са: <http://cpi-ns.weebly.com/metodologije.html>
62. Микић, Р. (2008). Једна могућа паралела – морфолошки аспекти поезије Ј. Ј. Змаја и Душана Радовића. У: Јовановић, А., Хамовић, Д. (ред.) (2008). *Душан Радовић и развој модерне српске књижевности* (стр. 23–29). Београд: Учитељски факултет.
63. Миленковић, С. (2013). ФОТО ТЕРАПИЈА И АРТ ТЕРАПИЈА: СЛИКА КАО ТЕРАПИЈСКО СРЕДСТВО. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, 38(2), 79–295.
64. Милосављевић, С. (2016). *Драмска педагогија. Драмска уметност у интегрисаном образовању*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет драмских уметности.
65. Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТ). (1. новембар 2021). Стратегија развоја образовања и васпитања у Републици Србији. Преузето 26. 3. 2024. са: <https://prosveta.gov.rs/>
66. Министарство просвете, науке и технолошког развоја (МПНТ). (август, 2023). Смернице за организацију и реализацију образовно-васпитног рада у школској 2023/2024. Преузето 26. 3. 2024. са: <https://prosveta.gov.rs/>

67. Мисаиловић, М. (1991). *Дете и позоришна уметност*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
68. Митровић, М. (2015). *Физика 8: уџбеник за осми разред основне школе*. Београд: Сазнање
69. Младеновић, Р. (2008). Проблем дечијег позоришта. *Детињство*. XXXIV,3, стр. 46–51.
70. Млађеновић, М. (2009). Опште одлике „Сценске бајке”. *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, 57(3), 645–658.
71. Млађеновић, М. (2020). Статус драмских и позоришних садржаја у настави у основним школама у Србији...–основа за наставни предмет драмска култура. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia ad Didacticam Litterarum Polonarum et Linguae Polonae Pertinentia*,11(315), 194–203. DOI 10.24917/20820909.11.15
72. Молинари, Ч. (1972). *Историја позоришта*. Београд: Вук Караџић.
73. Мркаљ, З. (2008). *Наставно проучавање народних приповедака и предања*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност.
74. Naumburg, M. (1996) *Dynamically oriented art therapy*. New York: Grune & Stratton Inc
75. Николић, М. (2010). *Методика наставе српског језика и књижевности* (5. изд.). Београд: Завод за уџбенике.
76. Николић, Г., Гачић Брадић, Д., Тркуља, М. (2017). *Приручник за наставнике за рад са ученицима са сметњама у развоју од 5. до 8. разреда основне школе*. Београд: Klett
77. Новаковић, Ј. (2002). *Типологија надреализма*. Београд: Народна књига – Алфа.
78. Нушић, Б. (1987) Предговор *Сумњивом лицу* (стр. 199) У: Нушић, Б. (аутор) *Изабране комедије и драме*. Београд: Нолит
79. O’Neill, C. (1995): *Drama Worlds: A Framework for Process Drama*. Portsmouth, NH: Heineman.
80. O’Toole, J. (2005). *The Process of Drama: Negotiating Art and Meaning*. Taylor & Francis eLibrary.
81. Павловић, М. (2008). *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*. Београд: Завод за уџбенике.
82. Павловић, М. (2012). *Читанка за први разред гимназија и средњих стручних школа*. Београд: Klett.
83. Петровић, Д. (2022). *Техника и технологија 8: уџбеник за осми разред основне школе*. Београд: Вулкан.
84. Петровић, М., Хоти, Д., Тодоровић, О. (2020). *Приручник за пројектну наставу и наставу на даљину*. Београд: Завод за унапређивање васпитања и образовања, USAID, CONNETING, NALED. Преузето 20. 3. 2024, са: https://jpd.rs/images/preuzmite/Prirucnik_za_nastavu.pdf
85. Поповић, М. (1996). *Лепота казане речи: уџбеник дикције, рецитовања и реторике*. Београд: Књижевне новине – Енциклопедија.
86. Поповић Стерија, Јован. (2009). *Покондирена тиква*. Преузето 3. марта 2024, са: [https://serbica.u-bordeaux-montaigne.fr/images/stories/Popovic_J_S - Pokondirena tikva .pdf](https://serbica.u-bordeaux-montaigne.fr/images/stories/Popovic_J_S_-_Pokondirena_tikva.pdf)
87. Радека, И. (2007). Улога наставника у цјеложивотном образовању (стр. 283-289) У: *Педагогјска истраживања*, 4(2). Преузето са: https://epale.ec.europa.eu/sites/default/files/igor_radeka.pdf
88. Радовић, Д. (2019). *Сваштара. Песме, цртице, одломци, документи*. Београд: Лагуна
89. Републички завод за статистику. (2023). *Статистички годишњак*. Преузето 26.3.2024. са: <https://stat.gov.rs/>
90. Росандић, Д. (1986). *Методика књижевног одгоја и образовања*. Загреб: Школска књига.
91. Siks Geraldine, B. (1961). *Children’s Theatre and Creative Dramatics*. Seattle: University of Washington Press.

92. Симовић, Љ. (1972). *Уочи трећих петлова*. Београд: СКЗ.
93. Spolin, Viola (1963): *Improvisation for the Theatre*. London: Pitman Publishing Ltd.
94. Стаменковић, И. (2015). Драмска уметност и образовање: Различити правци и приступи у примени драмских и/или позоришних техника. *Настава и васпитање*, 64(4), 809-822.
95. Стаменковић, И. (2022). *Драма као методски приступ у образовању васпитача за рефлексивну праксу*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
96. Станисављевић, К. (2022). УТИЦАЈ ПОЗОРИШТА ЗА ДЕЦУ НА ВАСПИТАЊЕ, ОБРАЗОВАЊЕ И КРЕИРАЊЕ КРИТИЧКОГ МИШЉЕЊА КОД ДЕЦЕ. *Кругови детињства-часопис за мултидисциплинарна истраживања детињства*, 10(1). <https://doi.org/10.53406/kd.v10i1.45>
97. Станисављевић, М. (1987). *И ми трку за коња имамо*. Преузето 2. марта. 2024, са: <https://miodrag-stanisavljevic.cincplug.com/2-drame/i-mi-trku-za-konja-imamo/>
98. Станковић Шошо, Н. (2011). *Уметност речи. Читанка за осми разред основне школе*. Београд: Логос
99. Станковић Шошо, Н. (2019). *Књижевно дело Бранислава Нушића у настави*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
100. Станковић Шошо, Н. и Сувајдић, Б. (2019). *Чаролија стварања. Читанка за српски језик и књижевност за шести разред основне школе*. Београд: Логос.
101. Станковић Вељковић, Д., Стијиљковић, Ј. (2017). Примена изражајних средстава драмске уметности у функцији развоја критичког мишљења ученика. *Интраперсонална даровитост – Могућност развоја*. Тематски зборник. Преузето: 24. 3. 2024, са: <https://www.uskolavrsac.edu.rs/Novi%20sajt%202010/Dokumenta/Izdanja/22%200krugli%20sto/28%20-%20Veljkovic-Stankovic-Stojiljkovic.pdf>
102. Стојиновић, Д. (2021, април 9). Шта је драматургија публице и чему гледаоци у позоришту? Преузето са: <https://www.kcns.org.rs/agora/sta-je-dramaturgija-publike-i-cemu-gledaoci-u-pozoristu/>
103. Taylor, T. (2017 јануар 24) *The Paradox of Mantle of the Expert: "How can children be experts?"* преузето са: <https://www.mantleoftheexpert.com/blog-post/the-paradox-of-mantle-of-the-expert-how-can-children-be-experts/>
104. Томашевска, Е. (2012). Позориште и деца – два начина стварања. *Позориште за децу – уметнички феномен, зборник радова* (43–50). Суботица: Отворени универзитет Суботица – Интернационални фестивал дечјег театра Суботица; Нови Сад: Позоришни музеј Војводине.
105. Томић, Д. (2016). *Музичко-сценски облици у функцији васпитно-образовног процеса – од школске приредбе до спектакла*. Докторска дисертација. Београд: Факултет драмских уметности.
106. Тошић-Радев, М. Н. (2016). *Афективна улога наставника: концептуализација и емпиријска провера конструкта*. Докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет.
107. Тришић, С. (2021). *Режија представе "Калигула" по комаду Албера Камуја (Истраживање феномена апсурда у креирању родитељског поступка у савременом позоришту)*. Докторска дисертација. Београд: Факултет драмских уметности.
108. Ћумура, Љ. (2019). Драма у образовању као методички изазов у настави. У: Лончар-Вујновић, М. (уред.) (2019). *Наука без граница – Међународни тематски зборник* (стр. 347–361). Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.
109. Ферина, З. (2022). *Уџбеник за техничко и информатичко образовање*. Београд: Infotehnika.
110. Хамовић, В. (2008). *Два песника превртника*. Београд: Учитељски факултет.
111. Hamm, H. (1965). *A study of creative dramatic in the kindergarten, first, second, and third grades op the Bowling Green public elementary schools*. Submitted in partial fulfillment of the

requirements for the degree of Master of Arts. Bowling Green, Ohio: Bowling Green State University.

112. Haskew, L. & McLendon, J. (1962). *This is teaching*. Chicago: Scott, Foresman and Company.
113. Heathcote, D. (2010a). Internal Coherence: A Factor for Consideration in Teaching to Learn. *The Journal for Drama in Education*, Vol. 26, No. 1, 24–66.
114. Heathcote, D. (2010b). Productive Tension: A Keystone in “Mantle of the Expert” Style of Teaching. *The Journal for Drama in Education*, Vol. 26, No. 1, 8–23.
115. Heathcote, D. (2018, Јануар). Contexts for Active learning - Four models to forge links between schooling and society – Presented at the NATD conference, 2002. Преузето са: <https://www.mantleoftheexpert.com/>
116. Чорболоковић, С. (2019). *Хумористички дискурс у настави српског језика и књижевности. Докtorsка дисертација*. Београд: Филолошки факултет.
117. Шекспир, В. (2016). *Ромео и Јулија*. (Симић, Ж., Пандуровић, С. Прев.). Београд: Вулкан.
118. Шијаковић, М., Цековић, И. (1976). *Школске приредбе*. Београд: Удружење публициста.
119. Шкарић, И. (1988). У потрази за изгубљеним говором. Загреб: Школска књига.
120. Шуица Жупанић, Л. (2024). Предговор. У: *Учиница сећања на отвореном. Приручник Места сећања као подстицај за демократско учење*. Београд: Еволута
121. Шуица, М. (2024). Места сећања у настави оријентисаној ка развијању компетенција за демократску културу. У: *Учиница сећања на отвореном. Приручник Места сећања као подстицај за демократско учење* (стр. 7–45). Београд: Еволута

Додатни извори (Изложбе и филмови)

1. Библиотека Града Београда. (2014) Изложба Био једном један лаф. Доступно на: <https://bgb.rs/sr/>
2. Спомен-парк „Крагујевачки октобар”. Виртуелне туре. Доступно на: <https://www.spomenpark.rs/>
3. РТС Образовно-научни програм – Званични канал. Историја науке: Михајло Пупин. Преузето са: https://www.youtube.com/watch?v=1pPI69NNduc&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8IZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=9
4. РТС Образовно-научни програм – Званични канал. Историја науке: Михајло Петровић Алас. Преузето са: https://www.youtube.com/watch?v=yo5mHVIYpxM&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8IZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=12
5. РТС Образовно-научни програм – Званични канал. Историја науке: Милутин Миланковић. Преузето са: https://www.youtube.com/watch?v=kA2zxEAwxds&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8IZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=15
6. РТС Образовно-научни програм – Званични канал. Историја науке: Никола Тесла. Преузето са: https://www.youtube.com/watch?v=cZPb7LXM8qs&list=PLG6HMr6sRAxmb_E8IZ1_otLMXOP1DJ-S5&index=16
7. РТС Образовно-научни програм – Званични канал. У сазвежђу великана: Милутин Миланковић. Преузето са: <https://www.youtube.com/watch?v=aYdKkkdvAZA>
8. Vivid Light.(н.д.). Никола Тесла Господар муње. Преузето са: <https://www.youtube.com/watch?v=jgpmjDU-M4&t=4594s>
9. ТВ Кикинда. (17.10.2022). Документарни филм о Михајлу Пупину: Процват великог ума. Преузето са: <https://www.youtube.com/watch?v=LeMAk8ZK4IA>

13. ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1

Одломак из дела Са паињака до научењака Михајла Пупина

...Ту се намеће питање: што је могао дечко од петнајест година, рођен и одгојен под таквим околностима, без паре у џепу, донети Америци, ако би се нашло законско могућности да се он у њу усели? Али ја сам тада веровао да ја носим Америци толико благо да ће ми се дозволити искрцавање, па сам се не мало изненадио када приметих да нико на мене ни главе не осврте, када сам овде стигао.

Љубав народа према земљи у којој су живели почела је да јењава, док се, најзад, није сасвим угасила. А кад та љубав замре, мора умрети и држава. Тај сам наук научио од неписмених сељака у Идвору. Учитељ у сеоској школи у Идвору никад није био у стању да на мене учини тако дубок утисак као што су га чинили ови људи на селима. Ово су били људи који су кретали у свет и узели живог учешћа у светским борбама. Читање, писање, рачунање, све то ми се чинило као средство за мучење, које је мој учитељ измислио само за то да би што више ускратио моју слободу, и то баш онда када сам се већ договорио са мојим друговима да што играмо и да се забављамо. По мом тадањем схватању, тај мој учитељ није имао ни појма о свету. Али ме је мајка ускоро убедила да сам био на погрешном путу. Она, није знала ни да чита ни да пише, па ми је говорила: како је увек осећала као да је слепа код очију. Бала је тако слепа, причала ми је она, да се не би усудила да, крене даље од атара нашег села. Како се данас сећам, она би ми о томе на овај начин говорила: "Дете моје, ако желиш да пођеш у свет, о коме си толико слушао на овим нашим поселима, мораш потражити још један пар очију, очи за читање и писање. Знање, то су златне лествице које нас воде у небеса; знање је светлост која осветљава наш пут кроз овај свет и води нас у живот будућности, пун неувеле славе."

По причи, коју сам тек чуо од своје мајке, и по начину на који ми је она то све испричала, моја прва јасна слика о Светом Сави била је у овоме: то је био светац који је нарочито истицао вредност књиге и вештине писања. Тада сам тек разумео зашто је моја мајка толико полагала на читање и писање. Тада сам се и зарекао да ћу се томе посветити макар и по цену да напустим своје другове и вршњаке. А ускоро сам пружио доказа мајци да сам и у читању и у писању дорастао сваком свом вршњаку. И учитељ је приметио ту промену. Изненадило га је то, па је почео да верује како се "десило. неко чудо." Моја мајка је у чуда веровала, па је учитељу одговорила: како то надамном бди дух Светога Саве. Једног дана, у моме присуству, причала је она учитељу да је, у сну, видела: како је Свети Сава положио своје руке на моју главу и, обрнувши се њој, рекао јој: "Кћери Пијада, ускоро ће школа у Идвору бити тесна за твога сина. Када то буде, пусти га да пође у свет где може наћи више духовне хране за душу своју, тако жељну знања и науке..."

Када се идућег дана примаче брод Будимпешти, преда ме се указа призор који ме је запањило. На поселима у Идвору чуо сам многу причу о сјају цареве палате на врху брега Будима и о чудима моста на ланцима преко Дунава, који саставља Будим и Пешту. Много се причало у Идвору о овим дивним стварима. Али оно што сам ја видео својим очима са крова пароброда, превазишло је сва моја очекивања. То ме заплаши и осетих како бих срећан био када бих се окренуо натраг и упутио моме Идвору. Свет изван Идвора чинио ми се и сувише велик и загонетан.

ПРИЛОГ 2

Играј Црњанског⁷⁸

(драмски предложак за сценско извођење)

Драматизација: Милица Живковић и чланови драмске секције

(Две ученице певају песму *Друмови*; улазе на сцену из публике; на сцени су утваре)

Јана: Магловити врбаца испаравају се још од прошлог дана, облаци се ковитлају све на ниже. Дубина, кроз коју протиче река, мутна је и непроходна. Земља је тамна, невидљива и кишовита. (музика се појачава)

Ивана: (музика се стишава) Испрекидан лавез паса и испрекидан пој петлова, још од поноћи, али далек (ученици лупају ногама о под). Туп удар копита, међутим, као под земљом, чује се једнако, у близини, под сном.

Борис: Често буђење што га обухвата, пролази као неко љуљање у тој помрчини, која му продире под плећа и ребра најежена од хладноће. Не разликује таму око себе и таму у себи, и широм отвореним очима, у мраку, не види ништа.

Анастасија: Ударен од коња више колена, пре неки дан, кад је почео да скупља делове пука, још се буди ноћу од бола, али тај бол умине брзо, као и страшна малаксалост и изнуреност у костима, од умора. Тако да, будећи се сваки час, застење и одмах затим опет заспи, шкргућући зубима.

Теодора: При том, за тај тили час, док опет не усни, шта све не угледа у полусну! Реку што под брегом шуми, испунивши сву ноћ. По разливеним водама, у рупама и јаругама, месечине. Трску прозора и крова, са које капље небројено капљица, кап по кап. Облаке, што се ковитлају све на ниже. Непрегледне врхове врбака, пуне шибља.

Јана: А кад се заљуља, опет, у сан, запаљен и пун неких пламенова, тумба се у неком шаренилу у непрегледну даљину, у недогледну висину и бездану дубину, док га киша, што кроз трску прокишњава, не пробуди. Тада, помућеном свешћу, прво зачује лавез паса (ученици опонашају пса) и пој петлова (ученици опонашају петла), да одмах затим широм, у мраку, отвори очи и не види ниш- та, али да му се учини као да види, у висини, бескрајан, плави круг. И, у њему, звезду

Борис: *Бескрајни плави круг...и у њему звезду...*

Јана: *Бескрајни плави круг и у њему звезду...*

Анастасија: *Бескрајни плави круг и у њему звезду...*

Дуња: *Бескрајни плави круг...и у њему звезду...*

(Сви понављају реченицу *бескрајни плави круг и у њему звезду...*)

(Зорица и Милена певају другу строфу песме *Друмови*)

(На сцени су госпођа Дафина и Вук, опраштају се пред одлазак)

Марко:

Желим

Да после снова

Не остане траг мој на твој телу

Да понесеш од мене само тугу

И свилу белу

И мирис благ

Путева засутих лишћем свелим од јабланова

....

Милена: *Друмови...*(пева)

⁷⁸ Представа је премијерно изведена поводом програма у част награђених на књижевном конкурс *Уметнику у част 130 година од рођења Милоша Црњанског*, који је организовала професорка Милица Живковић 6. 11. 2023.

Марко: Јесен, и живот без смисла. Провео сам ноћ у затвору са неким Циганима. Вучем се по каванама. Седнем до прозора и загледам се у маглу и у румена, мокра, жута дрвета. Где је живот?

Сви: Где је живот? (Шапат као ехо)

Оне кржаве, црвене, топле шуме, непрегледне пољске шуме, како ме уморише. Војник сам; о, нико не зна, шта то значи. Али у овој бури, што је завртела мозак свету, мало је људи, који тако слатко и мирно живе као ја. Вучем се тако од града до града, и шетам се под овим јесењим дрвећем руменим и жутим, које има на мене исто толико утицаја као на Хафиса вино.

Борис (Марку):

Добри војниче,

Дошло је доба

да нам душа све лекове зна,

и никог, никог не треба,

поносна бескрајна.

У телу нам је побуна.

У телу нам је гађење,

понижење неверство зло.

Марко:

Дошло је доба

да нам душа све воли и трпи.

На најгорој крпи сања,

благодари, благосиља.

Тела нам се узнесу,

као камење у небеса.

Да прште грме и горе

у мржњи, разочарана, у бесу.

Најбоље је да кренемо. Дуг је пут пред нама.

Милена: Чекај! А ја? А ова бескрајна туга што тиња у мени? А ова сенка што остаде од мене и моје младости? А оно што је било и што се усадило у моје срце и тиња, пршти, плаши ме и боли? А ми? Шта смо ми?

Марко: Ништа. Све је ништа. Већ први пут кад си збацила одело смешан ми беше твој поглед охол. Већ први пут ми љубав беше само бол.

Милена: Значи нема ничег. Никад није било...све је лаж?

Марко: На мртвима сам провео младост, твој младеж на дојци није радост, која је некад била.

Милена: (Плаче)

Борис: Касно је...чекамо Вас.

Марко: Умрећу, па кад се зажелиш мене, не вичи име моје у смирај дана. Слушај ветар са лишћа свелог жутог. Певаће ти; да сам ја љубио јесен, а не твоје страсти, ни чланке твоје голе, но стисак грања руменог увенутог.

(пољубац, растанак, она пада на под, плаче, Милан свира, утваре излазе на сцену)

Дуња: Бацивши се на плећа, пусти да јој сузе роне низ образе и ражалости се све више. Није чула безбројне животињске гласове, у блату, око куће, што су је иначе мучили у зору и не примети ни да се пећ била расхладила.

Анастасија: Плакала је над самом собом, као што је то, уосталом, од неког времена, откад јој је муж био нагло оронуо, често чинила. Жалила је себе неизмерно. Девојачки њен живот учини јој се сасвим бедан, као живот неке слушкиње. А и тај муж, који је сад беше оставио, и живот са њим, чинио јој се као једна дубока несћеца, у којој се она узалуд трудила да некуд оде.

Јана: Трзала се тек од студени што јој се увлачила у постељу. Кад, најпосле, отвори исплакране очи, виде да је свануло и да је напољу свакако хладан, кишовит, тмуран дан.

Теодора: У њеном животу било је доста несретних и тужних дана, као, уосталом, у животу свих жена, али ниједан није био тако тужан и тежак, као тај први дан њеног браколомства, дан влажан, хладан, са сивим небом.

Ивана: Осетила је и пре, неколико пута, колико је жена бедан створ, играчка, ствар у кући и гледала свој живот сасвим празан, али овога пута осећај је био снажнији, дубљи...гори.

Милена: (везују је белом тканином, градација лудила)

Кад светиљке сину
и улице пођу у висину,
у тами стојим ја.
На свему што прође
мој осмех засија.
Нестану боли, окови и лаж,
од мог погледа зависи сва драж,
свега што прође.
Жене пролазе и облик губе,
смеше се, па ми приђу да ме љубе,
а ја им нову сенку дам.
И док тихо замагли ноћ,
улице пуне сени,
ја имам неба безграничну моћ,
сви боли света скупе се у мени.
Ко цветићи бели са Месеца
рађају се по улици деца.
Од осмеха мог умире дан,
а сваког кога погледам,
стиже моја судба, срећа и сан.
Кад махнем руком, нехотице,
нове звезде сину.
Тад сјајан, тужан, цео град,
личи на моје лице.
А да ме виде сви у небо иду,
по улици звезда и сребра.
Ја стојим распет сам на зиду,
а месец ми благо пробада ребра.

Јана: Нама ми драгог...

Дуња: Нема ми драгог...

(Свака девојка понавља реченицу *Нема ми драгог...*)

Јана: Лута још витак са сребрним луком...

(Свака девојка понавља претходну реченицу)

Јана: Завичај већ слути...

(Свака девојка: *Лута још витак...*)

Марко: Нада мном је небо, оно има румене, благе пруге, те пруге се сваке зоре враћају. Оне ми се враћају, на облацима, пролазне и благе. Ја их свако јутро гледам и живим само за њих, за њих. По негде падне жут један лист. А пред вече звони. Ја кашљем, ма да лекари кажу: живећу још тридесет година. По негде пада по један цреп, по негде један плот.

Пред вече је хладно, тетке ме завијају као дете, оне ми читају о петроградским крвавим улицама, ја то волим. Недалеко станује моја жена. Станује преко пута још се нада. Али ако умрем, погледаћу последњи пут небо, утеху моју, и смешићу се...

Милена и Зорица: Друмови

КРАЈ

ПРИЛОГ 3

Драмски предлог за припрему Свечане академије поводом двеста година од почетка писмености у Пироту

Драматизација: Милица Живковић

Мудрац: У почетку беше реч...и људи причаше међусобно и пренесише с колена на колена све своје муке, страхове, сву своју срећу и радост. И када им је умирало и када им се рађало, и када им се туговало и када им се певало....они проговараше, разговараше и пренесише једни на друге, да се не заборави. Од кад је света и века, људи су имали потребу да размењују своје мисли. Када их задеси каква несрећа, они, мислећи да ће их брже напустити, преточе је у изречену реч и би им лакше. Кад им се, пак деси нека радост, они осетивши потребу да и друге усреће, преобликују срећу у причу и би им лакше. О муци су, уистину, чешће говорили. Временом муке посташе све веће, а радости све интензивније. Човек више не могаше да памти све изговорене речи. И би му жао. Јер међу људима беше и мудраца. А они су знали да је живот сличан кругу и да се све понавља. И болеше их што мудрост своју не могаше да пренесу потомцима својим. Сузе пролеваше, патише, речима се дуго борише против заборава. Наједном се најмудрији међу њима досети – и би слово. И мудрост остаде записана. (мрак) (музика, светла се полако пале, на сцени се појављују два младића, један од њих се осврће око себе и посматра околину)

Вукан: Одавно си отишао. Како си одлучио да се вратиш?

Марко: Уснио сам један сан тамо далеко у неком другом свету где сам одрастао и завршио основну, средњу школу и факултет. Тај чудни сан враћао се сваке вечери када спокојно затворим очи на крају дана. Није кошмар. Само неки звук и нека чудна празнина, као делић слагалице који недостаје. Ко сам ја? Где су ми корени? Шта ми то недостаје да будем целина? Шта ме то мучи? Где је дом, ако није тамо где ти је кућа, где ти је кревет у коме ћеш увече лећи да се одмориш? На ком језику ја то говорим, а на коме размишљам и сањам?

Вукан: Чудно је то...човеку стално нешто недостаје да би био срећан.

Марко: Знаш, тамо су људи другачији. Не читају књиге. Не друже се. Не размишљају о стварима које могу да их растуже. Ако не раде, онда се по сваку цену труде да им дан прође у неким тренутним радостима.

Вукан: Можда је тако боље. Што више знаш, више чезнеш да сазнаш још више. И ти си у таквим околностима, у таквом свету, ипак изабрао да студираш књижевност и уметност, увек си бирао тежи пут.

Марко: Смисао и јесте ићи тежим путем. Лаки путеви нису увек и бољи. На тежим учиш да савладаш препреке, да се суочаваш са другима и са собом. Лаки путеви су само привид, скривање од стварног живота.

Вукан: Зашто си овде?

Марко: Све што знам о својој земљи читао сам у књигама или слушао на радију. Толико учених људи у свету писало је о нашој култури, о нашој историји, о нашој књижевности. С друге стране, данас у медијима о тој истој земљи слушамо различите истине. О свом пореклу готово да не знам ништа, о свом граду, о свом народу. Једне вечери, у рукама сам, по ко зна који пут, држао *Сабрана дела Доситеја Обрадовића*. У глави су ми одзвањали редови: „Гледа млад човек једну ствар издалека коју би ваљало изблиза видети; сматра је са једне стране, но за познати је, требало би је са свих страна прегледати и добро видети. Колико пута најискуснији људи другачије мисле данас неголи јуче? И сами се чуде какве су памети били до лане! О, колико смо нерадиви у истраживању истине! Злато кад узмемо у руке, није нам доста да нам ко каже да је злато, но сами разматрамо има ли у себи знаке правога злата: је ли тешко и савија ли се као чисто злато. А за истину, која је само злато ума нашега, не страмо се толико. Што је ко испочетка чуо, при ономе остаје, не дамо себи труда за истражити и распознати праве знаке чисте истине, а што је још горе не смемо ни мислити, бојећи се да не прогледамо.”

Вукан: У историји наше културе, у ономе што се односи на развитак мисли, на ширење идеја, на књижевни језик и на просвећивање народа, ниједан писац није повукао тако дубоку бразду, ни оставио тако дубок траг за собом као Доситеј Обрадовић.

Марко: Колико је храбро устајао против незнања и простоте! А уједно је желео да људи постану добри, да се нарави васпитавају, напоредо са образовањем духа. Као и Вук, говорио је да човек који жели бити ваљан у животу и послу, мора познавати свој језик и разумети свој национални идентитет.

Вукан: Шта ти је на памети?

Марко: Нисам имао мира. Да бих наставио даље, да бих био добар себи и другима, одабрао сам пут истине. Дошао сам да истражујем свој језик, своје порекло и своју културу. Желим да знам како је све почело. Само ћу тако моћи да разумем.

Вукан: Разумем те. „Време младости у ком крв наша ври и мисли непрестано лете, не допушта нам доста постојанства да се сами са собом забављамо и да од себе далеко не одлазимо. Златни совет: ПОЗНАЈ СЕБЕ врло се касно прима ” Но, ти си другачији. Ти имаш исправну идеју и вољу. И послужићеш за пример и нама и наредним генерацијама.

Марко: Време ће показати. Ваља кренути на починак. Сутра ме чека озбиљан посао.

(крећу ка соби, музика)

Мудрац: Одувек тако бејаше...они који живот учећи проживеше, не бејашу никада потпуно срећни. Занавек чезнуше да спознају суштину. Но, и у тој муци и патњи и чежњи, они беху просветљени, спокојни јер имаше на уму да њихов живот не протече узалудно. Но беше им криво што неснађене и непросвећене не могоше убедити да су на странпутици. Но, такви смо људи! „Губимо се по странпутицама, а чини нам се да смо на правом великом путу: ко нам сме рећи да нисмо? Готово смо намах на кавгу! Свак се себи чини на правом путу, а другога суди за изгубљена. Ко год не види не може управ ходити, а ко год не уме мислити и судити, не може ни своја дела како ваља управити.” Свак је човек мудрац и бедник истовремено самоме себи.

(стари Пирот. На сцени су грађани)

Учитељ даскал - Пејча пролази улицом

Грађанин: Ево нам даскал-Пејче! Какав је то човек, људина! Да није њега наша би деца слепа код очију била!

Грађанин 2: Море, ђаво нека га носи! Заглуљује народ тим књигама! Уместо да нам помажу око поља и стоке, само те књиге држе у рукама. Ја сам рекао оном мом мангупу: ако тако наставиш, на зиму ћеш јести те твоје књиге!

Грађанка: Само гунђаш без везе! Знаш ли ти да је данас знање на цени! Ионако смо слепо црево одувек! Погледај како је тамо, у Београду!

Грађанин: Да га нећу сад и у Београд слати! Да су те књиге добре сви бисмо их читали! Него то од ђавола долази! Проклет је човек. Свега му мало, само нам још књиге на ову муку недостају.

Грађанин: Не уче их они тамо само да читају! Чуо сам ономад од једног калфе, што помаже Пејчи да предаје да их он и васпитању и лепом понашању подучава. Жена и ја смо прости! Шта смо видели у овој беди. Са свих страна нас мука задеси. Ако ко други може и уме, нека га подучи. Што да се мучи и пати ко што се ми патимо. Није добро да је човек неписмен, свака онда може лако преварити.

Грађанка: А шта их тамо толико уче?

Грађанин: Ни сам не знам. Ваљда лепо писаније.

Грађанин: Уче их и вери и историји ваљда.

Грађанин: Уче их да сричу слова, па кад науче читати, а онда уче оне књиге *наушт*.

Грађанка: Иххаа...Ко ће онолике књижуристике наушт учити. Тешка је та школа! А погледајте даскал – Пејчу! Прави је господин! За поштовање. Како се држи, како је културан, како се носи...види се да је учен човек! Е, да има више таквих у овој паланци!

Даскал – Пејча: Помоз бог, добри људи!

Грађани: Бог ти помогао, учитељу! Како си, како наука?

Даскал: Наука напредује, само људи докони, место да иду у корак са њом, а они у месту стоје!

Грађанин: Право кажеш учитељу! Слушају ли те ђаци?

Даскал: Чују ме за сада, углавном добро. Ако наставе тако, почеће и слушати.

Баци иду у гомили поздрављају старије скидају капе и склањају се у страну

Грађани: Лепо си васпитао ову децу, учитељу! Биће од њих нешто!

Грађанин: Само да ми је знати како си их успео укротити?

Даскал: „Воспитање младости јесте ствар најнужнија и најполезнија човеку на свету, будући да од ње зависи сва наша доброта илити злоћа, следователно, и сва срећа илити несрећа, колико телесна толико и душевна, за које родитељи највише ваља да се старају да добро воспитаније чадом својим даду, да их на размажују, да их не кваре, да их од злих ћуди, од колевке одучавају. Дете размажено ласно бива ћудовито, из шта се рађа самовољство, тврдоглавство, упорност, непокорност, сујетност и проче злобе које узрокују сву несрећу човекову, чрез све време живота његовог!”

Грађанка: Мудар сте човек, учитељу, и право говорите! Нека вас Бог поживи и сачува да нашу децу још дуго подучавате. Да не остане заувек мрак у овој паланци!

Даскал: Пријатан вам дан, добри људи...(одлази)

Мудрац: Одавно људи говораше, то није непознаница: Само онај ко подједнако упозна и добро и зло, зна једно од другога раздвојити. Мудрост се крије у речима што их наши стари с колена на колена преносише. Од Краљевића Марка и Црнога Арапина, па до данашњих дана увек две истине постојаше: Праведан је онај ко обе саслуша и из обе понешто научи. Кривица је за све људе подједнака и свака је некада за нешто крив. Мудрост је кривицу прекорити, а правду препознати – и то стоји у књигама записано. Млади људи се старима подсмевају уместо да од њих понешто науче. Мудраци рекоше и записаше: нема истине без старости, ни напретка без послушне и паметне младости.

(У школи)

Стојан: Живко, помери се, ту ја седим!

Живко: Е, баш нећу! Где пише да је ово твоје место!

Стојан: Пише, али ти ниси научио да сричеш! Зато и не седиш у првој клупи!

Живко: Јака ствар! Седео би ја, али мој отац је сељак, није са Турцима ортачио као твој!

Стојан: Повуци реч!

Живко: Нећу! (Туча, улази професор, сви устају и спуштају главе)

Пејча: Галама се чује низ улицу. Је л то азбуку наглас понављате! (тишина)

Добро....занемели сте. Видећемо да ли ће вам се гласови повратити када треба да испричате своје домаће задатке! Шта се данас овде догодило? Живко, Стојане, иступите!

Стојан: Зашто ја, учитељу?

Даскал: Још питаш! Шта се догодило пре почетка наставе?

Живко: Поцепао ми је пропис, господине учитељу

Стојан: А он је мени вређао оца! И поломио крижуљу!

Даскал: Срамота! Зрели сте за прут!

Обојица: Немојте, господине учитељу, жао нам је...

Даскал: Шта ћу са вама? Ни сам више не знам шта ми је чинити. Ни казне вам више не помажу!

Обојица: Неће се поновити! Оппростите...

Даскал: Решење за вас ћу у књигама потражити (отвара књигу басни)

Да ли сте чули басну о Орлу и лисици?

Ваца Милошев: Учитељу, Панча, Јованче и ја баш јуче читасмо ту басну.

Даскал: Одлично. Да ли бисте били ради да ову двојицу нечему подучите?

Панча: Свакако, учитељу!

Даскал: Па изволите!

(намештају се за басну)

Наратор: Живеше на крају шуме лисица и орао. Добро су се слагали, нису се свађали, комшијски су се помагали. Једнога дана лисац се досети нечега, па оде орлу да му мисао своју саопшти:

Ваца (у улози лисице): Помоз Бог, орле!

Панча: Бог ти помогао! Којим добром?

Ваца: Дошао сам да ти штогод предлозим! Дуго се познајемо, а зима ће скоро! Комшије смо, треба да се помажемо! Желиш ли да нађемо место на коме ћемо обојица становати? Храну и воду да делимо, у миру и благостању да живимо

Панча: Право кажеш, лијо. Можемо на овом великом храсту заједно живети. Има довољно грана за моје гнездо, а ти можеш себи кућу у стаблу направити!

Наратор: Тако и би. Изабраше хрест, па орао начини себи гнездо где снесе јаја и излеже пилиће. А лисица при корену у шупљини истог дрва, начини себи од лишћа постељу и окоти лишчиће своје..Али једнога дана...

Лисица: Орле, ја морам у лов данас, причувај ми лисиће моје, да ми их ко не нападне.

Орао: Немој бринути, лијо. О твојима ко о својима.

Лисица: Брзо се враћам....

Наратор: И тако лисица спокојно оде у лов да донесе храну својој деци. Мало потом, врати се и угледа жалосно позорје: лисићи у гнезду растргнути легли, а орао им кљуца утробу. Како је лисици било, свак лако може закључити: Да од кога другог страда но од пријатеља и комшије. Не могући ништа друго, чинила је што слаби чине, кад не могу против силних!

Лисица: Проклет да си орле! Немао мира ни на земљи ни на небу! Судњи дан ти је близу!

Наратор: Прође од тада неко време, а пастири пекли на пољу месо. Халапљиви орао уграби комад меса које беше угљенисано. Ветар дуну и распламса пламен на парчету меса. Упали се орлово гнездо и пилићи спадну доле пола испржени. Лисица их радо дочека, па им учини све што је и орао учинио њеној деци.

Даскал: Вас двојица, наравоченије да ли извукосте?

Живко: Не дружи се с ким се ниси кадар почупати! Комшије се данас љубе и грле, сутра се псују и руже. Неки страдају за злобу и неправду своју, неки за незнање и будалаштину.

Стојан: Не дружи се с ким се не познајеш и не пријатељи се са силнијем од тебе. Но ако се већ дружиш, поштуј туђе, као и своје и не забадај пријатељима нож у леђа.

Даскал: Тако је. Надам се да сте разумели! Него јесте ли сви написали прописе? Пејчо, покупи прописе да погледам! Али пази на редослед, прво иду „азбуковци”, па „часословци”, па „пластирци”.

Ранча: Не брините, учитељу! Ви сте нас том реду научили! Као и свему осталом. Без вас бисмо остали неписмени и слепи код очију.

Даскал: Није важно само да има ко знање и мудрост да сипа, мора имати и где. „Млада душа је подобна меком воску, у какав га калуп метнеш и салијеш, онаки образ од њега направиш. Док је тај восак јоште мек, ласно га можеш преточити, преобразити. Чрез дуго време, буде тврд као гвожђе, онда се хоће много труда за претопити га и прелити.“ (мрак)

(Вукан и Марко на сцени)

Марко: Чувени Даскал Пејча је учинио много за Пироћанце. Осим читања и писања, могли су да науче и рачунање, домаћинство, трговину и занатство.

Вукан: Био је добар пример. Деда ми је причао да су се многи после њега трудили да наставе његов пут

Марко: Још пре Даскала, Пироћанци су осетили потребу за знањем и учењем. Сећаш се да нам је онај човек којег смо срели у Темачком манастиру св Ђорђе, говорио о чувеном епископу Кирилу Живковићу. Он је чак по наруџбини саставио књигу моралних поука која је служила као лектира сину неком Неше Чилића из Пирота.

Вукан: Ех...а онда су у Пироту почеле да ничу школе.

Марко: Школа Николе Барутића...кажу најспособнији учитеља у време Турака.

Вукан: Даскал Потина школа, па Ристина школа.

Марко: Колико је само учитеља и ђака прошло кроз ове школе.

Вукан: Колико успомена, прича, пријатељстава.

Марко: Увидели су колико је важно знање. Колико вреди писана реч.

Вукан: Јеси ли задовољан? Сада имаш пуно информација.

Марко: Не још! За то време, док су се наши борили са неререформисаном азбуком, тешким и неразумљивим букварима...у Београду се догађало нешто што ће променити српску историју и културу

Вукан: На шта мислиш

Марко: На рад нашег великог учитеља и реформатора – Вука Стефановића Караџића.

Вукан: О његовом раду вероватно знаш све.

Марко:Знам доста, али намеравам да истражим и оно што нико није. Желим да сазнам какав је био Вук, како је одрастао, како је дошао на идеју да реформише нашу азбуку, како су настале његове збирке песама, прича, умотворина.

Вукан: То је велики посао

Марко: Знам. „Али шта је човек када га каква страст преузме. Кад какво мечтаније ума ужеже му мозак, побуни срце учини да сва крв у њему узаври! ” Раздире ме и вуче напред жеља за сазнањем! (мрак, музика)

Повратак у прошлост

Вук (седи у соби и пише): Када бих само могао...када бих само умео да сагледам и запишем сву лепоту нашега језика! Какво би то било богатство! Пишемо језиком туђина а народ нам неписмен лута земљом. Не може прост човек да научи писати на језику којим не мисли, не говори и који не разуме. Без народног језика, неће бити ни земље. Нећемо имати шта да оставимо деци у аманет. (куцање)

Ана: Вуче, неко Вас тражи.

Вук: Драга Ана, ко је у ово доба?

Ана: Неки човек. Пристојно је одевен, сигурно неки учени човек.

Вук: Примићу га. Нека уђе!

(На сцену улази Јернеј Копитар)

Вук: Изволите, са ким имам част?

Копитар: Јернеј Бартоломеј Копитар, дворски библиотекар! Моје поштовање!

Вук: Изволите, господине? Шта Вам је по вољи? Како Вам могу бити од помоћи?

Копитар: Љубљени господине, опростите најпре што навраћам овако касно, али нисам могао дочекати сутрашњи дан. Имам нешто са Вама разговарати.

Вук: Расположен сам саслушати Вас. Волим са ученим људима разговарати у свако доба. Мој учитељ Доситеј Обрадовић умео је рећи: „Мудри и разумни људи у време ноћно своје савете творе. Није ноћ само за спавање: ко тако мисли нема добру памет. Доста ћемо се насавати у гробу!” Желите ли нешто да попијете?

Копитар: Попио бих чај.

Вук: Ана...Ана...

Ана: Изволите? Да ли је гост рад кафу, чај попити?

Копитар: Драга Ана, један чај би ми годио, ако Вам није тешко да приставите.

Ана: Нипошто није. Одмах ћу!

Вук: дакле...

Копитар: Као цензору словенских књига у Аустрији, дошла ми је до руку и Ваша књижица коју сте као „Писмо Црном Ђорђу Петровићу” написали половином ове јесени. Чим сам прочитао књигу, било ми је јасно да сам имао част прочитати дело најмудрије српске главе, мени до ових дана познате.

Вук: Ах...драги пријатељу! Поласкан сам. И истовремено жалостан. У Беч сам избегао од својих који ме не сматрају мудрим, већ лудим. Дошао сам овде макар језик научити...

Копитар: Разумем Вас и ту Вам не могу помоћи. На штампање књиге, нажалост, мораћете да сачекате – политика- Али нисам због тога дошао. Сматрам да један такав ум не сме да чека милост врховних глава. Зашто се Ви Вуче не латите каквог другог посла, који ће и Вама и Вашем народу добро доћи.

Вук: Појасните, молим.

Копитар: Ваша земља богата је сјајним делима која нажалост нису записана, али се за њих на далеко чује и зна. Покупите, Вуче, просуто бисерје ума народа Вашег. У тим речима, у тој поезији лежи снага и сила какву овај свет још није видео ни чуо.

Вук: Ја Вас не разумем најбоље.

Копитар: Ви још увек пишете мешавином славеносербског језика, али имате чистији стил од свих ваших учених земљака. То Вас чини изузетним. Ви осећате, послушкujete језик и матерњу мелодију свога народа. Ви познајете свој народ и једини чујете њихову мисао. Ви говорите језиком којим су спеване најдивније народне песме – и то је изванредно!

Вук: Како Ви знате за нашу народну поезију?

Копитар: Како? Нисте читали Качићеве *Разговоре угодне народа словенскога?* С Фортзисово *Путовање по Далмацији?* Или Хердерово дело *Гласови народа?* Колико сам само уживао читајући предивну баладу о племенитој Хасанагиници...сада ми сузе полазе када се сетим стихова...колико туге, колико чистих емоција у једној песми.

Вук: Поносан сам, али ме је истовремено и стид што ви, Немци, боље познајете наше народне песме, од нас Срба. Ја сам у њима уживао још као дечак, али наши „учени Срби“ данас их називају „слепачким песмама“ и за њих је срамотно њима се занимати.

Копитар: Хаххахах...жалости! Па шта би ти ваши „учени Срби“ рекли када би знали да је један ГЕТЕ са француског изванредно превео Хасанагиницу?

Вук: Верујте, ни са не знам. Амове имају на главама и не виде даље од себе. Не виде у каквом су мраку.

Копитар: Онда морате нешто предузети!

Вук: Све ми се чини, господине, да Ви са мноштем збијате шалу! Ја сам још увек на почетку, тек треба да учим...има много ученијих од мене који би се могли латити таквог озбиљног посла...

Копитар: Вуче! Ова посета није безразложна! Ја сам дуго у овом послу и знам да препознам изузетност! Ви ћете их својим делом посрамити! Једино Ви то можете учинити! Срби чекају свог Херкулеса који ће очистити Аугијеву шталу и тако живом народном језику осигурати победу над мртвим црквеним језиком, који се наметнуо као књижевни! Бележите и сакупљајте песме и умотворине народа вашег – у томе је мудрост и суштина света овога! Записујте речи које чујете, једном језику треба речник справити! А временом ћете и писменицу Вашем народу начинити! Ја Вам то саветујем и верујем у Вас ! Потребни сте свом народу, Вуче! Сваки човек на земљи има своју сврху, Ваша је да описмените свој народ и покажете им прави пут – пут сазнања и мудрости! (мрак)

Мудрац: Одвећ постојаше мудраци и они који их слушаху и поштоваху. Мудрац Матеја једном записаше и свакоја челада то читаху и тудише се да упамте и разумеју: „Доћи ће дани у које од свега што видите неће остати ни камен на камену који се неће разметнути.И запиташе га говорећи: Учитељу, када ће то бити? И који је знак када ће се то догодити? А он рече: Пазите да вас не преваре, јер многи ће доћи у име моје говорећи: Ја сам, и: вријеме се приближило. Немојте, дакле, ићи за њима. А када чујете за ратове и немире, немојте се уплашити; јер све то најприје треба да буде, али није одмах крај. Тада им рече: Устаће народ на народ и царство на царство; И земљотреси велики биће по мјестима, и биће глади и помори, и страхоте и знаци велики биће с неба. А прије свега овога дигнуће на вас руке своје и гониће вас и предавати у синагоге и тамнице; водиће вас пред цареве и намјеснике због имена мојега. А то ће вам се догодити за свједочанство. Ставите, дакле, у срца своја, да не смишљате унапријед како ћете одговарати, јер ја ћу вам дати рјечитост и мудрост којој се неће моћи супротставити или одговорити сви ваши противници. А предаваће вас и родитељи, и браћа, и рођаци, и пријатељи, и побиће неке од вас. И сви ће вас омрзнути због имена мојега. Ни длака с главе ваше неће пропасти. Трпљењем својим спасавајте душе своје.” И би тако. Беху дуги ратови, несрећа и недаће...а беше и спасење...беше и реч записана и упамћена.

(Вук. На сцени је слепа Живана, година је 1814.)

Вук: Помоз Бог, сестро!

Јеца: Бог ти помогао, драги човече! Којим добром?

Вук: Зар Вам не смета ово сунце које пржи! Све мислим отопиће нас.

Јеца: Човек који се скрива од светлости, вечно у мраку остаје. А мрак је синко мој тешка невоља. Мрак човеку знаде ум помутити, како не може ни најјача ракија са Дурмитора! Мрак ти је највећи човеков непрјатељ!

Вук: Многи данас живе у мраку!

Јеца: Слепи крај здравих очију тетуррају се улицама у незанању и невољи.

Вук: Прогледаће

Јецаа: Само да не буде доцкан. Срби су mudar народ, али имају једну велику ману. Виде да не виде, ал не желе прогледати. А кад одлуче ипак да прогледају, обично буде доцкан.

Вук: Чуо сам много о вама!

Јеца: Људи причају што им је воља.

Вук: Причају да сте од Слепе Живане мудрости свакојакe научила. Да вам се представим: Вук Стефановић Караџић, сакупљач народних песама и мудрости.

Јецаа: Знате писати?

Вук: Да.

Јецаа: Не може се српска мудрост на том језику записати.

Вук: Зато је желим записати на изворном, народном, на нашем.

Јеца: Велики је дар бити писмен. Мене су очи издале, ал док ми је грла и гласних жица спремна сам певати и причати о трагедији и муци свога народа...о свему што сам чула од старијих да се не заборави. А и лакше ми је кад причам...ко да терет неки скидам и лакше ми је...зато и подучавам друге жене да и саме знају певати и приповедати о народу своме и мукама које преживеше. Не може се све у књигама записати у документима набрајати и бројевима изразити. Наш народ није због пописа гинуо, нити ће наша деца бројеве памтити. Имена славна и славне битке, сузе удовица и младих девојака што никада не пољубише драгана што срце јуначко на Косову остави! То се не може бројевима записати.

Вук: Подарите ми једну песму. Желим да је запишем и оставим у аманет нашој деци.

(Јеца прича *Смрт војводе Пријезде*. Постоји могућност замене да се опише сусрет Вука са Слепицом из Гргуреваца па да она спева песму *Косовка девојка или Пропаст царства српског* уколико је потребно указати на значај Косова као свете српске земље. Изабране су певачице, јер се о њима мање говори, у односу на Тешана и Филипа, а и на овај начин уводимо и женске ликове)

(Вук записује све време док певачица говори песму)

музика

(у Пироту)

Учитељ: Стојане, какву то књигу држиш у руци?

Стојан: (Уплашен) никакву учитељу.

Учитељ: Право ћу те прутем ишибати, показуј!

Стојан (показује књигу)

Учитељ: Одакле ти ово?

Стојан: Послао ми рођак из Београда.

Учитељ: Мала простонародна славено-сербска пјеснарица! Шта је ово

Стојан: Вредна књига са стотином лепих лирских и осам епских песама!

Учитељ: Српских?

Стојан: Да, учитељу. Записао их је Вук Караџић на народном српском језику!

Учитељ: Вук Караџић? Онај што је издају учинио и оном Швабицом се оженио? Тим простим језиком народ трује!

Стојан: Мој рођак каже да Вука у свету сви цене, а само Срби не знају колико радост он свом народу чини. Стриц каже да му је већи грех што нема довољно новаца да изда свој *Ријечник* који би нас спасо од таме и неразумљивог језика!

Учитељ: Ко њему плаћа да против цркве говори?

Стојан: Митрополит има нешто лично против Вука. Зашто толико желе да неразумљивим црквенословенским језиком говоримо?

Учитељ: Дрзнуо си се против цркве говорити? Ко си ти? Како се усуђујеш!

Панча: И мој рођак из престонице исто говори господине учитељу: Каже да је све то политика. А Вука цени и поштује јер настоји народни језик да у књиге укључи. Још га хвале јер је све најлепше песме од српских певача записао и сачувао. Од Тешана Подруговића, кога у свету називају српским Хомером, од Филипа Вишњића, од старца Милије песму о великом јунаку Бановић Страхињи....од слепих певачица...

Стојан: Кажу да се Вук дружи са виђенијом господом из Беча и да га сви подржавају у његовој реформи.

Панча: Више њих занима наша култура и писменост него нас.

Учитељ: Неко ће рећи да вас у школи уче против цркве и власти да говорите! Знате ли да се тај ваш Вук са нашим славним Милошем замерио!

Илија: Он му је само истину рекао! „У земљама где се мало слободније може говорити владаоци лакше могу дознати шта народ мисли и говори, али где нико истине и свог правог мишљења јавно показати не сме, онде не само да је тешко дознати шта људи мисле, него се још товари на владоца, поред онога што је учинио и друго много којешта, што није учинио. Добро је знати шта обични људи мисле и не треба сваког гонити који што противно рекне, с особито ако људи по несрећи имају право.“

Панча: Ваља човек слободан бити. Вук је само говорио у име народа. Народ нико ништа не пита, ни којим језиком говори, ни шта му треба, ни шта жели. „Богати људи не могу живети без сиромаша и велики без малих. Тешко би било грађанину без сељака. Поради тога човек не унижава мањег од себе, јер једанпут лав беше упао у мрежу и нико му ту не може помоћи кроме малог миша, који оштрима зубима прегризе мрежу и ослободи мали великог. Свади се једном медвед с мравом, улезе мрав медведу у нос, а медвед у страху раздире ноктима нос свој и тресући главом, мозак себи заврти. Дакле и мали људи временом могу великима и добро и зло учинити.“

Учитељ: Тако је одувек било и биће.

Стојан: Вук припрема реформу наше азбуке По угледу на Аврама Мразовића, објавио је „Писменицу сербскога језика“. Ја верујем у његову реч. Он је ђак великог Доситеја Обрадовића. Сами сте нас учили да је он најмудрији Србин свога времена.

Панча: Чуо сам о тој писменици. Један глас значи ће једно слово. „Пиши као што говориш, а читај како је написано“

Илија: Сви су уз њега. Сви учени Срби. Велики песник Сима Милутиновић Сарајлија

Панча: И Лукијан Мушицки.

Стојан: Јернеј Копитар.

Учитељ: Дошло је време када млади узимају свет у своје руке. Рат за српски језик и правопис полако почиње да се разбуктава. Млади верују у Вука...онда треба младе послушати и Вуков пример следити.... (мрак)

Мудрац: Народ је глас који више значи чак и од оног гласа који лепше и ученије звучи. Када људи знају ко су и одакле су, када своју историју и културу негују, они могу стварати земље и градове и рушити пред собом невоље. Легенда каже да све пролази. Имао је човек један сина, па му на самрти даде два ковчега и рече да један отвори када му је најтеже у животу, а други када му је најбоље. То поручи, па испусти душу. Пролазило је време, а сину беше све теже и теже. Кад му би најтеже, он отвори ковчег и у њему нађе цедуљу на којој је писало: ПРОЋИ ЋЕ. Године су пролазиле, син се ожени и изроди децу, имаше свега у изобиљу, с кад муби најрадосније он отвори ковчег и нађе цедуљу на којој писаше: ПРОЋИ ЋЕ. Туга и срећа пролазе и смењују се...јер мудраци прорекоше да ће свачији живот од успеха и падова саткан бити. Човек мора тада имати сламку спаса, уточиште где ће увек сигурност пронаћи...а то је је част, поштење, традиција, језик и свест о томе да негде да припада.

Вукан: 1847. година је година Вукове победе. тада је објавио превод Новог завета са црквенословенског на народни српски језик, Даничић је објавио своју расправу о језику *Рат за српски језик и правопис*, Бранко Радичевић своју збирку песама, а Његош *Горски вијенац*.

Марко: Вукова победа!

Вукан: Шта ћеш сада?

Марко: Не знам. Морао бих да се вратим тамо. Желим да објавим своју нову књигу. Да покажем свету једну другу слику Србије. Да нисмо ми тикве без корена.

Вукан: Свет то зна.

Марко: Свет треба стално подсећати. Неке моћније земље то чине капиталом, новцем, ми морамо знањем.

Вукан: Шта ти је на памети, Марко?

Марко: „Реч добра јесте драги камен. Блажен они човек кој у срцу имаде истину, с у устима добре речи. С разумнима речима управљају се царства, земље и градови. Реч јесте славни син славнога цара ума. Речи то су слатка храна с којом се храни душа.” Писаћу...писаћу о својој земљи и свом народу на свим језицима.

Вукан: „Живот наш је много дуг, ако је и кратак, зато у мало година можемо учинити много добрих ствари, можемо задобити велико поштење, можемо стећи вечно име. Сврх свега, можемо заслужити царство небесно. О, колико лепих ствари можемо учинити само ако хоћемо!...Урани радећи своје после. Што подвижан човек може отпремити до зоре...оно ленив не може ни до подне.”

Марко: Тако је побратиме мој. Није доста да живимо, важно је да знамо како и зашто живимо.

Вукан: Саветом овим пратим те у свет и здраво ти желим: „Владај и управљај собом! Благополучени много срећан јесте онај човек који зна сам себе и другога саветовати и научити, који може сам од себе познати што је добро, а што ли је зло: али се мало таквих наводи на свету. Најмудрији људи имају потребу да се са другима саветују и договарају. Послушај једног простог сељанина када ти рече оно што ваља. И знај да је човек најгори који сам не зна оно што ваља да твори, с другога не хоће да упита и послуша. Не дај очима да гледају оно што не ваља и не пуштај језик да говори свашта. Владај собом, да би тобом владао Бог”

Марко: Хвала на мудрим речима, побратиме (грле се) У здрављу те остављам, да те у здрављу затекнем. Збогом остај! Довиђења!

Вукан: Чувај се.....(музика...мрак)

Мудрац: Мудрост је вековно богатство. Највећи добитак, који кад добијеш, добијаш и срећу. Не зове се оно срећа које ове године добијеш, а догодине можеш да изгубиш. Имај мир у љубави са сваким, а дружи се са једним од хиљаде. Праведну човеку веруј без заклетве, а неправдену не веруј ни кад се куне. Лажљива и интересата човека пиши клетву на води. Колико је праведно да се у добро уздаш, толико у мало добра да се не уздаш. Не веруј се у кога год пре него га добро упознаш. Не реци да је ко добар, нити зао, док га не искусиш. Нит је срамота нит је грех да сам себе чуваш гледајући своја посла. И читај, и сазнај и учи и промишљај и питај и радуј се кад чујеш, видиш и сазнајеш јер у речима је мудрост, а у мудрости истина, а у истини једина права исконска радост и сигурност. (музика, мрак)

КРАЈ

ПРИЛОГ 4

Прича о Светом Сави
(драмски предложак за свечану академију)

Драматизација: Милица Живковић

(Дечак и мајка седе на кревету)

Дечак: Мама, испричај ми причу.

Мајка: Већ сам ти испричала две. Зашто не спаваш?

Дечак: Али ниједна није занимљива. Већ сам их чуо раније, мама...

Мама: Ништа ме не слушај. Сутра ћеш бити поспан и уморан. И у школи нећеш бити посвећен учењу.

Дечак: Зашто уопште морам у школу?

Мама: Зато што је школа важна за све нас. Важно је да човек буде образован, да чита, да размишља.

Дечак: Ниједан принц из бајке није ишао у школу. Ни у једној бајци то не пише...Пише само да су принчеви јако богати и да се боре против аждаја и змајева....

Мама: То није истина!

Дечак: Јесте!

Мама: Испричаћу ти причу о једном принцу који је био потпуно другачији од других?

Дечак: Да ли се тај принц борио против страшних змајева? Да ли је имао мач?

Мама: Борио се против свег зла. Уместо мача је имао блистав ум, бритак језик и задивљујуће је умео да одабере речи.

Дечак: Причај ми, мама!! Причај!

Мама: Лези овде и слушај...некада давно...(гаси се светло, музика)

(топ светло – Ана се моли)

„Владико Госпoде Боже Сведржителу,
који си негда послушао Авраама и Сару
и остале праведнике који су молили за чедо.

Услиши данас и нас

грешне слуге твоје што ти се моле.

Дај нам, по твојој доброти,

да добијемо још једно мушко чедо,

које ће бити утеха души нашој

и тобом наследник наше државе

и жезал старости наше,

на кога ћемо положити руке и починути.

И дајемо ти заједничке обете:

Од зачећа детета

од природне законите љубави

и од постеље одлучићемо се,

и свако за себе у чистоти тела

све до краја живота сачуваћемо се.

Амин.

(мрак)

Витез 1: Никада се овако нешто није чуло ни видело. У служби сам код нашег славног жупана толико година.

Витез 2: Прича се у народу да су га виле пред праг оставиле. Да није од мајке и оца рођен и да свет није ни чуо ни видео наку мудрост.

Витез 1: Шта ли ће бити? Хоће ли прихватити очев савет?

Витез 2: Кажу да по цео дан чита неке књиге и да разговара са ученим Србима.

Витез 1: Другачији је од браће. Можда ће баш он наследити престо.

Витез 2: Србија би срећна била. После нашег вољеног Немање ваљало би да у истом правцу идемо. У правцу светлости и спасења. Они који су младог принца на двору слушали диве се његовој мудрости и смирености.

Витез 1: Зато му је отац и доделио Хум на управу. Млад је. Од оца ће све научити.

Витез 2: Шушка се да му се браћа иза леђа међусобно свађају и поред живог Немање деле.

Витез 1: Такав ти је српски народ увек о другима боље зна него о себи. Кад би свако у своју авлију гледао много би боље било. Овако ћемо се у властитом ђубрету утопити.

Витез 2: Мислиш да није истина?

Витез 1: Мислим да се у Србији родио човек који неће дозволити да се распаднемо ни као народ ни као држава. Мислим да се пред нама нови путеви отварају. Будемо ли га знали следити, за нас неће бити мрака.

Витез 2: Нека буде како бити мора.

Растко: Ни напред ни назад. Најгоре је кад човек стоји у месту. Како себи да помогнем? Ово не желим, а оно не смем. Не због недостатка воље и храбрости, већ због жалости према родитељима. Могу да одем и изневерим њих или да останем и изневерим себе и све у шта верујем. Шта је човек? Ко га сазда да се с оваквим мукама бори. Владати собом је најтеже, од свих демона најопаснији су ови што дивљају у нама. Човек је увек растрзан између онога како жели да живи и онога како мора.

Ана: Сине...замишљен си...јеси ли добро?

Растко: Добро сам, мајко. Размишљам.

Ана: Бринем се сине...не делујеш срећно.

Растко: Шта је срећа?

Ана: То зависи од човека и његовог погледа на свет.

Растко: Да ли сваки човек треба да буде срећан, мајко?

Ана: Ако није срећан залуд је живео.

Растко: Да ми је Ваша мудрост, мајко...

Ана: Ти мудрости имаш за читав свет. Одспавај. Понекад се бистрије види кроз јутарњу маглу, него кроз кристалну ноћ. (долази)

Растко: Никада човек не зна на какве ће га путеве живот одвести. И ево сада...преда мном престо и круна и сво злато овога царства. Све што један човек пожелети може. Мој отац је с великом муком створио земљу и народ који ка правом циљу иде. Народ који верује и који заслужује праведног владара. И ко зна. Да сам под неком другом звездом рођен, можда би то био мој пут. Можда бих с радошћу прихватио мудре савете свога оца и милу руку своје мајке. Док девојку ми за невесту спремају моје срце чезне за знањем. Мој пут није пут круне, свадбе, топлог дома, гозбе и раскоши, иако ништа ружно не мислим о онима којима то годи. Мој пут је пут духовности, светлости. Ходочасити, просвећивати и ширити знање и веру...то је мој сан. Мој пут ка срећи. Ваља се за тај пут и спаковати и припремити. (одлази)

(паралелна сцена) Мајка: И тако је Растко одлучио да оде у манастир и тамо пронађе свој мир. Знао је да се његови родитељи неће сложити са његовом одлуком, па је одлучио да то од њих сакрије.

Дечак: Како то мама?

Мајка: Ујутру им је саопштио да жели да оде у лов на јелене и они му допустише. Опростише се са сином и благословише га. Но, нису знали да он у ствари иде на Свету Гору.

(Растко испред манастира)

Монах: „Ко удара тако позно у дубини ноћног мира на капији затвореној Светогорског манастира. Већ је прошло тамно вече и нема се поноћ хвата...”

Растко: „Седи оци, калуђери, отвор`те ми тешка врата.

Светлости ми душа хоће, а одмора слабе ноге,

клонуло је моје тело, уморне су моје ноге -

ал` је крепка воља моја, што ме ноћас вама води,

да посветим живот роду, отаџбини и слободи.
Презрео сам царске дворе, царску круну и порфиру,
и сад, ево, светлост тражим у скромноме манастиру.
Отвор`те ми, часни оци, манастирска тешка врата
и примите царског сина ко најмлађег свога брата.”

Монах: Примамо те, мило чедо!

Мајка: И тако се Растко Немањић на Светој гори замонашио и добио име Сава.

Дечак: Није желео да буде принц, већ монах? Ма каква је то бајка? Где је ту принцеза? Где је змај? Мач?

Мајка: Полако...нису све бајке исте. Неки принчеви не морају да имају мачеве и да се боре са правим змајевима да би показали своју храброст. Не чини принца само круна, светло оружје, коњ и богатство, нити лепа принцеза и луксузни замак. Наш принц се одлучио за неке друге вредности.

Дечак: Шта је лоше у томе ако је неко богат и има лепу принцезу?

Мајка: Нема ничег лошег у томе, драги мој, али треба ценити и неке друге вредности. У ствари најбоље је да чујемо шта се даље догодило са нашим прицем, па ћеш и сам закључити.

Дечак: У реду мама, причај!

Мајка: Кад је Немања схватио Расткову намеру, посла потеру за њим. *Нашавши га, обрадоваше се радошћу неисказаном. И ушавши сви у цркву Светог Пантелејмона поклонили се, и грлећи га љубазно га са сузама целиваху, тако да су од радости заборавили толику удаљеност места и толиких дана и ноћи трудна путовања, јер добише што су желели. А и надаху се да ће од његових родитеља примити велике дарове и многе почести зато што су им угодили. Помислиху да га вежу, али га се бојашу као господара својега. Поставивши стражу чуваху га што је могуће боље, да би, пошто коњи и они сами отпочину од напора, са њиме пошли на пут.*

Витез1: Принче, мораш поћи са нама. Родитељи брину.

Витез 2: Цело краљевство је на ногама! Сви се моле за Ваш повратак.

Сава: *Ово што се догодило са мном, Богу се тако о мени свидело, који ме је од оца мојега догде провео а да ме ви нисте ухватили. Узмите моју познату ризу и власи главе моје, вратите се у миру кући и ове знаке предајте родитељима и браћи мојој да вам поверују да сте ме жива нашли, и то Божјом вољом као испосника. Сава је име моје.*

(вitezови му се клањају)

Витез 1: Нико нисам пред Вама да плачем. Ал знајте, храброст и духовност Ваша само нам може послужити да се путем правде и светлости кроз живот водимо. Србија је изгубила можда најправеднијег наследника, али је добила праведника и просветитеља и на томе Вам хвала.

Витез 2: Остајте збогом, оче Саво. Нек Бог да да овде свој мир пронађете. (одлазе)

Дечак: И никада више није видео своје родитеље, мама?

Мама: Наравно да јесте. Ана и Немања убрзо схватише да и њихово срце чезне за духовним. И они се замонашише. Сава и његов отац који доби монашко име Симеон, поново су се после много година срели у манастиру Ватопед. Био је то дирљив сусрет. Заједно су сада отац и син обилазили Свету гору и давали прилоге манастирима. Градили су нове и помагали обнову старих. Заједно су обновили велелепни Хиландар.

Дечак: А ко је био на престолу?

Мама: На престолу се нађе Стефан Немањић.

Дечак: Драго ми је што је Сава ипак виђао своју породицу! Научио сам да је породица јако важна!

Мајка: Тако је драги мој. Од оца је Сава много тога научио. Због тога се од њега није раздвајао све до његове смрти!

(Симеон лежи Сава поред њега)

Сава: Не говори оче...

Симеон: Морам јер ти морам рећи све што сам до сада пропустио...

Сава: Биће времена...

Симеон: Ох, времена је увек тако мало... али ја не жалим, биће га више на ономе свету.

(Сава заплака)

Симеон: Земља си и у исту земљу ћеш поћи. А ти, чедо, не тугуј гледајући мој одлазак, јер ова је чаша свима заједничка. Јер ако се овде растајемо, тамо ћемо се опет састати, где више нема растанка.

Сава: Многих и великих дарова насладих се од тебе, блажени Симеоне! Не одлази! Нека нас мудрост твоја води још мало!

Симеон: Чедо моје слатко и утехо старости моје, сине, слушај моје речи, сачувај их у срцу своме. Не скрећи ни десно ни лево. Јер путеве који су десно зна Бог, а они с лева су развраћени. Не мешај се с безумнима! Тражи премудрост да поживиш! Укажи премудром на кривицу и биће мудрији, а праведнику поуку и наставиће да је прима! Сви ви – имајте љубав међу собом! Хвалите господу и идите ка светлости! (умре)

Сава: Оче! (музика, мрак)

Монах: Синко, како си?

Сава: Како морам оче....

Монах: Дуго си са нама. Хиландар је твојом заслугом и заслугом твога оца један од најлепших и најзначајнијих манастира на Светој Гори. Но, је ли твоје срце спокојно? Је ли све ово оно за чим си чезнуо? Је ли ово твоја срећа?

Сава: Јесте, оче. Срце ми то говори. Али најбоље ћу знати ако сиђем међу свој народ и покушам нечему да научим људе. Путујући светом са оцем увидео сам да на овом свету има много зла и знам да је узалудно са свим злом се борити. Али осећам да је моја дужност да покушам да поправим што се да поправити.

(мрак)

(Жена седи и плаче)

Сава: Помоз Бог!

Жена: (Плаче)

Сава: Но, чујеш ли, жено! Поздрављам те

Жена: Макни се попе, не стај ми на муку.

Сава: Које те муке у рану зору море?

Жена: Мени је исто ја ли дан, ја ли ноћ. Муж ме отерао од куће.

Сава: Како отерао? Па зар се нисте пред Богом на верност у добру и злу заклели?

Жена: То му и ја рекох. Ал он ни да чује. Грди ме и тера из куће. Каже досадило му с нерадном женом огњиште да дели. Него, ти си божји човек, дедер ми благосиљај ово клупко не би ли ми порасло. Кад муж види да сам вредна, опет ће ме у кућу примити.

Сава: Нерад је извор сваке несреће. А још је већа несрећа кад човек ништа не чини да би се поправио и развреднио. Јутром порани жено, па преди! Дању седи, па преди! Вечером одоцни, седи па преди и клупко ће ти порастати.

Жена: Зар само то оче?

Сава: Само то, снахо! Само ће ти од тога клупко порастати и ни од чега другог!

(Ђаци леже торбе и свеске око њих)

Сава: Бог с вама, ђаци. Одмарате од школе?

Ђак: Одмара школа од нас, попе! Није нас дуго видела!

Ђак 2: Нисмо ни ми од ње вајде видели!

Ђак 3: А јесте ли ко? У мојој фамилији многи учише школе, па су их исто рало и волови дочекали! Нема никакве вајде од књиге.

Сава: Како сте мудри, неко би рекао да сте све школе изучили!

Ђак 1: Што ћеш веће школе од ове животне. Школа је за будаласте који се на путу не умеју снаћи.

Сава: Умете ли писати?

Ђак 2: Пфф... А чему ће ми то? Нећу ваљда песме да пишем. Није ни мој отац знао па је седморо деце одхранио.

Сава: Умете ли рачунати?

Ђак: Умем да ти пребројим звезде онако кад на пропланку од дана одмарам. То ти је живот..

Ђак3: Умем ти новце бројати, само ако их даш.

Сава: Знате ли се каквим занатом бавити?

Ђак: Знамо да преспавамо читав један дан! (смех)

Сава: Тешко ћете с том памећу далеко догурати.

Ђак: Ми и нећемо далеко. Ноге нам тешке. Нису ни наши даље од села, па им ништа не фали.

Сава: Ваши су били вредни. Несрећа их је снашла па нису имали ко да их научи. Ви имате.

Најгоре је кад човек може, а неће. Несрећа није кад ко не зна, него кад се учити не да. Долази ново доба наше историје. Светло доба уметности и напретка . Лењост је многе коштала то се од давнина знало. Доћи ће неки нови људи који ће својим знањем и праведношћу завладати.

Истина је да су ваши стари другачије живели и то треба на част њима оставити. Ал ваше време тражи знање, књиге и учење. Торбе у шаке и упутите се ка школи! Нема више времена за лењости и изговоре. У беди ће копнети сви који у лењости уживаше!

Ђак: Хвала на саветима, оче!

Ђак: Време је да се пробудимо! (одлазе)

(Пијанац пева)

Сава: Помоз Бог!

Пијанац: Није ми за тим стало.

Сава: Како си?

Пијанац: Шта је тебе брига како сам?

Сава: Куда ћеш?

Пијанац: Ни за тим ти није стало!

Сава: За чим је теби стало?

Пијанац: За мало добре ракије и туђе жене.

Сава: Наздравље ти било! Но немаш ли своју жену?

Пијанац: Имам. Но коме је његова жена ваљала. Остарила, па се потрошила.

Сава: Јеси ли је када извео, штогод јој купио, лепу реч рекао, па да ти се не потроши.

Пијанац: Могао сам, но нисам. Мрзело ме, брате. Чим жену похвалиш, она се узјогуни. Ко дете.

Децу и жене не треба мазити да се не покваре.

Сава: Овако ти се потроше, па му исто дође.

Пијанац: Увек има друга.

Сава: А љубав?

Пијанац: Ко ће о томе мислити....

Сава: Можда би било боље да о томе промислиш. Љубав нас води кроз живот. Мало мање цени ракију, а више своју жену, па ће ти и жена и кућа процветати. Ракија је староме за лек, а младоме за бес. Од ње не можеш никаквог посла спровести. (мрак)

Жена 1: ајмо, навали народе, свеже поврће, непрскано!

Жена 2: Како те није срамота, лажљивице, ја лично била у башти кад си прскала

Жена 1: Ју, гром те убио! Није истина

Жена 2: Јесте, јесте...

Жена 1: Е бога ми није!

Жена 3: Ма жене, не свађајте се, биће муштерија за обе...него приђите да чујете шта сам јутрос сазнала

Жена 1 и 2 : Штааа? Говори!

Жена 3: Сазнала сам да се Мицин муж толико задужио у кафани да је морао 3 краве да прода.

Жена 1 и 2: Ју!! Три!

Жена 1: Знала сам ја да оно није човек, но пропалица.

Жена 2: Одмах сам јој ја рекла...није слушала.

Жена 1: Гле, гле, ти си јој рекла. Па твој Јова не избија из кафане.

Жена 2: Ју! То није истина!

Жена 3: Богме, Јело и ја сам то чула!

Жена 2: Ја боље да не кажем шта сам све о вашим мужевима чула.

Жена 1: О мом Пери, само најбоље!

Жена 2: Јесте, јесте...све најбоље прича и Живадинка...каже за твог Перу да је вееелики господин!

Жена 1: Шта кокодачеш, бог те убио! Зучни још једаред косу ћу ти почупати!

Жена 2: Само пробај!

Жена 3: Ма не свађајте се!

Жена 2: Ти да ћутиш! Уста да имаш језик да немаш! Твој Среја кажу сваки дан остаје дуже на њиви јер не може да те слуша. Досадна каже ко стеница!

Жена 3: Е срам те било...сад ћеш видети (вичу и свађају се)

Сава: Помоз бог, жене!

(Не чују га)

Помоз бог!

Жена 1: Мани се попе молитве, овде се равнају рачуни.

Сава: Маните се жене свађа, то вам не приличи, а и грех је.

Жена 1: Она је прва почела

Жена 2: Није истина

Жена 3: Јесте

Сава: Нема на свету ничег горег од непромишљене жене која савет не слуша!

Свађају се, туку, па мире. Никад једна другој искрену реч да упуте! Да помогне, саслуша!

Муж је глава куће, но жена је врат, главу окреће! Уместо да се свађате, децу и мужеве треба да чувате! Међусобно да се помажете.

Жена 1: То сам одах и ја рекла.

Жена 2: Хвала ти, оче Саво, мудар си човек.

Жена 3: Бог те благословио, па да још дуго мудрост шириш.

Жена 1: Благослови и ти нас луде, не би ли смо се поправиле.

Сава: Бог вас благословио...збогом!

Комшија: То је мој део!

Комшија: Не бих рекао! Где су докази? Мало ти што си свињац сазидао на мом парчету земље још хоћеш и пут да ми заузмеш!

Комшија: Ти си мени заузео пут!

Комшија: Тај пут је мени сестра моје стрине оставила, срам те било!

Комшија: Срам тебе било, матор човек па лаже. Откуд теби стрина, стриц ти се није женио, јер сте сви у фамилији баксузи!

Комшија: Боље да се не ожени, него да ожени онаку змијурину ко што је твоја стрина!

(свађа)

Сава: Помоз Бог, радни народе! Вредни сте од јутра.

Комшија: Е само си нам још ти фалио!

Сава: Да вам какву послу не сметам?

Комшија: Још нам добро дођеш. Дедер реци како бог лоповима пресуђује? Како пресуђује онима који туђу земљу краду?

Комшија: То и мене занима.

Сава: Ко вам је таку штету начинио?

Комшија: Овај овде ми пут краде што ми га је отац стекао и оставио.

Комшија: Лаже! Мој стриц је овај пут лично ископао!

Комшија: Да није стринина сестра помогла? (сваађа)

Сава: Срби се често свађају око онога што сами нису ни стекли ни направили. Ваши су стари путеве градили да се повезујете, не да се раздвајате због парчета земље. Да је среће да сте од њих разум наследили, па уместо да се свађате и грдите, нове путеве да градите. Није важно ко путеве гради, већ умеју ли људи праве путеве да бирају. Ви сте кривим кренули. Свађа никоме добро није донела. Заваде се браћа око земље, сестре око мираза, кумови око новца... а срећа се не може ни земљом, ни миразом, ни новцем купити. Ни срећа, ни благостање, ни

пријатељство. Прве сте комшије, маните се злог разговора, но лопате у шаке па нове путеве изградите, не би ли вашој деци што паметно у аманет оставили. Раду се приклоните и помирите. Нек Бог буде с вама на путу праштања, разумевања и слоге!

Мајка: И тако је Сава путовао светом и ширио мудрост и љубав међу људима.

Дечак: Како је лепо говорио...

Мајка: И не само то...он се као важна личност морао укључити и у државничке и дипломатске односе. Писао је чак и законике. Након једне од својих важних мисија у Никеји написао је чувени *Номоканон светог Саве или Савину Крмчију*. Овај зборник постаће прворазредан извор права у средњовековној Србији, а оствариће утицај и на ширем подручју јер је такође постао основни устав и бугарске и руске цркве.

Дечак: Колико је био свестран. Данас је мало таквих људи.

Мајка: А Сава је желео да их буде много. Сава се вратио у Србију 1220. године. Прво се састао с братом, затим је отишао у Студеницу и поклонио се очевом гробу, да би на крају отишао у Жичу, која је одређена за средиште нове Српске архиепископије. Одмах се посветио њеном организовању — основао је око 11 епископија укључујући и архиепископију у Жичи. За епископе је поставио своје ученике од којих су неки били управо стигли из Хиландара.

Дечак: Прави јунак! Колико видим, он се борио против више змајева него било који други принц, мама?

Мајка: Био је први српски архиепископ, ктитор, законодавац и књижевник.

Дечак: Како је умро, мама?

Мајка: Сава је одлучио да се повуче са положаја српског архиепископа. Одлуку је саопштио на сабору у Жичи и за наследника је поставио свог ученика Арсенија. Потом се упутио на друго ходочашће у Свету земљу. При повратку из Свете земље добио је позив од бугарског цара Ивана Асена II да га посети. Почетком 1236. стигао је у Трново. У Трнову је умро 27. јануара 1236. године.

Дечак: И данас одзвањају његове мудре речи.

Мајка: Култ Светог Саве живи и данас. Ех...да га се само чешће сећамо, да га чешће цитирамо и својој деци његову вредност помињемо.

Дечак: Био је херој...

Мајка: Такви људи никада не умиру...они живе кроз своје речи и мудра дела.

Дечак: Како је народ примио његову смрт?

Мајка: Онако како се прима вест о губитку тако важног човека. (мрак)

Човек 5: Где ли је сад наш Сава?

Човек 6: Путује по мрачној земљи

Штапом пред собом

Мрак на четверо сече

Путује без пута

И пут се за њим рађа

Човек: Тим путевима ваља ићи.

Човек: На тим путевима је опасно.

Човек 3: Ми другог пута немамо.

Човек: И Саву су на том путу нападали пси, као што и сада нападају сваког ко се упути Савиним траговима.

Човек: Треба чинити што је и он чинио.

Човек: Шта то?

Човек: Путник је најпре саставио три прста,

Како је одредио да се и ми крстимо. Треба се молити. Треба веровати. Учити. Радити.

Човек 6: Већ су разносили Савина стопала,

Савин кук и Савин лакат,

По процелима и јаругама земље

Због које је подељен свет,

Кад је Свети Сава отпасао мач уста,

Једино оружје које је носио,
А које је и нама оставио,
Говорећи ове речи:

— Нека је проклета земља у којој су
Пашчад пуштена, а камење свезано.

КРАЈ

ПРИЛОГ 5

Текст перформанса Рецимо НЕ насиљу

Ауторка: Милица Живковић

(Ученици говоре наизменично)

Ја сам Милош и имам девет година.

Ја сам Борис и имам тринаест година.

Ја сам Милица и имам једанаест година.

Ја сам Ива и имам осам година.

Ја сам Тијана и имам петнаест година.

Ја сам Иван и имам десет година.

(сви говоре у глас своје име и године)

(На сцени је један дечак, улазе још двојица.)

Дечак 1: Ево овога!

(трећи дечак престрашено устаје)

Дечак 2: О хо, хо...па где си пошао, црве?

Дечак 1: Пусти га. Мора да пожури да проси, таква ти је сиротиња.

Дечак 2: Мени је мајка забранила да се дружим са оваквим одрпанцима. Каже да ти такви краду и да преносе болести.

Дечак 3: Ја нисам болестан. И никоме ништа нисам украо

Дечак 1: Опа...па ти ниси мутав!

Дечак 2: Осилио се! Још нам се и супротставља!

Дечак 1: Шта си рекао!?

Дечак 3: Да нисам болестан. И да никоме ништа нисам украо!

Дечак 2: (хвата га за руку) Понављај за мном: Ја сам мали бедни лоповчић.

Дечак 3: Нећу!

Дечак 1: Понављај!

Дечак 3: Нећу!

Дечак 1: По нав љај!

Дечак 3: Пустите ме...не ...не...(мрак)

Ја сам Милош и имам девет година.

Ја сам Борис и имам тринаест година.

Ја сам Милица и имам једанаест година.

Ја сам Ива и имам осам година.

Ја сам Тијана и имам петнаест година.

Ја сам Иван и имам десет година.

(сви говоре у глас своје име и године)

Девојчица: Није то било свакога дана. Не могу да кажем. Било је ту и лепих вечери. Окупили бисмо се у дневној соби. Дошла би и бака и неке комшије. Он би тада и гитару узео, а и мајка је волела да запева. Није то одувек било лоше. Ал тако понекад би се наљутио. Криви смо и ми били, признајем. Покад кад би мајка неспретно просула цео тањир супе. Па свако би се изнервирао и клепао је по носу. Што носи пун тањир кад је трапава? Није мене он много тукао. А и кад јесте било је с правом. Нисам добро памтила у школи. Никако ми није била јасна математика. Оно, истина, он је хтео да ми објасни. Но колико год се трудио, ја никако да укапирам. И клепа ме тако књигом...и шаком понекад. Није ме болело. Па туку се деца. Од тога расту. Само ми је било жао брата. Мали је био. И понекад се трзао ноћу и сањао лоше. Тад би мајка плакала, али да ми не видимо.

Дечак: Дођем тако до ивице и пожелим да скочим. Да ме нема. И онда се питам да ли бих коме недостајао. Можда би моји родитељи престали да мисле само на себе. Можда би се питали шта ја желим. Мајка ми је јуче једанаест пута рекла да сам неспособни кретен и ништарија. Једанаест пута! Бројао сам. Кад смо били мали, сестра и ја бисмо морали да стављамо по динар

у касицу ако кажемо ружну реч или увреду. Ето, једанаест пута. Требало би нам много више од једне касице, мајко!

Ја сам Милош и имам девет година.
Ја сам Борис и имам тринаест година.
Ја сам Милица и имам једанаест година.
Ја сам Ива и имам осам година.
Ја сам Тијана и имам петнаест година.
Ја сам Иван и имам десет година.
(сви говоре у глас своје име и године)
(Дечак и девојчица седе једно наспрам друго и дописују се преко друштвених мрежа)

Он: Ћао.
Она: Ћао, је л се знамо?
Он: Не, али лепа си.
Она: Одакле си?
Он: Из Ниша. Ти?
Она: Из Београда
Он: Колико имаш година?
Она: Четрнаест. Ти?
Он: Мммм...мало сам старији, надам се да ти не смета?
Она: Не. Колико старији?
Он: Деветнаест.
Она: Врх!
Он: Хоћеш да дођем у Београд због тебе?
Она: Баш бих волела!
Он: Дај ми адресу!
Она: Ту су ми родитељи, али ујутру су на послу до 3. Видиковачки венац 22/2
Он: Долазим сутра. Лепо спавај, бебо.
Она: Неко је звонио на врата. Отворила сам. То је био неки човек. Непознат. Последње чега се сећам је бол. Али не она као кад паднете на физичком или слично. Болело ме је цело тело. И срце. И коса. Мама ме је пронашла на поду купатила. Кажу да сам дуго спавала...

Ја сам Милош и имам девет година.
Ја сам Борис и имам тринаест година.
Ја сам Милица и имам једанаест година.
Ја сам Ива и имам осам година.
Ја сам Тијана и имам петнаест година.
Ја сам Иван и имам десет година.
(сви говоре у глас своје име и године)

Психолог: Зашто си овде?
(Ученица ћути)
Психолог: Не могу ти помоћи ако ми не кажеш...
(Ученица ћути)
Психолог: Нећу никоме рећи ништа. Знаш да си овде заштићена...
Ученица: Ви знате...ви знате да је онај Милош из 4/3 био мој дечко на екскурзији и...
Психолог: Да, знам. И?
Ученица: Ја више не желим да ми буде дечко.
Психолог: То је у реду. Млади сте. Биће још момака. Људи се разилазе, да би се састали са неким новим, који им можда више одговарају.
Ученица: Не разумете. Ја не желим више то, али он ме приморава.
Психолог: Како то мислиш?
Ученица: Он има неке моје фотографије и прети да ће их окачити на свим друштвеним мрежама, ако га оставим.
Психолог: Какве фотографије?

Ученица: Погрешила сам. Слала сам му неке своје фотографије из свлачионице и онако ...без мајице..И то није све...слала сам му и фотографије неких других девојчица...и он сада прети...
Психолог: Не плачи, решићемо. На правом си месту. Овде си заштићена.

Ја сам Милош и имам девет година.

Ја сам Борис и имам тринаест година.

Ја сам Милица и имам једанаест година.

Ја сам Ива и имам осам година.

Ја сам Тијана и имам петнаест година.

Ја сам Иван и имам десет година.

(углас говоре своје име и године)

Дечак: Једном је учитељица пред целим разредом рекла: „Знате да је Миша сиромашан, будите пажљивији. Ево он ће добити и бесплатну екскурзију.” Али нико није био пажљивији. Од тога дана је све постало горе. Нису ми давали мира. Осећао сам се јадно. Био сам љут на родитеље, јер смо сиромашни. Нисам желео више да носим мамин сендвич у школу, јер су сви моји другари куповали ужину. Гладовао сам. А волео сам мамин сендвич. Једном су ми извадили опрему за физичко из ранца и изгазили док сам био на одмору. А на екскурзији нико није хтео да буде са мном у соби, морао сам да будем у соби са учитељицом. Онда ме је тата пребацио у другу школу. Тамо, ваљда, нико није знао да сам сиромашан.

Девојчица: Сад сам добро. Мислим, ја сам и пре била, само се моја мама једном јако уплашила. Нисам била лепа као друге девојчице и једноставно нисам била популарна. Једном су ме друге девојчице фотографисале на физичком и окачиле моју слику на фејсбуку, на некој групи. И сви су ми се смејали. Кад сам сутрадан дошла у школу, неко је закачио моју фотографију на табли и испод исписао неке речи. Не сећам се шта је писало. Заборавила сам. Нисам ни заплакала. Од тога дана нисам више имала апетит. Кришом сам бацала храну. Временом нисам више ни осећала глад. Сећам се болнице и маме. Плакала је. Ја сам само желела да заборавим. Сад сам добро. И једем. И ... трудим се да себи будем довољна и лепа.

(сви говоре у глас своје име и године)

Дечак: Имам два ока и две руке и две ноге и једну главу. Мислим и учим и волим. Волим да грлим и да саслушам и да утешим. Ни по чему се не разликујем од других. Ни по чему осим по боји коже и по вери. Мени то не значи пуно. Ја могу да се дружим са свима. Волео бих да и они то схвате. Има много деце, али свако дете је личност. Разлике нису казне, у разликама је наша сличност. Можда ћу једном скупити храброст да им кажем да бих и ја волео да се смејем са њима на одмору.

Девојчица: Оља опет није дошла у школу. О свему ћути, а ја знам. Сви у школи знају. И нико ништа неће или не сме да учини. Оља опет није дошла у школу. А и када дође спушта поглед и ставља косу преко лица и увек носи дуге рукаве. Оља опет није дошла у школу. И сви ћуте. Оља не сме да закасни после школе и не сме да има слабе оцене. Нема концентрацију и слабо памти и понекад заплаче без разлога. Оља не сме на рођендане и журке и увек је некако озбиљна и ретко се смеје. Оља опет није дошла у школу и сви се праве да је све у реду. А није она једина. Многа деца опет нису спавала јер се у њиховој кући нешто страшно синоћ догодило. Многа деца су данас уплашена, тужна, уплакана. Многа деца не смеју да дођу у школу, јер се осећају несигурно, незаштићено. И коме да се обрете, ако сви ћутимо? Зато рецимо гласно НЕ насиљу! Доста је! Не треба да трпимо!

ПРИЛОГ 6

Драмски предложак за представу „Људи којих више нема”

(драматизација: Милица Живковић и чланови драмске секције)

Наратор: На хиљаду разних језика, у најразноличнијим условима живота, из века у век, од древних патријархалних причања у колибама, поред ватре, па све до дела модерних приповедача која излазе у овом тренутку из издавачких кућа у великим светским центрима, испреда се прича о судбини човековој, коју без краја и прекида причају људи људима.

(говоре из цепова)

Јана: Јесте ли видели оног? Ко луда корача улицама касабе!

Марко: Видели, видели...све је то од Бога!

Иван: А она...видесте ли њу? Бесрамница!

Марко: Ако је и то од Бога...нека је, нек им он суди!

Дуња: Не знају ли шта ће свет да каже....

Марко: Свет је пун гада!

Александра: Бог можда и опрости, али свет неће никада!

Наратор: Свак прича своју причу по својој унутарњој потреби, по мери својих наслеђених или стечених склоности и схватања и снази својих изражајних могућности; свако сноси моралну одговорност за оно што прича, и сваког треба пустити да слободно прича.

Јана: Женска ће снага једном спалити свет до темеља!

Марко: Можда...ако мушкарци дозволе! У нама је снага, у вама само речи.

Дуња: Те ће речи разрезати душу моћније од сваког мача!

Александра: Снагом речи и срца покренућемо и зауставити сваку олују!

Иван: Пустите женски снови!

Милена: Свет ће спасити једино речи удружене у дела. Једино жене и мушкарци на истој страни, на страни истине.

Наратор: Али допуштено је, мислим, на крају пожелети да прича коју данашњи приповедач прича људима свога времена, без обзира на њен облик и њену тему, не буде ни затрована мржњом ни заглушена грмљавином убилачког оружја, него што је могуће више покретана љубављу и вођена ширином и ведрином слободног људског духа. Јер, приповедач и његово дело не служе ничем ако на један или на други начин не служе човеку и човечности.

(девојке у кругу играју игру *Шири, шири везени пешкири...окрени се сада ти...* прва се окреће Александра)

Александра: Да сам звезда...звезда падалица...да сам на небу горе високо и да сијам...сијам...сви да ме виде, а нико да ме дохвати...да сам звезда падалица...а кад падам свако да помисли жељу, а ја да нестанем...да се изгубим и утонем у бескрај...да сам звезда...

Девојке: Шири, шири...окрени се сада ти (окреће се Дуња)

Дуња: Да сам поток...жедне птице да се воде напију, сваком да ваљам, да се нико у мени не утопи. Да сам бистри планински поток, кад ме прегазе да наставим да јурим ка ушћу...да се улијем у бесконачну реку, да ме нико не ухвати и не упрља...да сам поток...

Девојке: Шири...шири (окреће се Јана)

Јана: Да сам птица...да прелетим небо и слетим на какву грану несаломиву. Да сам изнад свих и свега. Сви да ми се диве и да мисле да сам слободна. Да раширим крила и осетим како ми ваздух удара у перје...да сам птица, да ми је небо дом. Да се селим у топле крајеве кад ме чије хладно срце дотакне...да сам птица...

(Девојке углас...говори свака своје *да сам птица, да сам поток, да сам звезда...* Милена прекида песмом *Још не свиће рујна зора...* током песме придружују јој се остале девојке)

(Девојке окрећу леђа публици Марко и Иван износе сто и две столице)

(Марко лежи на столу са главом ка доле)

Марко: Да ми је само да сам каква буба...да могу да се ушуњам у сваки угао...и у њена недра да се склоним. Ту да живим...

Иван: Да си буба згазили би те пре него што се у блузу завучеш...не будали...

Марко: Нека ме и згазе...само њу нека нико не дира...

Иван: Жене су проклете...лепа жена потече кроз вене па ти сву крв исиса.

Марко: Шта би ти био онда?

Иван: Да сам вино...или ракија...сви да ме пију. Нико да ме се напије. Мени да се моле и у добру и у злу. Да сам на дну неког бурета и подруму, да се одморим. Сви да ме воле, свако да ме проклиње, да се налавају кад им се рађа и умире...да ме има и кад ме нестане.

Марко: Пиће ником добра није донело.

Иван: Нису ни жене. Женскиње су ти горе од сваке ракије.

Марко: Ал она...она није ко друге...она је...

Иван: Све су исте! Гледају те уснулим очима, смеју се отровним уснама, грле те врелим рукама и онда нестану!

Марко: Не говори! Ни речи више! Она није као друге...

Иван: Онда да те оженимо!

Марко: Не! Није моја...ничија није...ничија...

Иван: Добро, де...а ти...шта ћу тиш? Певај! Певај, видиш да никоме нема спавања вечерас! Крчмару, донеси још ракије! Да пијемо, да се обезнанимемо...никога да не видимо нико да нас не види...певај!

Милена: Ај мене мајка једну има...(два пута рефрен) (Иван одлази са сцене уз песму)

Марко: Еј пусти данче...угаси се, не мори ме. Нека те ноћ одмени...нек ми мало сна дође. У сну нек сам срећан...а сан је мој она цела...(заспи...)

Милена: (пева) *А што ћемо љубав крити*
(излазе кроз песму)

Наратор: У времену које стеже омчу око врата свакоме ко се дрзне да слободно мисли, пева, смеје се и воли, срећа нема никакве шансе. Носимо у себи и на својим леђима наслеђену и стечену кривицу. Грех нам се, као и прича, преноси с колена на колена. Како пружимо корак, спотакнемо се о судбину. А волели бисмо да живимо како желимо, а не како морамо. Можемо ли?

Јана (окреће се ка публици) Једном сам помислила да сам слободна. Ишетала сам до капије и додирнула кваку. И таман кад сам пожелела да изађем, нисам знала куда бих...куда бих отишла. Све што сам икада о животу знала, све што сам имала, било је унутра. Можда свет иза ове капије и не постоји. Ако постоји, умем ли да постојим у њему?

Дуња: Једном сам помислила да сам слободна. Пустила сам косу, изула ципеле и боса шетала по киши. Успут сам сретала неке људе. Није ме било брига. Била сам слободна. Хтела сам само тако слободна и боса да одем далеко из касабе. Онда сам се спотакла о неку стену и повредила колена. Нисам наставила даље. Можда иза ове касабе не постоји свет. Ако постоји, умем ли да постојим у њему?

Александра: Једном сам помислила да сам слободна. Моји родитељи су отишли далеко. Никог није било у близини. Могла сам да радим шта сам хтела. А нисам урадила баш ништа. Склупчала сам се у дну собе и плакала. Како је падала ноћ, плашила сам се јер сам била сама. Можда свет у коме сам сама и слободна не постоји. Ако постоји, умем ли да постојим у њему?

Све девојке: Можда свет у коме сам сама и слободна не постоји. Ако постоји, умем ли да постојим у њему?

Милена: (пева) *Још не свиће рујна зора* 3. и 4. строфа

Мара Милосница: Мајка ми је била, кажу, чувена Јелка, звана Хафизадићка, јер ју је стари Мустај-бег Хафизадић држао неколико година код себе, па је удао за мог оца и отворио му пекару. Када ме је паша довео у Сарајево дане сам проводила у двије полумрачне собе, радећи оне свакојаке ситне послове, који су невидљиви, а женама лако испуне дан. Бојала сам га се. Стидела сам се. Нисам могла да спавам, јер сам се и у сну осећала проклетом. Онда сам сам и навикла. Завољела сам некако мирис његове коже. Но, у сну ме је још дуго прогањала једна мисао: Турчин је...

Александра: (шапат) Турчин је....

Дуња: (шапат) Турчин је...

Јана: Нисам ово желела...ово није мој живот, ово је неки туђи. (кроз шапат девојке понављају, Милена се песмом надовезује...)

Милена: (пева) *Јутрос ми је ружа процветала, ружу гледам, па сам заплакала. Ружо моја младост сам ти дала, својом сам те сузом заливала.*

У цркви сам се осећала несигурније него у кући. Тај ме осећај некако окрену паши, веже за њега. Мој душманин постаде моје сигурно крило. Али авај! Прође и моје. Турска ти је наложница заменљива! А онда...онда сам опет била сама. Остављена на милост и немилост свету који не разумем. Свету који ме не препознаје. Мојима нисам више припадала, а и туђинци ме одбацише. Сама. Сама. Туђа. Сама. Туђа. Ничија.

Милена: (пева)*Ружо моја младост сам ти дала, својом сам те сузом заливала.*

Ћоркан: Те јесени шљиве су родиле као никад! Она је играла на жици! Лака као перо! Као перо...Ништа се немојте смијати! Нисам ни писмен ни богат! Ал знам ја и видим све! Смело је мене само откако је она дошла...Ех...теглио сам ја што није жив човјек теглио! Ама срце је у мене! Сва чаршија заједно нема срца колико ја! Сви бисте је оставили, али Ћоркан јок! Погинућу, ње не дам! Цар да је, не смије дирнути у њу! (Милена прилази, пауза)

Милена: (пева) *Мој дилбере, куд се шећеш, хеј што и мене не поведеш, хеј што и мене не поведеш...* (везује му руке)

Туче Ибрахим Чауш...говорим да нисам крив, али авај! Ко ће ме чути...смеју ми се у лице и мисле да сам луд. Подсмевају се. А мени слатка моја слобода! Слободица...није преда мном чаршија, него радосно море. Дуго и широко. ...

Свет је пун гада... (говорна игра)

Аника: У касаби где људи и жене личе једно на друго, деси се да случај нанесе по једно дете, као ветар семе, које се изметне, па штрчи из реда и изазива несреће и забуне док се и њему не подсеку колена и тако не поврати старом реду у вароши.

Сви: док се и њему не подсеку колена и тако не поврати старом реду у вароши.

Нисам марила за касабу. Али касаба за мене и моја посла јесте. Сви су ме желели, а имао ме је свако кога сам бирала. Могло ми се. Моја им је смрт донела спокој...не могу оваква опстати у свету који живи како мора, а не како жели. Спокој је само привид из кога игра душа сваког од њих. Опасна је то игра.

Сви: Свет је пун гада!

Милена: (пева) *Запевала сојка птица, мисли зора је...аман, аман...мисли зора је...*

Фата Авдагина: Кад не могу кога желим, а оно нећу ни за једнога. Што сам само ја несрећна! Што овај свет не чује и не види праву љубав? Што мој отац не би препозао истинску радост ни да му се пред очима догоди! Радије ћу у мутну Дрину да скочим него несрећна сваког јутра да се будим!

Милена: (пева) *Устај, Фато, устај злато спремај дарове, аман, аман, спремај дарове...*

Фата Авдагина: Дарове? Ко ме да спремим? Чему да се надам? Ко ме да се радујем? Залуд ова моја лепота и снага...залуд усне жељне пољубаца...залуд моја младост...не, никоме не припадам и нећу припасти...никада!

Милена: (пева) *Удала ме стара мајка нисам ни знала...аман, аман...нисам ни знала...*

Алија Ђерзелез: У Венецијанке очи као звезде...ал те ме очи нису гледале! Проклета нека је! Земка...моја, ал немоја! Роспија! Дрска и подмукла, а мила животиња! А Катинка? Воће које зрије у хладу...зашто је пут до жене тако вијугав и тајан, зашто га ја својом силином и снагом не могу прећи, а прелазе га гори од мене? Шта жене траже?

Александра: Слободу.

Дуња: Слободу.

Јана: Слободу. Ко и сви други!

Алија Ђерзелез: Ваља ми путовати...путем себе спознати...путовати...далеко...далеко до самога себе.

Милена: Бити човек, рођен без свог знање и без своје воље, бачен у океан постојања. Морати пливати. Постојати. Носити идентитет. Издржати атмосферски притисак свега око себе, све

сударе, непредвидљиве и непредвиђене поступке своје и туђе, који понајчешће нису по мери наших снага. А поврх свега, треба још издржати своју мисао о свему томе. Укратко: бити човек.

Лупање (лепе уста, окрећу се)

ПРИЛОГ 7

Одломак из текста Милана Мађарева (2023) о Фестивалу *Фестимир* који се односи на представу „Људи којих више нема”. Текст је објављен у *Годишњаку института за дечју књижевност бр. 3*

Представа „Људи којих нема” Четрнаесте београдске гимназије у режији Милице Живковић је једини представник драме за образовање. У овој представи акценат је стављен на процес, а не на представу. У тексту представе се користе мотиви приповедака „Пут Алије Ђерзелеза”, „Аникина времена”, „Ћоркан и Швабица” и „Мустафа Маџар” Иве Андрића, нараторски део је микс текста адаптаторке Милице Живковић и Андрићеве беседе „О причи и причању”, док је Милица Живковић написала уводну сцену и први део представе. Нараторка (Теодора Прибаковић) почиње причу о томе да народ увек има критичан став према било коме ко се разликује од просека. Ауторка Милица Живковић користи традиционалну народну игру за децу „Шири, шири, везени пешкири” трансформисану у игру (за одрасле) у којој се смењују кратки монолози. Овај део представе заокружује песма „Још не свиће рујна зора” у интерпретацији Милене Дудварски, која касније пева и песме „Мој дилбере”, „Запевала сојка птица” и „Устај Фато, устај злато”. Узорно извођење Милене Дудварски доприноси квалитету представе, док употреба народних песама у представи асоцира на ефекат отуђења из Брехтовог епског театра.

ПРИЛОГ 8

Прилог 1: ОТКАЧЕНА НОВОГОДИШЊА БАЈКА⁷⁹

Ауторка: Милица Живковић

Сонг 1:

Слушамо стално исте бајке и приче
Све вештице и принцезе једна на другу лице.
Уз бајке одрастамо, ради нам машта
Учимо баш свашта, свашта.
Ал време пролази и стално тече
Нова нам прича треба свако вече
У ово време, вртоглаво, лудо
Треба нам неко ново чудо.

РЕФРЕН

Треба нам бајка
Треба нам нека нова бајка
Треба нам бајка
Да нам пред спавање исприча мајка
Бајка... Треба нам нека нова бајка
Треба нам бајка
Да нам пред спавање исприча мајка
А бајке су данас тако стварне приче
Деца телефоне не испуштају из руке
И родитељима својим задају муке
На инстаграму стори, клип на снеп чету
Фејсбук статус важан је детету
Нико се не дружи, не скаче не трчи
Слободно време деца проводе у кући.

РЕФРЕН 2Х

Гласник: Испричаћемо вам причу о размаженој принцези!
Процените сами да ли је то кул кад својим родитељима задајете главобоље, кад сте лењи,
бахати, кад не поштујете старије! Погледајмо заједно причу ову, можда чујемо поуку нову!

Дадиља: (Сакупља разбацане ствари)

Сваког јутра иста прича. Хиљаду хаљина на све стране разбацане. Не може човек у овом дворцу поштено да одмори. Као да сам нека машина! Уради ово, уради оно, донеси ово, донеси оно! Нема смисла! Ноћас опет ока нисам склопила! Радиш, радиш, радиш, а нико ни хвала да ти каже. Краљ је увек заузет, сви дворјани су на зимском распусту, Нова година само што није, а ја не стижем ни јелку да окитим, ни Деда Мразу писмо да напишем. Погледајте само овај неред! Као да у овој соби не живи једна принцеза, него седам неуредних патуљака! Не знам шта ћу са тим дететом! Дванаест је сати, а она још није устала. А и кад устане, почеће да се пренемаже и кмечи. Паметније би било да узме неку књигу у руке или да научи да везе, да свира виолину или клавир. Али не! По цели дан се шминка и пресвлачи, кмечи и дречи. Сироти краљ! Читаво краљевство му се смеје, јер му је кћи размажена, дрска и невоспитана. Па погледајте само ову собу!

(звонце)

Ево је! Будна је! (брзо сакупља преостале хаљине)

⁷⁹ Премијера и прво извођење представе у Народном позоришту Пирот, децембар 2018. Премијера представе у Ваљево, децембар 2019. године. Премијера представе у Пулс театру у Лазаревцу, децембар 2021. године:

Принцеза: Дадиљоооооооо! Дадиљоооооооо!!!! Да ди љоооооооооо!

Дадиља: Ево ме, за трен, драга!

Принцеза: (улази у спаваћници): Побогу, па где си ти? Зар не чујеш колико вичем! Читав двораци се тресе од вике, а тебе нигде! Оглувела си и остарила! Рећи ћу тати да те отпусти!

Дадиља: (за себе) Е, баш бих волела!

Принцеза: Шта си рекла!?

Дадиља: Супу сам пресолила!

Принцеза: Ето видиш! Ништа не радиш како треба! Где ми је доручак? Крче ми црева!

Дадиља: Одмах ћу спремити! Морала сам прво да поспремим собу!

Принцеза: Шта си радила читавог јутра? Како си само неспретна и лења! Колико ти је година? Сто педесет! Вучеш се по дворцу као нека баба! Гладна сам! Шта чекаш?

Дадиља: Шта желите за доручак?

Принцеза: Похованог слона! Не, не, не! Хоћу поховане јагоде у сосу од гуштера! Ето!

Дадиља: Побогу, дете! Тога нема!

Принцеза: Онда желим печеног ирваса!

Дадиља: Принцезо, уозбиљите се, ирваси се не једу!

Принцеза: Баш се једу! Моја је жеља овде заповест, зар не? Дакле, у чему је проблем?

Дадиља: Принцезо...

Принцеза Зовите ми краља!

Дадиља: Али...

Принцеза: Татааааааааа...татицеееееее!!!

Дадиља: Тише, принцезо! То вам не приличи!

Принцеза: Баш ме брига! (плези се) Татааааааааа!

Краљ: Шта се то дешава?

Принцеза: Татицеееее...бууууууууууууууу!

Краљ: Опет дрека и кмечање! Побогу, мила, па шта ти је?

Принцеза: Гладна сааааааааааам!

Краљ: Дадиљо, где јој је доручак?

Принцеза: Није ми дала, каже да сам дебела и да ми не треба храна!

Дадиља: Ваше величанство, морам рећи да је то лаж!

Принцеза: Буууууууу...сад сам још и лажов! Само сам хтела два пржена јаја и мало јогурта, али она ми рече да сам слоница и да за мене нема доручкаааааа!!!

Дадиља: (за себе) Каква лажљивица!

Краљ Смири се, драго дете! Дадиљо, је ли то истина?

Дадиља: Ваше величанство, дошло је до неспоразума! Али ја ћу одмах све исправити.

Принцеза ме није разумела...

Принцеза: Сад сам још и глупа... татаааааа!!!

Дадиља: Нисам то рекла.

Краљ: Драго дете, не плачи. Дадиља ће се одмах извинити! Дадо! (намигује јој)

Дадиља: Извините, драга принцезо, неће се поновити!

Принцеза: (Плези се)

Краљ: То смо решили. Како си спавала мила моја?

Принцеза: Ужасно! Нисам ока склопила.

Дадиља: (за себе) Како лаже, једва се пробудила!

Принцеза: Сањала сам нешто страшно и баш сам се потресла...

Краљ: Сирота моја! Да ли би те нека нова хаљина обрадовала?

Принцеза: Па сад...

Краљ: И нове ципеле, нове минђуше, нова кочија?

Дадиља: (за себе) Ко да ће јој то помоћи! Краљ је сам крив, мисли да се све купује парама!

Принцеза: Хвала ти, тата, одмах ми је боље! (он шири руке у загрљај она прође испод руку, не грли га)

Краљ: (мало разочарано) Пожури да видиш све поклоне!

Принцеза: (врисне и отрчи)

Дадиља: Краљу...

Краљ: Све знам, али шта ћу? Цело краљевство бруји! Кажу, ако не знам да васпитавам кћерку, како ћу да владам читавим краљевством! Више не знам шта ћу! Двадесет учитеља је отерала. Ниједна дворска дама не жели са њом да се дружи. Ни просци више не питају за њу! Да је удам – не могу! Ко ће је оженити овако размажену, дрску и невоспитану! Ко? Јадан ја! Него, доста кукања, Дадо, шта си желела да ми кажеш?

Дадиља: Стигла Вам је гласовна порука!

Краљ: Молим те, прочитај!

Дадиља: (пусти поруку, чује се глас Деда Мраза)

Поштовани краљу. Чуо сам за Ваше мало краљевство и решио сам да вас ове Нове године посетим. Чуо сам да сте поштен и добар краљ и да имате дивну кћерку. Уколико се у то и сам уверим, желео бих да све у вашем краљевству наградим поклонима. Молим вас да за ту прилику организујете Новогодишњи бал. Планирао сам да вас посетим 31. 12. 2018. и да заједно дочекамо Нову годину. Чуо сам да је ваша кћерка изузетно добар ђак, да је вредна, лепо васпитана, и да је узор свима у краљевству, тако да једва чекам да је упознам!

С поштовањем,

Деда Мраз.

Краљ: О не! Сад сам пропао! Нова година је за само неколико дана! Деда Мраз ће доћи и упознати принцезу! Када схвати колико је размажена и невоспитана, нико у краљевству због мене неће добити поклоне! Деца ће бити разочарана, а њихови родитељи љути! Шта да радим?

Дадиља: Полако, можда ипак постоји неко решење!

Краљ: Нема решења! Ја сам за све крив! Требало је да будем мудрији, строжи! Попуштао сам јој у свему и мислио да ћу поклонима решити све! Прекасно је!

Дадиља: Није прекасно! Можемо позвати све учитеље широм света и понудити велику награду ономе ко успе да нашу принцезу промени.

Краљ: Немамо времена! Треба организовати бал!

Дадиља: Морамо да покушамо! А за бал ћу се ја побринути!

Краљ: У реду! Позовите све учитеље широм света! Морамо спасити краљевстви и Нову годину!

Дадиља: Разумем, величанство!

(мрак, фанfare)

Гласник: Чујтееее и почујтеееее...чујетееее и почујтееее....тражи се најбољи учитељ свих времена који ће нашу принцезу подучавати и припремати за Новогодишњи бал. На балу ће бити специјални гост, а краљ ће приредити веееелико изненађење. Чуууујте и почујтееее! Учитељу који успе да промени нашу принцезу следи велика награда! Чујтееее и почујтееее! (Фанfare)

Принцеза: Тако ми је досадно у овом глумом краљевству! Никада нигде не излазим, никада се не забављам. Немам чак ни пријатеље. Сви су љубоморни на мене зато што сам најлепша и најбогатија. Моје другарице ме никада нису волеле, јер сам увек имала најлепше хаљине. Нисам ја крива што сам принцеза! Када боље размислим и не требају ми пријатељи! Имам читаво краљевство и све што пожелим на свету може бити моје! Баш ме брига за њих, кад будем пожелела купићу неке нове пријатеље и готова ствар! Ето идеје за новогодншњи поколон! Тражићу лепо од тате да ми купи пар пријатеља. На крају крајева он је краљ зар не? Ако ме заиста воли, учиниће то!

Дадиља: Принцезо, краљ жели да вас види!

Принцеза: Супер! И ја њега! Татицееееееее, најслађи татице, хтела сам да те замолим....

Краљ: Тренутак, драго дете, дошао сам да ти саопштим нешто важно: Организоваћемо Новогодишњи бал.

Принцеза: То је досадно! Не желим бал! Немам шта да обучем!

Краљ: Жао ми је, бал ће се одржати и ти мораш да присуствујеш. Имаћемо и специјалног госта.

Принцеза: Не занима ме! Нећу!

Краљ: Долази нам Деда Мраз.

Принцеза: Јака ствар. Шта мене брига за Деда Мраза!

Дадиља: Али принцезо, Деда Мраз је диван. Осим тога, он доноси доброј деци поклоне. Деца се читаве године труде да буду добра и послушна и заслужују награду...

Принцеза: Шта се то мене тиче? Ја већ имам све што пожелим. И шта ће мени тамо неки Деда Мраз?

Краљ: Али Нова година је време када морамо да бринемо и о другима. Немају сва деца све што пожелеле и надају се да ће добити од Деда Мраза поклоне о којима сањају...

Принцеза: Није ме брига за другу децу! Ја нећу на бал! И нећу Деда Мраза! И нећу Нову годину. И не можете ме натерати! (одлази)

Краљ: Ето...Дадо, да ли се пријавио неко на наш конкурс?

Дадиља: Нажалост не...

Учитељица Цица (улази): Оппростите...мислила сам да је слободно...

Дадиља: Краљ није расположен за причу.

Цица: Знала сам, већ сте пронашли учитеља!

Дадиља Учитеља? Не, нисмо!

Цица: О дивно – да се представим! Ја сам надалеко позната и чувена учитељица Цица! (репује)

Широм света и ове планете

Размажено је скоро свако дете

Спавају до подне, неће да уче

Родитеље своје свакодневно муче

Рефрен:

Цица учитељица реши проблем лако

Бонтон савлада баш дете свако

Учи вас да цените вредности праве

Непослушност одмах избије из главе

Не верују у виле, вештице и бајке

Не слушају тате, деке, баке, мајке.

На крају године очекују поклоне

А не желе нимало за то да се потруде.

Рефрен:

Цица учитељица реши проблем лако

Бонтон савлада баш дете свако

Учи вас да цените вредности праве

Непослушност одмах избије из главе

Краљ: Врло лепо, врлооо занимљиво.

Цица: Хвала, хвала! Знате ја сам обишла читав свет и подучавала сам многе принчеве и принцезе!

Дадиља: То је диво...само, знате, наша принцеза није обична принцеза...

Цица: Како то мислите?

Краљ: Па она је...

Принцеза: Бууууууууууууууу.....бууууууууууууууууууу!

Краљ: Већ ћете видети сами! Ево је, долази!

Принцеза: Бууууууууууууууууууу...бууууууууууууууууууу тако ми је досадноoooooooooooooooo!

Дадиља: Принцезо, драга, имамо гошћу!

Принцеза: Не желим никога да видим, избаците је напоље!

Краљ: Душо драга, ово је твоја нова учитељица Цица.

Принцеза: (смири се и погледа учитељицу) Цица Прасица хахахахахахаха...

Краљ: Мила!

Дадиља: Принцезо, будите учтивији!

Принцеза: Не пада ми на памет! Прасицааааааа, ахааахахахахахаха... И чујте ме добро: не треба ми учитељица! Не желим ништа да учим, добро ми је овако!

Цица: Биће теже него што сам мислила...чујте, принцезо...

Принцеза: (Плези се) Не обраћај ми се гицо! Ахахахахаха... Одох на спавање!

Краљ: Али тек је подне!

Принцеза: Уморна сам!

Цица: Почећемо кад се пробудите!

Принцеза: Рекох да не желим! Слободни сте!

Краљ: Овога пута ме мораш послушати! Зар ти ни до мене није стало? Читаво краљевство нам се смеје због твоје непослушности!

Принцеза: Уопште ми није стало! Одох спавати!!!

Краљ: Видите ли сад нашу муку!

Дадиља: Шта ће рећи Деда Мраз кад види ову бруку!

Цица: Случај је озбиљан, али мислим да имам решење. Треба ми неко време...

Краљ: Имамо га премало. Деда Мраз само што није, ево већ бал спремамо!

Цица: Нека принцеза одспава, а кад се пробуди, видећу шта ту може да се уради.

Музика, мрак

Деда Мрас: Коначно сам стигао! Мада, изгледа да сам поранио! Ваљда ми краљ неће замерити! Лепо је овде. Баш сам дуго путовао и јако сам уморан. У време празника обилазим много домова и краљевства. Толико деце жели да ме види, а јв желим да их усрећим. Тачно је да су понека деца помало размажена и лења, али, ипак, уз добре учитеље и вредне родитеље, на крају се поправе и схвате да се труд и рад увек исплате. А и није важно само да буду одлични ђаци, важно је да поштују старије, да се друже и да буду лепо васпитани. То најтеже савладају. Ипак, циљ нам је на крају да сва деца добри људи постану. Узалуд нам скупи поклони, трице и кучине, потребно је нам је љубави, маште и чаролије. И зато ми није жао што сам дошао чак овде, надам се да није било узалуд. Хм...мислим да је ово пут до дворца! Ваља пожурити, надам се да им нећу својим ранијим доласком планове пореметити.

МРАК

(на сцени су Цица и принцеза и неокићена јелка и поклони)

Цица: Дакле, принцезо, најпре ми мораш помоћи да поспремим собу и окитим јелку.

Принцеза: Слушај ти, Цицо прасицо, не морам ја ништа! Ја сам принцеза. У осталом, мрзим јелку и украсе и забрањујем ти да китиш ту глупаву јелку.

Цица: Прво и прво, принцезе нису невоспитане и неучтиве! Ти ниси никаква принцеза, већ размажено дериште!

Принцеза: Мој отац је краљ – дакле ја сам принцеза!

Цица: Видиш драга моја, то што је твој отац краљ уопште не значи да си ти принцеза. Јеси ли ти уопште читала неку бајку у којој се помињу принцезе?

Принцеза: Да читам бајке? Па нисам ваљда полудела! Од читања се квари вид! Нисам луда да читам, па да због тога носим наочаре!

Цица: Од читања се не квари вид – од читања се расте, од читања се машта, читање је чаролија, од читања постајеш лепши, мудрији...

Принцеза: Ма шта причаш! Од шминкања постајеш лепши, од читања постанеш бака ћорава!

Цица: Ако не окитимо јелку, Деда Мраз неће оставити поклоне деци из краљевства.

Принцеза: Не занима ме!

Цица: Принцезе су добре и брину о другима, деле све што имају са онима који то немају.

Принцеза: Још и да делим своје ствари! Никад!

Цица: То раде пријатељи – деле!

Принцеза: Ја немам пријатеље!

Цица: То је зато што си их отерала.

Принцеза: Љубоморни су на мене и напустили су ме.

Цица: Ако ме будеш слушала, имаћеш много пријатеља и бићеш омиљена принцеза.

Принцеза Ма то је досадно! Ако будем желела пријатеље – купићу их!

Цица: Пријатељи се не купују! Пријатељи се стичу добротом! Погледај, пада снег! Новогодишњи празници су дивни...тада су сви на окупу, певају новогодишње песме, грле се и смеју. Сви плешу и радују се...

Принцеза: Ја не волим Нову годину! Ни снег! И не волим да се грлим!

Цица: Помози ми да окитим јелку!

Принцеза: Нећу!

Цица: Добро. Онда ћемо да учимо новогодишње песме. Деда Мраз би желео да му отпеваш неку песму!

Принцеза: (за себе) Ова Цица Прасица неће одустати. Правићу се да учим само да ме остави на миру! (Цици) У реду! Да чујем ту песму.

Цица: Слушај и памти!

Док напољу снег бели веје

Нек се свако срце загреје

Уз топли чај и вечеру

Дочекајмо весело

Нову годину

Осмех и радост нека нас води

Нек нико никоме више не нашкоди

Док лагано ветар дува

Нека нас љубав прати и чува

Нека нам здравље, породица и пријатељи

Буду најважнији у Новој години.

Ето....није тешко.

Принцеза: Ма сјајно је све сам запамтила!

Цица: Када дође Деда Мраз, насмеј се и пружи руку и реци - Добар дан, тако раде праве и лепо васпитане принцезе!

Дадиља: Цицоооо, Циииицоооооо!

Цица: Шта се дешава?

Дадиља Стигао је! Стигао!

Цица: Ко?

Дадиља: Како ко? Па он!

Цица: Ко он?

Дадиља: Ооооон...

Цица: Деда Мраз!?

Дадиља: Да..поранио је и иде ка нама, краљ га задржава, али он жели да упозна принцезу!

Цица: Али ми још нисмо спремне...

Дадиља: Шта је ту је!

Цица: Принцезо, молим те! Потруди се! Јеси ли запамтила песмицу?

Принцеза: Како да не!

Цица: Одлично! То ће бити довољно за почетак!

Краљ: Деда Мразе, баш си нас обрадовао својим доласком.

Деда Мраз Журио сам и једва сам чекао да вас упознам. Радујем се балу и Новој години! А где је принцеза?

Дадиља: Овде смо! Деда Мразе, дивно је видети вас!

Цица: Драги Деда Мразе, ја сам Цица, а ово је наша принцезица!

Деда Мраз: Драго ми је, слатка принцезо! (пружа руку)

Принцеза: (Смешка се...па се наплези)

Деда Мраз: Шта ово би?

Дадиља: Мала шала, знате, Деда Мразе, то је обичај у нашем краљевству!

Краљ: Да да, ми се тако увек нашалимо са гостима, ево погледајте. (сви се плезе)

Деда Мраз: Помало необична шала...

Цица: Таква је мода у краљевству!!!

Краљ: Нећемо успети.

Цица: Не брините. Мислим да имам решење...

(МРАК. Музика. На сцени остаје Цица)

Цица: Мислила сам да ће бити лакше, али нема ми друге, овде само чаролија може да помогне. Принцеза ништа неће научити, док јој не покажем да срећу не чине поклони, раскош, хаљине и шминка. Она мисли да се све може купити новцем и не цени ништа. Ни оца, ни људе који је воле. Морам јој помоћи да научи шта је заиста вредно!

Принцеза: Кога то моје лепе окице виде! Још си ту Цицо прасицо?

Цица: Врло си безобразна и неваспитана!

Принцеза: То сам већ чула! Знаш за једну учитељицу требало би да имаш мало богатији речник.

Цица: За једну принцезу ти би требало да имаш мало краћи језик. (Принцеза се плези)

Цица: Непоправљива си. Али ја сам ипак добра и ево скувала сам ти један чајчић.

Принцеза: Нећу, чај, хоћу чоколаду!

Цица: То није здраво за зубе.

Принцеза: Купићу нове зубе, кад ми се прохте.

Цица: Сад си претерала!

Принцеза: И шта ћеш с тим?

Цица: Видећеш! (баца магични прах)

Чарам барам, ча ча ча

Сваком треба мало сна

Ћирибу ћириба

Сваком треба мало сна

Док напољу свиће нови дан

Нек читаво краљевство утоне у сан

Све што је будно нек спава

Нек принцеза остане сама

Чарам барам, ча ча ча

Сваком треба мало сна

Ћирибу ћириба

Сваком треба мало сна.

(нестаје) у мраку су сви заспали на сцени сем принцезе и учитељице

Принцеза: О, шта се то догодило! Дадилџооооо...татааааааааа! Хеј, устајте, досадно ми је...Дадилџооооооо, татааааааа...Будите се, зар ме не чујете...Хеееееј, шта је са вама, јесте ли оглувели? Хеееееј! Где је Цица? Цицооооо! Цицооооо! Па шта је ово, где су сви? И где су моје хаљине? Где су моје ципеле и мој накит? Је ли ово нека шала? Татааааа, татицееее, помози ми. Ово је сигурно нека игра! Па шта се дешава?

Цица: (Микрофон) Није шала принцезо!

Принцеза: Ко си ти?

Цица: То сам ја, Цица! Ниси ме слушала и ето, видиш шта се догодило.

Принцеза: Шта си им учинила, зашто се не буде?

Цица: Нисам ја ништа учинила. Ти си учинила. Када човек не цени оно што има, лако може остати сам. То се теби догодило!

Принцеза: Ти си за све крива!

Цица: Сама си крива, била си размажена и непослушна. Није ти било важно како се осећају они који те воле. Ето, сада си сама, зар ниси то желела?

Принцеза: Не, нисам!

Цица: Жао ми је. Сада ти не могу помоћи.

Принцеза: Чекај, можда ипак могу да исправим нешто. Ево обећавам, поправићу се...

Цица: Мораш то да докажеш. У дворцу су сакривена три задатка. Ако успеш да их решиш, можда и спасиш Нову годину и повратиш све што си изгубила.

Принцеза: Где су задаци? Учинићу све!

Цица: То ти не могу рећи! Потруди се сама. Здраво!

Принцеза: Чекааај! О не...шта сада да ради?! Не могу да пробудим даду и тату! Остала сам сама! Бал је отказан због мене, Деда Мраз је љут, све је пропало...да сам само послушала учитељицу (спушта се писмо). Шта је ово? Можда је то први задатак (отвара)

Цица: Послушај добро овај задатак, биће врло јасан и кратак.

Где год да кренемо, свуда нас прате,

када нам је тешко они нас схвате.

Заједно проводимо празнике,

делимо лепе и тужне тренутке.

Да нам се не скине осмех са лица

Ту је наша . . .

Принцеза: Шта то може бити? Ту је нашаааа...хаљиница? (звук за нетачан одговор)

Цица: Нетачно!

Принцеза: Шта то може бити? Шта је то такооо важно? (Деца помажу) Знаааам!

Где год да кренемо, свуда нас прате,

када нам је тешко они нас схвате.

Заједно проводимо празнике,

делимо лепе и тужне тренутке.

Да нам се не скине осмех са лица

Ту је наша ПОРОДИЦА.

Требало је да знам то раније. Тако не бих остала сама! Да видимо следећи задатак. (тражи и нађе писмо код сандука)

Цица: Наброј све оно што нам за срећу треба, све што вреди и што је важно. Наброј све оно битно, снажно! Уколико схватиш у чему се крије тајна среће, остаје ти још питање треће!

Принцеза Јооој...ово је тешкооо... да видимооооо... хм... срећаааааа... Па срећа јееее...знам срећа је када нам тата поклони најлепшу кочију у краљевству! Не не не...помозите ми малооооо ... Срећа је када добијемо нову хаљину... Не, не, не ... срећа је ...када имамо добре пријатеље, када смо вредни, лепо васпитани, када поштујемо оне који нас воле! Мислила сам да срећа може да се купи, али изгледа да не може. Срећа је када нисте усамљени и када оно што имате делите са другима.

Цица: Тачно!

Принцеза: Изгледа да сам тек сада схватила шта је заиста срећа.

Цица: Ево трећег задатка. Личим, али нисам обично дрво. Сваке године красим домове, Када ме обуку у најлепше хаљине. Без мене не долази Нова година, са мном настаје чаролија.

Стави ми накит и запевајмо весело, да све успаване из сна пробудимо!

Принцеза: Ништа не разумем! Како дрво може да обуче хаљину... Збуњена сам, шта треба да урадим? (деца да окитиш јелку) Јелка! Па да! Јелка! (Музика, кити јелку) Ето, и то је решено! Али зашто се не буде? Нешто нисам добро урадила? Можда је све изгубљено! Не желим да будем сама, ево обећавам, поправићу се! Слушају тату и поштоваћу све људе! Цицо, врати се помози ми. Не желим да будем сама.

Сонг 2:

Док напољу снег бели веје

Нек се свако срце загреје

Уз топли чај и вечеру

Дочекајмо весело

Нову годину

Осмех и радост нека нас води

Нек нико никоме више не нашкоди

Док лагано ветар дува

Нека нас љубав прати и чува

Нека нам здравље, породица и пријатељи

Буду најважнији у Новој години!

(СВЕТЛО, БУДЕ СЕ!)

Краљ: Шта се догодило принцезо?

Дадиља: Као да сам спавала 150 година.

Деда Мраз: Пријао ми је одмор.

Принцеза: Будни сте! Тата, дадиљо!!!

Краљ: Мила моја!

Принцеза: Мислила сам да се никада нећете пробудити!

Дадиља: Ти си се забринула?

Принцеза: Да!

Краљ: Драго дете!

Принцеза: Тата, опрости ми, била сам размажена и незахвална, али сада сам схватила да није добро бити себичан. Обећавам да ћу се променити и да ћу више ценити оно што имам.

Дадиља: То је лепо чути.

Принцеза: Деда Мразе, извини. И молим те да не отказујеш бал. Постоји много добре деце која заслужују поклоне. Не бих волела да због мене пропадне Нова година. Цицо, и теби дугујем извињење. Пре свега, није лепо вређати старије, а посебно учитеље и професоре. Извини, ти си Цица Лепотица! (грле се)

Деда Мраз: Краљу, имаш дивну кћер! Изгледа да ће ипак бити дочека!

Дадиља: Али бал ништа није спремно!

Цица: То ви мислите! Док сте ви спавали неко је морао и да ради!

Краљ: Цицо, ти си заиста најбоља учитељица!

Цица: Нараво да јесам! Али о томе ћемо касније! Чека нас Новогодишњи бал! И подела поклона! Музика!

КРАЈ

Срећно место⁸⁰
Милица Живковић

Текст је приказ процеса кроз који пролази дете које није довољно снажно да се одупре утицајима живота. У питању је симулација догађаја и представљање ситуација.

Гласови: Научи лекцију, буди одлична, немој да разочараш родитеље, немој да касниш, немој да пијеш, марихуана је дрога, не користи дроге, немој да вичеш...

Маша (стоји сама на сцени): Нисам...нисам никада говорила о томе. Мислим, не дешава се стално. Не знам. Не знам када је почело и не знам да ли још увек траје. Као да сам у неком филму. Као да ово нисам ја. Као да ово није мој живот. Као да сам заробљена у нечијем туђем телу. Толико сам журила да одрастем, а сада бих све дала...све, само да будем она мала девојчица. Она безбрижна девојчица. Не знам. Зар је важно када је почело?

(мрак)

(соба, чује се гласна музика, ствари су разбацане, Маша је на кревету)

Мајка: (улази бесно) Утишај музику! Нећу понављати! Утишај или ћу...

Маша: Или ћеш шта? Отераћеш ме у собу! Па морам да те обавестим да је ово моја соба! Моја соба, моја правила! Па, ако ти се не свиђа – изволи, иди!

Мајка: Како то разговараш са мном?

Маша: Како хоћу!

Мајка: Језик ти се вуче по поду! Чекај само да кажем твом оцу!

Маша: (за себе) Као да га је брига!

Мајка: Шта си рекла?

Маша: То што си чула!

Мајка: Понови!

Маша: Да поновим шта?

Мајка: Шта си рекла!

Маша: Реци коме хоћеш! Не занима ме! Никог не занима! Ни тебе не занима, само се трудиш да преко моје грбаче привучеш татину пажњу! Имам новости за тебе – забеле га шта ја радим, а још више шта ти радиш...има паметнија посла, ако ме разумеш!

Мајка: Ућути!

Маша: Толико си јадна!

Мајка: Ућути, молим те!

Маша: Нећу! Нећу да ућутим! Не-бит-на си му, кевооо! Небитна! (Смеје се)

Мајка: Ућути! (шамар)

Маша: Мрзим те! Мрзим те! А и тата ће те оставити! Зато што си јадна, тако си јадна (Истрчава. Мајка плаче)

Гласови: Научи лекцију, не одај тајне, буди добра, буди узорна, не носи кратку сукњу и деколте, буди фина, не разговарај са непознатима, устани старијима у превозу.

Мајка: Звали су ме из школе. Маша је ове недеље три пута побегла.

Отац: И ја сам бежао са часова, па, види ме сада.

Мајка: Бринем се. Ко зна где иде кад побегне.

Отац: У библиотеку сигурно не.

Мајка: Бринем се. Јутрос сам покушала да разговарам са њом...

Отац: То су дечије болести, фазе...побегла, па добро. Ништа страшно.

⁸⁰ Премијера представе Срећно место одиграна је у Ваљеву, 6. марта 2023. У представи играју професионални глумци и чланови омладинске сцене. Редитељка представе је Ангелина Лукић.

Мајка: Ударила сам је.

Отац: И мене су родитељи тукли.

Мајка: Не слушај ме. Можеш ли на тренутак да подигнеш главу са рачунара и да ме погледаш? То је наша ћерка.

Отац: Не могу. Радим. А то и теби препоручујем. Док ти овде изиграваш забринуту мајку светицу, ја радим! То је мој задатак. Да бисте носиле те хаљине, торбетине и да бисте јеле, пиле и путовале, ја морам да радим! А, веруј ми, радије бих се бавио бејбиситингом, као ти!

Мајка: Мислиш да је то лако? Мислиш да мени не недостаје мој посао, моја каријера? Све сам изгубила због ње, све! А како ми се враћа?

Отац: Немам времена за ово, заиста.

Мајка: Као и увек! Никад немаш времена.

Отац: А ти га имаш превише!

(мрак, а затим топ-светло)

Маша (сама на сцени): Када сам била мала, волела сам да носим штикле. Стално сам обувала мамине ципеле. Стајала сам пред огледалом и размишљала како је сјајно бити одрасла особа. Носити штикле. Бити као мама. Тако сам желела да будем као мама. Све што сада желим је да никад не будем као она. (мрак)

Гласови: не заборави домаћи, поштуј своје пријатеље, поштуј наставнике, устани кад улазе, пожели добар дан, буди послушна, имај свој став, не буди надмена, не дирај косу рукама, не пући усне, буди лепо васпитана, одговарај кад те питају, не буди бучна.

Професорка: На данашњем часу говорићемо о Кафкином *Процесу*. Ко није на часу?

Дечак: Физички или психички?

Професорка: Врло духовито. Дакле?

Дечак: Сви су присутни.

Професорка: Врло добро. Да ли су сви прочитали роман?

Дечак: Па ваљда јесу.

Професорка: Нисам те ништа питала. Охо...госпођице Поповић, па Ви сте нас удостојили свог присуства. Устаните, молим Вас.

(Маша ћути)

Професорка: Јесте ли оглувели, госпођице? Устаните!

Дечак: Не може, професорка, она је ретардирана. Трипује да је у мрачним долинама.

(деца се смеју)

Професорка: Тишина...Машо, да ли си прочитала роман?

Маша: (ћути)

Професорка: Хајде, одговори!

Маша: (ћути)

Професорка: Добро, и за то има оцена...па ти настави да ћутиш!

Дечка: Немојте, професорка, рокнуће нам се овде. Јуче је цео дан плакала и ћутала. Видите да изгледа као бомбаш самоубица.

(смех)

Професорка: Правила знате...тако да кад решиш да проговориш, јави се да поправиш јединицу.

Маша (ћути)

Професорка: Књижевност је важна, учи нас о животу. Не долазите на час ако нисте прочитали дело...

Деца у позадини:

Шта је с овом Машом?

Можда је у секти.

Погледај на шта личи!

С ким се дружи?

Ма почела је да се дрогира!

Чула сам да су је видели како сама шета поред реке.

Можда планира да се убије.

Боље да се убије!
Реално, коме треба оваква!
Можда је смртно болесна!
После овог кеца, боље да јесте.
Можда јој се родитељи разводе
Па и моји се разводе, па шта!
Нисмо сви исти!
Она је идиот!
Оставите је на миру!

(мрак)

Маша: Само вас одједном обузме нека туга, неки немир. Уста вам се укоче и не излазе речи. У стомаку осећате подрхтавање, а нису лептирићи. Није као кад се заљубиш. Него неки лош трип. Хоћете ви да кажете нешто, али речи не излазе. Плашите се да, и ако изађу, нико их неће чути. Јер, кога брига? Моје родитеље? Реално, никад их није било брига.

Маша: Треба ми мало пара.

Отац: Колико?

Маша: Три сома.

Отац: Не разумем тај језик.

Маша: Добро, три главе.

Отац: Тако говоре само уличарке.

Маша: Три хиљаде, јеси ли срећан?

Отац: Није тешко да се лепо изразиш. Види се да бежиш из школе.

Маша: Не бежим!

Отац: Лажеш. Али немам сада времена, припремам се за суђење. Узми новац из новчаника.

Маша: Тата, хтела сам...

Отац: Нови телефон?

Маша: Не...хтела сам да ти кажем нешто...

Отац: Ако није хитно, немој. Имам важно суђење, не могу да слушам сада исповести!

Маша: То нису исповести, просто немам са ким да разговарам...

Отац: Обрати се мајци, морам да радим. Узми новац из новчаника.

Маша: (узима више од три хиљаде) Хвала, (иронично) татице!

Гласови: Научи лекцију, буди одлична, немој да разочараш родитеље, немој да касниш, немој да пијеш, марихуана је дрога, не користи дроге, немој да вичеш....

Маша: Ко си ти?

Мала девојчица: Ја сам Маша.

Маша: И ја сам Маша.

Мала девојчица (обува штикле)

Маша: Мало су ти велике.

Девојчица: И ја сам велика.

Маша: Ниси, још си мала. Изуј штикле, видеће те неко!

Девојчица: Видиш ме ти!

Маша: Изуј штикле!

Девојчица: Хоћу да будем велика, као мама.

Маша: Веруј ми, не желиш да будеш као она. Дај ми то. (баца штикле)

(мрак)

Дечак из разреда: Јеси ли видела ону будалу јуче на српском? Брате мили, па код Цице убице неће поправити кеца таман рецитовала „Горски вијенац“ три часа заредом.

Девојчица: Будала или не, та се ложи на тебе.

Дечак: Откуд ти то?

Девојчица: Прича се, прича се...

Дечак: Бежи бре, риба је скрндељ. Облачи три броја веће мајице. Ко зна шта је испод!

Девојчица: Па могао би да видиш па да нам испричаш!

Дечак: Ма не бих је пипнуо...

Девојчица: Ајде бре, какве си све пипао...можда није лоша...хахахахахаха

Дечак: Да ја тебе мало испипам...

Девојчица: Не лупај, будало. Него, досадно ми је, хајде мало да напржимо кретена!

Дечак: Где ће ти душа?

Девојчица: У пакао, тамо је екипа!

Дечак: Шта хоћеш да урадим?

Девојчица: Имам план!

(мрак)

Гласови: Не разговарај са непознатима, не буди раскалашна, не носи кратке сукње, обуци се пристojно, не псуј, имаш угледне родитеље, не брукај родитеље, не бежи и школе, не јављај се без питања.

(Маша лежи на кревету. Стиже порука)

Дечак: Хеј.

Маша: (за себе) Је ли ово нека грешка? Он? хеј...ааааа...шта да одговорим...шта да одговорим???. Ово се не дешава, не не...не дешава се! Реално, мислила сам да он не зна да постојим. Чекај, написаћу...смајли...ма не не као јадница нека...ок, послаћу упитнк. Не не, упитник, као ? Не, боље хеј...па да и ја ћу као хеј, али оно као хеј, па упитник. Као опуштена сам...али нећу одмах, мислим нећу да изгледа као да сам само његову поруку чекала. Ок, чекаћу два минута, и онда ћу као „хеј?“....

Маша: (куца) Хеј?

Дечак: ☺

Маша: ?

Дечак: Шта има?

Маша: Ево, блеја...ништа спец. Ти?

Дечак: Нмп, листам снап...па налетим на тебе. Јеси ли ок?

Маша: У фазама, како кад...губим се...ал све ок. ТИ?

Дечак: Ош да блејимо...некад

Маша: Ко?

Дечак: Па ти и ја...

Маша: Где

Дечак: Гајби...моји су на мору...па сврати

Маша: Не могу вечерас

Дечак: Што си цава

Маша: Можда сутра... Видимо се у школи.

Маша: Као да ме је обасјало неко светло. Нисам веровала шта ми се дешава. Мислим он је био једино лепо у мом кретенском животу. Једино. И сад ме зове да блејимо. Можда ми се срећа осмехнула. Мислим, која је вероватноћа да се ово деси? Помислила сам да ће све бити ок. Мислим, ако будем блејала са њим, све ће имати смисла. Неће ме бити брига за свет због кога се гушим. За маму, тату, српкињу, оне ретарде из школе што ми се смеју...ако је он ту, све ће бити добро. Ја ћу бити добро. Је ли то могуће?

Гласови: Не кради, не лажи, не оговарај, не шири трачеве, не понижавај, не вређај, не веруј свима, не веруј никоме, људи су сурови, свет је окрутан, сви су зли, сви ти завиде, не носи скупо, не изгледај јефтино, не упадај у очи, не повлачи се пред свима...

Мајка: Јединица из српског! Добро, јеси ли полудела?

Маша (ћути)

Мајка: Чујеш ли шта те питам?

Маша (ћути)

Мајка: Ћутиш? Добро, онда ћу ја да говорим? Знаш ли шта сам све жртвовала због тебе? Била сам најбоља у својој генерацији, најбољи лекар на специјализацији. Могла сам да водим болницу, могла сам да будем у првом реду! А шта сам сада? А знаш ли због чега? Због тебе

сам овде где сам! Зарозана, несрећна. А како ми враћаш? Бежиш, добијаш јединице...јесам ли те тако васпитала? Имаш све! Све! И то ти је мало.

Маша: Немам све.

Мајка: Шта си рекла? Шта ти фали? Одговори ми! Имала си један једини задатак – да будеш примерна ученица и да добијаш те буђаве петице! А шта ти радиш? Ко зна у какво си друштво упала и где се смуцаш! Али обећавам ти, будем ли чула приче по крају голим ћу те рукама задавити! Ја сам ти мајка!

Маша: Ниси.

Мајка: Нисам? Видећеш! Дај ми телефон!

Маша: Не дам!

Мајка: Од овог тренутка забрањено ти је све! Можеш да дишеш и да се крећеш од куће до школе. Остало је забрањено. Забрањено! (отима телефон)

Маша: Врати ми! Врати миии...мрзим те...дабогда умрла, дабогда ја умрла! Мрзим те!!!

(мрак)

Мала Маша: Испричај ми бајку

Маша: Нећу!

Мала Маша: Волим да слушам бајке пре спавања.

Маша: Зашто?

Мала Маша: Зар се не сећаш!? Мама и тата су ти увек читали бајке пре спавања.

Маша: То је било некад...не сећам се. Бајке су безвезе. Срећан крај? Никада није срећан крај!

Мала Маша: Ако верујеш у срећан крај...биће срећан.

Маша: Не верујем ни у шта.

Мала Маша (обува штикле) Тако бих волела да сам велика...

Маша: Тако бих волела да сам опет мала девојчица. Да легнем и слушам бајке које ми читају мама и тата. Да ме ушушкају и пожелеле лаку ноћ...не жури да одрастеш...кад одрастеш, све је супротно од онога што се дешава у бајци.

(мрак)

Дечак: Где си нестала?

Маша: Хеј, то си ти...извини ја...одузели су ми телефон и...

Дечак: Морам да палим, сврати вечерас код мене. Долазе ми маторци сутра и...капираш, ово ти је последња шанса. Немој да испалиш!

Маша: Али...

Дечак: Е...и никоме ни реч...срећа је лепа само док је тајна...и те форе! Ај видимо се вечерас!

Маша:....док се чека... шта да радим?

(код психолога)

Психолог: Напред!

Маша: Дobar...дан...

Психолог: Изволите!

Маша: Нисам сигурна да је ово добра идеја...

Психолог: Уђи, мацо, кад си већ ту...изволи....

Маша: Ја....овај....

Психолог (звони телефон): Извини, само мало, Хало...да, да, да да...ма не не сметате, ма наравно, реците!

Маша: Доћи ћу други пут! (излази)

(Мрак)

Маша: Невидљив си. Нико те не види. Мислим... виде твој облик, виде спољашњост. Али нико те не види заиста. Сам си. А ниси сасвим спреман да будеш сам. Одједном више ниси мали и све мораш. Постоји много правила која мораш да следиш. Мораш. Све мораш. А нико ти не каже како. Како постижеш? Шта ако се спотакнеш? Споља си само одрастао, али изнутра дрхтиш. Превише питања...и превише шта ако?! Не схватају те озбиљно. А ти си у преозбиљном проблему. Мислим...има и оних којима је лакше. Имају неког. Или могу сами. Волела бих да сам била као они.

(мрак)

(На сцени су отац и мајка)

Отац: Путујем сутра.

Мајка: Ја не могу више овако.

Отац: Не знам колико остајем. Имамо неки компликованији случај.

Мајка: Не могу више овако!

Отац: Не слушаш ме!!

Мајка: Не слушаш ти мене. Не могу више!

Отац: Због чега плаћам терапеута?

Мајка: И ја ћу отићи!

Отац: Шта хоћеш од мене?

Маша: Извините што вас прекидам....али морам...

Мајка: Видиш да разговарамо!

Маша: И ја морам да разговарам са вама!

Отац: Не сада!

Маша: А када?

Мајка: Иди у собу! Можеш да разговараш кад поправиш кеца из српског!

Маша: Осећам се лоше!

Отац: И ја се осећам лоше када видим каква си постала! Је л хоћеш да почну да ме оговарају по граду! Ђерка ми бежи из школе и има јединице. Смуча се са разнима...је л то хоћеш? Хоћете да ме упропастите!

Мајка: Ти си мене упропастио!

Маша: Ја...нисам то хтела, молим вас....

Отац: Доста ми вас је! Да је среће, да сам био паметнији....

Мајка: Шта? Шта би било?

Отац: Знаш ти добро шта! Оставите ме на миру! Морам да радим!

Маша (истрчава из куће)

Мајка: Машо! Видиш шта си урадио!

(мрак)

Мала Маша: Видећеш, доћи ће принц.

Маша: Можда...

Мала Маша: Принчеви увек спасу принцезе.

Маша: Ја нисам принцеза.

Мала Маша: Све девојчице су принцезе.

Маша: Неке нису...неке су споредне улоге.

Мала Маша: Ти ниси. Ти си главна. Буди главна!

Маша: Не умам!

Мала Маша: Обуј штикле. Можда се деси магија...

Маша: Нема магије. Свуда је мрак.

(мрак)

Гласови: Не упадај у реч, не говори гласно, не псуј, не расправљај се са старијима, буди узор, буди ненаметљива, буди лепа, не буди провокативна, буди учтива, не добацуј, не шверцуј се у превозу, не кради, не завиди, свет је леп, свет је суров, нађи своје место, знај где ти је место, не заузимај туђе место, смеј се, не кикоћи се, радуј се, уздржи се...

Маша: Тада сам мислила да је једино сигурно место оно где је он. Нисам размишљала. Нисам слушала гласове у својој глави. Ако хоћу да преживим, морам имати бар једно сигурно место. Бар једно срећно место. Ако хоћу да успем, морам да жртвујем нешто. Себе. Своје страхове. Само сам хтела да преживим. Макар то значило да показим себе и све што сам. Па нека...изградићу неко ново себе. Али тада...тада сам само на тренутак хтела да будем срећна.

Дечак: Дошла си!

Маша: Дошла сам.

Дечак: Упадај!
 Маша: Ко је ту?
 Дечак: Нико. Сами смо.
 Маша: Слушај...ја...
 Дечак: Оћеш пиво?
 Маша: Не пијем.
 Дечак: Сви пију, узми једно....ајде, не буди цава!
 Маша: Ако ти тако кажеш...
 Дечак: (Пали цоинт) На реду си...
 Маша:...ја...нећу!
 Дечак: Већ ти се не свиђам...а мислио сам да ми верујеш.
 Маша: Верујем ти.
 Дечак: Пиво и ганца су идеална комбинација за опуштање...хајде...веруј ми!
 Маша: Ако ти тако кажеш....(узме)
 Дечак: И шта кажеш?
 Маша: Пусту неку музику...
 Знаш ово ми је први срећан дан..била сам на ивици, корачам већ дуго по тој ивици и...мислила сам да не немам више снаге...стално чујем гласове...понављам у себи лекције које ми је мајка одувек говорила...шта треба, шта не треба...како да живим...и не успевам, знаш не успевам...посрћем. И све је срање! Живот је срање...немам никога...ово ми је први срећан дан...немој да ме зајебеш!
 Дечак: (гледа је) Што увек носиш широку мајицу?
 Маша: Да ме нико не види. Да будем свима невидљива.
 Дечак: Скини је!
 Маша: Шта онда? Кад ме видиш, шта онда....свима ћеш сутра рећи да сам била овде, да сам пила и дувала и да сам се скинула за тебе. И сви ће се смејати. Скрнделка се скинула. Само сам хтела да побегнем од куће, знаш тамо је пакао.
 Дечак: Скини мајицу.
 Маша: Пакао је. Моји родитељи су олоши, Презирем их. Нико ме не слуша. Никог није брига. Тебе није брига.
 Дечак: Грешеш...
 Маша: Ходам по ивици и нестајем. Ово је требало да буде моје срећно место. Мој срећан крај!
 Дечак: Луда си, луђа него што говореш...
 Маша: Можда...знам да је све ово само план, добар план да се супер забавите.
 Дечак: Можда.
 Маша: (скида мајицу) Па хајде, шта чекаш, ево...можеш да снимиш и поставиш на све друштвене мреже...није ме брига! Више ме није брига! Хтела сам да будем другачија. Макар добра, то је већ другачије од овог усраног света. Хтела сам да будем узорна, да сви буду поносни на мене. А шта год да сам урадила, никога није било брига.
 Дечак: Мене је брига.
 Маша: Лажеш. Није те брига. Само желиш да се забавиш. Па хајде онда...забави се. Са мном је ионако готово. Ја не знам да устанем са овог дна.
 Дечак: Ти си далеко од дна.
 Маша: Ја сам испод дна, ако је то могуће. Не знам ни како дишем.
 Дечак: (узима јој пиће) Обуци се. Извини.
 Маша: Не извињавај се. До мене је.
 (излази)
 Гласови: Не лудуј, не дугуј, не позајмљуј новац, не касни, не жури, не љути се без разлога, не плачи, то раде само кукавице, не радуј се превише, не буди песмиста, имај свој став, не исказуј свој став, говори гласно, не вичи.
 Психолог: Хало, да ли је то господин Поповић?
 Отац: Да, изволите.

Психолог: Добар дан, господине, зовем у вези са Вашом ћерком. Ја сам...

Отац: Опростите неком састанку сам...

Психолог: Да, разумем да сте у гужви, али ово је хитно.

Отац: Ако је хитно, молим Вас назовите моју супругу, она је сасвим сигурно слободна.

Психолог: Да, хитно је. Молим Вас, не могу да добијем Вашу супругу, већ сам покушала.

Отац: Па покушајте још једном, мене чекају клијенти.

Психолог: Молим Вас, она већ данима не долази у школу. Нисам обавештена да је болесна. Зовем да проверим да ли је болесна или сте отпутовали?

Отац: Колико ја знам није болесна, а као што видите нисмо на путовању, с обзиром на то да немам времена ни за одмор, а ни за овај разговор сада.

Психолог: Разумем, али Ви не разумете, са њом се нешто дешава...не знам шта.

Отац: Ма молим Вас, шта се дешава, дечије глупости, привлачи пажњу. Она има све, ето то се дешава! Не зна шта ће са собом...у осталом Ви сте психолог, решите то!

Отац: Како то мислите да решим то? Господине, она није моје дете и није једино дете.

Отац: Побогу, госпођо, па зарадите ту своју плату! Ви сте психолог, и тврдите да са мојом ћерком нешто није у реду. Госпођо, ја сам адвокат и тренутно ме чека важан клијент, заиста немам времена за губљење!

Психолог: Господине, средња школа није обавезна. Ја не знам шта очекујете да урадим, Ви сте њен отац. Само да знате, ја ћу обавестити директорку, па нека она одлучи. И још нешто, за ову плату, коју помињете, ја радим више него што треба. Па, молим Вас, нисам ја васпитачица!

Отац: Значи родитељи су криви што ви имате мале плате и не радите свој посао! Моја ћерка је у школи већи део дана, шта очекујете од мене? Да дежурам испред школе и радим и ваш посао?

Психолог: У реду, уколико не реагујете она ће понављати. А с обзиром на број изостанака прети јој и избацивање из школе. Најлакше је пребацити кривицу, господине! Саберите се и пренесите Маши да сутра има писмени задатак, ако се не појави, професорка ће јој закључити један! До виђења!

(мрак)

Машин писмени задатак (Читају га истовремено мајка, отац и психолог)

Тема: Да би разумео свет човек се мора суочити са собом

Да би разумео свет, суочи се са собом? Да би разумео свет, суочи се са собом! Свакога дана се суочавам са собом. Не разумем ни себе, ни свет. Свет само туче по теби. Стоји ти над главом и не да ти мира. Шта год да урадиш, свету не ваља. Ти не ваљаш. Кад год се свету укаже прилика он те угази. И кад се мало придигнеш, свет те посне блатом. И не вреди, опет не вредиш. Упркос милијардама људи који круже по свету ти си сам. И копрцаш се у сопственом ништа и бојиш се. Шћућуриш се у неком ћошку и дрхтиш, чекаш да прође. Да прође страх, дан, година, да прође тај силни свет који те дави, гуши у ком се гушиш који не капираш и који те не капира, јер ни себе не капираш. Дође ми да нестанем. Да затворим очи и испарим. Покушавам да се сетим неког цитата из Процеса, али би се боље уклопила нека мисао Курта Кобејна или Камија. Ни тога не могу да се сетим. Ничег не могу да се сетим, јер се ни себе не сећам. Празна сам. И равнодушно бленем у ту празнину. Да би разумео свет човек мора да се суочи са собом...каква глупа тема! Ја никада нећу разумети овај свет мрака, злобе, патње и трулежи...ја нисам за такав свет и можда је време да потражим неки у коме ме ништа неће болети.

Деца:

Маша је била са Белим.

Ма дај, ко би њу?

Гарант је био пијан.

Фуј, та изгледа ко да се не купа.

Па питај га, можда се окупала за то вече.

Смех

Тај онда не бира.

Погледај је на шта личи!

Можда је у секти!
Чула сам да јесте.
Можда је наувчена на доп.
Тако изгледа!
Маснокоса!
Чула сам да њени имају брдо пара.
Џабе!
Оставите је на миру!
Да нећеш и ти да је...
Смех
Мрак
(Канцеларија психолога, улази дечак)
Дечак: Добар дан.
Психолог: Добар дан.
Дечак: Извините, морам нешто да пријавим.
Психолог: Изволи, уђи!
Дечак: Знате...ја стварно нисам имао лошу намеру...
Психолог: Наравно, не брини, овде никога не осуђујемо.
Дечак: Маша Поповић.
Психолог: Шта је урадила?
Дечак: Још увек ништа...али плашим се да ће...
Психолог: Шта?
Дечак: Не знам...није сва своја и била је код мене пре пар дана. Не долази у школу...
Психолог: Ма то је фаза. Маша је школски пример размажене богаташице која привлачи пажњу.
Дечак: Па нисам баш сигуран. Јесте ли разговарали са њом?
Психолог: Свраћала је. Веруј ми, нема разлога за бригу, а и њен отац...Да се ниси ти мало заљубио?
Дечак: Не слушате ме...
Психолог: Хајде иди на час...а после пронађи Машу и признај јој та своја осећања, и све ће бити у реду. Видимо се! Затвори врата!
Гласови: Буди добра другарица, не слушај друге, буди своја, труди се, дај све од себе, не буди песмиста, не буди превелики оптимиста, пери судове, кувај, дотерај се, нађи момка, не буди са свима, бирај, не буди пробирљива, не намећи се, избори се за себе, буди праведна, не буди наивна, бори се...
Мала Маша: Ово је глупо. Одрасли су глупи. Шта уопште радиш?
Маша: Рекла сам ти, срећан крај не постоји.
Мала Маша: Постоји. Затвори очи...слушај како мама чита бајку.
Маша: Прекини. Мама више није ту. Нико није ту. Ни мама ни тата...нико. Никог није брига.
Мала Маша: Мене је брига.
Маша: Ти чак и не постојиш!
М.Маша: Постојим! Постојим! Ти си нестала.
Маша: Ти ништа не разумеш! Немам никога!
Мала Маша: Имаш себе и мене. То је довољно за срећан крај.
Маша: Треба ми само крај.
Мала Маша: Тек треба да одеш на бал, да пољубиш принца...датек треба да се десе лепе ствари...
Маша: Неким људима се просто никад не десе лепе ствари.
Мала Маша: То није истина. Размисли.
Маша: Мозак ме боли од размишљања. Не желим ни о чему више да размишљам. Одлази!
Мала Маша: Нећу!
Маша: Како год! Више није ни важно!

Мала Маша: Немој.

Маша: Дај ми један добар разлог!

Мала Маша: Немој. Глупо је.

Маша: Све је ионако глупо!

Мала Маша: Волим те.

Маша: Мрзим те, мрзим себе.

Мала Маша: Хајде да пронађемо срећно место...Дај ми руку.

(мрак)

Мала Маша: Упали светло.

Маша: И шта онда?

Мала Маша: Не знам. Видећемо. Хајде!

(Мрак)

Маша: И ето...овде сам. Долазим себи. Мислим, сада покушавам. Не знам како је до свега овога дошло. Имала сам лепо детињство. Одједном се све променило. Просто нисам разумела. И мене нису разумели. Мислила сам да је смрт једини излаз. Толико сам тражила своје срећно место, некога на кога бих се ослонила, некога ко би ме подигао када паднем. Мислим имам само 17 година. Не знам баш све путеве, а путоказа нема. Нисам схватала да сам самој себи особа, срећно место. Да сам себи довољна. И да само тако могу бити ок и са светом, какав год он био. А свет је гадан. Баш гадан. Али и леп. И нису сви као ја. Има оних који се супер сналазе, ја сам негде запела. И сада се трудим да се подигнем. Не због њега, ни због родитеља...него због себе. Због оне мале Маше која верује у бајке. Само више не обувам штикле. Трудим се да прво стојим чврсто на земљи. А кад то научим...биће све боље. Само...не добију баш сви срећан крај, нажалост. Неки скоче у провалију. Тога дана ми је у глави била нека магла. Нисам видела ни почетак ни крај. Када се он појавио, та магла није нестала. Али у глави су ми одзвањале речи „Дођи себи!” И сетила сам се оне теме са писменог и кева и ћалета и свих срања која бих оставила за собом. И онда ми се некако разбистрило....преда мном су била два пута – да се суочим или да побегнем....дођи себи, рекла сам, још једном, па ако не иде...и ето овде сам. Ипак, знам неке који нису...зато слушам свет око себе од како сам се суочила са собом. И чудно је...

– свуда око нас неко дозива помоћ!

КРАЈ

БИОГРАФИЈА

Милица Живковић рођена је 1989. године у Пироту, где је завршила основну школу и Гимназију. Основне студије завршила је на Филолошком факултету у Београду, одбранивши дипломски рад на тему *Утицај позоришта на систем образовања*. На истом факултету одбранила је и мастер рад *Народна књижевност у контексту савремене наставе*. Добитница је бројних награда и признања за менторски рад, ауторски текст и режију. Освојила је прву награду на конкурс за најбољу методичку припрему *Антигона у контексту савремене наставе*, у организацији Филозофског факултета у Нишу, трећу награду за методичку припрему *Савремени приступ тумачењу Балзаковог романа Чича Горио*, на конкурс у организацији Друштва за српски језик и књижевност и трећу награду на наградном конкурс за писање стручних радова на тему *На раскрићу између традиционалне и савремене наставе* у организацији Департамента за педагогију Филозофског факултета Универзитета у Нишу. Финалисткиња је конкурса *Најбољи едукатори Србије за 2022.* који организује Удружење *Живојин Мишић*. Успешно је осмислила и организовала међународни уметнички конкурс *Уметнику у част*. Ауторка је позоришних текстова за децу и младе који се играју у професионалним позориштима у Лазаревцу, Београду и Пироту. Сарадница је селекторске комисије и уметничког одбора позоришног фестивала *Нушићеви дани* у Смедереву, *Будини дани* у Александровцу и *Међународног фестивала глумца* у Никшићу. Ауторка је дигиталних задатака за српски језик и књижевност издавачке куће Креативни центар и *Приручника за наставнике српског језика и књижевности за пети разред* издавачке куће БИГЗ. Запослена је као наставница српског језика и књижевности у XIV београдској гимнази.

Прилој 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Милица З. Живковић

Број досијеа 15075Д

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација ни у целини ни у деловима није била предложена за стицање дипломе студијских програма других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Прилој 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора Милица З. Живковић

Број досијеа 15075Д

Студијски програм Језик, књижевност, култура

Наслов рада Драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности

Ментор доц. др Наташа Станковић Шошо

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Драмски метод у контексту савремене наставе српског језика и књижевности

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду, и доступну у отвореном приступу, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла:

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци. Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.